G. P. Solus

Sosyalizmin Ekonomi Politiği

SOL
YAYINLARI

G. P. SOLUS • SOSYALİZMİN EKONOMİ POLİTİĞİ

İKİNCİ BASKI

SOSYALİZMİN EKONOMİ POLİTİĞİ

G. P. SOLUS

ÇEVİREN
MUZAFFER S. KABAGİL

G. P. Solus'un redaktörlüğü altında, P. V. Galenko, V. V. Diyaçenko, Y. F. Kuzmiçev, F. F. Lartsev, I. I. Punanov, G. N. Hudakormov'dan oluşan bir iktisatçılar kolektifi tarafından yazılan *Economie Politique du Socialisme* (Editions du Progrés, 1967) adlı kitabı, Fransızcasından Muzaffer S. Kabagil dilimize çevirmiş, ve kitap, *Sosyalizmin Ekonomi Politiği* adı ile, *Sol Yayınları* tarafından, Kasım 1979 (Birinci Baskı: Şubat 1975) tarihinde, Ankara'da *İlkyaz Basımevi*'nde dizdirilip bastırılmıştır.

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM
KAPİTALİZMDEN SOSYALİZME GEÇİŞ
11

11 1. Kapitalizmden Sosyalizme Geçiş Döneminin Zorunluluğu
11 Sosyalist Üretim Biçiminin Kuruluş Özellikleri
12 Çeşitli Ülkelerde Sosyalizmin Kuruluşunun Ortak Çizgi ve Özellikleri
14 Kapitalizmden Sosyalizme Geçiş Döneminin Zorunluluğu
15 2. Bellibaşlı Üretim Araçlarının Sosyalist Ulusallaştırılması
15 Sosyalist Ulusallaştırmanın Önemi
16 Sosyalist Ulusallaştırma Pratiği
18 Sosyalist Ulusallaştırma İle Kapitalist Ulusallaştırma Arasında İlke Farkı
19 Tarımsal Reformlar
21 3. Kapitalizmden Sosyalizme Geçiş Döneminde Ekonomi Tipleri ve Sınıflar
21 Ekonomi Tiplerinin Nitelikleri
24 Geçiş Döneminde Toplumun Sınıf Yapısı
25 Geçiş Döneminde İktisat Siyasetinin Özü
26 4. Sosyalist Sanayileşme
26 Sosyalist Sanayileşmenin Özü: Kapitalist Sanayileşme İle Sosyalist Sanayileşmenin Farkı
27 Sanayileşme Yolları ve Finansman Araçları
29 Sanayileşmenin İktisadi Sonuçları
30 5. Sosyalist Bir Tarımın Kurulması
30 Tarımın Sosyalist Dönüşümünün Özellikleri
31 Lenin'in Kooperatif Planı
31 Kooperasyona Hazırlayıcı Önlemler ve Sosyalist Ekonomi Biçimleri
36 6. Sosyalizmin Yengisi

İKİNCİ BÖLÜM
SOSYALİST ÜRETİM İLİŞKİLERİNİN NİTELİĞİ SOSYALİZMİN TEMEL İKTİSADÎ YASASI
40

40 1. Sosyalist Mülkiyet ve Sosyalist Üretim İlişkileri
41 Üretim Araçlarının Sosyalist Mülkiyeti
43 Sosyalist Mülkiyetin İki Biçimi
45 İki Sosyalist İşletme Tipi
46 Kişisel Mülkiyet

47 Üretim Sürecinde İnsanlar Arası Etkinlik Değişimi ve Bölüşüm İlişkileri

49 2. Sosyalizmin İktisadî Yasalarının Niteliği
51 Sosyalizmin ve Kapitalizmin İktisadî Yasaları Arasındaki Ayrım
54 Sosyalizmde Üretici Güçler İle Üretim İlişkilerinin Karşılıklı Etkisi

55 3. Sosyalist Devletin İktisadî Rolü
56 Sosyalist Devletin İktisadî Rolü İle Burjuva Devletin İktisadî Rolü. Başlıca Ayrılıkları

61 4. Sosyalizmin Temel İktisadî Yasası
62 Kapitalizmde ve Sosyalizm Koşulları İçinde Üretimin Ereği
64 Sosyalist Üretimin Ereğine Erişme Araçları
66 Sosyalizmde Üretim ve Tüketim
69 Sosyalizmde Halkın Yaşam Düzeyinin Yükselmesi

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SOSYALİZMDE ULUSAL EKONOMİNİN UYUMLU GELİŞMESİ
73

73 1. Sosyalizmin İktisadî Yasası Olarak Ulusal Ekonominin Uyumlu, Dengeli Gelişmesi
74 Sosyalizmde Uyumlu Gelişme Olanağı
77 Sosyalizmde Uyumlu Gelişmenin Nesnel Zorunluluğu

79 2. Sosyalist Ekonomide Temel Oranlar
79 Oran Kategorileri
81 Ulusal Ekonomideki Oranların Niteliği

82 3. Sosyalist Planlama
82 Sosyalist Planlamanın Özü
82 Sosyalist Planlama İle Kapitalist Programlama Arasındaki Temel Farklar
85 Sosyalist Planlamaların İlkeleri
88 Planlamada Bilançolar Yöntemi
89 Sosyalist Planlamanın Yetkinleşmesi

93 4. Planlı Sosyalist Ekonominin Üstünlükleri

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TOPLUMSAL EMEK VE EMEK ÜRETKENLİĞİ
95

95 1. Sosyalizmde Toplumsal Emek
95 Toplumsal Emeğin Özü
102 Sosyalizmde İşgünü

106 Sosyalist İşbirliği
108 Sosyalist Yarışma

110 2. Toplumsal Emek Üretkenliğinin Kesintisiz Artışı
110 Emek Üretkenliğinin Sürekli Artışı Yasası
113 Emek Üretkenliğindeki Artış Etkenleri

BEŞİNCİ BÖLÜM
SOSYALİZMDE META ÜRETİMİ VE DEĞER YASASI
115

115 1. Sosyalizmde Meta Üretiminin Zorunluluğu ve Özellikleri
115 Sosyalizmde Meta Üretiminin Nedenleri
120 Sosyalizmde Dolaysız Toplumsal Emeğin Özellikleri ve Meta Üretimi
121 Sosyalist Meta Üretiminin Özellikleri

123 2. Sosyalizmde Meta ve Özellikleri
123 Metaın Kullanım-Değeri ve Değeri
125 Somut Emek ve Soyut Emek
125 Metalar ve Metaları Üreten Emek Arasındaki Çelişkiler

129 3. Sosyalist Toplumda Para
129 Paranın Özü
131 Paranın Görevi

133 4. Değer Yasasının İşleyişi ve Kullanımı
133 Değer Yasasının Bellibaşlı Düzenleme Yetenekleri ve Fiyatların Plana Göre Oluşması
140 Değer Yasasının Üretim ve Dolaşımdaki Etkisi ve Kullanılması

ALTINCI BÖLÜM
DENGELİ YÖNETİM
144

144 1. Dengeli Yönetimin Özü
144 Dengeli Yönetimin Temel İlkeleri
147 Ulusal Ekonomi Planı Çerçevesinde İşletmelerin Özerkliği
150 Meta-para İlişkilerinin ve Değer Biçimlerinin Kullanılması
155 Mali Özerklik Rejiminde İşletmelerin Maddî Sorumluluğu

156 2. Malî Özerkliğe Sahip İşletme Kaynaklarının Rotasyon ve Örgütlenmesi
156 Mali Özerkliğe Sahip İşletme Fonlarının Devri
157 Üretim Fonları
159 Dolaşan Fonlar
160 Ücretler Fonu
161 Kârlar Tarafından Beslenen Fonlar

163 Sosyalist İşletmeler Kaynaklarının Ussal Kullanımının Özendirilmesi
166 3. Mali Özerklik ve Kredi
166 Sosyalizmde Kredi
167 İşletmelerin Sabit Fonları İle Dolaşan Fonlarının Rotasyonunda Kredinin Rolü
169 Faiz
170 İşletmeler Etkinliğinin Denetim Aleti Olarak Kredi

YEDİNCİ BÖLÜM
KOLHOZCU REJİMİN İKTİSADİ TEMELLERİ
171

171 1. Kolhozların Toplumsal Ekonomisi
171 Sosyalist Tarım Sisteminin Temel Özellikleri
176 Kolhoz Üretim Araçları
177 2. Kolhozların Gelirleri ve Bölüşümü
177 Kolhozların Ayni ve Parasal Gelirlerinin Oluşması
178 Kolhozcu Üretimin Dağılımı
178 Parasal Gelirlerin Dağılımı
180 Kolhozlarda Birikim İle Tüketim Arasındaki Oran
180 3. Kolhozlarda Emeğin Örgütlenmesi
180 Kolhozlardaki Emeğin Örgütlenme Biçimleri
183 4. Kolhozlarda Emek Karşılığının Ödenmesi
183 5. Farklılık Rantı ve Kolhozcu Üretimin Gelişmesindeki Rolü
183 Sosyalizmde Farklılık Rantının Özü
185 Farklılık Rantı I ve II

SEKİZİNCİ BÖLÜM
SOSYALİST TOPLUMDA BÖLÜŞÜM
188

188 1. Sosyalist Toplumda Bölüşüm İlkeleri
188 Sosyalizm ve Kapitalizmdeki Bölüşüm Arasındaki Temel Ayrım
193 Emeğe Göre Bölüşüm İktisadi Yasası
196 Toplumsal Tüketim Fonları
198 2. Devlet İşlerinde Emek Karşılığının Ödenmesi
198 Sosyalizmde Ücretin Özlüğü
199 Ücret Biçimleri
201 Ücretlerin Örgütlenmesi
203 Ücretlerin Artışı
204 3. Kolhozlarda Emek Karşılığının Ödenmesi

DOKUZUNCU BÖLÜM
SOSYALİST YENİDEN-ÜRETİM
210

210 1. Sosyalist Yeniden-Üretimin Özü
210 Basit Yeniden-Üretim ve Genişletilmiş Yeniden-Üretim
211 Sosyalist ve Kapitalist Yeniden-Üretim
213 2. Toplam Toplumsal Ürünün Yeniden Üretimi. Üretim Araçları Üretiminin Öncelikli Artış Yasası
213 Toplam Toplumsal Ürün ve Özü
214 Toplam Toplumsal Ürünün Yapısı ve Artış Düzünleri
215 Toplam Toplumsal Ürünün Gerçekleşme Koşulları
216 Üretim Araçları Üretiminin Tüketim Malları Üretimine Göre Öncelikli Artışı
219 3. Sosyalist Toplumun Ulusal Geliri
219 Sosyalist Toplumda Ulusal Gelir Kavramı
220 Ulusal Gelirin Artış Düzünleri
221 Ulusal Gelirin Bölüşüm ve Yeniden Dağılımı
223 4. Ulusal Gelirin Kullanılması
224 Birikim Fonu
226 Tüketim Fonu
227 5. Sosyalist Üretim İlişkilerinin Yeniden-Üretimi
228 6. Emek-Gücünün Yeniden-Üretimi
228 Sosyalizmin Nüfus Yasası

ONUNCU BÖLÜM
SOSYALİZMDEN KOMÜNİZME GEÇİŞİN İKTİSADİ YASALARI
230

230 1. Komünist Toplumun İki Evresi
231 Komünist Toplumun Üst Evresi Olarak Komünizm
232 2. Komünizmin Maddî ve Teknik Temelinin Kurulması
232 Komünizmin Maddî ve Teknik Temeli Kavramı
233 Bilimsel ve Teknik Gelişme Yolları
235 Üretimin Toplumsal Örgütlenme Biçimlerinin Yetkinleşmesi
237 Kadroların Kültürel ve Teknik Düzeylerinin Yükselmesi
237 Komünizmin Maddî ve Teknik Temeli ve Emek Üretkenliğinin Artışı
238 3. Komünizme Geçiş Sırasında Üretim İlişkilerinin Evrimi
238 Sosyalist Mülkiyetin Komünist Mülkiyet Durumuna Dönüşümü
240 Kent İle Köy Arasındaki Büyük Farklılıkların Yok Olması
241 Kafa ve Kol Emeği Arasındaki Önemli Farklılıkların Ortadan Kalkması

242 Komünist Bölüşüm Biçimlerine Geçiş
245 Komünizmde Bireysel Mülkiyet

ONBİRİNCİ BÖLÜM
DÜNYA SOSYALİST EKONOMİ SİSTEMİ
248

248 1. Dünya Sosyalist Sisteminin Kuruluş ve Gelişmesi
248 Dünya Sosyalizm Sisteminin Temel Özellikleri
250 Çağdaş Evrede Dünya Sosyalizm Sistemi
253 2. Uluslararası Sosyalist İşbölümü. Sosyalist Devletlerin İktisadî İşbirliği ve Yardımlaşması
253 Uluslararası Sosyalist İşbölümünün Başlıca İlke ve Üstünlükleri
254 İktisadî Planların Düzenleştirilmesi
257 Dış Ticaret
261 Krediler
262 Bilimsel ve Teknik İşbirliği
264 3. İki Dünya Sisteminin İktisadî Yarışması
264 İki Dünya Sisteminin İktisadî Yarışmasının Özü
266 İki Dünya Sistemi Arasındaki İktisadî Yarışmanın Gidişi ve Perspektifleri

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİZMDEN SOSYALİZME GEÇİŞ

1. KAPİTALİZMDEN SOSYALİZME GEÇİŞ DÖNEMİNİN ZORUNLULUĞU

SOSYALİST ÜRETİM TARZININ KURULUŞ ÖZELLİKLERİ

Kapitalizm yerine sosyalizmin devrimci geçişi, toplumun evrimi tarafından koşullandırılmış, belli bir düzene, belli kurallara uygun bir süreçtir. Toplumun gelişmesi üzerine marksist-leninist bilimin bu tezi, sosyalizm yoluna girmiş bulunan birçok ülkenin deneyiyle doğrulanmıştır.

Sosyalist devrim, yeni tipte bir toplumsal devrimdir. Eskiden, bir üretim tarzı yerine bir başka üretim tarzının geçmesi, sömürü biçiminde bir değişmeden başka bir anlama gelmiyordu. Sosyalizm-öncesi toplumsal-ekonomik kuruluşlar arasında, mülkiyet biçimi ve sınıf yapısı ile ilgili olarak, ne gibi farklılıklar bulunursa bulunsun, bu kuruluşların hepsi (ilkel ortaklık rejimi dışında) ortak bir özelliğe sa-

hipti: toplumun çok büyük bir çoğunluğu, yani emekçiler, sömürücü bir azınlık için çalışmak zorundaydı. Sosyalist devrim, bu haksızlığı ortadan kaldırır. Sömürücü sınıflar iktidarını yıkar ve emekçi sınıflar iktidarını kurar.

Sosyalizm-öncesi kuruluşlarda, devrimci değişiklikler, özsel olarak eski toplumun bağrında daha önce oluşmuş bulunan yeni üretim ilişkilerini sağlamlaştırıyorlardı. Ama sosyalist üretim ilişkileri, sosyalizme öngelen toplumun bağrında hazırlop bir biçimde bulunmaz. Bu ilişkiler, sosyalist devrimle, sosyalizmin kuruluşuyla kurulur ve sağlamlaşır. Üretim araçlarının, sosyalist devrim sonucu oluşan toplumsal, sosyalist mülkiyeti, insanın insan tarafından bütün sömürülme olanağını, önce kısıtlar, sonra büsbütün ortadan kaldırır.

Halk yığınları, kendi öz tarihlerini bilinçli olarak kendi elleriyle yapmaya, ilk kez olarak, ancak sosyalist devrimden sonra başlar; kullandıkları üretim araçları, ancak sosyalist devrimden sonra, gitgide artan bir biçimde, kendi öz gereksinmelerini karşılamaya yarar.

Toplumun iktisadî temeli değiştiği ölçüde, marksist-leninist ideoloji, yani emekçi yığınların çıkarlarını dışavuran bir siyasal, hukuksal, felsefel, sanatsal ve tinsel ilkeler sistemi, gerçeklik kazanır.

ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE SOSYALİZMİN KURULUŞUNUN ORTAK ÇİZGİ VE ÖZELLİKLERİ

Sosyalist devrimler deneyi, kapitalizmin yerine sosyalizmin geçmesinin, bütün ülkelerde, ama ülkelere göre özellikleri ve ulusal biçimleri olan, bir tek ve aynı toplumsal süreç olduğunu göstermiştir. Moskova'da 1957 yılında toplanmış bulunan komünist ve işçi partileri temsilcileri konferansı, uluslararası devrimci hareket ve sosyalist devrimler deneyini genelleştirerek, sosyalist devrimleri yöneten temel kuralları ve bu devrimlerin başlıca amaçlarını şöyle belirlemiştir:

— Emekçi yığınların, çekirdeği marksist-leninist partice

oluşturulan işçi sınıfı tarafından yönetilmesi;

— Proleter devrimin şu ya da bu biçim altında yapılması, ve proletarya diktatörlüğünün, gene şu ya da bu biçim altında kurulması;

— İşçi sınıfının, köylülük ve öbür emekçi katmanlarla ittifakı;

— Kapitalist mülkiyetin kaldırılması ve bellibaşlı üretim araçları üzerinde toplumsal mülkiyetin kurulması; tarımın aşamalı sosyalist dönüşümü; sosyalizmin ve komünizmin kurulması ve emekçilerin yaşam düzeyinin yükseltilmesi ereğiyle ekonominin planlı gelişmesi;

— İdeolojik ve kültürel alanlarda sosyalist devrim, ve işçi sınıfına, emekçi halka ve sosyalizm davasına sıkı sıkıya bağlı çok sayıda aydın yetiştirilmesi;

— Her türlü ulusal baskının kaldırılması ve halklar arasında hak eşitliği ve kardeşçe bir dostluk kurulması;

— Devrim kazanımlarının, dış ve iç düşmanlara karşı savunulması;

— Bir ülke işçi sınıfının öbür ülke işçi sınıfıyla dayanışması, yani proleter enternasyonalizm.

Bu kurallar sosyalist gelişme yoluna girmiş bütün ülkeler için ortak kurallardır.

Çağdaş revizyonizm, gerçekte, sosyalist devrimin bu kurallara bağlılığını yadsır. Bu yadsıma kendisini iki biçimde gösterir: Birincisi, ulusal özellikleri abartır; ikincisi, bu özellikleri hiç tanımaz. Birinci eğilimin yandaşları, "ulusal sosyalizm" teorisini icat etmişlerdir. Bu "teori"ye göre, sosyalist devrimde temel ve kesin bir rol oynayacak olan şey, uluslararası görevler değil, ulusal özelliklerdir. Bu nedenle, her ülke, ulusal özelliklerinden doğan kendi öz yolunu izleyerek sosyalizme doğru ilerlemeli, ve hatta kendi öz "marksizm"ine sahip olmalıdır.

"Ulusal sosyalizm" teorisi, sosyalizmi kurma yoluna girmiş bulunan ülkeleri tek başına bırakmayı, kapitalist ülke-

lerdeki komünist hareketi, Sovyetler Birliği ve öbür sosyalist ülkeler tarafından sosyalist toplumun kuruluşunda edinilmiş büyük deneyden esinlenmekten alıkoymayı gözeten milliyetçi bir teoridir.

Revizyonistlere karşıt olarak, dogmatikler, keskin-devrimci bir söz ebeliği örtüsü altında, sosyalist devrimin çeşitli ülkelerdeki her türlü özelliğini yadsırlar. Devrimci dönüşümlerin ve sosyalizmin kuruluşunun, hiç değişmemek üzere çizilmiş donmuş şemalara göre, her zaman aynı biçimde ve aynı yöntemlerle gerçekleşmesini isterler. Solcu sekterler tarafından benimsenmiş bu dogmatik görüş, işçi sınıfının devrimci yılmazlık ve girişkenliğini kötürümleştirmeye, partileri, çeşitli ülkelerin tarihsel ve ulusal koşullarındaki büyük farklılığı bile bile görmezden gelen skolastikler örgütleri haline dönüştürmeye yönelir.

Marksizm-leninizm, her ülkenin iç ve dış durumunu göz önünde tutarak, sosyalist devrimin genel yasalarının verimli bir uygulanmasını gerektirir.

KAPİTALİZMDEN SOSYALİZME GEÇİŞ DÖNEMİNİN ZORUNLULUĞU

Sosyalist devrimin görevleri, kapitalizmden sosyalizme bir geçiş döneminin nesnel zorunluluğunu içerir. Devrimin ve sosyalist kuruluşun görevlerini yerine getirmek için zaman ister. Üretimi yeniden örgütlemek, yaşamın bütün alanlarında köklü değişiklikler yapmak, küçük-burjuva ve burjuva yönetim alışkanlıklarının üstesinden gelmek, bir başka deyişle, sosyalist bir ekonomi kurmak, sosyalist üretim ilişkilerini yürürlüğe koymak için, direngen ve sürekli bir çaba zorunludur.

Kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemi, kapitalist toplumun sosyalist topluma devrimci dönüşümü dönemidir. Bu dönem, bütün ülkeler için kaçınılmaz bir dönemdir. Başında işçi sınıfı bulunan emekçi yığınlar iktidarının kurulması ve bellibaşlı üretim araçlarının sosyalist ulusallaştırılmasıy-

la başlar. Sosyalist toplumun kuruluşu tamamlandığı zaman son bulur.

Sosyalizm yoluna giren ülkelerdeki iktisadî ve siyasal gelişmenin eşitsiz düzeyi, iç ve dış koşulların değişikliği, geçiş döneminin eş-süreli olmaması, sosyalist kuruluş hızlarının değişmesi, sosyalist kuruluşun karşılaştığı güçlüklerin, sınıflar savaşımındaki kızışma derecesinin her yerde aynı olmaması sonucunu verir. Bütün bu etkenler, geçiş dönemine, her ülkede kendine özgü özellikler kazandırır.

2. BELLİBAŞLI ÜRETİM ARAÇLARININ SOSYALİST ULUSALLAŞTIRILMASI

SOSYALİST ULUSALLAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Sosyalist ekonominin kurulmasının hareket noktası, bellibaşlı üretim araçlarının sosyalist ulusallaştırılmasıdır.

Sosyalist devrimler deneyine göre, bütün büyük sanayi ve ticaret işletmeleri, bellibaşlı ulaştırma araçları, PTT, özel bir öneme sahip ürünler üreten, ya da bir ürünün tek üreticisi olan bazı orta ve küçük işletmeler ulusallaştırılırlar.

Ulusallaştırılan işletme ve ulaştırma araçları, sosyalist devlet tarafından temsil edilen halkın mülkiyeti durumuna gelir. Bellibaşlı üretim araçlarının halka verilmesiyle birlikte, toprakların, toprakaltının, suların, hepsi ya da yalnızca bir bölümü, ormanların önemli bir bölümü, özel ve toplumsal konutların bir bölümü, yönetsel yapılar, bellibaşlı bilim, öğretim, sağlık ve günlük hizmet kurum ve işletmeleri de ulusallaştırılır.

Ulusallaştırma ödence ödemeksizin yapılabilir. Ama tam ya da parçasal ödenceyle yapılan bir ulusallaştırma da olanaklıdır. Bellibaşlı üretim araçlarının devlete geçişi, kısmen, üretim alanında olduğu kadar değişim alanında da çalışan karma işletmelerin kurulmasıyla gerçekleştirilebilir. Bu tür işletmelerde üretim araçlarının bir bölümü devlete ve bir

başka bölümü de kapitalistlere aittir. Zamanla bu işletmeler, giderek yalnızca devletin mülkü durumuna gelirler.

Proleter devlet, bütün üretim araçlarını birdenbire kendi eline almaz. Sosyalist kuruluşun başlangıç aşamasında, orta sanayiin bir bölümü ve küçük sanayiin hemen tümü, eski sahiplerinin elinde kalabilir ve kalmalıdır da.

Bellibaşlı üretim araçlarının ulusallaştırılması, işçi sınıfının ve onun sınıfsal müttefiklerinin sosyalizm için savaşımlarında kesin bir önem taşır.

İlk olarak, bu devrimci önlem, sömürücü sınıfları ekonomik temellerinden yoksun bırakır.

İkinci olarak, ulusal ekonominin komuta kaldıraçlarını sosyalist devletin eline verir.

Üçüncü olarak, ulusal ekonominin sosyalist gelişme yoluna girmesini sağlar ve sosyalizmin maddî ve teknik temelinin kurulması için zorunlu koşulları yaratır.

Dördüncü olarak, ulusal ekonominin planlı gelişme temeli üzerinde, üretici güçlerin hızlandırılmış büyüme düzünlerini sağlar.

Beşinci olarak, içerik bakımdan sosyalist, biçim bakımından ulusal bir kültür devrimine yol açar.

İşçi ve köylü devletinin mülkü durumuna gelen bellibaşlı üretim araçlarının ulusallaştırılması, sosyalist devrimin nesnel olarak kaçınılmaz bir önlemidir. Bu önlem alınmadıkça, sosyalizmin kuruluşuna girişmek boş bir iş olur. Bu önlem, sosyalizmin kuruluşu yoluna girmiş ayrıklamasız bütün ülkelere özgü bir önlemdir. Bellibaşlı üretim araçlarının özel mülkiyetinin varolduğu yerde, sosyalizm sözkonusu edilemez.

SOSYALİST ULUSALLAŞTIRMA PRATİĞİ

Kimi ülkelerdeki bellibaşlı üretim araçlarının sosyalist ulusallaştırma sürecini kısaca tahlil edelim.

Sovyetler Birliği'nde, büyük sanayiin sosyalist ulusallaş-

tırılmasına 1917 Kasım ayının ikinci yarısında girişildi, ve bu iş, 1918 sonuna doğru hemen tamamen bitirildi. 1918 ortalarında, demiryolu, nehir ve denizyolu ulaştırma araçları, bankalar ve toprak da ulusallaştırılmış bulunuyorlardı. 1920 Kasımında, ulusallaştırma, mekanik motor kullanmaksızın on işçi çalıştıran işletmeler gibi, beşten çok işçi çalıştıran ve mekanik bir motorla donatılmış bütün işletmeleri de kapsamına aldı. Büyük, orta ve kısmen küçük sanayiin ulusallaştırılmasının son evresi bu oldu. 1923 başına doğdu, perakende ticaretin %20'ye yakını ve toptan ticaretin %50 kadarı, devlet sektörü ve kooperatif sektör elinde bulunuyordu.

Çekoslovakya, Macaristan ve Romanya'da, devrimin ilk evresinde, bellibaşlı üretim araçlarının kamulaştırılmasını hazırlama ereğiyle, alınan başlıca önlem, büyük tekelci ve işbirlikçi şirketlerin mallarının ulusallaştırılması oldu. İşçi sınıfının gerici güçler üzerindeki yengisinden sonra, bu ülkelerde sosyalist ulusallaştırma konusunda yasalar çıkarıldı, ve bu yasalar uyarınca, bellibaşlı üretim araçları, görece kısa bir süre içinde, devlet mülkü haline geldi.

Polonya'da, Sovyet ordusu, ülkeyi, hitlerci istilâcılardan kurtardıkça, işçi örgütleri, sınaî işletmelerin önemli bir bölümünü ellerine alıyorlardı, yani ulusallaştırma tabanda gerçekleşiyordu. 1946'da, ulusal ekonominin bellibaşlı kollarının devlete geçişini öngören yasa kabul edildi; bu yasa, tabanda yapılmış bulunan ulusallaştırmayı yasama yoluyla onaylıyordu.

Sözü edilen örnekler, bellibaşlı üretim araçlarının ulusallaştırılmasının, sosyalizm yoluna girmiş bulunan bütün ülkelerde yapılmış bir şey olduğunu gösterir. Bundan ötürü, bu önlem, sosyalist devrimin bir yasası olarak ortaya çıkar. Ama ulusallaştırmanın somut biçimleri, süreleri ve yöntemleri, ülkeden ülkeye bazı özellikler göstermişlerdir.

SOSYALİST ULUSALLAŞTIRMA İLE KAPİTALİST ULUSALLAŞTIRMA ARASINDA İLKE FARKI

Üretim araçlarının sosyalist ulusallaştırılması, kapitalizm koşulları içindeki ulusallaştırmadan, ilkeleri bakımından ayrılır. Daha Birinci Dünya Savaşından başlayarak, kapitalist Avrupa ülkelerinde, devlet mülkiyetinin bir yaygınlık kazandığı görülür. Bu süreç, emperyalizmin askerî niteliğine bağlıdır. Devlet, savaş işletmeleri kurar. Örneğin atom sanayiinde olduğu gibi, bilim ve tekniğin en yeni gelişmelerine dayanan büyük bir ekonomik kompleks kurmak için, hatta bir tekelin sahip bulunduğu büyük kaynaklar bile yetersizdir. Bu işin giderlerini özellikle devlet yüklenir.

Öte yandan, bazı ülkelerde, örneğin kömür, enerji sanayii, demir madenleri vb. gibi bazı sanayi kolları, az kârlı bir duruma gelmiştir. Devlet, bu işletmeleri, kendilerine ödence ödenen sahiplerinin onamasıyla ulusallaştırır. Bir başka deyişle, devlet, bu tür işletmelerin zararını kendi üzerine alır. Devletçe yenileştirildikten sonra, sermayenin yenilenmesiyle kârlı bir duruma geldikleri zaman, ulusallaştırılmış işletmeler yeni baştan kapitalistlere devredilebilir. Örneğin, 60 yıllarında, İngiliz metalurji sanayiinde bu böyle olmuştur.

Burjuva devlet, kapitalistler sınıfının egemenlik aracıdır. Bu nedenle, devlet mülkiyeti, kolektif bir kapitalist mülkiyettir.

Bununla birlikte, bu konuda revizyonistlerin de kendilerine katıldıkları reformistler, burjuva devlet tarafından gerçekleştirilen ulusallaştırmayı, kapitalizmin bağrına "sosyalist öğeler"in girişi olarak değerlendirirler. Bugün kimi kapitalist ülkelerde, içinde sosyalist öğelerin yavaş yavaş ağır bastığı karma bir ekonominin var olduğunu ileri sürerler. Ulusallaştırılmış işletmeleri sosyalizmin "öğeleri" olarak göstermek ister, ve bu işletmelerin ulusal üretim içindeki görece önemlerine göre, o ülkelerde sosyalizmin %20 ya da %30 oranında gerçekleşmiş bulunduğunu söylerler.

Ulusallaştırmanın sınıf niteliği, siyasal iktidarın niteliği tarafından belirlenir. Eğer devlet iktidarı, sömürücü sınıfların elindeyse, bazı sınaî işletme kategorilerinin ulusallaştırılması, üretim ilişkilerinin niteliğinde hiçbir değişiklik meydana getirmez: işçiler, sömürülmeye, kapitalistler de sömürmeye devam ederler. Devlet iktidarı emekçi sınıflar elinde bulunduğu zaman, durum başkadır. O zaman, toplumsal mülkiyet, üretimin kapitalist niteliğini olduğu gibi, sömürüyü de ortadan kaldırır. Böylesine bir ulusallaştırma, sosyalist nitelikte bir ulusallaştırmadır.

Ama, tekellerin girişimi ile ve tekellerin çıkarına göre gerçekleştirildiği zaman bile, kapitalist ulusallaştırma burjuvazi için belirli bir tehlike içerir. Ulusallaştırma, ilk olarak, kapitalistler sınıfının yararsız bir duruma geldiğini gösterir, çünkü devlet işletmeleri özel işletmelerden daha kötü çalışmazlar; ve ikinci olarak, "kutsallar kutsalı" özel mülkiyete bir saldırı demektir. Bu nedenle, ulusallaştırılmış işletmelerin sonradan gene eski sahiplerine verilmesi (*dénationalisation*), tekelcilerin durmadan genişleyen desteğinden yararlanır.

Bu nedenle, üretim araçlarının ulusallaştırılması, sermaye çıkarlarını savunan birçok burjuva ve sosyal-demokrat partiler programlarında ya büsbütün kaybolmuştur, ya da türlü yoruma açık bir biçimde yer alır. Tersine, kapitalist ülkelerin komünist ve işçi partileri, demokratik bir denetimin baş koşulu olarak, işletmelerin ulusallaştırılmasından yana çıkarlar; bu önlem, tekellerin gücünü kısıtlamaya, ve gelecekteki sosyalist rejimin maddî öncüllerinin gelişmesini kolaylaştırmaya yarayacak bir önlemdir.

TARIMSAL REFORMLAR

Sosyalist ulusallaştırma, üretim araçlarının toplumsallaştırılmasının başlıca aracı olarak, burjuvaziye ve büyük toprak sahiplerine ait bulunan üretim araçlarını kapsamı-

na alır. Ama bu iki sömürücü sınıftan başka, kapitalist toplum, ekonomileri bireysel çalışma üzerine kurulu, köylü ya da zanaatçı, çok sayıda küçük üreticiyi de içerir. Bunlar da üretim araçlarına sahiptirler. Ne var ki, küçük işletmeler, ussal (rasyonel) işletmeler değildirler, bu işletmelerdeki emek üretkenliği düşüktür. Bundan ötürü, sosyalizmin kuruluş görevi, üretim araçlarının bu bölümünün de toplumsallaştırılmasını (sosyalizasyonunu) gerektirir.

Bu devrimci önlem, burjuva ya da büyük toprak sahipleri mülkiyetine karşı kullanılan yöntemler kullanılarak uygulanamaz. Gerçekten, küçük üreticiler, temel çıkarları işçi sınıfının temel çıkarları ile örtüşen emekçilerden başka bir şey değildirler. Bu nedenle, küçük üreticilerin üretim araçlarının toplumsallaştırılması sorununun çözümü, onları, hiçbir zaman işçi sınıfı ile emekçi köylülüğün sıkı iktisadî ve siyasal ittifakından uzaklaştırmamalı, bu ittifakı daha da kolaylaştırmalıdır.

Bu ittifakın sağlamlığı, her şeyden önce, toprak mülkiyeti sorununun çözüm biçimine bağlıdır. V. Lenin, sosyalist dönüşümlerin en hızlı bir biçimde gerçekleştirilmesi bakımından, en iyi önlemin bütün toprakların ulusallaştırılması olduğunu belirtiyordu. Ne var ki, toprağın özel mülkiyeti geleneklerinin henüz güçlü bulunduğu ülkelerde, böylesine bir önlem, geniş köylü yığınların desteğinden yararlanamaz. Bu nedenle, bu gibi ülkelerde, büyük toprak sahiplerine ait toprakların ulusallaştırılmasının yanısıra, toprağın ve bu toprağın ekimi için zorunlu üretim araçlarının, köylü özel mülkiyeti de görülür.

SSCB ve Moğolistan Halk Cumhuriyetinde, ulusallaştırma bütün toprakları kapsamına alır. Ama ulusallaştırmadan hemen sonra, toprakların önemli bir bölümü, köylülüğün ömür boyu ve parasız kullanımına bırakılmıştır.

Bu sorun öbür sosyalist ülkelerde biraz farklı bir çözüme bağlandı. Bu ülkelerde komünist ve işçi partileri köylü

yığınlarının iktisadî durumunu düzelten tarım reformları yapmışlardır. Bu reformlar, büyük toprak sahipleri ve tekellere ait büyük çiftliklerin ortadan kaldırılmasına, toprağın ve tarımsal gereçlerden bir kısmının köylülerin mülkiyetine verilmesine, ve angarya, ortakçılık, ve aynî yükümlülüklerle ödenebilen toprak kirasının, borcun vb. yürürlükten kaldırılmasına dayanır.

Toprakların bölüşümü, "toprak, onu işleyenindir" sloganı altında gerçekleştirilmiştir.

Tarımsal reformlar, kapitalistler ve büyük toprak sahipleri iktidarının büsbütün devrilmesi ve emekçiler iktidarının kurulması için, işçi sınıfı ile köylülük arasındaki birliği sağlamlaştırmıştır.

3. KAPİTALİZMDEN SOSYALİZME GEÇİŞ DÖNEMİNDE EKONOMİ TİPLERİ VE SINIFLAR

EKONOMİ TİPLERİNİN NİTELİKLERİ

Kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminin ekonomisi, ne kapitalist, ne de sosyalist olarak adlandırılabilir; çünkü bu dönem, hem sosyalizm, hem de kapitalizm öğelerini içerir. Geçiş döneminde başlıca şu ekonomik kuruluşlar (*formations*) görülür:

Sosyalist kuruluş, bütün devlet sanayi ve tarım işletmelerini, ulaştırma araçlarını, bankaları, ticareti ve kooperatifleri kapsar. Bu kuruluş, toplumsal mülkiyete, yani karşılıklı olarak, ulusallaştırma ve kooperatifleştirme sonucu doğmuş bulunan devlet mülkiyeti ve kooperatif mülkiyet üzerine dayanır. Mülkiyet biçimlerine göre, sosyalist kuruluş, devlet sektörü ve kooperatif sektör biçiminde bölünür.

Sosyalist kuruluşun ilk aşamasında, sosyalist sektörün ulusal üretim içindeki payı, çeşitli sosyalist ülkelerde çok değişiktir. Ama gene de hepsinde ortak olan bir özellik vardır; o da şudur ki, daha geçiş döneminin bu aşamasından

başlayarak, sosyalist sektör ulusal üretimde birinci planda bir rol oynar. Bunun da nedeni, sosyalist kuruluşun yüksek tipte bir ekonomik kuruluş olması, ve ilerici üretim ilişkileri ile karakterize edilmiş bulunmasıdır. Bu kuruluş, en önemli işletmeleri biraraya getirir. Bu ekonomik temel sayesinde, sosyalist ekonomi tipi, toplumun iktisadî ve siyasal yaşamının bütün yönleri üzerinde kararlaştırıcı bir etkide bulunabilir, ve toplumdaki bütün öbür ekonomik kuruluşları yavaş yavaş ortadan kaldırabilir.

Küçük meta üretimi, özsel olarak köylü işletmeleri ve zanaatçı işletmeleri ile ücretli emek kullanmayan öbür küçük üreticiler tarafından temsil edilir. Bu ekonomi tipi, başlangıçta, Çekoslovakya ve Demokratik Alman Cumhuriyeti dışında, bütün sosyalist ülkelerde egemen durumda bulunuyordu (bu tipe katılan kimselerin çokluğu nedeniyle).

Kapitalist ekonomi tipi, sanayi ve ticarette kapitalist işletmeler, ve tarımda büyük zengin köylü çiftlikleri tarafından temsil edilir. Sosyalist sistemin bütün ülkelerinde, bu ekonomi tipinin bağımsızlığı sınırlıydı. Kapitalist işletmelerin çok büyük bir bölümü, kendilerine yakıt, elektrik enerjisi, avadanlık, ulaştırma aracı vb. sağlayan devlet işletmeleri ve kooperatiflere bağımlı bulunuyordu.

Yukarda sözü edilen başlıca kuruluşlar dışında, birçok ülke, geçiş döneminde, devlet kapitalizmi ve ataerkil ekonomi tipini de görmüştür.

Devlet kapitalizmi çeşitli biçimlere bürünür; özsel olarak, devlet ve özel kişilerin ortak-malik oldukları karma işletmeler, ve devletle yapılmış anlaşmalar uyarınca yabancı ayrıcalık sahiplerine bırakılmış işletmeler tarafından temsil edilir.

İktisadî kuruluşta ulusal ve yabancı sermayeden yararlanmak, devletin kendi başına hızla geliştiremeyeceği ekonomi kollarının gelişmesine katkıda bulunur. Proletarya diktatörlüğü altında, devlet kapitalizmi, sosyalist kuruluş

için hiçbir tehlike yaratmaz, çünkü gelişmesi devlet tarafından denetlenir. Bu nedenle, V. Lenin, "eğer devlet iktidarı işçi sınıfının elindeyse, komünizme geçiş, devlet kapitalizmi aracılığıyla bile olanaklıdır"[1] diyordu.

Örneğin SSCB'nde, devlet kapitalizminin başlıca biçimleri şunlar oldu: Ayrıcalıklar, hisse senetli karma ortaklıklar (ticaret, sanayi, ulaştırma ve kredi işletmeleri) ve işletmelerin özel kişilere kiralanması. Ne var ki, devlet kapitalizmi, SSCB'nde pek gelişmedi, çünkü, sovyet iktidarını zorla yıkıp eski düzeni yeniden-kurma umudunu besleyen kapitalistler, sosyalist devletle iktisadî ilişkiler kurmak istemiyorlardı. 1923-1924'te, devlet kapitalizminin payı, ülkenin toplam üretiminin ancak %0,1'ini oluşturuyordu. 1925'te, yabancı ayrıcalıklı ortaklıklar yalnızca 50 bin, ve kiraya verilmiş işletmeler 35 bin işçi, yani bütün işçilerin %1'inden biraz çoğunu çalıştırıyorlardı.

Çin Halk Cumhuriyeti'nde, devlet kapitalizminin şu biçimlerinin geliştiği görüldü: Özel girişimcilerin üretiminin, devletçe saptanmış fiyatlar üzerinden, devlet tarafından satın alınması; devlet tarafından sağlanmış ham ve yarı-mamul maddelerle, özel işletmeler tarafından sınaî ürünler üretimi, ve bu üretimin devlete teslimi; içinde devletin kararlaştırıcı bir rol oynadığı (devlete ve özel kişilere ait bulunan) karma işletmeler kurulması. En büyük gelişme gösteren biçim, devlet kapitalizminin bu son biçimi oldu. Böylece, 1956 Haziranı sonunda, üretimi toplam üretimin değer bakımından %99'unu oluşturan, ve işçi ve müstahdemlerin %98'ini çalıştıran özel sermayeye ait işletmeler, karma işletmeler durumuna dönüştürüldü. Halkın beslenmesiyle ilgili özel ticaret işletmelerinin %68'i de aynı biçimde karma işletmeler durumuna geldi. Devlet, kapitalistlere, yılda %6'ya kadar faiz öder. Aynı zamanda, kapitalistlerin payını yavaş yavaş satın alır ve sonunda bu işletmelerin tek sahibi

[1] V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, c. 33, s. 415.

durumuna gelir.

Devlet kapitalizmi, Demokratik Alman Cumhuriyeti ekonomisinde olduğu gibi, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti ekonomisinde de vardır.

Ataerkil kuruluş, özsel olarak, ürettiklerinin hepsini, ya da hepsine yakın bir bölümünü tükettikleri için, pazarlarla sürekli ilişkilere sahip olmayan doğal ekonomiler tarafından temsil edilir. Bu ekonomiler, ilkel toplulukların, etnik grupların ya da iktisadî bakımdan en geri bölgelerin işletmeleri gibi, en yoksul köylü işletmeleridir.

GEÇİŞ DÖNEMİNDE TOPLUMUN SINIF YAPISI

Kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde başlıca ekonomi biçimleri, sosyalizm, küçük meta üretimi ve kapitalizm ekonomi biçimleridir. Bu dönemde toplumun sınıf yapısı da şöyledir: işçi sınıfı, köylülük ve burjuvazi. Bu sınıfların durumu, sosyalist devrimden sonra köklü bir biçimde değişir.

İşçi sınıfı, kapitalizm çağında ezilen sınıf iken, egemen sınıf, toplumun yönetici ve örgütleyici öğesi durumuna gelir. İşçi sınıfının savaşım kurmayı, emekçi yığınları yöneten, ve ülkenin gelişmesini, emekçi yığınların çıkarlarına uygun bir yönde, yani sosyalizm yolunda yönelten komünist partidir (bazı ülkelerde — işçi partisi).

Öbür temel sınıf, emekçi köylülüktür. Köylülük, kapitalizm çağında ara sınıf iken, şimdi büyük toprak sahiplerinin sömürüsünden kurtulmuş, ve ekonomik bakımdan güçlü, bağımsız bir sınıf durumuna gelir. İşçi sınıfının müttefiki olarak, devlet yönetimine katılır.

Ama emekçi köylüler, henüz küçük mülk sahipleri oldukları için, kaçınılmaz olarak belirli bir ikiliğin izlerini taşırlar: emekçiler olarak, proletaryaya doğru, ama küçük mülk sahipleri olarak da burjuvaziye doğru yönelirler. İşçi sınıfının, siyasetinde, köylülüğün bu ikili niteliğini durma-

dan hesaba katması gerekir.

Burjuvazinin durumu da köklü bir biçimde değişir. Kapitalizm çağında temel ve egemen sınıf durumunda iken, şimdi siyasal iktidardan yoksun, ikinci düzeyde bir sınıf durumuna gelir. Ama gene de, üretim araçlarının bir bölümünü hâlâ elinde tutar ve özellikle köylülüğün zengin katmanları arasında, küçük meta üretiminin desteğinden yararlanır. Geçiş döneminde özel sermaye ile köylülüğün zengin katmanlarının oluşturduğu ticaret ve üretim bloku, sosyalist dönüşümler bakımından başlıca tehlikeyi temsil eder.

Geçiş döneminin temel çelişkisi, henüz doğmuş bulunan sosyalizm ile, yenilmiş, ama henüz yıkılmamış olan, ve küçük meta üretiminde bir dayanak bulan kapitalizm arasındaki karşıtlıktır. Bu dönemde, "kim kazanacak" ilkesine göre oluşan zorlu bir sınıf savaşımının kaçınılmazlığı, işte bu durumun sonucudur. Sınıf savaşımının keskinliği, tamamen güçler ilişkisine ve burjuvazinin sosyalizmin kuruluşuna karşı gösterdiği dirence bağlıdır.

GEÇİŞ DÖNEMİNDE İKTİSAT SİYASETİNİN ÖZÜ

Geçiş döneminin çok tipli ekonomisi içinde, bu kuruluşlar, hepsi birarada, ulusal ekonomiyi oluşturan ilişkiler kurarlar. O zaman, sosyalizm yoluna girmiş her ülke, sosyalist tipe ulusal ekonomi içinde egemen bir konum sağlamayı, ve dağınık küçük tarımsal üretimin sosyalist yola geçişini kolaylaştırmaya ve kapitalist ekonomi biçimlerini ortadan kaldırmaya yetenekli kooperasyon biçimleri yaratmayı gözeten, iktisadî ve siyasal nitelikte önemli önlemler alır. Bu sorunların çözümü için bütçeyi, fiyatları, pazarı, kredi ve maliyeyi kullanarak alınan önlemler, hep birarada, geçiş dönemi devletinin iktisat siyasetini oluşturur. Sosyalist gelişme yoluna girmiş ülkelerin farklı iktisadî ve siyasal gelişme dereceleri nedeniyle, bu önlemler her ülkede bir olmaz. Ama bu iktisat siyasetinin uygulanmasında va-

rılan farklılıklar ne olursa olsun, ereği bütün ülkelerde birdir. Sosyalist ekonomi tipini egemen kılmak, kapitalizmin kalıntılarını yok etmek, ekonomi tipleri çokluğunu ortadan kaldırmak, ve sosyalist toplumu kurmak.

4. SOSYALİST SANAYİLEŞME

SOSYALİST SANAYİLEŞMENİN ÖZÜ; KAPİTALİST SANAYİLEŞME İLE SOSYALİST SANAYİLEŞMENİN FARKI

Sosyalist devrimi başaran ülkelerin çoğu, yeterince gelişmiş maddî ve teknik bir temele sahip bulunmuyordu. Ama gene de işçi sınıfı, iktidarı aldı ve sosyalizmin kuruluşuna girişti. Bir ülke, üretimin yüksek bir gelişme düzeyine varmadıkça, işçi sınıfının sosyalist devrim sorununu koymaması gerektiği yolunda kapitalist ülkelerde sık sık yinelenen sağcı sosyalistlerin tezleri, yaşamın kendisi tarafından parlak bir biçimde çürütüldü.

Siyasal iktidarın işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesinden sonra, sosyalist ülkelerden çoğunun komünist ve işçi partileri, dirimsel önemde bir sorunun, geçmişin kalıtımı olan iktisadî geriliği, sosyalist sanayileşme aracıyla aşma sorununun çözümü karşısında kaldılar. Sosyalist sanayileşme, sosyalizmin kuruluşu bakımından dirimsel bir önem taşıyan üç görevi birden çözer: 1° Sosyalist sanayileşme, halkın yaşam düzeyini yükseltmenin başlıca aracıdır. 2° Sosyalist sanayileşme, tarımın maddî ve teknik yeniden-üretimini sağlar, verimin yükselmesine katkıda bulunur ve tarımsal üretim hacmini artırır. 3° Sosyalist sanayileşme, sosyalist devletlerin savunma yeteneğini güçlendirir.

Sosyalist sanayileşmeden, ulusal bir sanayiin, en başta üretim araçları üreten bir sanayiin meydana getirilmesi anlaşılır.

Sosyalist sanayileşme ile kapitalist sanayileşme arasında bir ilke ayrımı vardır. Kapitalist sanayileşme, kapitalist

rejimi güçlendirme ereğini taşır ve bundan ötürü emek ve sermaye arasındaki çelişkilerin daha belirgin bir duruma gelmesi sonucunu verir. Ülkelerin eşitsiz iktisadî gelişmesi nedeniyle, kapitalist sanayileşme, iktisadî bakımdan güçsüz devletlerin daha gelişmiş devletler karşısındaki bağımlılığını sürdürüp götürür, ve böylece kapitalist ülkeler arasında çelişkiler doğurur.

Sosyalist sanayileşme, ülkenin üretici güçlerinin gelişmesine katkıda bulunur, halkın yaşam düzeyini, bütün emekçilere birden aynı derecede yarar sağlayacak biçimde, yükseltir. İyiden iyiye sanayileşmiş sosyalist ülkeler, sosyalizmi kuran öbür ülkelere yardım eder, ve böylece sanayileşme sürecini hızlandırırlar. Sosyalist ülkelerin iktisadî eşitsizliğini sürdürüp götürmek şöyle dursun, sosyalist sanayileşme, tersine, iktisadî planda geri kalan ülkeleri en ileri ülkeler düzeyine yükseltmek için, onların ilerlemesine katkıda bulunur.

SANAYİLEŞME YOLLARI VE FİNANSMAN ARAÇLARI

Sosyalist sanayileşmenin gerçekleşmesi, her ülkede başka özellikler gösterir.

Geçmişten iyice gelişmiş bir sanayi devralmış bulunan ülkelerde sosyalist sanayileşme zorunlu bir şey değildir.

Sosyalist sanayileşmenin yollarını ve yöntemlerini, SSCB örneği üzerinde görelim.

Devrim-öncesi Rusyası, öbür devletlere iyiden iyiye bağımlı bir tarım ve sanayi ülkesiydi. Halkının çoğunun okuryazarlığı yoktu. Yetişmiş kadrolar, özellikle mühendisler eksikti. Birinci Dünya Savaşı, silahlı müdahale ve iç savaş, Rusya'nın zaten yetersiz bir biçimde gelişmiş ekonomisine çok büyük bir zarar verdi.

Büyük Sosyalist Ekim Devriminden sonra, ulusal ekonominin en kısa sürede sanayi bakımından gelişmesi, sosyalist kuruluşun bellibaşlı görevlerinden biri oldu. Ülkeyi ik-

tisadî geriliğinden çekip çıkarmanın ve gelişmiş bir sosyalist devlet durumuna dönüştürmenin tek yolu buydu.

İkinci Dünya Savaşı sonuna değin, sosyalist ülkeler olarak yalnızca Sovyetler Birliği ve Moğolistan Halk Cumhuriyeti vardı.

Bu durumda, üretimin bütün kollarını geliştirmek, yeni üretim kolları, özellikle devrim-öncesi Rusyası'nda bulunmayan mekanik sanayiler ve duyarlı aletler yapımını kurmak gerekti. Gerekli kadroları yetiştirmek için geniş bir orta ve yüksek öğretim kurumları şebekesi zorunluydu. Bütün bunlar ortaya büyük iktisadî güçlükler çıkardı. Kapitalist kuşatma, güçlü bir savaş sanayii kurulmasını gerektiriyordu. Bu durum, sanayiin öbür kollarının gelişmesine, ulusal ekonominin sosyalist bir temel üzerinde yeniden-örgütlenmesine ayrılabilecek büyük kaynakların, savaş sanayiine yöneltilmesi sonucunu veriyordu.

Büyük sosyalist sanayileşme planını yüksek hızlarla uygulayabilmek için çok büyük kaynaklar gerekiyordu. Bu kaynakların araştırılması, sosyalist kuruluşun başlıca görevlerinden biri oldu. Kapitalist devletlerin deneyi, bu sorunun çözümüne ışık tutamazdı.

Bazı kapitalist ülkeler için, sömürgelerin soyulması ve savaş ödenceleri, önemli bir birikim kaynağı idi; ama bütün bu ülkeler için asıl birikim kaynağı, emekçi yığınların kapitalistler tarafından amansızca sömürülmesinden doğan kârlardan başka bir şey değildi. Bu yöntemler, sosyalist devletin özüyle bağdaşmıyordu. Kapitalist ülkelerin, sanayi işletmelerinin kuruluşunu hızlandırdıkları bir başka kaynak daha vardı: dış borçlar. Ama kapitalist ülkeler, Sovyetler ülkesine bu türlü borçlar vermeyi kabul etmediler.

SSCB'nde, sanayi, dış iktisadî yardım olmaksızın, salt kendi öz kaynakları aracıyla kurulmuştur.

Sosyalist sanayi işletmeleri, üretim hacmini artırarak sosyalist birikimi genişletiyorlardı. Ülke her şey üzerinde

tutumlu davranmak zorundaydı. Bu durum, halkın yaşam düzeyi üzerinde doğal olarak yansıdı. Sosyalist birikimler ülkenin tek sanayileşme kaynağı idiler. Bu birikimler, SSCB'nin büyük bir sanayi devleti durumuna dönüşmesi gibi önemli bir iktisadî görevin başarıyla sonuçlanmasını sağladı. Bu iş en kısa bir tarihsel süre içinde gerçekleştirildi.

SANAYİLEŞMENİN İKTİSADÎ SONUÇLARI

İşçi sınıfı, emekçi köylülerle ittifak içinde, kapitalist öğelerin ve sosyalizme düşman güçlerin direncini kırarak, görülmemiş maddî güçlüklerin üstesinden gelerek, kısa bir sürede, uyumlu bir biçimde gelişmiş sosyalist bir sanayi kurdu.

SSCB'nin sosyalist sanayileşme deneyi, sosyalizm yoluna girmiş öbür ülkeler için geniş ölçüde yararlanılan bir deney oldu. Ama sanayileşmenin tarihsel ve iktisadî koşulları ülkeden ülkeye değişiyordu. Örneğin, Çin Halk Cumhuriyeti'nde, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nde, ve Arnavutluk'ta, emekçi yığınlar, geçmişten yarı-feodal ya da yarı-sömürge bir ekonomi devraldılar. Sınaî üretimin toplam toplumsal ürün içindeki payı, Çin'de %30,1; Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nde %10,0; ve Arnavutluk'ta da %8,8 idi. Bu ülkeler, ulusal bir sanayii, özellikle gerçekte var olmayan üretim araçları üretimini, tepeden tırnağa kurma zorunda kaldılar. Romanya, Macaristan ve Polonya, orta derecede gelişmiş kapitalist ülkeler arasında yer alıyorlardı. Onlara, ağır sanayii, en başta makine yapım sanayiini geliştirme işi düşüyordu. Sosyalist sanayileşmenin teknik ve iktisadî sorunları, gelişmiş bir sanayi ülkesi olan Çekoslovakya'da bir başka nitelik gösteriyordu. Ama Çekoslovakya'da da tüketim malları üretiminin payı, üretim araçları üretimini hafifçe geride bırakıyordu. Bundan ötürü Çekoslovakya'nın karşısına çıkan görev, sınaî üretimin bu iki kesimi arasında uygun orantılar kurmaktı.

Teknik ve iktisadî sorunların, ve bunların çözümü için zorunlu sürelerin farklılığına karşın, sosyalist sanayileşmenin toplumsal-ekonomik sonuçları bütün ülkelerde aynı oldu.

Daha 1961'den başlayarak, Arnavutluk ve Vietnam Demokratik Cumhuriyeti dışındaki bütün sosyalist ülkelerde, "A" grubu (üretim araçları üretimi) "B" grubunu (tüketim araçları üretimi) geride bırakıyordu.

Üretim hacminin kesintisiz olarak artmasını sağlayan şey, sosyalist ülkelerde görülen toplumsal emeğin üretkenlik artışı ile emekçilerin yaşam düzeyinin sürekli bir biçimde yükselmesidir.

5. SOSYALİST BİR TARIMIN KURULMASI

TARIMIN SOSYALİST DÖNÜŞÜMÜNÜN ÖZELLİKLERİ

Sosyalist üretim tarzının kurulması, büyük mekanik üretimin yalnızca gerçek anlamıyla sanayie değil, ama tarıma da uygun bir biçimde sokulmasını öngerektirir.

Devlet sektöründe, bu sorun, ulusallaştırılmış topraklar üzerinde, yüksek derecede makineleştirilmiş büyük tarımsal işletmelerin kurulması aracılığıyla çözülebilir. Bu işletmeler, kırdaki sosyalist dönüşümlerin hareket noktası, kuruluş durumundaki sosyalizmin güçlü temelidirler.

Küçük kırsal üreticilerin büyük makineli üretime geçişi sözkonusu olduğu zaman, sorun daha karmaşık bir nitelik kazanır.

Parçalanmış küçük köylü işletmesinin büyük bir sosyalist üretim durumuna dönüşmesi nesnel bir zorunluluktur; çünkü sosyalizmi iki farklı iktisadî temel üzerine, sanayide büyük sosyalist üretim, ve tarımda küçük bireysel tarımsal işletme temeli üzerine kurmak olanaksızdır.

Tarımın sosyalist dönüşümü, bir de şu basit neden yüzünden iktisadî bir zorunluluk idi ki, küçük işletmeler, kendilerini yoksulluktan kurtarmada yeteneksizdirler. Bu iş-

letmeler ne makine kullanabilir, ne de bilimin yeni verilerinden yararlanabilirler. Bunları yapma olanakları yoktur. İşte, kendi kooperatif planında, bu sorunların çözümünü öneren kişi, Lenin'dir.

LENİN'İN KOOPERATİF PLANI

Lenin'in kooperatif planı, proletarya diktatörlüğü altında ve bellibaşlı üretim araçları işçi ve köylü devletinin elinde bulunduğu için, köylülerin sosyalist tipte büyük tarımsal işletmelere katılmasını sağlamak bakımından, kooperasyonun en uygun biçim olduğu gerçeğinden hareket eder.

Lenin, bu işin, ancak derece derece ve köylülüğün özgür onayıyla gerçekleşebileceğini vurguluyordu. Tarımsal üretimin toplumsallaştırılması, zorla değil, inandırarak gerçekleştirilmeliydi, köylüler bu işten maddî çıkar sağlamalıydılar; kolektif işletmeye gelince, kolektif işletme, herkese emeğine göre ilkesine sıkı sıkıya uyularak, dengeli yönetim ilkesine göre çalışmalıydı.

Lenin'in kooperatif planı, köylülüğün sosyalist kolektif ekonomiye geçişinin maddî ve siyasal koşullarını yaratacak kimi hazırlık önlemlerini öngörüyordu.

KOOPERASYONA HAZIRLAYICI ÖNLEMLER VE SOSYALİST EKONOMİ BİÇİMLERİ

Lenin'in kooperatif planından, kendi halklarının özelliik ve geleneklerinden esinlenerek, sosyalist ülkeler, köylülüğün kendi isteğiyle üretim kooperatifleri kurmaları koşullarını yaratan önlemleri aldılar. Bu önlemlerin en önemlilerini gözden geçirelim:

Birinci olarak, toprakların büsbütün ya da kısmen ulusallaştırılması ve köylülerin parasız kullanımına ya da mülkiyetine verilmesi;

İkinci olarak, en ilk, en basit kooperasyon biçimlerinin: kredi, gereç sağlama, satış kooperatiflerinin, tarımsal ge-

reçten ortaklaşa yararlanma ve toprağın ortak ekimi için kurulan birliklerin en yüksek derecede geliştirilmesi — yüksek üretim kooperasyonu biçimine geçişi hazırlayıcı evre;

Üçüncü olarak, tarıma, büyük sosyalist işletmeler için zorunlu makineleri gitgide sağlayan sosyalist sanayileşme;

Dördüncü olarak, ulusallaştırılmış topraklar üzerinde, toplumsal yönetim örneği vermeye, kıra teknik gelişmeyi, üretimin yeni örgütlenme yöntemlerini sokmaya, ve kolektif ekonomi yoluna girmeleri için köylülere en büyük yardımı götürmeye aday geniş devlet çiftlikleri kurulması;

Beşinci olarak, yoksul ve orta köylülere, işletmelerin yönetiminde kooperatiflere, ucuz koşullarla yardımda bulunacak makine kiralama istasyonları, makine ve traktör istasyonları kurulması;

Altıncı olarak, proletarya diktatörlüğü devletinin, kırdaki birikim sürecini düzenlemek ve köylüleri kooperatifler aracılığıyla sosyalizmin kuruluşuna katmak için kullandığı yeni bir maliye ve kredi siyaseti.

Yukarda sözü edilen önlemler, kırlarda kulaklar (zengin köylüler) ve ticarette kapitalist öğeler için, sömürü olanaklarını sınırlandırır. Gene bu erekledir ki, bütün sosyalist ülkeler, kulakların sahip olabilecekleri toprağın büyüklüğü konusunda, —onları, tarımsal avadanlık ve çekim hayvanlarını, kiralayanları sıkıntıya sokucu koşullarla kiraya vermekten engelleyerek, ve yoksul köylülerin toprağını kiralama ve ücretli işçi çalıştırma olanaklarını sınırlandırarak— kısıtlamalar koymuşlardır.

Sosyalist ülkelerin komünist ve işçi partileri, düşman öğelerin direncini kırarak, köylü yığınlarını sosyalist gelişme yoluna sokmuşlardır. Köylü işletmelerinden büyük sosyalist üretime geçiş, toplum içindeki iktisadî ilişkilerde, köylülüğün yaşam biçiminde gerçek bir devrim meydana getirmiştir.

Bazı ülkelerde tarımın sosyalist yeniden-örgütlenmesinin

nasıl yapıldığını kısaca inceleyelim.

SSCB'nde, tarımın sosyalist biçimleri, Büyük Sosyalist Ekim Devriminden az sonra kendini gösterdi. Kasım 1917 ve 1922 arasında, ülkede, 1.316 devlet çiftliği (sovhoz) ve 16 bin kadar tarımsal kooperatif kuruldu. Bunlar, kırda, sosyalizmin, yoksul köylüler ve tarım işçileri tarafından kurulmuş ilk merkezleriydi.

Kolhozcu hareketin ilk döneminde, toprağın ortaklaşa ekimi için kurulan birlik (TOZ), üretim kooperasyonunun temel biçimiydi. Bu birlikte, çoğu kez sınırları korunan toprak parçalarının ortaklaşa ekimi aracıyla, özsel olarak emek toplumsallaştırılıyordu; emeğin toplumsallaştırılmasından sonra, toprak parçalarının sınırları da ortadan kaldırılıyordu. Bu birliklerde, kısmen, tarım aletleri ve iş hayvanları da birleştiriliyordu. Bunlar, toplumsallaşma derecesi pek yüksek olmayan, küçük kooperatif birliklerdi. TOZ'lar, 1929 yılına kadar, üretim kooperasyonunun öbür biçimlerine göre, kırda egemen bir yer tuttular.

Ama sonradan, köylüler hızla ve yığın halinde, tarımsal arteller kurmaya yöneldi.

Kısaltılmış olarak kolhoz denilen kolektif işletme, TOZ'a göre bir ilerleme, üretim bakımından kolektif birliğin daha ileri bir biçimi olmuştur. Kolhozlarda, toprak, emek, iş hayvanları, tarımsal makine ve avadanlık, bellibaşlı işletme binaları toplumsallaştırılmıştır. Kolhozcular, kendi hesaplarına, bir ev çevresindeki küçük bir toprak parçasına, üretken sürü ve kümes hayvanlarına sahiptirler. Tarımsal artel, toplumsal çıkarlar ile kolhozcuların kişisel çıkarlarını en iyi bir biçimde birleştirir; özgürce onaylanmış bir kolektivizasyon ilkelerine uygun düşer ve kırdaki üretici güçlerin uyumlu gelişmesini sağlar.

1933 sonunda, kolhozlar, bütün köylü çiftlikleri sayısının %65'ini ve buğday tarlalarının %74'ünü kapsıyordu. 1940'ta, köylü ailelerinin %98'i kolhozlarda toplanmış bulunuyorlardı.

Kolhozcu hareketin ilk döneminde, kolhozların sahip olduğu maddî ve teknik temel hayli güçsüzdü. Gerçekte, bireysel çiftçilerin kullandığı iş aletlerinin tıpkısını kullanıyorlardı. Daha sonra, sanayi, tarımsal makineler, özellikle traktör üretmeye başlayınca, arteller de maddî ve teknik temellerini değiştirebildiler. Ama kolhozlar, malî olanaklardan, kadrolardan ve onarım atölyelerinden yoksun bulundukları için, bu süreç, onlarca yıl uzama tehlikesi gösteriyordu; bu durum sosyalizmin kuruluşunu yavaşlatacaktı. Kolhozcu hareketin yardımına koşmak gerekiyordu.

Bu nedenle, 1928'den başlayarak, devlet makine ve traktör istasyonları, yani MTS'ler kuruldu. Bu istasyonların personeli, traktör sürücüleri, mühendisler, teknisyenler ve tarım uzmanlarından oluşuyordu. MTS'ler, kolhozlar ile yapılan sözleşmeler uyarınca, tarımsal çalışmalar (toprağı sürme, tapanlama, ekin kaldırma) yapıyorlardı.

Sosyalist devlet, Makine ve Traktör İstasyonlarında (MTS), modern makinelerin kolhozcu üretimde en iyi kullanımını sağlayan bir ekonomi ve örgütlenme biçimi buldu. Makine kullanımına dayanarak, kolhozlar, örgütlenme düzeyinde olduğu gibi, iktisadî ve malî düzeyde de güçlendiler.

MTS'lerin tarihsel önemi, yalnızca kolhozcu üretime yeni bir teknik temel sağlamaları olgusunda değil, ayrıca, kent ve köy, ulusal ekonomi ve kolhozcular arasında yeni bir ittifak biçimi olarak oynadıkları roldedir de.

Böylece, otuz yıllarında, SSCB'nde sosyalist tarımsal üretim gerçekleştirilmiş oldu. Bu üretimin iktisadî temeli, devlet mülkiyeti ve kolhozcu kooperatif mülkiyeti olarak iki biçime bürünen sosyalist toplumsal mülkiyetti. Bu iki mülkiyet biçimine, iki sosyalist tarımsal işletme tipi karşılık düşer: Devlet işletmeleri (sovhozlar, MTS'ler, deney istasyonları, okul-çiftlikler ve yardımcı ekonomiler), ve kolhozcu kooperatif işletmeler (kolhozlar, balıkçı artelleri ve za-

naatçı üretim kooperatifleri). Sovhozlar ve kolhozlar, sosyalist tarımsal üretimin Sovyetler Birliği'nde düşünülüp uygulanmış, o zamana değin görülmemiş yeni biçimleridir. Bu deney, sosyalizm yoluna girmiş bulunan ülkeler tarafından başarıyla sindirilmiştir.

Ne var ki, sosyalist ülkelerde varolan tarihsel ve siyasal koşullar, kolektivizasyonun ülkeden ülkeye farklı bir nitelik ve genişliğe bürünmesi sonucunu verdi. Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan ve başka sosyalist ülkelerde, kolektivizasyon tamamen gerçekleşmiş ya da gerçekleşme yolunda olduğu halde, Polonya ve Yugoslavya'da köylü çiftliklerinin yalnızca bir bölümü kolektif işletmeler oluşturmuşlardır; bu ülkelerdeki kolektivizasyon süreci devam etmektedir.

Bulgaristan, bireysel köylü işletmelerinden kolektif üretime geçişi gerçekleştiren halk demokrasili Avrupa ülkelerinden ilki oldu. Bu süreç, ilk tarımsal çalışma kooperatif işletmeleri (TKZK) kurulduğu zaman, 1944 sonunda başladı.

Bu kooperatiflerin gelişmesiyle birlikte, devlet, özsel olarak kardeşçe yardım ve karşılıklı çıkar sağlayan iktisadî işbirliği çerçevesinde Sovyetler Birliği tarafından sağlanan makinelerle donatarak, MTS'leri kurdu.

Köylülüğün en yoksul katmanlarının, kırın zengin öğeleri ve, özellikle kulaklar tarafından sömürülmesini engellemek için, kulaklar, traktörlerini ve büyük tarımsal makinelerini satma zorunda bırakıldılar; bu traktör ve makineler, MTS ve kooperatiflere verildi. Aynı ereklerle, ücretli emeğe başvurulmaksızın, yalnızca toprağı kendi başına işleyebilecek ve işlemek isteyecek kişinin bir tarla kiralayabileceği yolunda bir yasa çıkarıldı. Devletçe alınmış başka önlemler de, aynı biçimde yoksul köylünün sömürülmesini ortadan kaldırmış bulunuyordu. Başlıcalarını sayalım: kredi siyaseti; toplu sözleşmeler aracıyla, tarım işletmelerinin çalışma ve ücret koşullarının düzenlenmesi; tes-

limat oranı (işletme ne kadar büyükse, teslimat oranı o kadar yüksek); artanoranlı gelir vergisi, vb.. 3 hektar ve bazan daha fazla büyüklükteki köylü işletmeleri, vergiden bağışık tutulmuştu. Kooperatiflerin gelişmesini kolaylaştırmaya yönelik önlemlerin yanısıra, devlet tarımsal işletmeleri kurulduğu da görülüyordu. Devrim-öncesi öbür sosyalist ülkelerde görülen durumun tersine, Bulgaristan'da büyük toprak sahipleri yoktu, ve büyük kapitalist kırsal mülkiyetin payı pek önemli değildi. Bu nedenle, devlet çiftlikleri, ulusal üretim içinde küçük bir yer tutar.

Tarımsal kooperatifler birdenbire gerçekten sosyalist tipte işletmeler durumuna gelmediler. Başlangıçta, toprak, tarımsal makineler ve iş hayvanlarının toplumsallaştırılmış olmalarına karşın, safi gelirin %30'a yakını, yapılan işe göre değil, her üye tarafından kooperatife getirilen toprak parçasının büyüklüğüne göre dağıtılıyordu. Gelirin bu dağılış biçimi zengin köylülere emekten gelmeyen ek bir gelir sağlıyordu ki, bunun, sosyalist emeğe göre bölüşüm ilkesiyle bağdaşmaz bir şey olduğu açıktır. 1950'de, devlet tarafından, tarımsal kooperatifleri, gerçek sosyalist işletmeler durumuna dönüştüren önlemler alındı. 1953 sonlarına doğru, çiftliklerin %52,3'ü bu işletmeler kapsamına giriyor, ve bu çiftlikler, toplumsal mülkiyet çerçevesinde, ekilebilir toprakların %60,5'ini işliyorlardı. Daha sonraki yıllarda, bu yeni sosyalist temel üzerinde, sosyalist tarımsal üretimin gerçekleştirilmesi tamamlanmıştı.

6. SOSYALİZMİN YENGİSİ

Kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemi, sosyalizmin kurulması, sosyalist üretim tarzının tek başına egemen bir duruma gelmesiyle tamamlanır. Sosyalizmin yengisiyle birlikte, daha önceki kuruluşlara özgü iktisadî yasalar geçersiz duruma gelirler. Onların yerine, sosyalizmin iktisadî yasaları geçer.

Sosyalizmin kuruluş deneyi gösterir ki, koşullar, biçimler, yöntemler, kapitalizmden sosyalizme geçiş düzünleri ne kadar farklı olursa olsun, sosyalist üretim tarzının kurulması:

— birinci olarak, kapitalist mülkiyetin kaldırılması, küçük meta üretimi üzerine dayalı mülkiyet biçiminin dönüşümü, ve devlet mülkiyeti ile kooperatif mülkiyet olarak, sosyalist mülkiyetin iki biçim altında kurulması;

— ikinci olarak, insanın insan tarafından sömürülmesini ortadan kaldıran sosyalist üretim ilişkilerinin kurulması;

— üçüncü olarak, "eşit işe eşit ürün" ilkesine göre, emek ürününün yeni bir bölüşümü biçiminin uygulanması;

— dördüncü olarak, anarşi ve rekabetin ortadan kaldırılması ve ulusal ekonominin planlı yönetimine geçilmesi anlamına gelir.

Sosyalist üretim tarzı gerçekleştirildiği ölçüde, toplumun sınıf yapısının değiştiği görülür. Sömürücü sınıflar yavaş yavaş ortadan kalkar. Bundan böyle, sosyalist toplumda, yalnızca, siyasal ve iktisadî ereklerdeki ortaklık tarafından birleştirilmiş iki dost sınıf, işçi sınıfı ve kolhozcu köylülük kalır. Toplumsal, iktisadî ve kültürel alanda, yaşam biçiminde farklılıklar sürüp gitmesine karşın, kent ile köy arasında yüzlerce yıldanberi var olan karşıtlık ortadan kalkar.

Kültürel devrim, sosyalist üretim tarzının kurulmasına eşlik eder; emekçilerin siyasal bilinci yüksek bir dereceye ulaşır, halkın kültürel düzeyi, genel ve teknik eğitim düzeyi sürekli olarak yükselir. Kafa ve kol emeği arasındaki özsel farklılıklar var olmaya devam ettiği halde, bu iki emek tipi arasındaki karşıtlık yavaş yavaş silinir.

Toplumun sosyalizm evresine (*phase*), komünist toplumsal ve ekonomik kuruluşun birinci evresine girmesi anlamına gelen kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminin bilançosu işte budur.

Bu konuda, sol oportünistlerin, komünist toplumun gelişmesinin sosyalist evresini de içine soktukları geçiş dönemi yorumu suskuyla geçiştirilemez.

Pratik, komünist toplumun kurulmasının şu dönemlerden (*étapes*) geçmesi gerektiğini açıkça gösterir: 1) kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemi, yani kapitalist toplumun sosyalist toplum durumuna devrimci dönüşüm dönemi, ve 2) komünist toplumun birinci evresinin gelişme dönemi, yani komünist toplumun yüksek evresine, komünizme derece derece geçmek için zorunlu koşulların, içinde biraraya geldikleri sosyalist dönem.

Geçiş döneminde, sosyalizm öğeleri, ya da Lenin'in deyimiyle sosyalizm kırıntıları, her ülke ekonomisinde kuşkusuz vardır. Ama böyle bir toplum, sosyalist bir toplum sayılamaz; çünkü bu toplum, henüz kapitalistleri ve küçük mülk sahiplerini içerir, ve ekonomisi, ekonomik tiplerin çokluğu ile belirlenir. Bu dönemin toplumu, geçici bir toplumsal niteliğe bürünür. Sosyalizmde durum başkadır. Sömürücü sınıflar yoktur, ekonomi tiplerinin çokluğu ortadan kalkar, sosyalist ekonomi üstün gelir. Öyleyse sosyalizm ile geçiş dönemi arasında bir ilke farklılığı vardır. Gelişmenin bu iki aşaması (*stades*) özdeş olarak kabul edilemez. Sosyalizm, komünizmin üst evresinden de ayrılır. Sosyalizm döneminde, üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin gelişme düzeyi gibi, insanların bilinci de, komünizme geçmek için henüz yetersizdir. Bu nedenle, belirli bir dönem, gerekli maddî ve teknik temeli yaratmak, ve yeni insanı, komünist toplumun insanını yetiştirmek için, yoğun bir çalışma dönemi, henüz zorunludur. Bu evreler, gelişmenin kaçınılmaz evreleridir, ve bunları birbirine karıştırmak ya da yadsımak demek, karışık ve gerici anlayışları devrimci bir teori olarak ileri sürmek, pratiğe, sosyalist kuruluş içinde birikmiş bulunan deneye karşı çıkmak demektir.

Sosyalist kuruluş deneyi, sosyalist ülkelerin kapitalist ül-

kelere göre sahip bulundukları engin üstünlükleri ortaya koyar. Bu üstünlüklerden biri, sosyalist devletlerin, siyaset, iktisat, kültür ve savunma alanında, sosyalizm ve komünizmin güçlenmesi ve yengisi için savaşımdaki çıkar birliği üzerine kurulu işbirliği ve kardeşçe yardımlaşmasıdır. Bu üstünlük, sosyalist ülkelerdeki üretici güçlerin hızlandırılmış gelişmesinin ve emperyalistlerin saldırılarına karşı bu başarıları savunmanın temel koşulu, sosyalizmin, tarihin evrimi üzerindeki etkisini artırmanın kesin aracıdır.

Deney, sosyalizmi tek başına, sosyalist ülkelerin dünya çapındaki birliği dışında kurmak istemenin, sol oportünistler tarafından yayılan bu anlayışın, teorik açıdan geçersiz bir eğilim olduğunu ortaya koyar; çünkü bu eğilim, sosyalist toplumun nesnel gelişme yasaları ile çelişki içindedir. Bu eğilim, iktisadî açıdan zararlıdır; çünkü toplumsal emek savurganlığı, üretim artış düzünlerinin yavaşlaması, ve ülkenin kapitalist dünya karşısındaki bağımlılığı sonucunu verir. Siyasal açıdan gerici ve tehlikelidir; çünkü halkları, emperyalist güçlerin birleşik cephesi karşısında birleştireceği yerde böler, milliyetçi burjuva eğilimleri besler, ve sonunda, sosyalist kazanımların yitirilmesine neden olabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYALİST ÜRETİM İLİŞKİLERİNİN NİTELİĞİ SOSYALİZMİN TEMEL İKTİSADÎ YASASI

HER üretim tarzı, üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki birliği temsil eder. Komünist üretim tarzının birinci evresi olan sosyalizm de, belirli üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki birliği temsil eder. Üretici güçlerin yüksek bir gelişme düzeyi ve üretimin toplumsal niteliği, sosyalizmin, kendilerine sosyalist üretim ilişkilerinin karşılık düştüğü özgül çizgileridir.

1. SOSYALİST MÜLKİYET VE SOSYALİST ÜRETİM İLİŞKİLERİ

Sosyalist üretim ilişkileri bütünü, sosyalist toplumun iktisadî temelini oluşturur. Sosyalizmde, bu ilişkiler, üretim,

değişim ve bölüşümde insanlar arasındaki ilişkilerin niteliğini belirleyen üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti üzerine dayanır.

ÜRETİM ARAÇLARININ SOSYALİST MÜLKİYETİ

Üretim araçları üzerindeki mülkiyetin niteliği, her türlü toplumsal ve iktisadî kuruluşun üretim ilişkileri sistemi içinde çok büyük bir önem taşır. Sosyalist mülkiyet, kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde ortaya çıkar. Sosyalist devrimden ve proletarya diktatörlüğünün kurulmasından sonra, işçi sınıfı, sosyalist devletin mülkü haline gelen toprağın, sanayi işletmelerinin, ulaştırma araçlarının, bankaların, PTT'nin ulusallaştırılması aracıyla, sömürücü sınıfların (burjuva ve toprak sahipleri) kamulaştırılmasına (mülksüzleştirilmesine) girişir.

Emek üretkenliğini yükseltmek ve kendi yaşam koşullarını iyileştirmek için, küçük üreticiler, köylüler ve zanaatçılar, büyük kolektif ekonomiler, kooperatifler içinde kendi istekleriyle birleşirler.

Kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde, sosyalist mülkiyet, kendini, ulusal ekonominin bütün kolları ve bütün alanlarında tek başına egemen olarak gösterir.

Sosyalist mülkiyet, kapitalist mülkiyetten temelden ayrılır.

1. Kapitalist özel mülkiyetin, yani özel kişilerin mülkiyetinin tersine, sosyalist mülkiyet, topluluğun mülkiyetidir. Sosyalist mülkiyet bütün topluma aittir; bundan ötürü, toplumun bütün üyelerinin üretim araçlarına göre eşit bir ilişkisini dışavurur. Üretim araçlarının özel mülkiyeti, toplumsal yaşamda insanların iktisadî eşitsizliğini doğurur. Sosyalist mülkiyet, üretim araçları karşısında, insanların eşit durumunu dışavurarak, onların siyasal ve toplumsal yaşamdaki eşitliğini gerçekleştirir.

2. Üretim araçlarının sosyalist mülkiyeti, insanın insan

tarafından sömürülmesini dıştalar. Üretim araçları, toplumun, emekçi yığınların elinde olduğundan, onları hiç kimse bir başkasının emeğini sömürmek için kullanamaz. Üretim araçlarının sahipleri durumundaki doğrudan üreticiler, ilk kez olarak kendileri için, kendi toplumları için çalışmaya başlamışlardır.

Üretim araçlarının kapitalistler sınıfına ait bulunduğu kapitalizmde durum başkadır. Nüfusun ezici çoğunluğu, üretim araçlarından yoksundur ve kendi emek-gücünü üretim araçları sahiplerine satma zorunda kalır. Üretim araçları, kapitalistlerin elinde sermaye durumuna, insanın insan tarafından sömürülmesinin bir aracı durumuna gelirler.

3. Toplumsal mülkiyet, insanları birleştirir; oysa özel kapitalist mülkiyet, onları ayırır. Özel mülkiyetin egemenliği altında, toplum, tek tek (yalıtık) mülk sahipleri çokluğu biçiminde bölünmüş bulunur. Her kapitalist, kendi mülk sahibi çıkarlarını her şeyin üstünde tutar, ve kendi işletmesini, her sorumluluğu kendi üstüne alarak yönetir. Özel mülkiyet, insanları, ister istemez bencil ve açgözlü yapar. Toplumsal mülkiyet ise, insanları birleştirir, onlarda ortaklaşacılık (kolektivizm) ve yoldaşlık anlayışını geliştirir.

4. Sosyalist mülkiyet, iktisadî çıkarlar ortaklığını doğurur. Sosyalist toplumun bütün üyeleri, toplumsal üretimi iyileştirmekte, her işletmeyi olduğu kadar, ülke ekonomisinin bütünlüğünü geliştirmekte de aynı derecede çıkar sahibidir.

Herkesin gönenci, toplumun gönencine bağlıdır. Toplum ne denli zenginse, toplumun her üyesi o denli iyi yaşar. Herkesin ve her bireyin bu karşılıklı bağlılığı, ortak amacın gerçekleşmesinde yeni bir kooperatif anlayış doğurmuştur. İktisadî çıkarlar ortaklığı sosyalist toplum üyelerinin moral ve siyasal birliğini de koşullandırır. Tersine, kapitalist özel mülkiyet, mülk sahiplerinin özel çıkarlarını karşı karşıya getirir, kapitalistler arasında, güçlü daha güçlü duru-

muna gelirken, güçsüzün yok olduğu amansız bir rekabet savaşımını gerektirir. Zenginler ve yoksullar, kapitalistler ve proleterler arasında, uzlaşmaz-karşıt iktisadî çıkarları dışavuran bir uyuşmazlık doğurur.

SOSYALİST MÜLKİYETİN İKİ BİÇİMİ

Sosyalizmde toplumsal mülkiyet: 1) sömürücü sınıflara ait bulunan üretim araçlarının ulusallaştırılmasından doğmuş devlet mülkiyeti (bütün halkın mülkiyeti); 2) küçük köylü işletmeleri ve zanaatçıların özgür onayıyla büyük kooperatif işletmeler biçiminde birleşmelerinden doğmuş kolhozcu-kooperatif mülkiyet olmak üzere, iki biçim altında görülür.

Devlet mülkiyeti, toprağın hepsini, ya da bir bölümünü, toprak altını, suları, ormanları, fabrikaları, madenleri, devlet tarım işletmelerini, demiryollarını ve öbür ulaştırma araçlarını, PTT'yi, devlet ticaretini ve depolarının büyük bir bölümünü, bilimsel ve kültürel işletmelerin tümünü, bankaları, malî kurum ve sigorta şirketlerini kapsar.

Devlet mülkiyeti, mülkiyetin temel biçimidir; sosyalist toplumda başta gelen mülkiyet biçimi devlet mülkiyetidir. Ulusal ekonominin bütün kilit sektörlerini kapsar. SSCB'nde sabit üretim fonlarının %91 kadarı devlet mülkiyetindedir.

Burjuva iktisatçıları, işçilerin kapitalist sömürüsünü gözlerden saklamak için, sosyalist ülkelerdeki devlet mülkiyeti ile emperyalist ülkelerdeki tekelci devlet mülkiyetini özdeş göstermeye çalışırlar. Ama bu iki kavram arasında bir ilke farklılığı vardır. Kapitalizmde, devlet, iktidardaki kapitalist sınıfın organıdır, çıkarlarına hizmet ettiği sömürücü sınıfların elindedir. Bunun sonucu, kapitalizmdeki devlet mülkiyeti, kapitalistler sınıfının kolektif mülkiyetinden başka bir şey değildir, ve bundan ötürü de, kapitalist, sömürücü bir nitelik taşır.

Sosyalizmde, devlet, emekçi halkın elinde bulunur, emek-

çilerin çıkarlarına hizmet eder. Öyleyse sosyalist devlet mülkiyeti, tüm halka özgü bir mülkiyettir, tüm halkın malıdır; insanın insan tarafından sömürülmesini dıştalar ve emekçilerin gereksinmelerini durmadan daha iyi karşılamaya yarar.

Halk demokrasili ülkelerde toprağın bir bölümü, tarımsal makineler, işletme binaları, topluluğa ait bulunan hayvanlar, tarımsal hammaddeleri işleyen yardımcı işletmeler, ve kooperatiflerin üretimi, kolhozcu-kooperatif mülkiyettedir. Bunlara, tüketim kooperatiflerinin ticaret şebekesi ile meta stoklarını, zanaatçı kooperatiflerini, bu kooperatiflerin donatım ve üretimlerini de eklemek gerekir.

Sosyalist mülkiyetin iki biçimi, devlet ve kolhozcu-kooperatif mülkiyet biçimleri, toplumsal ve ekonomik nitelikleri bakımından özdeş tiptedirler: Emek ürünü üzerindeki temellükün toplumsal niteliğini dışavurur, insanın insan tarafından sömürülmesini dıştalar, işbirliği ve yardımlaşma ilişkilerini koşullandırır, emeğe göre bölüşüm sosyalist ilkesine dayanır, ve plan gereğince gelişirler.

Ama gene de, devlet mülkiyeti ile kolhozcu-kooperatif mülkiyet arasında, en başta geleni üretim araçlarının toplumsallaşma derecesindeki farklılık olan, bazı farklılıklar vardır. Devlet mülkü tüm halkın malıdır, üretim araçları, devlet işletmelerinde, tüm toplum çapında toplumsallaştırılmıştır.

Kolhozcu-kooperatif mülkiyeti, çeşitli emekçi topluluklarına aittir, bir grup mülkiyetidir. Kolhozcu-kooperatif sektörde üretim araçları her ayrı ekonomi çapında toplumsallaştırıldığı gibi, üstelik, bu üretim araçlarının hepsi değil, yalnızca başlıcaları toplumsallaştırılmış, ve bunların bir bölümü yardımcı işletmelerde kullanılmaları için tarımsal artel üyelerinin bireysel mülkiyetinde bırakılmıştır. Bunun sonucu, devlet mülkiyeti (tüm halkın mülkiyeti), kolhozcu-kooperatif mülkiyete göre, sosyalist mülkiyetin, üretimin toplumsallaştırılmasında daha üst bir düzeyi dışavuran daha yetkin bir biçimidir.

Sosyalist ülkelerdeki gelişmiş büyük üretim tarafından sağlanan başarılar, devlet mülkiyetinin, tüm halkın mülkiyetinin üstün rolü, ve devletin iktisadî ve örgütleyici eylemi sayesinde, sosyalist rejimin nesnel olanaklarının gerçeklik durumuna geldiğini, ve sosyalizmin kapitalizm üzerindeki üstünlüklerini gösterdiğini tanıtlar.

İKİ SOSYALİST İŞLETME TİPİ

İki sosyalist mülkiyet biçiminin varlığı, iki sosyalist işletme biçiminin varlığı sonucunu verir: Üretim araçlarının devlet mülkiyeti üzerine kurulu devlet işletmeleri, ve üretim araçlarının grup mülkiyetinde bulunduğu kolhozcu-kooperatif işletmeler.

Gerek devlet işletmeleri, gerek kolhozcu-kooperatif işletmeler, sosyalist nitelikte, yani özdeş iktisadî-toplumsal nitelikte işletmelerdir. Çünkü:

1) Her iki sosyalist işletme tipinde de, sömürüden kurtulmuş emekçilerin işbirliği ve yardımlaşma ilişkileri hüküm sürer;

2) Üretim planlanmıştır, sosyalizm ve komünizmin kuruluş çıkarlarına göre yapılır;

3) Üretimin bölüşümü "sağlanan emeğin nitelik ve niceliğine göre" sosyalist ilkesi uyarınca olur.

Bu ortak ana noktalar dışında, bu iki işletme tipi arasında, iki sosyalist mülkiyet biçiminin özelliklerinden doğan farklılıklar bulunur:

1) Devlet işletmelerinin üretimi, devletin, tüm halkın mülküdür. Kolhozların (kooperatiflerin) üretimi, üretici topluluğun mülküdür. Kolhozlar, gelirlerini istedikleri gibi kullanırlar.

2) Devlet işletmeleri, yetkili devlet organlarının atayıp geri aldığı müdürler tarafından yönetilir. Kooperatif işletmeler bir yönetim kurulu tarafından yönetilir ve yönetim kurulu başkanı, artel üyeleri genel kurulu tarafından seçilir.

3) Devlet işletmelerinde emeğe göre bölüşüm, devlet fonları üzerinden güvence altına alınan ve ayrılan ücret biçimi altında yapılır. Kolhozlarda (kooperatiflerde), emeğe göre bölüşüm, nakdî (para olarak) olduğu gibi aynî (mal olarak) de, ve her iki durumda da, kolhozcu (kooperatif) fonlar üzerinden ayrılan paylar aracıyla yapılır. Çalışma karşılığı tutarı, devlet tarafından güvence altına alınmaz. Ancak ilgili topluluk tarafından güvence altına alınabilir.

Sosyalist ülkelerin ulusal ekonomisinde devlet işletmeleri ağır basar; bu da, üretim araçları üzerindeki devlet (tüm halk) mülkiyetinin üstün rolünün sonucudur.

Üretim araçlarındaki sosyalist mülkiyetin iki biçimi ve iki sosyalist işletme tipi ile uygunluk durumunda, sosyalist dönemin ulusal ekonomisinde iki sektör bulunur: devlet sektörü ile kolhozcu-kooperatif sektör. Devlet sektörü, devlet işletmelerinin tümünü, kolhozcu-kooperatif sektör ise, tarımsal kolhoz ve kooperatiflerin tümüyle birlikte, zanaatçı (*artisanales*) ve ticaret kooperatiflerini de kapsar.

Üretim araçlarının toplumsal, sosyalist mülkiyeti üzerine kurulu bu iki sektör, aralarında sıkı sıkıya bağlıdırlar ve tek sosyalist ekonomiyi oluştururlar. Bu olgu, kardeş sınıfların (işçi sınıfı ile kolhozcu köylülük) iktisadî ve kültürel yaşamlarının çeşitli alanlarındaki sıkı işbirliği ve yardımlaşmayı önceden belirler, sosyalizm ve komünizmin kuruluşu için savaşımdaki çıkar ortaklığını kolaylaştırır.

KİŞİSEL MÜLKİYET

Burjuva iktisatçıları, sosyalizmin, kişisel mülkiyeti ortadan kaldırdığını ileri sürerler. Bu, halk yığınlarını sosyalizmden uzaklaştırmak için başvurulan bir propaganda yoludur. Ortadan kaldırmak şöyle dursun, sosyalizm, tersine, insanlık tarihinde ilk kez olarak, geniş emekçi yığınların kişisel mülkiyetini gerçekten artırma olanaklarını sunar. Kişisel mülkiyet kapsamına şunlar girer: Gelirler ve

emek biriktirimleri, konut, taşıt aracı, ev eşyası, sürü hayvanı vb.. Sosyalist toplum yurttaşlarının kişisel mülkiyeti, kapitalist özel mülkiyetten temelden ayrılır. Özel mülkiyet, özsel olarak, üretim araçları üzerinde kurulur; oysa bireysel mülkiyet, özellikle, kişisel kullanım eşyalarını kapsar. Kapitalist özel mülkiyetin kaynağı, emekçilerin sömürülmesinden çıkarılan artı-değerdedir; oysa sosyalizmde, kişisel mülkiyet, kişisel çalışmanın ürünüdür.

Kişisel mülkiyetin kaynağı, sosyalist toplum üyelerinin emeği olduğu için, bu mülkiyetin büyüklüğü, toplumsal mülkiyetin büyümesi ve çoğalmasına bağlıdır. Toplumsal mülkiyetin hızlı gelişmesi, tüm emekçilerin gönencindeki sürekli yükselişi ve kişisel mülkiyetlerindeki artışı kolaylaştırır: her emekçinin gönenci, topluma sağladığı emeğin nicelik ve niteliğine bağlıdır. Her yurttaş ne denli iyi çalışır ve toplumsal üretime ne denli büyük bir katkıda bulunursa, toplam bireysel tüketim fonundaki payı da o kadar büyük olur.

Kolhozcu ailenin kişisel mülkiyeti, bu mülkiyetin bir çeşididir. Bu mülkiyet, evin çevresindeki toprak parçasını işlemek için zorunlu avadanlığı, sürü ve kümes hayvanlarını kapsar. Kolhozcu ailenin kişisel mülkiyeti, kolhozcu-kooperatif tarımsal mülkiyetin bir tamamlayıcısıdır. Bu mülkiyet, evin çevresindeki toprağı bağımsız bir ekonomi durumuna değil, ama kolhoz üyelerinin yaşam düzeyini yükseltmek için, kolhoz (kooperatif) toplumsal ekonomisinin bir tamamlayıcısı durumuna getirir.

ÜRETİM SÜRECİNDE İNSANLAR ARASI ETKİNLİK DEĞİŞİMİ VE BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİ

Toplumsal üretim sürecinde insanlar arası etkinlik değişimi (mübadelesi), üretim ilişkilerinin önemli yönlerinden biridir. Ulusal ekonominin çeşitli kolları arasında olduğu denli, her işletme içinde çeşitli iş ve meslekteki emekçiler

arasında da sıkı ilişkiler gerektiren toplumsal işbölümü, etkinlik değişiminin maddî temelini oluşturur.

İnsanlar arasındaki çalışma ilişkilerinin niteliği ise, tamamen üretim araçları üzerindeki mülkiyet biçimlerine bağlıdır. Böylece, kapitalizmde, özel mülkiyetin egemenliği nedeniyle, toplumsal üretim sürecinde insanlar arası ilişkiler, emekçi yığınların burjuvazi tarafından baskı ve sömürü, emek ve sermaye arasında sınıflar savaşımı, özel kapitalist işletmeler arasında amansız rekabet ilişkileridir.

Üretim araçlarının emekçilere ait bulunduğu, tek tek her toplum üyesinin ve bütün toplumun üretim artışından aynı yönde çıkar sağladığı sosyalizmde, insanlar arasındaki çalışma ilişkileri, sömürüden kurtulmuş emekçilerin kardeşçe işbirliği ve sosyalist bir yardımlaşması niteliğini taşır. Karşıt sınıflar arasındaki düşmanlık, köy ile kent arasındaki, kol ile kafa emeği arasındaki çelişkiler yerine, işletmeler arası geniş bir deney değişimi, kafa ve kol emekçileri arasında dostça destek ve yardımlaşma ilişkileri aracıyla, işçi ve köylülerin kardeşçe işbirliğini geçirmiş olmasını, sosyalizmin en büyük kazanımları arasında saymak gerekir.

Toplumun bütün üyeleri, yalnızca kendi öz emeğinden değil, ama herkesin emeğinden çıkar sağlar. En iyi çalışma sonuçları için sosyalist yarışma işte bu temel üzerinde doğar. Sosyalizm ve komünizmin kurulmasının hareket ettirici gücü olan sosyalist yarışma, sosyalist ülkelerde ulusal bir nitelik kazanmıştır.

Üretim araçlarındaki mülkiyetin niteliği, sosyalizmde, maddî malların bölüşüm ilişkilerini de belirler. Bu mallar, emekçi yığınlardan oluşan doğrudan üreticilerin çıkarları yönünde bölüşülür. Sosyalist toplumda üretim araçları karşısındaki eşit durum, her yurttaşın maddî mallardan belirli bir pay alma yolundaki eşit hakkıyla tamamlanır. Bu eşitlik, dışavurumunu, emeğe göre bölüşüm sosyalist ilkesinde bulur. Bu, emekçilerin maddî mallardan, sağla-

dıkları çalışmanın nitelik ve niceliğine göre pay aldıkları anlamına gelir. Çalışmaya göre bireysel ücret, sosyalizmde, maddî malların bölüşümünün temel biçimidir. Ayrıca, maddî mallar ve hizmetlerin bir bölümü emekçiler arasında, toplumsal tüketim fonları aracılığıyla dağıtılır.

2. SOSYALİZMİN İKTİSADÎ YASALARININ NİTELİĞİ

Üretim araçlarının sosyalist mülkiyeti ve sosyalist üretim ilişkileri, yeni iktisadî yasaları, sosyalizmin iktisadî yasalarını doğurur ve yürürlüğe koyarlar. Üretim araçlarının özel mülkiyetinin ve kapitalist üretim ilişkilerinin kaldırılması, içinde kapitalizmin işlediği iktisadî koşulları yok eder. Artı-değer yasası, rekabet ve üretimdeki anarşi yasası, genel kapitalist birikim yasası ve kapitalizmin öbür iktisadî yasaları etkisiz duruma gelir ve yerlerini sosyalizmin iktisadî yasalarına, sosyalizmin temel iktisadî yasasına, ulusal ekonominin uyumlu ve dengeli gelişme yasasına, emeğe göre bölüşüm yasasına vb., yani sosyalizmin, ancak sosyalist üretim ilişkileri temeli üzerinde doğan ve işleyen özgül yasalarına bırakırlar.

Sosyalizmde, özgül yasalar dışında, genel iktisadî yasalar da etkilerini gösterir. Bunlar, bütün iktisadî kuruluşların ortak yasalarıdır. Örneğin, üretim ilişkilerinin üretici güçlerin genel niteliğine uygunluğu yasası; emek üretkenliğinin artışı yasası gibi. Bu yasalar bütün ekonomik ve toplumsal kuruluşlar için geçerlidir. Sosyalizmin iktisadî sisteminde ayrıca meta üretimi yasaları, ve en başta, meta üretimi varoldukça, yani komünizmin tamamen kurulmasına değin, yürürlükte kalacak olan değer yasası da vardır.

SOSYALİZMİN İKTİSADÎ YASALARININ NESNEL NİTELİĞİ

Bütün iktisadî yasalar gibi, sosyalizmin iktisadî yasaları da nesnel yasalardır, insanların istencinden bağımsız

bir biçimde doğar ve etkili olurlar. Sosyalizmin iktisadî yasalarının nesnel niteliği, varolan sosyalist üretim ilişkileri uyarınca etkili olmalarından gelir. Varolan sosyalist üretim ilişkileri ise, sonunda, üretici güçlerin düzeyine ve niteliğine bağlıdır. İktisadî yasaların nesnel niteliğinin iyi anlaşılmaması, insanların iktisadî yasaları yaratmaya ya da değiştirmeye yetenekli oldukları yolundaki öznelci ve idealist anlayışlar, genç sosyalist devletlerin iktisat siyasetindeki yanılgı kaynağıdır.

Yüksek derecede nitelikli uzmanlar, işletme müdürleri ve mühendisler yetişip, deney birikimi oldukça, ekonominin sosyalist dönüşümü ile birlikte, sosyalizmin iktisat yasaları üzerindeki öznelci ve idealist anlayışlar da kaybolur.

İktisadî yasaların idealist çarpıtılması, kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde, bazı sosyalist ülkelerde görülmüştür. SSCB'nde, iktisadî yasaların nesnel gerekirliklerine hiç dikkat etmeyerek, partiye ve hükümete doğruluğu kanıtlanmamış sosyalist sanayileşme tempoları kabul ettirmeye çalışan trotskistlerin eğilimi buydu. Trotskist "süper-sanayileşme" teorisi, Komünist Parti yönetiminde, bilimsel temellere dayalı iktisadî gelişme planlarını yürürlüğe koyan Sovyet halkı tarafından yadsındı.

Şu son yıllarda, iktisadî yasalar karşısıda, yeni sol oportünistler de idealist bir tutum benimsemiş bulunuyorlar. Yeni sol oportünistler, sosyalizmin temel iktisadî yasasını, ulusal ekonominin uyumlu ve dengeli gelişme yasasını, emeğe göre bölüşüm yasasını ve öbür iktisadî yasalarını bilmezden geliyorlar.

Sosyalizmin iktisadî yasalarının nesnel niteliğini bilmezden gelmek ya da yadsımak, nesnel etkenleri küçümseyip öznel etkenleri büyütmek, iktisadî siyasette istenççiliğe (iradecilik) götürür, ulusal ekonominin yönetiminde bazılarına serüven yollarını açar. Ama böylesine bir siyaset, gerçeklerle çatışır ve ergeç batkıya uğrar. Yasalar, onların nesnel

gerekirliklerini hesaba katmak istemeyen kimseleri sert bir biçimde "cezalandırır."

İktisadî yasalar karşısında istenççi tutum ve bu tutumun iktisat siyasetindeki kaçınılmaz başarısızlığı, bir başka aşırılığa, iktisadî yasalar karşısında fetişizme (tapıncakçılık) götürebilir. Fetişizm, iktisadî yasalar karşısındaki idealist tutumun çeşitlerinden biridir.

İktisadî yasaların, onlara bir yazgı niteliği verme anlamına gelen fetişizmi de, öznelcilik denli zararlıdır. Eğer öznelcilik siyasette istenççiliğe yol açarsa, fetişizm de marksist-leninist parti ve devletin iktisadî kuruluştaki yönetici rolünü yadsımaya, yığınların yaratıcı eylemini güçten düşürmeye götürür.

SOSYALİZMİN VE KAPİTALİZMİN İKTİSADÎ YASALARI ARASINDAKİ AYRIM

Sosyalizmin iktisadî yasaları, içerikleriyle olduğu gibi, işleyişlerindeki nitelik bakımından da, kapitalizmin iktisadî yasalarından köklü bir ayrılık gösterir.

Sosyalizmin iktisadî yasalarının ilk önemli özelliği, sosyalist üretim ilişkilerinin dile getirmeleridir. Kapitalizmin, kapitalist ilişkileri, yani emeğin sermaye tarafından sömürüsü ilişkilerini dışavuran iktisadî yasalarından farklı olarak, sosyalizmin iktisadî yasaları, sömürüden kurtulmuş insanlar arasındaki işbirliği ve yardımlaşma ilişkilerini dışavurur.

Bu ana özellikten, başka birçok ikincil, ama çok önemli özellik doğar. Bütün uyuşmaz kuruluşlarda (*formations antagoniques*), kullanılışları bir sınıf niteliği taşıyan iktisadî yasaların etkisi, kendisini sert bir toplumsal çatışmalar ortamında gösterir. İktisadî yasaların bir sınıf tarafından kullanılışı, çoğu kez bir ya da birkaç başka sınıfın direnciyle karşılaşır. Böylece, kapitalizmin temel iktisadî yasasının, genel kapitalist birikim yasasının etkisi, işçi sınıfı ve öbür emekçi yığınların direnciyle karşılaşır. Sosyalist devrim döneminde,

üretim ilişkilerinin üretici güçlerin niteliğine uygunluğu yasasının köylülükle ittifak içindeki proletarya tarafından kullanılışı, sömürücü sınıfların sert direnciyle karşılaşır.

Sosyalizmin yengisiyle birlikte, iktisadî yasaların kullanımının sınıf niteliği de yok olur; çünkü bu iş artık herhangi bir sınıf yararına değil, bütün toplum yararına yapılır. Komünizmin ilk evresinde, sosyalizmde, henüz iki sınıfın (işçi sınıfı ve köylülük) varlığına karşın, mülkiyet nedeniyle, bunların iktisadî çıkarları birbirine denk düşer Sosyalizmde, işçi sınıfı ile köylülük arasında uzlaşmaz çelişkiler (*contradictions antagoniques*) yoktur. Bu durum, yığınların gönencini sağlamak, komünist toplumu kurmak için, iktisadî yasaların, sosyalist toplumun iki sınıfı yararına birlikte kullanılması olanak ve zorunluluğunu belirler.

Böylece, kapitalist rejimde, üretim araçlarının özel mülkiyeti, iktisadî yasaların toplumun bütünü yararına kullanılması olanaklarını dıştalar; oysa, sosyalist rejimde, toplumsal mülkiyet, iktisadî yasaların bütün toplum yararına kullanılmasını içerir.

Kapitalizmde, özel mülkiyet dolayısıyla, yasalar kendiliğinden işlerler. Toplum, üretim ve değişim süreçlerinin karşılıklı bağlılığını denetleme olanağından yoksundur. Meta üreticileri, kendi özel çıkarlarından esinlenirler ve aralarındaki ilişkiler amansız bir rekabet savaşımı ilişkileridir. İktisadî yasalar, kendilerine, karışıklık (kaos) arasından bir yol açarlar; kendilerini, üreticilerin ancak her şey olup bittikten sonra bilincine vardıkları ortalama bir eğilim olarak gösterirler. Bu koşullar içinde, yasalar, insanlar için kavranılmaz, yabancı bir güç olarak görünürler.

Sosyalizmde durum başkadır. Üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti sayesinde bütün işletmeler tek bir iktisadî organizma meydana getirirler, bu da bütün insanların çıkar ortaklığı sonucunu verir. Böylece, kolektif us aracılığıyla, toplum, iktisadî yasaları düzenleme yeteneklerinin bilincine varır.

İnsanlar, iktisadî yasaları bilerek, bu yasalar uyarınca hareket etmeye başlarlar. Bu biçimde, sosyalizmin iktisadî yasaları, bilincine varılmış nesnel zorunluluk olarak etkide bulunurlar.

Sosyalizmde, iktisadî yasalar, *bilinçli* olarak *emekçi yığınlar yararına kullanılır*. İnsanlar, pratikte eylemlerinde bilinçli olarak kullanmak üzere, iktisadî yasaları öğrenirler. Toplum, eylemlerinin gelecekteki sonucunu öngörmeye, tarihin gidişini bilinçli olarak yöneltmeye başlar.

İktisadî yasaların derinliğine irdelenmesi toplum için çok önemli bir görev durumuna gelir. Bunun sonucu, sosyalizmde, maddî malların üretim ve bölüşüm yasalarını inceleyen bir bilim olarak, sosyalizmin ekonomi politiği büyük bir önem kazanır. Toplumun, iktisadî yasaları düzenleme yeteneklerini daha iyi tanımasına, ve komünist toplumu kurmak için iktisadî yasaları bilinçli olarak kullanmasına yardım eder.

Toplumun iktisadî yasalar üzerinde bir etki gücüne sahip bulunduğu sosyalizmde, insanlar, kendi tarihlerinin bilinçli yapıcılarıdır. F. Engels, iktisadî yasaların kapitalizm ve sosyalizmdeki farklı işleyişini belirterek, şöyle yazıyordu: "İnsanı kuşatan ve şimdiye değin insanı egemenliği altında tutan yaşama koşulları çemberi, şimdi, ilk kez, kendi toplum yaşamlarının efendileri oldukları için ve efendileri olarak, doğanın gerçek ve bilinçli efendileri durumuna gelen insanların egemenlik ve denetimi altına geçer. Şimdiye değin önlerinde doğal, yabancı ve egemenlik altına alıcı yasalar olarak dikilen kendi öz toplumsal pratik yasaları, bundan böyle insanlar tarafından bilinçli olarak uygulanırlar, ve böylece egemenlik altına alınırlar".[2]

Sosyalizmin iktisadî yasalar sisteminin şu özelliği vardır ki, özgül yasalar, genel iktisadî yasalar ile çelişki durumuna düşmezler. Kapitalist toplumun gelişmesinin belirli bir dö-

[2] Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 447.

neminde, özgül iktisadî yasalar (artı-değer, üretimdeki rekabet ve anarşi yasaları vb.), genel iktisadî yasaların düzenleme yetenekleri ile, örneğin üretim ilişkileri ve üretici güçlerin niteliği arasındaki uygunluk yasası ile çelişki durumuna düşerler. Bu durum, kapitalizmin, üretimin toplumsal niteliği ile temellükün özel kapitalist biçimi arasındaki temel çelişkisinin dışavurumudur. Üretim ilişkilerinin, üretici güçlerin niteliğine uygunluğu yasası hükmünün gerçekleşmesi, kapitalizmin çaresiz olarak yok olmaya yargılı özgül yasalarının daha sonraki işleyişi ile bağdaşmaz bir duruma gelir.

Sosyalizmde, özgül yasalar, genel iktisadî yasalar ile çelişkiye düşmezler. Her ikisi de, aynı yönde etkili olur ve üretici güçlerin gelişmesini hızlandırırlar.

Örneğin, sosyalist üretim ilişkilerinin yetkinleştirilmesi ve toplumsal mülkiyetin büyümesi ile, sosyalizmin özgül yasalarının, özellikle temel iktisadî yasanın, uyumlu ve dengeli gelişme yasasının vb., işleyişine durmadan daha geniş bir alan açılır.

SOSYALİZMDE ÜRETİCİ GÜÇLER İLE ÜRETİM İLİŞKİLERİNİN KARŞILIKLI ETKİSİ

Üretim ilişkileri ve buna uygun düşen sosyalist iktisadî yasaların kapitalizminkinden tamamen farklı niteliği, üretim ilişkileri ile üretici güçler arasında yeni bir karşılıklı etki tipi doğurur. Üretici güçlerle üretim ilişkileri arasında, sosyalizmde de çelişkiler vardır, ama bunlar uzlaşmaz çelişkiler değildir. Bu, bütün olarak üretim ilişkilerinin, üretici güçlerin niteliği ile çelişki durumuna düşmediği anlamına gelir. Üretimin toplumsal niteliğine, temellükün toplumsal niteliği karşılık düşer. Üretim ilişkilerinin yalnızca bazı yönleri, üretici güçlerin gelişmesi ile çelişki durumuna düşer. Böylece, üretici güçlerin bazı gelişme aşamalarında, üretimin şu ya da bu biçimleri, kolhozcu-kooperatif mülkiyetin toplumsallaşma düzeyi, şu ya da bu planlama yöntemleri, üre-

tici güçler ile çelişirler. Üretim ilişkilerinin üretici güçlerin niteliğine uygunluğu yasasına dayanarak, toplum, patlak veren çelişkilerin bilinçli olarak üstesinden gelir ve üretim ilişkilerini düzeltir. İşte bu biçimdedir ki, üretici güçlerde yeni bir büyüme gerçekleştirmek, ve bilim ve tekniğin yeni kazanımlarını uygulamaya koymak için, sosyalist ülkeler, ulusal ekonominin planlama ve yönetim yönetimlerini son yıllarda büyük ölçüde değiştirmişlerdir. Sosyalist üretim ilişkilerinin bazı öğelerinin üretici güçlerin gelişmesini yavaşlatmasına olanak vermemek için, toplumun zamanında önlem alması gerekir. Sosyalizmin kapitalizm üzerinde şu kesin üstünlüğü vardır ki, toplumsal mülkiyet sayesinde sosyalizmde uzlaşmaz çelişkiler dıştalanmış, ve sosyalist ekonomide kendini gösteren uzlaşmaz-olmayan çelişkiler, insanların tüm toplum yararındaki bilinçli eylemiyle ortadan kaldırılmış bulunurlar.

3. SOSYALİST DEVLETİN İKTİSADİ ROLÜ

Devlet, toplumsal üstyapının çok önemli bir öğesidir. Her toplumda, siyasal üstyapı, temel tarafından, iktisadî rejim tarafından belirlenir. Kendi payına, toplumsal üstyapı, öyleyse devlet de, iktisadî temel üzerinde etkin bir etkide bulunur.

Marksizm-leninizmin, devletin ekonomi üzerindeki etkisi ile ilgili bu tezi, sosyalist devletin iktisadî rolü incelenirken özellikle dikkate alınmalıdır. Sosyalist rejimin niteliği sonucu, sosyalizmde, bu rol, son derece büyür.

Daha önceki bütün devletlerden farklı olarak, sosyalist devlet, bellibaşlı üretim araçlarının sahibidir; bu durum, sosyalist devletin niteliğini iyiden iyiye değiştirir. Üretim araçlarının sosyalist toplumsallaştırılması, devletin siyasal görevlerine, bir de ulusal ekonominin yönetim organı olmaktan doğan görevlerini ekler.

Sosyalist devletin, emekçilerin devletinin baş görevi, toplumsal üretimi örgütlemek, ekonomiyi, kültürel yaşamı

yönetmek, çalışma ve tüketimi emekçiler yararına denetlemek, halkın refahını sağlamak, emekçileri yeni bir çalışma disiplini, çalışma karşısında komünist bir tutum zihniyeti içinde eğitmektir.

Sosyalist devletin niteliğinin bu yeni özelliği, sosyalist devletin iktisadî rolünün sosyalizmin ekonomi politiği tarafından irdelenmesini gerektirir.

SOSYALİST DEVLETİN İKTİSADÎ ROLÜ İLE BURJUVA DEVLETİN İKTİSADÎ ROLÜ, BAŞLICA AYRILIKLARI

Kapitalist ekonomi tipi, burjuva devletin ortaya çıkmasından önce oluşur, kurulur, ve burjuva devletin rolü, kendi temelinin tek başına egemen iktisadî sistem olarak kesinlikle sağlamlaşmasına yardım etmekle özetlenir.

Sosyalist devlet sözkonusu olunca, durum değişir. Sosyalist üretim ilişkileri, kapitalizm çerçevesinde kurulamadığı için, iktidarın proletarya tarafından elde edilmesi, sosyalist ekonominin ortaya çıkmasının bir önkoşuludur. Siyasal iktidar, proletarya için, kapitalist ekonominin sosyalist ekonomi durumuna devrimci dönüşümünün zorunlu aletidir. Geçiş döneminde, sosyalist bir ekonomi kurmak için, devlet, bellibaşlı üretim araçlarının ulusallaştırılması, ülkenin sanayileştirilmesi gibi önlemler uygular.

Sosyalizmin yengisinden sonra, devlet, komünist kuruluşun başlıca aleti haline gelir. Komünizmin maddî ve teknik temelininin kurulmasını ve sosyalist üretim ilişkilerinin komünist üretim ilişkileri durumuna dönüşümünü sağlar.

Demek oluyor ki, sosyalist devletin iktisadî rolünü kapitalist devletin iktisadî rolünden en başta ayırdeden şey, sosyalist devletin sosyalist ve komünist üretim ilişkilerini kurma aleti olması, oysa kapitalist devletin kapitalist üretim ilişkilerini kurmaya değil, ama yalnızca bu ilişkilerin korunması ve sağlamlaştırılmasını sağlamaya hizmet etmesidir.

Sosyalist devletin iktisadî rolünün bir başka önemli özel-

liği de, ulusal ekonominin yönetimini üstüne almasıdır.

Hemen tamamen devlet elinde toplanmış bellibaşlı üretim araçlarının sosyalist toplumsallaştırılması nedeniyle, devlet, ulusal ekonomiyi kendi başına örgütler ve yönetir. Üretim araçlarının sosyalist mülkiyeti, sosyalist devletin bu görevinin iktisadî temelini oluşturur.

Burjuva devlet, kapitalist ekonominin gelişmesi üzerinde belirli bir etkide bulunabilir ve bulunmaktadır da.

Bugün, emperyalist devletler, ulusal gelirin vergi aracıyla çektikleri üçte-bire yakın bölümünü ellerinde toplarlar. Bu kaynaklar, burjuva devlete yeniden-üretim sürecine karışma olanağını verir. Özel şirketlere savaş gereci ısmarlar, özel sanayii, çiftçileri destekler; yollar, kanallar, bir miktar konut yaptırır vb.. Yönetsel önlemler aracıyla, örneğin bazı ürünlerin fiyatlarını, en yüksek ücretleri saptayarak, iskonto oranını düzenleyerek vb., ekonomi üzerinde etkili olur. Ama bu düzenleme, sınırlı bir niteliğe sahiptir; çünkü başlıca üretim araçları, devletin değil, kapitalistlerin mülkiyetindedir. Bu durum, devlet için, ulusal ekonominin tek elden yönetimini sağlama, iktisadî faaliyetleri planlama olanağını dıştalar.

Kapitalizmin tekelci evresinde, ve özellikle genel bunalım döneminde, kapitalizmin çelişkilerindeki yeğinleşme sonucu, burjuva devlet, iktisadî yaşama daha etkin bir biçimde karışma zorunda kalır. Kapitalist yeniden-üretim sürecine doğrudan doğruya girer, bazı işletmeleri, hatta ekonominin bazı sektörlerini ulusallaştırır. Ama devletin bütün öbür karışma biçimleri gibi, ulusallaştırmalar da, halk yararına değil, egemen sınıf, burjuvazi yararına yapılır; emperyalist ülkelerde, tekelci burjuvazi yararına.

Çağdaş reformist ve revizyonistler, burjuva devletleştirmesini sosyalist bir toplumsallaştırma, ve müdahaleciliği de planlı bir yönetim olarak göstermeye çalışırlar. Bu tezler, temelden yoksundur. Müdahalecilik, kapitalist rejimin temel-

lerini güçlendirmeyi, tekeller iktidarını pekiştirmeyi gözetir.

Ulusal ekonominin örgütleyici rolünü, yalnızca ve yalnızca, fabrika ve işyerlerinin, demiryolu hatlarının, bankaların, ticaret işletmelerinin sahibi bulunan sosyalist devlet oynayabilir. Ekonominin sosyalist devlet tarafından örgütlenmesi ve yönetimi ile burjuva devletin müdahaleciliği arasında hiçbir ortak yan yoktur. Örgütlenme ve yönetim görevleri, ekonominin bütün yönlerini kucaklar. Sosyalist devlet, ülkenin iktisadî gelişmesini, üretimin, yatırımların hacim ve yapısını planlar, emek-gücünü (*main-d'œuvre*), maddî ve malî kaynakları ussal biçimde dağıtır ve kullanır. Çalışma ve bölüşümü denetler, komünist kuruluşun görevlerini yerine getirmek için emekçileri biraraya getirir.

Sosyalist devlet, ulusal ekonomiyi, Lenin tarafından hazırlanan demokratik merkeziyetçilik ilkesine göre, en geniş demokrasiyi, yani emekçi yığınların doğurgan girişimini, devletin merkeziyetçi yönetimi ile bağdaştıran ilkeye göre yönetir. Demokrasi, bütün zenginlikleri meydana çıkarma, yerel koşullar ve özellikleri, her emekçinin, her topluluğun yetenek ve becerilerini gözönünde tutma olanağını verir; bu da iktisadî gelişmeyi hızlandırır. Merkeziyetçilik, bütün işletmelerin etkinliğini düzenleştirme, bütün ulusal ekonomiyi bir tek amaca, sosyalizm ve komünizmin kurulması amacına bağlama olanağını sağlar.

Demokratik merkeziyetçilik ilkesinin iki yönünden herhangi birinin küçümsenmesi, ulusal ekonominin gelişmesi bakımından son derece zararlıdır. Demokrasi konusunda her türlü savsaklama, planlamada görenekçiliğe, yerel özelliklerin, yığınların yaratıcı girişkenliğinin gözden uzak tutulmasına yol açabilir. Tersine, merkeziyetçiliğin güçten düşmesi, bölgeci bir zihniyetin doğmasına, işlerin oluruna bırakılmasına, ve ulusal ekonominin tek elden planlı yönetiminin etkisizleştirilmesine neden olabilir.

Sosyalist ülkelerin komünist partileri ve hükümetleri,

her somut tarihsel dönemde, demokrasi ve merkeziyetçiliğin en uygun bağdaşımını araştırır ve bulurlar. Şu son yıllarda birçok sosyalist ülkede gerçekleştirilen iktisadî reformlar, bunun çarpıcı bir örneğidir. Bu reformlarla, iktisadî yönetime uygulanmış demokratik merkeziyetçilik ilkesi, iktisadî kuruluşun yeni koşulları ile uyum içinde, geliştirilip yetkinleştirilebilir. Ulusal ekonominin devlet tarafından merkeziyetçi yönetiminin güçlendirilmesi ile birlikte, yerel örgüt ve işletmeler, iktisadî yönetim konusunda çok daha geniş yetkilerle donatılır, işletmeler personeli iktisadî işlerin çözümünde daha büyük bir rol oynar, demokratik anlayış üretim alanında yeni ilerlemeler kazanır. Sosyalist ülkelerde, iktisadî yönetimin, demokratik merkeziyetçilik ilkesinin daha geniş bir uygulanması sayesinde oluşmakta bulunan yetkinleşme, sosyalizm ve komünizmin kuruluş görevlerini geniş ölçüde hızlandıracak, bu görevlerin yerine getirilmesini kolaylaştıracaktır.

Demokratik merkeziyetçilik ilkesi, burjuva ve revizyonist ideologlar tarafından durmadan saldırıya uğrar. Söylediklerine bakılırsa, merkeziyetçilik, yığınların girişkenliğini kötürümleştirirmiş. SSCB'nde, geçiş döneminin başında, "işçi muhalefeti" adı verilen hareket, ulusal ekonominin devlet tarafından merkeziyetçi yönetimine karşı bu türlü saldırlarda bulundu. Ulusal ekonominin yönetiminin, her işletmede kendi programlarını kendileri yapıp uygulayacak doğrudan üreticilere verilmesini önerdi. Lenin, emekçilerin devletini, küçük-burjuva ve anarşik yıkıma götüren ve sosyalizm düşmanlarına yardım eden anarko-sendikalist bir sapma olarak nitelediği "işçi muhalefeti"nin bu önerilerini sert bir biçimde eleştirmiştir.

Demokratik merkeziyetçilik ilkesi, sosyalist devletin örgütleme ve iktisadî yönetim görevinin gücünü oluşturur, bu ilke, sosyalist ülkeler ekonomisinin sürekli gelişmesinin inancasıdır.

Böylece, sosyalist devletin iktisadî rolü, burjuva devletin iktisadî rolünden bir de şu noktada ayrılır ki, sosyalist devlet, ulusal ekonominin örgütleyicisidir ve onun yönetimini sağlar, oysa kapitalist devletin rolü, ekonominin burjuvazi yararına belirli bir düzenlenmesine indirgenir.

Ve, ensonu, burjuva devletten farklı olarak, sosyalist devletin iktisadî rolü her zaman ilericidir.

Sosyalist devlet, üretici güçlerin gelişmesine geniş bir alan açan sosyalist üretim ilişkilerini dışavurur ve savunur. Sosyalist üretim ilişkileri içinde eskimiş olanı korumaya çalışmaz, tersine, yeninin gelişmesine katkıda bulunur. Böylece, üretim ilişkileri ile üretici güçlerin niteliği ve gelişme düzeyi arasındaki zorunlu uygunluk yasasının düzenleyici yeteneklerinden bilinçli olarak yararlanarak, iktisadî ilerlemeyi kolaylaştıran bir siyaset kullanır.

Sosyalist devlet, iktisadî görevini otomatik olarak yerine getirmez, bu alanda bilimsel temellere dayanan bir siyaset uygular.

Bu siyaset, sosyalist ülkelerin komünist ve işçi partileri tarafından, nesnel iktisadî yasaların düzenleyici yetenekleri ile uygunluk halinde hazırlanır. Bu partiler, marksist-leninist iktisat teorisiyle, sosyalist ve komünist kuruluş yasalarının bilinciyle güçlenmiş bir biçimde, sosyalist ülkeler halkları tarafından uygulamaya konulan eylem programları hazırlarlar.

Burjuva devletin iktisadî rolü her zaman ilerici olmaktan uzaktır. Kapitalizmin ilk aşamasında, burjuva devlet, toplumun iktisadî gelişmesine katkıda bulunduğu halde, daha sonra, kapitalist üretim ilişkileri üretici güçlerin niteliği ile gitgide çatışma durumuna düştükçe, kapitalist üretim ilişkilerinin savunulmasını sağlayan burjuva devlet, iktisadî ilerleminin bir engeli durumuna gelir.

Emperyalizm çağında kapitalist devletin rolü, büsbütün gerici bir nitelik kazanır. Çağdaş burjuva devlet, tekelci şir-

ketlerin çıkarlarını savunarak, toplumun gelişmesini engeller ve insan gücü ile maddî değerler savurganlığına neden olur.

4. SOSYALİZMİN TEMEL İKTİSADÎ YASASI

Sosyalizmin iktisadî yasalar sistemi, tümü ile, sosyalist üretim ilişkileri bütününü dışavurur. Ama sosyalizmin tek başına alınmış her iktisadî yasası, sosyalist üretim ilişkilerinin ancak bir yönünü dile getirir. İktisadî yasalardan kimileri, üretimin gelişmesini; kimileri, değişim süreçlerini; kimileri de, bölüşümü yönetir ve belirler. İktisadî yasaların toplumun iktisadî yaşamında oynadıkları roller de özdeş değildir. Üretimin gelişmesi yasalarına belirleyici, dolaşım ve bölüşüm yasalarına yardımcı bir rol düşer. Bu durum, üretimin, değişim, bölüşüm ve tüketim üzerindeki üstünlüğü sonucudur.

Maddî üretim, insan toplumunun varoluş temelidir. Varolmak ve gelişebilmek için, toplumun üretimde bulunması gerekir. Üretimin durması, toplumun yaşamını durdurur. Üretim, maddî malların, toplum tarafından tüketiminin hacim ve niteliğini, öyleyse, toplumun varoluşunu belirler. Ne var ki, üretme zevki için değil, tüketmek için üretilir. Bundan ötürü, her toplumda, ve toplumun iktisadî ve toplumsal rejimi ne olursa olsun, üretimin *doğal yönelimi* tüketimdir, insan gereksinmelerinin karşılanmasıdır.

Maddî üretim her zaman belirli bir toplumsal biçime bürünür. Bundan ötürü, üretim ile tüketim arasındaki bağlılık, zorunlu olarak, üretim ilişkilerinin niteliğinin, ve her şeyden önce de üretim araçlarının mülkiyet ilişkilerinin fonksiyonudur. Toplumsal üretimin *dolaysız amacı,* — yani üretim araçları sahiplerinin gereksinmelerini karşılama, bundan çıkar. Bunun sonucu, üretim araçları mülkiyetinin belirli bir biçimi altında, maddî üretimin doğal yönelimi —insan gereksinmelerinin, en başta emekçilerin gereksinmelerinin karşı-

lanması—, onun *dolaysız* amacı ile örtüşmeyebilir. Dahası, bu amaç ile mutlak bir çelişki durumunda bulunabilir. Bu olgu, toplum yaşamı için çok büyük bir önem taşır.

Her üretim tarzının temel iktisadî yasası, insanlar arasındaki iktisadî ilişkilerin en önemli yönünü, üretim ile tüketim arasındaki zorunlu iç nedensel bağlılığı dışavurur. Bu nesnel yasa, üretimin belirli bir iktisadî ve toplumsal kuruluştaki dolaysız amacını ve bu amacı gerçekleştirme araçlarını ortaya koyar.

KAPİTALİZMDE VE SOSYALİZM KOŞULLARI İÇİNDE ÜRETİMİN EREĞİ

Artı-değer üretimi, kapitalizmin temel yasasıdır. Bu yasa, kapitalist üretimin dolaysız amacını dışavurur. Kâr ereğiyle artı-değer üretimi. Bu erek, nesnel üretim ilişkilerinin fonksiyonudur, ve bunun sonucu nesnel bir nitelik taşır. Kapitalist üretimin gerçek ereğini gözlerden gizlemek için, burjuva iktisatçıları, kapitalizmin dolaysız amacının tüketim olduğunu, halkın gereksinmelerinin karşılanması olduğunu ileri sürerler. Böylece, bile bile, kapitalist üretimin dolaysız amacı ile onun son doğal yönelimini birbirine karıştırırlar. Kapitalizmde, üretimin sonal doğal yönelimi (ulusal tüketim) ile maddî üretim arasına kapitalistlerin, üretim araçları sahiplerinin, özel çıkarları girer. Kapitalist üretimin dolaysız amacını, kapitalist kârı belirleyen şey de, işte bu çıkardır. Demek ki, kapitalist rejimde, toplumsal üretimin dolaysız amacı ile sonal yönelimi birbirine denk düşmez; denk düşmemekle de kalmaz, birbirine karşıttır.

Sosyalist devrimin yengisi ve kapitalist üretim ilişkilerinin ortadan kaldırılması ile, kapitalizmin temel iktisadî yasası geçersiz duruma gelir. Üretim araçları üzerindeki sosyalist mülkiyet ve sosyalist üretim ilişkilerinin kurulması ile, sosyalizmin temel iktisadî yasası yürürlüğe girer. Sosyalizmin temel iktisadî yasası, toplumsal üretimin, ka-

pitalist üretimin amacından temelden farklı yeni amacını dışavurur.

Bütün üretim araçlarının toplumsal mülkiyet altında bulunduğu sosyalist rejimde, toplumsal üretimin dolaysız amacı, halkın tüketimi, emekçilerin, yani üretim araçları sahiplerinin gereksinmelerinin karşılanmasıdır. Bunun sonucu, kapitalizmde olanın tersine, sosyalizmde toplumsal üretimin dolaysız amacı, onun sonal doğal yönelimi ile, yani halk yığınlarının tüketimi ile uzlaşır. Sosyalist toplumun büyük ilerletici güç kaynağı, sosyalizmin kapitalizme göre kesin üstünlüklerinden biri, işte buradadır.

Üretimin tek bir amaca —toplum üyelerinin gereksinmelerinin karşılanması— bağımlılığı, üretim araçlarının sosyalist toplumsal mülkiyetinin fonksiyonudur. Üretim araçlarının özel mülkiyeti, ayrıcalıklı bir azınlığın (üretim araçları sahipleri) zenginleşmesine yararken, bu araçların sosyalist mülkiyeti, üretimi toplumun bütün üyelerinin gereksinmelerinin karşılanmasına bağlar.

Sosyalist üretimin amacı K. Marx ve F. Engels tarafından bulunmuş ve formüle edilmiştir Kuşkusuz o çağda henüz sosyalist üretim yoktu. Ama onlar, toplumsal gelişmenin genel yasalarından hareket ederek, sosyalist devrimin kaçınılmazlığını gösterdiler ve gelecekteki komünist toplumun ve onun iki evresinin bilimsel olarak kanıtlanmış ana çizgilerini çizdiler. Sosyalizmde, toplumun, toplumun bütün üyelerinin gereksinmelerinin karşılanmasının, üretimin son amacı olacağını teorik açıdan tanıtladılar. F. Engels, sosyalizmde, "toplumsal üretim aracıyla, toplumun bütün üyelerine, yalnızca maddî bakımdan adamakıllı yeterli ve günden güne zenginleşen bir yaşam değil, ama onlara fizik ve entelektüel yeteneklerinin özgür ve tam gelişme ve kullanımını da güvence altına alan bir yaşam sağlama olanağı"nın ilk kez olarak açılacağını yazıyordu.[3]

[3] Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 446.

Marx ve Engels'in bu ilkeleri, sosyalist üretimin amacının "toplumun bütün üyelerinin tam gönenci ile tam ve özgür gelişmesini sağlamak"[4] olduğunu belirten Lenin'in yapıtlarında geliştirilmiştir.

Buna göre, sosyalist üretimin amacı, halkın artan maddî ve kültürel gereksinmelerinin en tam bir biçimde karşılanmasıdır. İnsanların gereksinmeleri, maddî (besin, giysi, konut vb.) ve kültürel (kitap, tiyatro, sinema vb.) niteliktedir. Sosyalist üretimin yalnızca maddî gereksinmeleri değil, kültürel ve tinsel gereksinmeleri de karşılaması gerekir. İnsanların maddî gereksinmelerinin yanısıra kültürel gereksinmelerinin de durmadan daha tam bir biçimde karşılanması, kişiliğin açılıp serpilmesini, toplumun tüm üyelerinin uyumlu gelişmesini sağlar. İnsanların maddî ve kültürel gereksinmeleri toplumsal üretim artışıyla birlikte arttığı için, tüm sosyalist toplum üyelerinin maddî gönençlerinin durmadan yükseldiği, maddî ve tinsel yönden durmadan geliştikleri görülür.

SOSYALİST ÜRETİMİN EREĞİNE ERİŞME ARAÇLARI

Toplumsal üretimin amacı, bu erekle kullanılan yöntemlere sıkı sıkıya bağlıdır.

Kapitalist üretim için bu araç ücretli emektir. Sosyalizmde ise, üretimin geliştirilmesi.

Şu ya da bu üretim ereğine erişmek için kullanılan araç, ereğin kendisi gibi, her zaman nesnel bir niteliğe sahiptir. Böylece, artı-değer kaynağı olarak ücretli emeğin sömürülmesi, kapitalist üretim ilişkilerinin niteliğinden çıkar. Artı-değer, işçinin karşılığı ödenmemiş emeği, değerin, işçi emeği tarafından yaratılmış ve kapitalist tarafından bedeli ödenmeksizin elkonmuş bir bölümüdür; öyleyse, sermaye, işçiyi ne denli çok sömürürse, her işçinin sömürü derecesi ne denli yüksek olursa, artı-değer de o denli büyük olur.

[4] Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, c. 6, s. 22.

Sosyalist toplum üyelerinin maddî ve kültürel gereksinmelerinin karşılanmasında durum bambaşkadır. İnsanların gereksinmelerinin karşılanmasının kaynağında bulunan şey, başkasının emeğinin sömürülmesi değil, yaratılan toplumsal üründür. Bundan ötürü, sosyalist toplum üyelerinin bu gereksinmelerinin karşılanma derecesi, toplumsal ürünün hacmine bağlıdır. Toplum ne denli çok maddî mal (yiyecek maddeleri, giysiler, kunduralar, konutlar) üretir, ne denli çok tinsel mal yaratırsa, insanların gereksinmeleri o denli iyi karşılanacaktır. Toplumsal ürün artışı da toplumsal üretim artışına bağlıdır. Öyleyse sosyalist üretimin amacını sağlama aracı, sosyalist üretimin gelişmesidir.

Üretim, özsel olarak, toplumsal emeğin daha yüksek üretkenliği sayesinde artar. Bu nedenle, emekçilerin artan gereksinmelerinin durmadan daha tam bir şekilde karşılanması, daha yüksek bir toplumsal emek üretkenliği koşulları çerçevesinde, bilim ve tekniğin yeni kazanımlarını geniş ölçüde uygulayarak, iş örgütlenmesini düzenleyerek, toplumsal üretimin durmadan yetkinleştirilmesine dayanır. Üretim ilişkilerinin, üretici güçlerin gelişmesi için sınırsız bir alan açtığı, ve şimdiye değin hiç görülmemiş yeni çalışma uyarıcılarının ortaya çıktığı sosyalizmde, toplum, üretimin sürekli gelişme ve yetkinleşmesini sağlar; bu da, emekçilerin gereksinmelerinin durmadan daha iyi karşılanmasının en güvenli aracıdır.

Buna göre, *sosyalist üretimin amacını gerçekleştirmenin aracı, toplumsal üretimin sürekli gelişme ve yetkinleşmesidir.*

Sosyalist üretimin amacı ve bu erekle kullanılan araçtan hareketle, sosyalizmin temel iktisadî yasasının içeriği şöyle formüle edilebilir: *Sosyalist üretimin sürekli gelişme ve yetkinleşmesi aracıyla, halkın durmadan artan maddî ve kültürel gereksinmelerinin durmadan daha tam bir biçimde karşılanması.*

Sosyalist üretimin ereği ve bu ereğe erişmek için kullanılan araç, sosyalizmin temel iktisadî yasasının birbirinden ayrılmaz iki yönüdür. Bu yönlerden tek başına alınmış hiçbiri, temel iktisadî yasanın tam içeriğini oluşturamaz. Ancak birlikte alındıkları zamandır ki, sosyalist toplumun temel hareket yasası üzerine bir fikir verebilirler.

Bu yönlerden birinin, örneğin üretimin ereğinin önemini abartmak, sosyalizmin temel iktisadî yasasının yanlış bir yorumuna götürebilir. Bu, üretim karşısında, salt tüketici bir tutum anlamına gelir. Böyle bir yorum özellikle hafif sanayii geliştirme ve ağır sanayiin rolünü küçümseme isteğini uyandırabilir. Böylece, genişletilmiş yeniden-üretim yasalarına, ve en başta, üretim araçları üretiminin tüketim malları üretimine göre öncelikli gelişme yasalarına ters düşülebilir. Üretim araçları üretiminin önemi küçümsenerek, sonunda, artışı geniş ölçüde üretim araçları üretimine bağlı bulunan tüketim malları üretimi de engellenebilir. Böyle bir siyaset, her halde sosyalizm ve komünizmin kuruluşu işine büyük bir zarar vermekten geri kalmaz, Öte yandan, sosyalist üretimin ereğine erişmek için kullanılan araçların rolünü abartmak, bu ereğin önemini küçümsemek, üretimi üretim adına geliştirmeye, tüketim malları yapımını azaltmaya götürebilir ki, bu da emekçi yığınların yaşama koşulları üzerinde ciddî yansımalar yapar. Hafif sanayi maddelerinin kıtlığı nedeniyle, emeğe göre bölüşüm yasasının düzenleyici yeteneklerine ters düşülebilir, birinci ve ikinci kesim arasında ortaya ciddî dengesizlikler çıkabilir, maddî çıkar ilkeleri sarsılabilir, ve bu da, sonunda üretimin gelişme düzünlerinde bir yavaşlama, halkın gönencinde bir duraklama sonucunu verebilir.

SOSYALİZMDE ÜRETİM VE TÜKETİM

Temel iktisadî yasa, üretim ile tüketim arasındaki zorunlu ve önemli bağlılıkları dışavurur. Ama bu bağlılığın

niteliği, sosyalizm ve kapitalizm koşullarında taban tabana karşıttır. Kapitalist üretimin ereği, emekçilerin aşırı sömürüsü, bunun sonucu tüketimlerinin azaltılması aracıyla, en yüksek kâr ardında koşmaktır. Yalnızca üretim artışıyla birlikte kârları artan kapitalistler, üretim artışından doğrudan doğruya bir çıkar sağlarlar, oysa kapitalist toplumda üretim ile tüketim arasında uzlaşmaz bir çelişki vardır. Bu çelişki, kendini, emekçilerin tüketiminin, üretim artışından geri kalmasıyla gösterir.

Emekçi yığınların sefaleti ile metaların "aşırı-üretim"i birarada bulunur. Şundan ki, sermaye ülkelerinde halkın ödenebilir istemi (talebi) meta üretiminden çok daha yavaş artar. Çünkü kapitalizmde üretim artışı, ödenebilir istemin başlıca göstergesi olan ücretler artışına bağlı değildir. Tersine, yeni teknikler uygulayarak, kapitalist, işçilerin bir bölümünü işsiz bırakır; bunun yanısıra daha yüksek bir kâr peşinden koşma, onu ücretleri dondurmaya, hatta çoğu kez indirmeye götürür.

Sosyalizmde, üretim, halkın, emekçi yığınların gereksinmelerini karşılamayı gözetir. Üretim artışı, halk tüketimini artırmaya götürür. Öyleyse, bütün emekçiler, sosyalist üretimi geliştirmekten ve yetkinleştirmekten çıkar sağlar; bu da, sosyalist toplumdaki üretici güçlerin hızlı gelişmesine katkıda bulunur. Sosyalist rejim, hızlı üretim artışı ile halk tüketiminin sürekli artışını uyumlu bir biçimde bağdaştırır. Bu nedenle sosyalizmde, üretim ve tüketim arasında uzlaşmaz bir çelişki yoktur.

Bazan sosyalist toplumda üretim ile ödenebilir istem arasında ortaya çıkan kimi dengesizlikler, özsel olarak, bir yanda istemin irdelenmesi ve şu ya da bu maddenin üretim planlaması ile, öte yandan halkın ödenebilir istemi arasındaki boşluklar gibi, nesnel nitelikteki yanılgılar sonucudur. Bu dengesizlikler hiç de istenir şeyler değildir, çünkü sosyalist üretimin gelişmesi üzerinde olduğu gibi, halkın tüketim dü-

zeyinin yükselmesi üzerinde de olumsuz etkilerde bulunurlar.

Ödenebilir istemin üretim artışından önemli bir ölçüde geri kalması, ortaya büyük meta artıkları çıkarır ki, bu durum, sabit ve dolaşan fonların rotasyonunu (dönmesini) yavaşlatır ve üretim artışını engeller. Tersine, eğer ödenebilir istem üretim artışını aşarsa, bu da maddî değerlerle karşılanmayan para artıkları, halka şu ya da bu malın sağlanmasında yetersizlikler sonucunu verir.

Sosyalizmde, ödenebilir istem, üretici güçlerin belirli bir gelişme düzeyinde karşılanacak gereksinmelerin dışavurumudur. Bütünlükleri içinde ele alınırsa, gereksinmeler, insanların ödeme yeteneğinin sınırlarını aşarlar. Sosyalizmde, üretim hacmi ile halk gereksinmelerinin bütünü arasında, uzlaşmaz-olmayan bir çelişki içermekten geri kalmayan özgül bir karşılıklı etkilenim vardır. Bu çelişki, kendini, her belirli anda erişilen üretim düzeyi ile toplumun durmadan artan gereksinmeleri arasındaki çelişki olarak gösterir.

Gereksinmeler değişmez şeyler değildir, değişir ve gelişirler. Tarihsel evrimin ürünüdür gereksinmeler. Üretimin gelişme düzeyi dahil, üretici güçlerin gelişme düzeyi tarafından belirlenirler.

Üretim ile gereksinmelerin birlikte-değişme ve karşılıklı bağımlılıklarına, daha yakından, daha ayrıntılı bir biçimde bakalım. Üretim ile gereksinmeler, belirleyici rolün üretime ait bulunduğu diyalektik bir ilişki içindedirler. Belirleyici rolün üretime ait olması, iki ana etkene bağlıdır: Birincisi, üretim toplum gereksinmelerini karşılama aracıdır; ikincisi, gereksinmeler geniş ölçüde üretimin kendisindeki gelişme tarafından yaratılırlar.

Ama bu, üretimin, gereksinmeleri hemen ve kendiliğinden karşıladığı anlamına gelmez. Gereksinmeler üretimin önünden giderler. Artan gereksinmeler ile onların karşılanma derecesi arasında uzlaşmaz-olmayan bir çelişki patlak

verir. Gereksinmelerin üretim üzerindeki karşı-etkisi işte bu anda başlar. Durmadan artan gereksinmelerin her zaman daha iyi karşılanması eğinimi, üretimdeki gelişmenin güçlü bir motoru durumuna gelir. Üretim, bu gereksinmeleri tamamen karşılayıncaya değin genişler. Ama artan üretim yeni gereksinmeler doğurtur, bu da üretimde yeni bir genişleme sonucunu verir.

Sosyalizmin temel yasası, halkın maddî ve kültürel gereksinmelerinin her zaman daha tam bir biçimde karşılanması yasası, erişilmiş üretim düzeyi ile durmadan artan gereksinmeler arasındaki bu çelişkinin yöntemli çözümü süreci içinde, işte böyle işler.

Sosyalizmin temel iktisadî yasası, sosyalizmin kapitalizme göre üstünlüğünü açıkça gösterir. Kapitalizmin temel iktisadî yasası —artı-değer yasası— işçilerin artan sömürüsü, emekçilerin yaşam koşullarının bozulması sonucunu verirken, sosyalizmin temel iktisadî yasası, sosyalist toplumdaki herkesin ve her bireyin maddî ve kültürel düzeyinde sürekli bir yükselme sonucunu verir. Lenin şöyle yazar: "Eskiden, bütün insan zekâsı, bütün insan dehası, yalnızca kimilerine teknik ve kültürün bütün nimetlerini vermek, ve öbürlerini zorunlu olandan, bilgi ve ilerlemeden yoksun bırakmak için yaratıyordu. Şimdi, tekniğin bütün harikaları, kültürün bütün başarıları tüm halkın ortak malı olacak, ve bundan böyle, ne insan zekâsı, ne de insan dehası, zor aracı, sömürü aracı durumuna dönüşecek."[5]

SOSYALİZMDE HALKIN YAŞAM DÜZEYİNİN YÜKSELMESİ

Sosyalizmin temel iktisadî yasasının etkisi, kendini, toplumun tüm üyelerinin maddî gönencinin, ulusal ekonominin hızlı gelişmesi temeli üzerinde ve bu gelişmenin sonucu olarak, sürekli yükselişi aracıyla gösterir.

Şu veriler, sosyalist ülkelerdeki iktisadî gelişmenin ba-

[5] V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, c. 26, s. 503.

şarılarına öz bir dille tanıklık ederler: Toplam sınaî üretim, 1964 yılında, savaş-öncesi düzeyine göre, SSCB'nde 7,3; Bulgaristan'da 18,5; Macaristan'da 5,8; Romanya'da 8,5; Çekoslovakya'da 4,8; Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde 4; Polonya'da 9,7 katına çıkmıştır.

Yalnızca son yedi yıl içinde, yedi yıllık planın (1959-1965) gerçekleştirilmesi sayesinde, SSCB'nin sınaî üretim hacmi, plan tarafından öngörülen %80 yerine, %84 oranında artmıştır. Bu dönem içinde, aralarında birçok elektrik santralı, yüksek fırınlar, dünyanın en güçlü kimya kompleksleri bulunan 5.500 büyük sanayi işletmesi kurulmuştur. Yedi yıllık dönemin başında (1958) 235 milyar kilovatsaat (kWh) olan elektrik üretimi, 1965'te 507 milyar kilovatsaate; 113 milyon ton olan petrol üretimi 243 milyon tona; 55 milyon ton olan çelik üretimi 91 milyon tona; 33 milyon ton olan çimento üretimi 72 milyon tona yükselmiştir.

Ulusal ekonominin sürekli gelişmesi, emekçilerin maddî ve kültürel düzeyinin yükselme olanağını sağlamıştır.

Aşağıdaki rakamlar [çizelge: 1], SSCB'ndeki yaşam düzeyinin, devrim-öncesi döneme göre yükselmesi konusunda bir fikir verebilir:[6]

[ÇİZELGE: 1]

İŞÇİ VE KÖYLÜLERİN YAŞAM DÜZEYİNDEKİ GELİŞMELERİN GÖSTERGELERİ	1913	1964
Sanayide işgünü (saat olarak)	9,9	6,93
İşçilerin gerçek gelirleri (% olarak)	100	590*
Köylülerin gerçek gelirleri (% olarak)	100	700*
10.000 kişiye düşen hekim sayısı	1,8	23,2
10.000 kişiye düşen hastane yatağı sayısı	1,3	93,1
Genel eğitim okullarındaki öğrenci sayısı (milyon)	9,7	46,6
Yüksek öğrenim kurumlarındaki öğrenci sayısı (bin)	127	3.608

* 1963 verileri.

Konut yapımında da önemli ilerlemeler gerçekleştiril-

miştir. Şu son on yıl içinde, Sovyetler Birliği nüfusunun hemen yarısı ya yeni evlere taşınmış, ya da konut koşullarını iyileştirmiştir.

SSCB ulusal ekonomisinin yeni beş yıllık (1966-1970) gelişme planı, halkın yaşam düzeyini sistematik olarak yükseltmeyi gözeten önemli önlemler öngörüyor. Bu dönem içinde, ulusal gelir %38-41, kişi başına ulusal gelir 1,3 kat kadar artacak. Plan, işçi ve müstahdem ücretlerinin, beş yıl içinde, en azından ortalama %20 artmasını öngörüyor; kolhozcuların kolektif ekonomiden para ve mal olarak sağladıkları gelirler, ortalama %35-40 artacak. Halkın toplumsal tüketim fonları sayesinde yararlandığı ödenek ve öbür maddî yararlar, en az %40 artacak. İşçilere, müstahdemlere, kolhozculara bağlanan emeklilik ödeneklerine yeni iyileştirmeler getirilecek; ticaret şebekesinin genişletilmesi, devlet mağazalarındaki yiyecek ve sanayi ürünlerinin perakende fiyatlarının düşürülmesi, bütün maddî ve kültürel hizmetlerin artırılması öngörülmüş bulunuyor. Konut yapım hacmi 1,3 kat artacak; kentlerde, işçi kentlerinde ve kolhozlarda yapılacak konutlar, toplam 400 milyon m^2 kadar bir alan kapsayacak.

Bütün sosyalist ülkelerin gelişmesine egemen olan kural, halk gönencinin sistematik yükselişidir. Ulusal gelir artışı —sosyalist emekçilerin toplam gönenç göstergesi— buna tanıklık eder [çizelge: 2]:

Sosyalist ülkelerin ulusal gelir artışı, hem bireysel, hem de toplumsal tüketim fonlarındaki kesintisiz artışı güvence altına alır. Ulusal gelirin 3/4'ü halk gereksinmelerinin karşılanmasına ayrılır. İşsizliğin ortadan kaldırılması, parasız (ilk, orta ve yüksek) eğitim, parasız sağlık hizmeti, geniş bir çocuk bahçeleri ve kreşler şebekesi, bakım ve

[8] Bkz: (1) *SSCB Ulusal Ekonomisi, 1963*, SSCB İstatistik Merkez Ofisi, Moskova, 1965, s. 504, 506 (Rusça). (2) *İbid.*, 1965, s. 734, 738, 591, 598, 667. (3) *Rakamlarla SSCB., 1965*, SSCB İstatistik Merkez Ofisi, Moskova, 1965, s. 154 (Rusça).

dinlenme evleri vb.; bunlar sosyalizmin en güzel eserleridir.

Toplumsal üretimin kesintisiz büyümesi ve yetkinleştirilmesi sayesinde sosyalist ülkeler halklarının maddî ve

[ÇİZELGE: 2]

ULUSAL GELİR ARTIŞI[7]
(1950 = 100)

ÜLKELER	1955	1960	1963	1964
SSCB	171	265	312	335
Arnavutluk	171	246	304	...
Bulgaristan[1]	176	278	329	348
Macaristan	136	187	217	226
Demokratik Alman Cumhuriyeti	173	243	263	275
Vietnam Demokratik Cumhuriyeti[2]	...	131	...	...
Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti[3]	116	328	476	524
Çin Halk Cumhuriyeti[3]	218	...	...	...
Polonya	151	209	245	256
Romanya	192	260	338	372
Çekoslovakya	148	207	219	219
Yugoslavya	129	199	243	...

[1] 1948=100
[2] 1957=100
[3] 1949=100

kültürel düzeyinin sürekli yükselişi, sosyalizmin kapitalizm üzerindeki üstünlüğünün gerçekliğine tanıklık eder.

[7] *Sosyalizm Dünyası, Rakamlar ve Gerçekler, 1964*, Moskova 1965, s. 118 (Rusça).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYALİZMDE ULUSAL EKONOMİNİN UYUMLU GELİŞMESİ

1. SOSYALİZMİN İKTİSADÎ YASASI OLARAK ULUSAL EKONOMİNİN UYUMLU, DENGELİ GELİŞMESİ

Sosyalist rejimin yengisi, kapitalizmin özünde bulunan rekabet ve üretimdeki anarşi yasasını hükümsüz kılar. Onun yerine yeni bir iktisadî yasa, sosyalist ekonominin uyumlu, dengeli gelişme yasası geçer.

Üretim araçlarının özel mülkiyeti, rekabet ve üretimde anarşi yasasını doğurur. Kapitalist, kendi öz çıkarına göre davranarak, öbür kapitalistlere karşı ister istemez rekabet savaşımına girişir. Ama her kapitalist, kendi tehlikelerini göze alarak hareket ettiği, ve rekabet nedeniyle etkinliklerinin sonuçlarını sakladığı için, özel ve tek tek yapılan kapitalist üretimlerin hepsini birleştiren kapitalist üretimin bütünü, karışık (*chaotique*) bir nitelik taşır. Üretim-

deki anarşi, kapitalist üretim tarzının belirleyici çizgisidir.

Sosyalist ülkelerde toplumsal mülkiyet, bütün sosyalist mülkiyet unsurlarını birbirine bağlayan tek bir yönetim, tek bir plan gerektirir. Ulusal ekonominin uyumlu ve dengeli gelişme yasası da işte o zaman kendini gösterir.

Bu nesnel iktisadî yasa üzerine dayanarak, sosyalist toplum, bütün toplumsal üretimi, ulusal ekonominin tek bir planına göre, bilinçli olarak düzenler. Ulusal ekonominin uyumlu gelişmesi, sosyalizmin temel belirleyici çizgisi, sosyalist ekonominin, kendiliğinden ve anarşik kapitalist ekonomi üzerindeki başlıca üstünlüklerinden biridir.

SOSYALİZMDE UYUMLU GELİŞME OLANAĞI

Sosyalizmde ulusal ekonominin uyumlu bir biçimde gelişmesinin ilk koşulu, üretim araçları üzerinde sosyalist toplumsal mülkiyetin egemenliğidir. Lenin'in tanımlamasına göre, ekonominin uyumlu niteliği, bilinçli olarak sürdürülmüş sürekli uygunluktur (ulusal ekonominin çeşitli öğe ve sektörleri arasındaki uygunluk). Ekonominin planlı gelişmesi, toplumun, yeniden-üretim sürecini tek bir plana göre bilinçli olarak yönetmesine dayanır. Ama bu, ancak üretim araçlarının toplumsal mülkiyetinin egemen bulunduğu yerde olanaklıdır. Sosyalist toplumsal mülkiyet, çeşitli sektörleri, tek bir ekonomi biçiminde birleştirir; bütün bu sektörlerin etkinliklerini plan uyarınca düzenleştirmek, ulusal ekonominin bütünü için bir plan yapmak ancak o zaman olanaklı duruma gelir.

Toplumsal mülkiyet, sosyalist ekonomiyi planlamanın iktisadî temeli ise, sosyalist devlet de bu işin siyasal koşuludur. Gerçekten, toplumsal üretimin, uyumlu, dengeli gelişmesi, tüm ulusal ekonominin istenç ve amaç birliğine dayanır. Bu da, toplumsal üretimi yöneten özel bir organizma gerektirir. Sosyalizmde, bu organizma, sosyalist devlettir. Tüm emekçilerin oybirlikli desteğine dayanan ve baş-

lıca üretim araçlarını elinde bulunduran sosyalist devlet, iktisadî örgütlenme görevini yerine getirir, ulusal ekonominin tek bir plan gereğince yönetimini sağlar. Devletlerinin aracılığı ile, sosyalist toplumun emekçileri, toplumun bütün gereksinmelerini önceden hesaba katar ve onları toplumun maddî ve malî kaynakları ile uyuşur bir duruma getirir, üretimin gelişmesini halk yararına yöneltirler.

Ekonominin planlı gelişmesi, kapitalizmde us almaz bir şeydir. Kapitalizm, ve kapitalizme özgü ciddî iç çelişkiler, ulus ölçüsünde yöntemli bir gelişme olanağını dıştalarlar. Bu, her şeyden önce, kapitalist özel mülkiyetin egemenliğine bağlıdır.

Kapitalizmde, özel mülkiyet, işletmeleri ve üretim kollarını böler, birbirinden ayırır. Kapitalist üretim, onbinlerce, yüzbinlerce tek tek kapitalistler ya da kapitalist gruplar arasında dağılmıştır.

Üretim ve pazar anarşisi, emek ve üretim araçlarının ulusal ekonominin çeşitli sektörleri arasına dağılımındaki zorunlu dengeyi bozar, kapitalist yeniden-üretimin çelişkilerini yeğinleştirir.

Yeniden-üretimin dengesiz, anarşik niteliği, özgür rekabet rejimi altında olduğu kadar, tekellerin egemenliği altında da, kapitalizmin, gelişmesinin bütün aşamalarındaki ana özelliğidir.

Tekelci devlet kapitalizmi koşullarında, egemen sınıflar, devleti, kapitalist yeniden-üretim sürecine karıştırarak, toplumsal üretimi uyumlu bir duruma sokmaya çalışırlar. Burjuva devlet, ulusal ekonominin bazı kollarını ulusallaştırır, girişimci durumuna gelir (hazine hesabına işyerleri, fabrikalar, yollar yapar), belirli bir iktisadî düzenleme işine girişir (savaş siparişleri verme, stratejik hammaddeleri dağıtma), uzun erimli iktisadî genişleme programları hazırlar vb..

Burjuva ideologlar, devlet müdahaleciliğinin, "eski" ka-

pitalizmin doğuş kusurlarını ortadan kaldırdığını, "yeni", "planlı" bir kapitalizmin başlangıcını haber verdiğini tanıtlamak isterler.

"Planlı" kapitalizm konusundaki burjuva düşünceler, teorik bir yanılgıdan başka bir şey değildir. Bu düşünceler, devletin, kaçınılmaz olarak ekonominin anarşik gelişmesini doğuran, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin egemenliği altında müdahale ettiği temel olgusunu hesaba katmazlar. Burjuva devletin ekonomideki müdahalesi, dar sınırlar içinde kapanıp kalır, çünkü ulusal ekonomideki kilit konumlar, amansız bir rekabete girişen özel tekeller tarafından tutulmuş bulunur. Bu nedenle, devlet eliyle düzenleme, kapitalist yeniden-üretimin gidişi üzerinde belirli bir etkide bulunmasına karşın, ulusal ekonomiye kararlı ve uyumlu bir gelişme sağlamakta yetersizdir.

Teorik açıdan tutarsız olan "planlı" kapitalizm anlayışı, kapitalist gerçeklik ile de çelişki durumundadır. Savaş-sonrası dönem, özellikle Birleşik Devletler'deki dört aşırı-üretim bunalımı, İngiltere'deki malî bunalımlar, kapitalist ülkelerdeki fiyatların yükselişi, borsa kurlarının düşüşü ve yığınsal batkılar, bunun böyle olduğunu gösterir. Devlet müdahaleciliği, üretim yeteneğinin süregelen eksik-kullanımı, tam çalıştırmayı sağlama yeteneksizliği gibi sorunları da çözemez.

Kurtulmuş ülkelerde alınmış parçasal planlama önlemleri sözkonusu olunca, sorun değişir. Bazı kurtulmuş ülkelerde, dört ya da beş yıllık iktisadî gelişme planları kabul edilip uygulamaya konmuş, devlet, ulusal ekonomiye önemli yatırımlar yapmıştır. Gelişmiş kapitalist ülkelerde, iktisadî güdümcülük (*dirigisme économique*) adı verilen ve tekelleri zenginleştirip, egemenliklerini artırmayı gözeten şeyden farklı olarak, kurtulmuş ülkelerde uygulama alanı bulan parçasal planlama ilericidir; çünkü iktisadî devlet sektörünün genişlemesini kolaylaştırır ve yabancı tekeller kar-

şısındaki bağımsızlıklarını pekiştirir; çünkü sanayileşme görevlerinin çözümü, dolayısıyla iktisadî bağımsızlıklarının pekiştirilmesi ereğiyle, maddî ve malî kaynakların toplanmasını sağlar.

Bununla birlikte, genç kurtulmuş devletler tarafından, üretim araçlarının özel mülkiyeti ağır basarken, ekonomilerini düzenlemek için alınmış bulunan önlemler, sosyalist planlamadan çok uzak şeylerdir. Bu önlemler ulusal ekonominin bütününü kapsamaz ve kapsayamaz; bunun sonucu, iktisadî gelişmenin kendiliğinden yasalarının etkisini engelleyemezler.

Tüm ulusal ekonominin uyumlu gelişmesi, ancak üretim araçlarının toplumsal, sosyalist mülkiyetinin egemen olduğu sosyalizmde olanaklıdır. Sosyalizmde, böylesine bir gelişme yalnızca olanaklı değil, nesnel olarak zorunludur da.

SOSYALİZMDE UYUMLU GELİŞMENİN NESNEL ZORUNLULUĞU

Toplumsal işbölümü sonucu, şu ya da bu iktisadî ve toplumsal kuruluş ulusal ekonomisi, herbiri sınaî, tarımsal, ulaştırma vb. ile ilgili tek tek ayrı işletmeler yığınından oluşan alan ve sektörler biçiminde bölünür. Ulusal ekonominin, bu alan ve sektörler arasında, çok-biçimli iktisadî bağları vardır. Herhangi bir iktisadî ve toplumsal kuruluşta üretimin gelişmesini sağlamak için, ulusal ekonominin alan ve sektörleri arasında belirli bir uygunluk, belirli bir oranlılık bulunması gerektiği açıktır. Bu, kapitalizmde de, sosyalizmde de böyledir. "Toplumsal üretimin herhangi bir biçimi, bu toplumsal emeğin belirli oranlar içinde dağılımı zorunluluğunu hiçbir zaman ortadan kaldırmaz."[8] Bu yasa, bütün üretim tarzları için geçerlidir. Ama bu yasa, bu uygunluğun (oranlılığın) şu ya da bu iktisadî ve toplumsal kuruluş içinde hangi araçla ve ne kadar süre için kuruldu-

[8] K. Marx et F. Engels, *Œuvres Choisies en Deux Volumes*, c. II, Editions du Progrès, Moscou, s. 506.

ğunu kendi başına belirlemez.

Anarşi ve amansız bir rekabet savaşımının egemen bulunduğu kapitalizmde, bu uygunluk sık sık bozulur. Ama gene de belirli bir oranlılık kurulur. Ne var ki, buna, önce, büyük bir sayıdaki oransızlıkların ortalaması olarak kendiliğinden, sonra, emek-gücü ve üretim yeteneğinin yoğun bir eksik kullanımı ile, daralmalar ve aşırı-üretim bunalımları arasından, işçi sınıfı ve öbür emekçi katmanların sırtına yüklenmiş korkunç yoksunluklar pahasına erişilir. Böylece, ulusal ekonominin oranlılığı, özel mülkiyete dayanan kapitalizmin belirtici niteliği değildir. Tersine, bu oranlılığa karşı gelinmesi, nesnel bir iktisadî yasa olarak görünür.

Bu iş, sosyalizmde bambaşkadır. Denetim-dışı bir evrim, sosyalizmin gelişmesi ile bağdaşmaz. En az emek ve kaynak harcaması ile en iyi sonucun araştırılması, üretici güçlerin bütün toplum yararına kullanılması, sosyalist toplumdaki iktisadî yaşamın: ulusal ekonominin gerekli oranları, yeni tekniğin yöntemli uygulaması, emek üretkenliğinin sistematik yükselişi ve emekçilerin gelirinin artması gibi bütün yönlerinin yöntemli ve bilinçli olarak belirlenmesi zorunluluğunu içerir. Bunun sonucu, oranlılık, sosyalizmden önce geçici, rasgele olduğu halde, sosyalizmde bilinçli olarak kurulmuş, toplum tarafından sürekli olarak sürdürülmüş ve kendini bir zorunluluk olarak gösteren bir durumdur.

Toplumsal mülkiyet ile ulusal ekonominin bütününün tek bir merkezden, bilinçli olarak kurulan ve sürekli olarak sürdürülen bir oranlılık aracıyla toplumsal düzenlenişi arasındaki temel ve zorunlu bağlantı, nedensel bağımlılık, dışavurumunu sosyalist ekonominin uyumlu, dengeli gelişme yasasında bulur.

Bu yasanın etkisi çok büyük bir önem taşır. Sosyalist üretimin düzenleyicisi rolünü oynar, ve üretim araçları ile

emek-gücünün, ülkenin iktisadî kol ve bölgeleri arasındaki dağılımına temel hizmeti görür.

Bu yasa, sosyalizmin temel iktisadî yasasına sıkı sıkıya bağlıdır. Uyumlu gelişme yasası, sosyalist ekonominin gelişmesinde belirli oranların bilinçli olarak kurulması ve sürdürülmesi nesnel zorunluluğunu dışavurur. Sosyalist ekonominin oranlarına gelince, bu oranlar, her şeyden önce, sosyalizmin temel iktisadî yasasının fonksiyonudur. Bu, sosyalist toplumun, emekçilerin artan gereksinmelerini daha tam bir biçimde karşılamak, halk gönencini sistemli olarak yükseltmek için ulusal ekonomide, sosyalist üretimin sürekli artış ve yetkinleşmesini sağlayan oranlar kurma zorunda olduğu anlamına gelir.

Sosyalizmin temel iktisadî yasası ve öbür iktisadî yasalarının buyrukları uyarınca, sosyalist devlet, emekçilerin katılmasıyla, iktisadî gelişme planları hazırlar, üretim araçları ile emek-gücünü, ulusal ekonominin alan ve sektörleri ve ülkenin bölgeleri arasında dağıtır. Sosyalizm koşullarında, ulusal ekonominin uyumlu ve dengeli gelişme yasası, işte böyle ete kemiğe bürünür ve toplumsal üretimin zorunlu oranları işte böyle sağlanır.

2. SOSYALİST EKONOMİDE TEMEL ORANLAR

ORAN KATEGORİLERİ

Sosyalist ekonomideki başlıca oranlar şunlardır:

Birinci olarak, maddî üretim alanındaki oranlar: üretim araçları üretimi ile tüketim malları üretimi arasında, sanayi ile tarım arasında, çıkartma (istihraç) sanayii ile yapım (imalât) sanayii, ve sanayi etkinlik kolları, sanayi ile ulaştırma vb. arasındaki oranlar;

İkinci olarak, toplumsal yeniden-üretim sürecinin çeşitli alan ve öğeleri arasındaki oranlar: üretim ile tüketim, birikim ile tüketim, emek üretkenliğindeki yükseliş ile üc-

retlerin artışı, halkın para gelirleri tutarı ile ticaret hacmi vb. arasındaki oranlar;

Üçüncü olarak, emek-gücü kaynakları ile ulusal ekonominin gereksinmeleri arasındaki oranlar;

Dördüncü olarak, üretici güçlerin, iktisadî bölgelerin birlikte gelişme temeli üzerindeki ussal dağılımına bağlı oranlar;

Beşinci olarak, dünya sosyalist ekonomi sistemi çerçevesinde, üretimin ülkeler ve ülke grupları arasındaki ussal dağılımına bağlı oranlar. Dünya sosyalizm sisteminin kurulması ve sosyalist üretim ilişkilerinin uluslararası ölçüde sağlamlaşması üzerine, uyumlu, dengeli gelişme yasası, sosyalist ülkeler arasındaki ilişkiler üzerinde de etkili olur. Uluslararası ussal bir işbölümü kurmak, sosyalist ülkeler üretiminin yöntemli düzenleştirilmesi, iktisadî alanda uzmanlaşma ve işbirliği, zorunlu duruma gelir.

Sosyalist toplumsal üretimin temel oranlarından birini, sanayi ile tarım arasındaki oranı, örnek olarak inceleyelim.

Bu iki kol arasında, çok sıkı, çok çeşitli bağlar, karşılıklı bir bağımlılık vardır: Sanayi, tarıma, makineler, kimyasal gübreler, tarımsal nüfusa sınaî maddeler; buna karşılık, tarım da, hafif sanayi ile gıda sanayiine, hammaddeler, ve sınaî merkezler nüfusuna yiyecek maddeleri sağlar.

Tarımın gelişmesini olduğu gibi sanayiin gelişmesini de sağlamak için, bu iki sektör arasında düzenli bir oran zorunludur. Bu oranların, sanayiin hammadde, ve kent nüfusunun tüketim gereksinmeleri için yiyecek maddeleri sıkıntısı çekmeksizin, plan tarafından öngörülmüş düzünlere göre gelişebileceği, tarımın da, tarımsal makineler, kimyasal gübreler, elektrik, ve tarımsal nüfus için sanayi maddeleri vb. gereksinmelerinin karşılanabileceği bir biçimde olmaları gerekir.

Sanayi ile tarım arasında, sosyalist ekonominin uyumlu, dengeli gelişme yasası tarafından koşullandırılmış doğru bir

oran, nesnel olarak zorunludur. Her türlü oransızlığın (dengesizliğin) ulusal ekonomi için çok zararlı olacağı açıktır.

ULUSAL EKONOMİDEKİ ORANLARIN NİTELİĞİ

Sosyalist ekonomide oranlar, nesnel bir niteliğe sahiptir. Rasgele çiğnenemezler. Ama bu, sosyalist ekonominin çeşitli sektör ve öğeleri arasındaki oranların değişmez oldukları anlamına da gelmez. İktisadî koşullarda ortaya çıkan değişikliklerin, ulusal ekonomideki oranları, kaçınılmaz olarak değiştirmeleri gerekir. Bu değişiklikler, üretici güçlerin gelişme düzeyi, maddî kaynakların hacmi, sosyalist ülkelerin dış ve iç durumları gibi birçok etkene bağlıdır. Böylece, örneğin, teknik ilerleme ile, çok yüksek verimli yeni üretim alet ve araçlarının meydana getirilmesi ile birlikte, ortaya büyük gelecekler vaat eden yeni etkinlik kolları çıkar. Toplumsal üretimin yapısında, çeşitli sektörler arasındaki ilişkilerde değişikliklere yol açan değişiklikler görülür; yeni koşullara uygun yeni oranlar kurulur. Bu nedenle, sosyalist ekonomide sonsuz ve değişmez oranlar bulunamaz. Bu kolay anlaşılır, çünkü oranlar, oranlar adına değil, ama en az bir emek ve kaynak harcaması ile en çok iktisadî etkinlik için, emekçilerin artan gereksinmelerinin eksiksiz karşılanmasını sağlamak için kurulur.

Sosyalist iktisadî kuruluş pratiği içinde, şu ya da bu anda, bazı oransızlıklar kendini gösterebilir. Bunların bazan nesnel nedenleri (örneğin, özellikle tarımda, doğa güçlerinin etkisi), bazan da öznel nedenleri (üretimin yönetiminde yanlışlıklar, planlama yanılgıları ve hesap hataları) vardır.

Sosyalizmde, iktisadî oransızlıklar, tarımsal ve iktisadî rejimin özü tarafından koşullandırılmaz, ve bunun sonucu, uzlaşmaz nitelikte değildirler; sınırlı bir nitelik taşırlar, ve kapitalizmde olduğu gibi, durgunluk ve iktisadî bunalımlar durumuna dönüşmezler. Sosyalist ekonomide ortaya çıkabilen oransızlıklar, plan sayesinde, toplumun bilinçli eylemi

sayesinde giderilebilirler. Bu bakımdan devlet tarafından, örneğin kötü bir hasat ya da bazı üretim kollarının ulusal ekonominin bütününün gelişmesi düzünlerine göre geri kalması durumunda, sosyalist toplumun oransızlıkların üstesinden geldiği yedeklikler meydana getirilmesi büyük bir önem taşır.

Bu nedenle, sosyalist toplum, ekonomide ortaya çıkan değişiklikleri zamanında hesaba katma, planlarda değişiklik yapma, başgösteren oransızlıkları öngörme ve hızla ortadan kaldırma işleriyle, dirimsel bir sorun olarak ilgilenir. Sosyalist planlamanın çok önemli bir yönü de, işte budur.

3. SOSYALİST PLANLAMA

SOSYALİST PLANLAMANIN ÖZÜ

Sosyalist planlama denince, ulusal ekonominin gelişme planlarının hazırlanmasını ve toplumsal üretimin tek bir devlet planı temeli üzerinde örgütlenmesini anlamak gerekir. Planlama, sosyalist devletin iktisadî örgütlenme görevinin en önemli belirtilerinden biridir.

Ulusal ekonominin uyumlu, dengeli gelişme yasası, nesnel bir niteliğe sahiptir, bundan ötürü planlama ile, ulusal ekonominin, sosyalist devletin yetkili servisleri tarafından hazırlanan somut planları ile bu yasanın bir tutulmaması gerekir. Planlama, sosyalizmin uyumlu gelişme yasası ile öbür iktisadî yasalarını yansıtır ve cisimleştirir. Bu yasalardan iktisadî planların hazırlanması sırasında ve bunların uygulanması için emekçi yığınların yaptığı savaşım içinde ne denli iyi esinlenilirse, elde edilen sonuçlar da o denli verimli olur.

SOSYALİST PLANLAMA İLE KAPİTALİST PROGRAMLAMA ARASINDAKİ TEMEL FARKLAR

Sosyalist planlamanın özünü daha iyi aydınlatmak için, onu, bazı kapitalist ülkelerde (Fransa, Hollanda, İsveç vb.)

uygulanan "planlama" ile karşılaştıracağız.

Kapitalist sistemi ellerinden geldiğince süslemeye çalışan burjuva iktisatçıları, kapitalist programlama ile sosyalist planlamayı özdeşleştirmek isterler. Gerçeklikte, sosyalist planlama, kapitalist programlamadan temelden ayrılır, pratik değeri ölçüştürülemez derecede daha yüksektir. Bu temel farklılıklar, özsel olarak şöyle belirtilebilir:

Birinci olarak, sosyalist ekonominin planlanması, dengeli gelişme yasası, ve sosyalizmin üretim araçlarının toplumsal mülkiyetinden kaynaklanan öbür yasaların nesnel temeline dayanır. Bu, ulusal ekonominin tümünün planlanmasını, ekonominin tüm ülke ölçüsünde planlı yönetimin sağlanmasını mümkün kılar. Devlet planını, etkinlik kolları ve bölgeler planlarını, ve ensonu tek tek tüm sosyalist işletmeler planlarını organik biçimde birleştiren sosyalist planlamanın genel niteliği, bundan doğar.

Kapitalist planlama, bu nesnel iktisadî temelden yoksundur; üretim araçlarının özel mülkiyeti koşulları içinde, ve üretimde rekabet ve anarşi yasası rejimi altında yapılır.

Bu nedenle, ve kapitalist ülkelerde ulusallaştırılmış bir sektörün varlığına karşın, devlet tarafından programlama, ulusal ekonominin tüm kol ve öğelerini içine alamaz. Bunun sonucu, ulusal kapsamlı olamaz. Kimi tekel ve firmalar çerçevesinde yapılan programlamaya gelince, bu türlü programlama, kaçınılmaz olarak öbür tekellerle çelişki içine giren bu tekellerin özel çıkarlarını dışavurur.

İkinci olarak, sosyalist planlama ile kapitalist programlama, karşıt bir sınıf yönelimine ve karşıt amaçlara sahiptirler.

Sosyalist planlamanın amacı ve sınıfsal niteliği, ulusal ekonominin gelişmesindeki zorunlu oranları kurmak, halkın yaşam düzeyini sistemli olarak yükseltmek için, bu temel üzerinde toplumsal üretimin en yüksek etkinliğini sağlamaktır.

Gelişmiş kapitalist ülkelerdeki devlet programlaması, kapitalistleri zenginleştirmeyi gözetir; öyleyse bu programlama, ancak devlet planlarının kapitalist işletmeyi kolladığı ölçüde gerçek olabilir. Bu planlar, özet sunu ve istem (arz ve talep) listeleri olup, yatırımların en ussal dağılımı üzerine yapılan değerlendirmeleri içerirler. Bu yapılırken, en başta, elbette büyük sermayenin, tekelci burjuvazinin çıkarları hesaba katılır. Kuşkusuz, devlet programlaması, her zaman yalnızca tekellerin hizmetinde değildir. Bazı ülkelerde, özellikle İskandinavya'da, devlet, çeşitli kapitalist katmanların çıkarları arasında belirli bir denge kurmaya çalışır, bu da dışavurumunu programlamada bulur. Burjuva iktisatçıları, bundan, devlet programlamasının ulusun çıkarlarını dile getirdiği sonucunu çıkarırlar. Ama bu tezleri yalanlama görevini kapitalist gerçeklik kendi üzerine alır. Kapitalist programlama pratiği, onun her şeyden önce tekelleri zenginleştirmeyi, malî oligarşinin gücünü artırmayı gözettiğini gösterir.

Üçüncü olarak, kapitalist programlamanın tersine, sosyalist planlama, zorunlu bir niteliğe sahiptir. Bu, plan, devlet iktidarının yüksek organları tarafından bir kez onaylandıktan sonra, devlet yasası durumunu kazandığı, ve uygulamasının, bütün devlet işletmeleri ve kooperatifler, bütün iktisadî organizmalar için zorunlu olduğu anlamına gelir. Yoksa, planlamanın hiçbir anlamı olmazdı. Gerçekten, eğer herhangi bir etkinlik kolu, örneğin siderürji, kendi planını uygulamasaydı, kendilerine plan tarafından öngörülen ürün miktarlarını sağlaması gereken öbür sektörleri güç koşullar içine sokardı. Sosyalist ülkelerde, sıkı, iktisadî görevlerin iyi bir biçimde yerine getirilmesini sağlamak için zorunlu bir disiplin, işte bu nedenle yürürlüktedir.

Çoğu kez yol gösterci planlama olarak adlandırılan kapitalist programlama, özsel olarak dolaylı bir etkide bulunan yöntemler aracıyla, iktisadî tanıları (teşhisleri), devlet

tarafından iktisadî düzenleme ile birleştirir. Yol gösterici planlamanın ana özelliği, devlet sektörünün tümüne ya da bir bölümüne düşen zorunlu görevler dışında, planı, iktisat siyasetinin dolaylı yöntemleri (krediler, vergiler vb.) aracıyla uygulamaya özendirilen özel kapitalist işletmeler yararına, zorunlu olmayan hedefler formüle etmesidir. Bunun sonucu, özel sektörle ilgili olarak, yol gösterici planlama çok açık bir öğütleme niteliği taşır. Ama, kapitalist ülkeler ekonomisinde özel sektör ağır bastığına göre, yol gösterici devlet planlamasının, ulusal ekonominin, kendisi uyarınca gelişeceği planlar olarak değil, dilekler olarak kabul edilmeleri gerekir. Gerçekten devlet programlaması uygulayan kapitalist ülkelerin iktisadî gelişme göstergeleri, plan "hedefleri" ile çok büyük sapmalar gösterir. Burjuva iktisatçıları tarafından (50 yıllarının ortası ile ilgili olarak) yapılan hesaplara göre, Büyük-Britanya, Hollanda, Norveç, İsveç ve Danimarka'da, programın yıllık ulusal ürün ve sınaî üretim artış öngörüleri ile elde edilen sonuçlar arasında, %50'den büyük bir farklılık vardır.

SOSYALİST PLANLAMALARIN İLKELERİ

Merkezî ve yerel plan servisleri, sosyalist devletin ekonomisinin planlama işinde, belirli ilkelerden esinlenirler. Nedir bu temel ilkeler?

Birinci olarak, *planlarda parti eğilimi (esprit de parti) ilkesi.* Bu, her planın sosyalist devletin iktisat siyasetinin somut bir dışavurumu, sosyalist devleti yöneten, ve amacı sosyalizm ve komünizmin kurulması olan komünist ve işçi partileri programlarının belirli bir uygulama evresi olduğu anlamına gelir. Lenin, parti programının, aynı zamanda iktisadî kuruluş programı olması gerektiğini söylüyordu. Örnek olarak, XXII. Parti Kongresi tarafından kabul edilen SBKP yeni programının, Sovyetler Birliği'nde komünizmin kuruluş programı olduğunu gösterebiliriz. SSCB ulusal eko-

nomisinin 1966-1970 için beş yıllık gelişme programı bu büyük programın gerçekleşmesinde, komünizmin maddî ve teknik temelinin yaratılmasında önemli bir aşamadır.

İkinci olarak, *planlar, bilimsel temellere dayanır.* Planlama yalnızca iktisadî bir eylem değil, önemli toplumsal ve iktisadî sorunların incelenmesidir de. Bundan ötürü, ulusal ekonomi planlarının, bilimsel olarak kanıtlanmış, yani sosyalizmin tüm iktisadî yasalarının gerekirliklerini hesaba katarak hazırlanmış olmaları gerekir. Planların hazırlanması, önemli bir çözümleme çalışmasını, ülkenin sahip bulunduğu kaynaklar ve yedekliklerle uzlaşan doğru iktisadî çözümlerin seçimini zorunlu kılar. Planlamanın bilimsel niteliği, mevcut iktisadî ve toplumsal sorunları çözme zorunluluk ve olanağının sağlam bir kanıtlamasına dayanır.

Sosyalist planlama, içinde, örgütleyen ve hareket getiren büyük bir güç saklar. Planların bilimsel kanıtlanma ilkesinin taşıdığı büyük önemin nedeni budur. Bu ilke, aşırı, doğruluğu tanıtlanmamış görevlerin saptanmamasını gerektirir; ama bu görevlerin yapmacıklı bir biçimde küçültülmelerini de kabul etmez.

İktisadî planların hazırlanması sırasında, yetkili servislerin, sosyalizm ve komünizmin kuruluş pratiğinde yenilik yaratan, bir ilerleme gösteren şeylere, emekçi yığınların öncü deney ve yaratıcı girişkenliğine yönelmeleri gerekir.

Üçüncü olarak, *demokratik merkeziyetçilik ilkesi.* Bu ilke, devlet tarafından merkezileştirilmiş planlı yönetim ile, yerel organizmalar ve işletmelerin eylemcesel (operasyonel) iktisadî özerkliğinin, girişkenliğinin, önerileri en büyük bir özenle dikkate alınan emekçi yığınların en geniş ve en verimli eyleminin organik bağdaşımına dayanır.

Sosyalizm koşullarında, ulusal ekonominin yönetiminin merkezileştirilmesi, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti tarafından koşullandırılmış nesnel bir zorunluluktur. Bununla birlikte, aşırı merkezileştirme, plan göstergelerini çok-

ça kurcalayarak en küçük ayrıntıları merkezden planlama için gösterilen çabalar, yerel koşul ve özelliklerin hesaba katılmaması, yerel organizmaların girişkenliğini engeller ve kaçınılmaz bir biçimde planlamada yanlışlıklara, ulusal ekonomi için zararlara neden olur.

Sosyalist ülkeler, son yıllarda, iktisadî yönetimin aşırı merkeziyetçiliğine bir son vermek, ulusal ekonominin demokratik yönetim yöntemlerini daha da geliştirmek, ve üretimin etkinliğini artırmak için önlemler almışlardır.

Sosyalizmde tarımsal kooperatiflerin üretim planlaması da demokratik merkeziyetçilik ilkesine dayanır. Devlet, ülkedeki toplam tarımsal üretim hacmini, tarımsal aşlık (zahire) alımlar hacmini planlar, her kolektif işletme, üyeleri tarafından hazırlanan ve kolhozcular genel kurulu tarafından onaylanan planlar uyarınca yönetilir.

Ulusal ekonominin leninist demokratik merkeziyetçilik ilkeleri temeli üzerindeki planlı yönetimi, demokratik planlama yöntemlerinin genişlemesi, hazırlanmasına ve uygulanmasına en geniş emekçi katmanların katıldıkları sosyalist iktisadî planların yüksek derecedeki halkçı niteliğine tanıklık eder.

Dördüncü olarak, *planlamanın sürekliliği, perspektif ve cari planların uyumlu duruma getirilmesi ilkesi.* Perspektif planlar, belirli bir sayıdaki yıllar (5, 7, ya da daha çok) boyunca süren temel iktisadî gelişme çizgisini dile getirirler, oysa cari planlar, aylık, üç aylık, yıllık gibi, daha kısa süreli işlerin somut programlarıdır. Perspektif planlar ile cari planların uyumlu bağdaşımı, planlamanın sürekliliğini sağlar. Yıllık planlar, her yıl baştanbaşa yenilenmezler, ama perspektif planın organik bir öğesini oluştururlar. Ulusal ekonominin belirli bir yıl için planı yapılırken, aynı zamanda, bir sonraki yıl planının bellibaşlı göstergeleri de (*indices*) hazırlanır. Bu, birbirine bağlı dönemler planlarının sürekliliğini, işletmelerin düzenli finansmanını ve mad-

dî ve teknik gereç sağlamasını olanaklı kılar.

Planın hazırlanması, planlamanın başlamasından başka bir şey değildir. Planın uygulanması, ortaya, plan görevlerinin büyük ölçüde aşılmasına izin veren yeni yedeklik ve olanaklar çıkartır. Bu nedenle, planlar, uygulama sırasında değiştirilir ve yetkinleştirilirler. Öte yandan, planın hazırlanması sırasında, ulusal ekonominin gelişmesinde parçasal bir dengesizlik yaratmaya yetenekli yanlışlıklar yapılmış olabilir. Planların uygulama sırasında düzeltilmesini bu da gerekli kılar. İşte bu nedenle, sosyalist planlama ilkeleri arasında, *planların uygulanmasını denetleme,* önemli bir yer tutar.

PLANLAMADA BİLANÇOLAR YÖNTEMİ

Plan servisleri, ulusal ekonomi planlarının bellibaşlı göstergelerini hazırlamak için bilançolar yöntemini kullanırlar.

Her bilanço, iki dengeli bölümden oluşur: gelirler (*recettes*) ve harcamalar (*dépenses*). Birinci bölüm olanaklı bütün kaynakları (üretim, yedeklikler, dışalım); ikinci bölüm, plan dönemindeki tüm harcamaları (üretim ve inşaat, kişisel tüketim, dışsatım, yedeklikler oluşturulması için yapılacak tüm harcamaları) öngörür. Bütün bu öğeler, iktisadî bölgeler bakımından olduğu gibi, devlet ölçüsünde de toplanırlar.

Bilançolar temeli üzerinde, devlet, plan dönemi için oranlar kurar, ulusal ekonomideki dar boğazları meydana çıkarır ve onları ortadan kaldıracak önlemleri düşünür, hammadde ve gereç tutumu (tasarrufu), donatımın daha iyi kullanılmasıyla sağlanacak ek kaynakları gösterir.

Plan servisleri üç tip bilanço hazırlarlar: maddî bilançolar (mal olarak), değer bilançoları (para olarak) ve emek bilançoları (emek-gücü olarak).

Üretim ile bir ürün ya da bir ürünler grubunun tüketimi arasında ilişki kurmaya yarayan maddî bilançolar, en

önemli sınaî ve tarımsal ürün kategorileri için hazırlanır (iş makineleri, madenler, petrol, kömür, tahıl, et, tereyağı vb. bilançoları). Mal bilançoları, ulusal ekonominin bütün kollarına üretim araçları, halka tüketim malları sağlanması amacıyla yapılan gereç ve azık sağlama planlarının (*plans d'approvisionnement*) hazırlanması için de zorunludur.

Halkın parasal gelir ve harcama bilançoları, ulusal gelir bilançosu, devlet bütçesi, devlet bankasının kasa planı (ödeme araçlarının kasaya giriş ve dağılım bilançosu), değer bilançoları kategorisine girerler. Bu plan, dolaşımdaki para miktarını belirlemeye ve bu dolaşımı düzenlemeye yardım eder.

Emek (emek-gücü) bilançosu, ulusal ekonominin sektörler bakımından emek-gücü gereksinmelerini öngörür. Nitelik ve meslek bakımından emek-gücü gereksinmelerinin tümünü karşılamak için başvurulacak temel kaynaklar öngörülmüş bulunurlar. Emek bilançosu, ülkenin bütün emek kaynaklarının yöntemli bir biçimde yetiştirilmesini olanaklı kılar, etkin nüfusun tam çalıştırılmasını sağlar.

Ulusal ekonomi bilançosu, sosyalist ekonominin başlıca oran ve ilişkilerini belirleyen bütün göstergelerin sentezidir. Gayri safi toplumsal ürün bilançosunu, ulusal gelir bilançosunu ve emek bilançosunu kapsar. Şu son yıllarda, SSCB ve öbür sosyalist ülkeler, iktisadî matematik ve elektronik teknik yöntemlerine göre, sektörler arası üretim ve dağılım bilançoları da hazırlamaktadırlar.

SOSYALİST PLANLAMANIN YETKİNLEŞMESİ

Ulusal ekonominin planlanması ve planlamanın temel ilkeleri, sosyalist ekonominin, sosyalizmdeki üretim ilişkilerinin niteliği ve sosyalizmin iktisadî yasaları tarafından koşullandırılmış organik özellikleridir.

Ama sosyalist planlamanın biçimleri, ulusal ekonominin planlı yönetim yöntemleri değişmez şeyler değildir. Bun-

lar, sosyalist ülkelerdeki üretimin gelişmesi tarafından yaratılan yeni gereksinmelere göre değişir ve yetkinleşirler. Planlama ve iktisadî yönetimin, son yıllar içinde bazı sosyalist ülkelerde (SSCB, Demokratik Alman Cumhuriyeti ve başkaları) gerçekleştirilen önemli yetkinleştirme önlemleri, bu alanlarda yapılan değişikliklerin belirtici örnekleridir. Büyük iktisadî reformlar olan bu önlemlerin uygulanması, sosyalizm ve komünizmin kuruluş başarılarına geniş ölçüde katkıda bulunacaktır.

Sosyalist ülkelerde planlı yönetimin biçim ve yöntemlerinin yetkinleşmesinin niteliği ve genel yönelimini, SBKP Merkez Komitesinin 1965 Eylül genel toplantısında (*plenum*) aldığı kararla, Sovyetler Birliği'nde gerçekleştirilen iktisadî reform örneği üzerinde daha ayrıntılı bir biçimde inceleyelim. Üretici güçlerin, Sovyetler Birliği tarafından daha önceki dönemde erişilen yüksek gelişme düzeyi, bu reformu zorunlu kılan başlıca nedenlerden biri olmuştur.

Sınaî üretim, 1959 ile 1965 arasında %84 artmıştır. Bu yedi yıllık dönem içinde sanayide hizmete konan sabit fonların değeri, hemen hemen Sovyetler Birliği'nin 1958 yılında sahip bulunduğu üretim fonları değerinin bütününe eşittir. Sovyet sanayiinin teknik düzeyi büyük ölçüde yükselmiş, tüm ulusal ekonominin teknik gelişmesini sağlayan başlıca kolların, enerji, makine yapımı ve kimyanın ekonomi içindeki payı artmıştır. Yedi yıllık plan uygulaması, halkın gönenç düzeyinin yükselmesi sonucunu vermiştir.

Toplumsal üretimin büyük oranları, toplumsal ekonomi ve halk gönencinin gelişme gerekleri, ulusal ekonominin planlama ve yönetim yöntemlerinde büyük bir düzeltmeyi zorunlu bir duruma getirmişlerdir. Eylül 1965 Plenumu tarafından hazırlanan iktisadî önlemler bütünü, bu görevlerin gerçekleştirilmesini gözetir. Plenum, o günkü evrede, üretimin azamî etkinliğinin, asgarî giderle elde edilen en yüksek sonuçların, iktisadî genişlemenin ilk koşulu olduğu-

nu belirtmiştir. Bu dirimsel önemdeki görevin çözümü, planlama ve ekonominin yönetimi ile ilgili geniş bir iktisadî reformun yürürlüğe konması aracıyla sağlanmıştır.

Bu iktisadî dönüşümlerin genel yönelimi nedir? Bu dönüşümler, her şeyden önce, devlet planlamasının bilimsel düzeyini yükseltmeyi, ekonominin yönetiminde öznelcilik ve istenççilik kalıntılarından büsbütün kurtulmayı, ve planlamanın sosyalizmin iktisadî yasalarına sıkı sıkıya uymasının sağlanmasını gözetir.

Ekonominin planlı yönetiminin ağırlık merkezi, yönetsel yöntemlerden, kâr, fiyat, prim, kredi, sözleşmeye dayanan ilişkiler gibi etkenlere geniş bir rol oynatan iktisadî yöntemlere geçer.

Reform, işletme ve üretim topluluklarına geniş bir bağımsızlık verir. Böylece, iktisadî planların hazırlanması, büyük inşaat işleri, tekniğin yetkinleştirilmesi, üretilecek ürünlerin nomenklatürü (listesi) için, maddî ve teknik gereçlenme, satış, maliye, iş ve ücretler alanında işletmelere geniş haklar tanınmıştır. Merkezî devlet organizmaları tarafından hazırlanan zorunlu plan göstergelerinin sayısı büyük ölçüde azaltılmıştır. Artık bu göstergeler (*indices*), işletmelerin etkinliğinin sonal sonucunu dışavuran en önemli noktalar üzerine yönelmektedirler. Öbür göstergeler, işletmeler tarafıdan hazırlanır. Buna göre, işletmeler, eskiden yüksek merciler tarafından kararlaştırılan üretim sorunlarını artık kendi başlarına kararlaştırırlar.

Planlar daha büyük bir kararlılık kazanır. Planlamada perspektiv planlar en başa konduğundan, her işletme kendi beş yıllık planını hazırlayacak demektir ki, bu, geçmişte böyle olmazdı. Çalışma daha uzun bir dönem üzerinden planlanabilecektir. Plan, yerinde, bütün topluluğun katılması ile hazırlandığı için, tüm iktisadî etkinliğe temel hizmeti görecektir. Üretimi devlet plan organizmaları tarafından onaylanan temel rakamlara dayanan işletmeler, kendi sipariş

karnelerini kendileri hazırlarlar. Bu amaçla, tüketici işletmeler ya da ticaret organizmaları ile doğrudan doğruya ilişki kurar ve miktarı, çeşit, nitelik ve teslim süreleri ile ilgili somut sorunları kendileri kararlaştırırlar.

SSCB'ndeki iktisadî reformun anlamını bozmaya çalışan burjuva ideologları, işletmelere bırakılan geniş girişkenliğin, merkezî planlı yönetimde bir gevşeme, hatta bu yönetimden bir vazgeçme anlamına geldiğini ileri sürerler.

Gerçeklikte, işletmelerin iktisadî haklarının ve "taban"-daki planlama alanının büyük ölçüde genişlemesi, hiçbir biçimde merkezî planlamada bir hafifleme anlamına gelmez. Tersine, merkezî planlı yönetimin rolü güçlenir.

Bunun böyle olduğu, devletin maliye, fiyat, kredi ve ücretler alanında tek elden yürütülen siyasetinde görülür. Sanayiin yönetimi, kollar bakımından gerçekleştirilir, etkinlik kolunun yönetimi bir bakanlıkta toplanır. Bu sistem, teknik siyasetin birliğini sağlar ve üretimin bütün sektörlerindeki bilimsel gelişmeyi hızlandırır. Ulusal ekonominin genel yönelimi, oranları ve gelişme düzünleri, geçmişte olduğu gibi, devlet ölçüsünde, tek bir merkezden planlanacaktır. Ve son olarak, işletmeler etkinliğinin bellibaşlı göstergeleri: satış hacmi, temel üretim nomenklatürü, ücret fonları, kâr ve kârlılık (rantabilite), merkezî yatırımlar, bütçeye ödenecek paralar, ve bütçeden yapılacak yardımlar, yeni tekniğin uygulanması, maddî ve teknik gereçlenme ile ilgili başlıca görevler, devlet tarafından saptanır.

Böylece, iktisadî reform, gevşetmek şöyle dursun, tersine, merkezî planlama ve ulusal ekonominin devlet tarafından yönetimini güçlendirir ve daha etkili kılar.

Bazı burjuva iktisatçılara göre, Sovyetler Birliği ve öbür sosyalist ülkelerin, iktisadî etkenleri geniş ölçüde işe karıştıran yönetim yöntemlerine geçişi, toplumsal üretimin düzenleyicisi olarak pazarın rolünün yeniden tanınması anlamına gelir. Bu türlü tezler, temelden yoksundur. Sosyalizmde pa-

zar, plana bağımlıdır; sözü edilen meta—para kategorileri kendiliğinden (*spontane*) niteliklerini yitirir, yönetilebilir bir duruma gelirler ve sosyalist devlet, onlardan, toplumsal yeniden-üretim süreci üzerinde yöntemli bir biçimde etkili olmak için yararlanır.

Sovyet işletmeleri, sosyalist toplumsal mülkiyet altında idiler, ve gene sosyalist toplumsal mülkiyet altında bulunurlar. Planlı yönetim için, kapitalist ekonomi kategorileri ile yalnızca adları bakımından bir özdeşlik gösteren etkenlerin ve yöntemlerin kullanılması, üretimin sosyalist niteliğinde hiçbir şeyi değiştirmez. Tersine, bu yöntemlerin daha tam bir kullanımı, sosyalizmin nesnel iktisadî yasalarının özümlenmesinde, sosyalist sistemin olanak ve üstünlüklerinin değerlendirilmesinde yeni bir gelişme derecesini gösterir.

4. PLANLI SOSYALİST EKONOMİNİN ÜSTÜNLÜKLERİ

Lenin, sosyalizmin, toplumun bütün üyelerinin gönenci ve en geniş gelişmesini sağlamak için toplumsal üretimin planlı örgütlenmesi olduğunu yazıyordu. Ulusal ekonominin halkın maddî ve kültürel düzeyini sistemi olarak yükseltmeyi gözeten uyumlu gelişmesi, sosyalizmin, kapitalizm üzerindeki kesin üstünlüklerinden biridir.

Bu üstünlük, kendini her şeyden önce, sosyalist ekonominin, uyumlu gelişmesi sayesinde, durmadan yükselen bir çizgi izlemesi olgusu ile gösterir. Buna karşılık, kapitalist gelişme, eşitsiz, çevrimsel (*cyclique*) bir biçimde oluşur. Kapitalist ekonominin gelişmesi, dönem dönem, üretimde yeğin bir düşme, üretici güçlerde geniş bir yıkım sonucunu veren daralma ve iktisadî bunalımlar tarafından kesintiye uğrar. Sosyalist üretim ilişkileri, kapitalizmin temel çelişkisini, yani üretimin toplumsal niteliği ile temellükün özel biçimi arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırır. Üretim araçlarının sosyalist mülkiyeti, üretimin toplumsal niteliği ile uyum içindedir. Bu nedenle, sosyalizmde, iktisadî bunalımlar yoktur ve olamaz.

Ulusal ekonomi çevrimlerle gelişmez.

Planlı sosyalist ekonomi, üretici güçlerin en etkili ve en iktisadî kullanımını sağlar, üretimde rekabet ve anarşi sonucu kapitalizme özgü o korkunç maddî kaynaklar ve emekgücü savurganlığından toplumu korur.

Ulusal ekonominin uyumlu gelişmesi, güçlü bir teknik ilerleme etkenidir. Kapitalizmde, rakiplerinden duydukları korku ile, tekellerin teknik sırları saklama eğilimi, bilimsel ve teknik yeniliklerin genel uygulanımını geciktirir. Sosyalizm, en geniş bilimsel ve teknik gelişme olanakları sunar. Tüm ülke ölçüsünde kesintisiz teknik yetkinleşme, sosyalizmin belirleyici özelliğidir. Bilim ve teknik geliştirmeyi, yeni tipte makine ve olanaklar yaratmayı, bunları üretimde uygulamayı gözeten önlemler, ulusal ekonomi planlarının tamamlayıcı parçasıdır. Sosyalist ekonominin planlı yönetimi, birinci derecede önemli bilimsel ve teknik görevlerin çözümü için, hem de en güzel gelecekler vaat ederek, kadroların, maddî ve malî kaynakların bir elde toplanmasını sağlar.

Sosyalizmin kapitalizme göre en önemli üstünlüklerinden biri de emek-gücü kaynaklarının, etkin nüfusun tam çalıştırılmasını sağlayan planlı kullanımıdır. Kapitalizmde yoğun ve süreğen işsizlik, emekçiler için bir yıkımdır. Sosyalist toplum işsizliği kökünden kazımıştır; yöntemli olarak, plan gereğince, uzmanlar yetiştirir ve onların ulusal ekonominin çeşitli kollarına dağılımını sağlar.

Planlı sosyalist ekonominin temel üstünlükleri, en açık dışavurumlarını, ulusal ekonominin bütün kollarının hızlı ve kararlı gelişme düzünlerinde bulurlar. Bu, sosyalist ülkelerdeki iktisadî genişleme, halkın yaşam düzeyini yükseltme bakımından çok büyük bir önem taşır. Üretim artışının hızlı ve kararlı düzünleri, tarihsel olarak, kısa bir zaman içinde, sosyalizmin, kapitalizm üzerindeki yengisini sağlar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL EMEK VE EMEK ÜRETKENLİĞİ

1. SOSYALİZMDE TOPLUMSAL EMEK

TOPLUMSAL EMEĞİN ÖZÜ

Emek, belgin bir erek —maddî mallar üretimi— izleyen insan eylemi olarak, her toplumun sürekli doğal varlık koşuludur. Emek, her zaman, toplumsal bir nitelik taşımıştır; çünkü kendilerine yaşam araçları sağlarken, insanlar, aralarında ilişkiler, şu ya da bu işbirliği biçimleri kurarlar. Toplumsal emeğin özü, her zaman, belirli bir toplumda yürürlükte bulunan üretim araçlarının mülkiyet biçimi tarafından belirlenir. Bu mülkiyet biçimlerini tahlil etmeksizin, ne toplumsal rejimin gerçek özünü ayırdetme olanağı vardır, ne de emeğin niteliğini anlama olanağı.

Burjuva iktisatçıları, çoğunlukla, ya toplumsal emeğin özünü tahlil etmekten kaçınırlar, ya da Robenson öyküleri

icat ederler, yani Daniel Defoe'nün kahramanı Robenson gibi, toplumdan yalıtık insanı gözönünde tutarlar. Kimileri, üretim sürecinde, insanların, kendi aralarında iktisadî ilişkiler değil, ama doğa ile, ekonomi politikle ilgisi olmayan teknolojik ilişkiler kurduklarını ileri sürerler. Böyle yanlış bir konuttan (*postulat*) hareket ederek, yalnızca üleşime bağımlı ikincil bölüşüm ve değişim ilişkilerini incelemek üzere, insanlar arasındaki dolaysız üretim ilişkilerinin, yani üretim sırasında kurulan ilişkilerin tahlilini bir yana bırakırlar.

Kimileri de, maddî mallar üretim sürecini biçimsel olarak inceler, bugünkü özel kapitalist ekonominin bir tür basit örneği olan toplumdan yalıtık bir ekonominin yapay modellerini kurarlar. Böylece, üreticiyi, üretim ilişkilerinin ve bu ilişkilerden doğan iktisadî yasaların dışına koyarlar. Burjuva iktisatçıları, bu yüzeysel kurgularla, emeğin toplumsal ve iktisadî etkenleri yerine, öznel ve ruhbilimsel güdüleri, "insan doğasının ezelî ve ebedî" eğilimlerini geçirirler.

İktisat biliminin kapitalist toplumun en kutsal yerine —üretim süreci ve ücretli emeğin sömürüsü— girmemesi, ama o aldatıcı "çalışma özgürlüğü" ve "kişi özgürlüğü", özel girişim şarkısını söylemesi için, burjuvazinin bu yollardan her ikisine de gereksinmesi vardır.

Ne var ki, kapitalizmi bu haklı çıkarma yöntemi, onun genel bunalımı çağında istenen sonucu vermez, ve birçok burjuva iktisatçısı, üretimde insanlar arasında kurulan ilişkileri tahlil etme zorunda kalır, ama kapitalist sömürüyü bir kez daha örtmek, bir kez daha gözlerden gizlemek için. Bu kez de kapitalist ile işçi arasındaki çıkar birliğinden söz ederler, toplumsal iş-ortaklığı, beşerî ilişkiler, "genel gönenç" devleti vb. üzerine çeşitli "teori"ler kurarlar. Böylece, burjuva ekonomisi, kapitalist rejimin varlığını elden geldiğince uzatmak ereğiyle aldatıcı bir propaganda aracıyla durup din-

lenmeksizin sınıflar savaşımını yatıştırmaya çalışır.

Marksist-leninist teori, kapitalizm övgücülerinin kullandıkları bilim-dışı yolları, öğretilerinin burjuvazinin çıkarlarını dile getiren gerici içeriğini açığa çıkarıp gösterir. Marksistler, üretim araçlarının üreticilerden ayrılmış ve bir azınlık tarafından elde tutulan özel mülkiyet biçimi altında onlara karşı bulunduğu bütün toplumlarda, emeğin *zoraki bir emek* olduğunu çürütülmezcesine kanıtlamışlardır.

Köleci toplumda iktisat-dışı (*extra-économique*) bir zorlama, birey üzerinde doğrudan doğruya zor kullanılması egemendi. Feodal rejim, emek üzerinde iktisat-dışı ve iktisadî zorlamanın bağdaşımı ile nitelendirilir. Kapitalizmde ise, iktisadî zorlama egemendir. Zorlama biçim değiştirir, ama çalışmanın zoraki niteliği devam eder ve üreticilerin sömürü derecesi gitgide yoğunlaşır.

Emeğin özü, köklü olarak, ancak üretim araçları sosyalist toplumsal mülkiyet durumuna geldiği zaman değişir. *Kendisi için ve toplum için özgür emek,* ancak o zaman sömürücüler için zoraki emeğin yerine geçer.

Burjuva "emek özgürlüğü" kavramı, kimileri için "her türlü emekten özgür olma", kimileri için de güçlünün güçsüzü sömürme özgürlüğü, zenginin yoksulun emeği üzerinden yaşama özgürlüğü anlamına gelir. Proleterler için, bu "özgürlük", kendisine emeklerini sunacakları kapitalisti seçme özgürlüğünden başka bir şey değildir. Ayrıca her zaman da değil, çünkü işçiyi işe alma ve işten çıkarma hakkı kapitaliste aittir. Ücretli, her zaman burjuva "özgürlükler"in en korkuncu altında, işsiz kalma özgürlüğünün korkusu altında yaşar. Burjuvazinin "özgür dünya"sında, milyonlarca proleter istemeye istemeye işlerinden özgürleşmiş, üretim araçlarından yoksunlaşmışlardır.

Sosyalizm, insanları çalışmadan bağışık tutmaz, çünkü çalışmadan yaşamak olmaz. İnsanın insan tarafından sömürülmesini ortadan kaldırdıktan sonra, sosyalist toplum,

durup dinlenmeksizin, çalışmayı kolaylaştırmaya, kol emeğine, çalışmanın giderek insanın başta gelen dirimsel gereksinmesi durumuna gelecek biçimde, entelektüel bir içerik kazandırmaya özgü maddî ve teknik, toplumsal, iktisadî ve kültürel koşulları yaratır.

Sosyalizm, her şeyden önce, *emeğin genelliğini* ileri sürer. Üretim araçları herkese birden ait olduğu ve ayrı ayrı hiç kimseye ait olmadığı zaman, herkese yaşama olanaklarını ancak kolektif emek sağlar. "Çalışmayan yemez" — sosyalizmde toplumsal yaşamın temel ilkesi budur. Ekonominin uyumlu örgütlenişi, üretimin hızlı gelişmesi ve iktisadî aşırı-üretim bunalımlarının yokluğu, toplumun çalışabilecek her yurttaşa bir iş vermesini güvence altına alır.

Sosyalizm *emekçinin toplum içindeki durumunu* temelden değiştirir. Kapitalizmde, asalak sınıflar, toplumsal hiyerarşinin en yüksek basamağında bulunurlar, siyasal iktidar ve ulusal zenginliğin büyük bir bölümü onların elindedir. Saygınlıklar çalışmayanlara —zenginlere— düşer, emekçiler ise kapitalistleri zenginleştirmek için sömürülmeye yararlar.

Ancak sosyalizmdedir ki, emekçi, toplumsal zenginliği gerçekten yaratan kişi, toplum içinde orada oynadığı role uygun bir durumda bulunur. Yeteneklerine göre, dürüstlükle çalışan kişiler, herkes tarafından saygı görür. Ve tersine, toplumsal çalışmaya katılmak istemeyen kimseler, herkes tarafından kınanır.

Kapitalizmde, üretim araçlarının özel mülkiyeti, üreticileri birbirinden ayırır, onları birbirine düşürür. Bu nedenle, tek başına alınmış bireylerin çalışması olduğu kadar, işletmelerin personelini oluşturan kişilerin emeği de, özel bir emek olarak görünür. Oysa, toplumsal işbölümü, bireysel emeğe toplumsal bir nitelik kazandırır. Ama burjuva toplumda, emeğin bu toplumsal niteliği, kendini ancak değişim aracıyla, emek harcandıktan ve ürün üretildikten sonra açığa vurur. Üreticiler çalışmalarının toplum için zo-

runlu olup olmadığını ya da boşuna çalışıp çalışmadıklarını, pazarda, değişim süreci aracıyla öğrenirler.

Sosyalizmde, emek, özsel olarak *dolaysız bir toplumsal niteliğe* sahiptir. Toplum gereksinmelerine göre örgütlenmiştir. Hatta üretim başlamadan önce, her işçinin, her topluluğun emeği, gerekli-emek olarak, kolektif toplumsal emeğin tamamlayıcı parçası olarak, ulusal ekonominin planı tarafından belirlenir. Sosyalist çalışmanın bu özelliği sayesinde, toplum aşırı-üretim bunalımlarıyla karşılaşmaz ve kapitalizmde savurganlıkla kullanılan emek yerli yerinde kullanılır.

Ama meta üretimi ve ticaret, komünizmin birinci evresinde varlıklarını sürdürdükleri için, dolaysız toplumsal emek, bu üretim kategorisine bağlı kimi öğeleri henüz içinde taşır. Örneğin, işletmeler ve etkinlik kolları için hazırlanmış planların uygulanmasının, emeğe göre bölüşüm, dengeli yönetim, fiyat vb. gibi bir iktisadî kaldıraçlar sistemi tarafından uyarılması gerekir. Merkezî planlama ve yönetimin rolü, üretimin iki sektöründe aynı değildir. Devlet planı tarafından kendi üretim araçlarının sahipleri durumunda bulunan kolhozlar için saptanan görev, yalnızca alıcı organizmalara belirli bir miktarda aşlık satılması ile ilgilidir. Kolhoz, geri kalan metaın üretim ve satışı ile ilgili bütün öbür sorunları kendi başına, kendi istediği gibi çözer. Bu nedenle, pazar ilişkileri, kolhozcu üretim üzerinde daha etkili olur, ve kolhozcu çalışmanın dolaysız toplumsal niteliği, devlet sektöründe olduğundan daha güçsüz bir biçimde dışavurulur. Kolhozcuların, kolhozcu işçi ve müstahdemlerin, evlerinin çevresindeki topraklardan oluşan yardımcı işletmelerdeki çalışmasına gelince, bu çalışma, ne örgütlenmiş, ne de plana bağlanmış bir çalışmadır; öyleyse dolaysız toplumsal bir emek değildir. Ama toplumsal emeğin bu bölümünün ancak ikincil bir önemi olduğu için, toplumsal emeğin ana ve egemen yığınının yeni niteliğini bu çalışma belirlemez. Emek, ancak toplumun tam komünizm evresine

geçişiyledir ki, büsbütün dolaysız toplumsal emek niteliğini kazanacaktır.

Sosyalizmde, halk yığınlarının çalışması, *yaratıcı bir nitelik* kazanır. Toplumsal gelişmenin temel gereksinmeleri, tarihte ilk kez olarak, emekçilerin öznel istek ve çalışmaları ile uzlaşır. Sosyalizmde, insanlar üretimin gelişme yönelimlerinin bilincine sahip bulunur ve günlük ortak çalışmaları ile toplumsal gelişmeyi bile bile hızlandırırlar.

Sosyalist çalışmanın bu yaratıcı niteliği, ussallaştırıcı (rasyonalizatör) ve türeticilerin (mucitlerin) yığın hareketinde, bilimsel ve teknik derneklerin geniş gelişmesinde, çalışmalarında ellerinden gelen her şeyi yapan milyonlarca insanın kendilerini işlerine vermelerinde açıkça ortaya çıkar. SSCB'nde, üretimin teknik yetkinliği için yürütülen savaşım, çok sayıda üyesi bulunan Sovyetler Birliği Türeticiler ve Ussallaştırıcılar Derneğinin kurulması sonucunu vermiştir. Yalnızca 1964 yılında, Sovyet türetici ve ussallaştırıcıları, yapım teknik ve yöntemlerinin iyileştirilmesini gözeten 2.836.000 öneride bulunmuşlardır. 1959-1965 arasındaki yedi yıllık dönem içinde, 11 milyar rublenin üstünde tutum sağlayan 18 milyondan çok buluş ve ussallaştırma gerçekleştirilmiştir. 1 Ocak 1964'te, her türlü bilimsel ve teknik derneklerin etkinliğine, 3 milyon mühendis, teknisyen, tarım uzmanı, işçi ve öncü kolhozcu katılıyordu. Benzer örgütler öbür sosyalist ülkelerde de kurulmuşlardır ve başarıyla gelişmektedirler.

Sosyalizm komünizmin kuruluşu bakımından, iktisadî uyarıcılar (müşevvikler), emekçilerin, işletme tugay ve topluluklarının kendi çalışma sonuçlarından bireysel ve kolektif maddî çıkarlar sağlamaları çok önemlidir. Sosyalist toplum üyelerinin maddî özendirilmesi, üretim sonuçları bakımından onlara iktisadî sorumluluk duygusu verir, onlarda üretim araçlarını daha iyi kullanmak, meslekî değeri yetkinleştirmek vb. isteği uyandırır. SSCB ve öbür sosyalist

ülkelerdeki sosyalist kuruluş deneyi, Lenin'in, kullanılacak yöntem, ve özellikle işçinin sosyalist işletmelerdeki çalışma sonuçlarından maddî çıkar sağlaması ve toplum ile emekçiler topluluğu arasındaki dengeli yönetim ilişkileri üzerindeki düşüncesinin doğruluğunu kanıtlar. Deney, maddî çıkar ilkesinin küçümsendiği yerlerde, üretim ile emekçilerin yaşam düzeyinin daha yavaş bir biçimde yükseldiğini gösterir.

Maddî çıkarlara yer verilmesi, tinsel ve ideolojik etkenlerin küçümsendiği anlamına gelmez.

Sosyalizmde çalışmanın özünde ortaya çıkan köklü değişiklikler, halk yığınları arasında, kişisel, bireysel çıkarlar ile, topluluk, tüm toplum çıkarları arasında varolan sıkı bağların anlaşılmasına dayanan yeni *tinsel çalışma uyarıcıları* yaratmıştır. Sosyalizmin serpilip açılması ve toplumun komünizme doğru gidişi ile birlikte, tinsel uyarıcılar, gitgide daha büyük bir önem kazanır. Önemli olan, üretici güçlerin gelişmesini hızlandırmak ve toplumsal zenginliği artırmak için, bu iki uyarıcı kategorisini en etkin bir biçimde uygulamaktır. Maddî ve tinsel uyarıcılar, doğru bir biçimde bağdaştırıldıkları zaman, emekçiler, sosyalizmin kapitalizme göre üstünlüğünü kendi öz deneyleriyle anlarlar.

Çalışma karşısındaki komünist tutum, derece derece oluşur. Topluluğa ait üretim araçlarını işe koşan kolektif çalışma, en iyi komünist eğitim okuludur. Topluluk ile sürekli ilişki aracıyla, bireyci alışkanlıkların, bireysel çıkarları topluluk karşısına çıkartan alışkanlıkların üstesinden gelinir, ve önceleri yalnızca bir kazanç sağlamak için çalışan insanlar, sosyalizm ve komünizmin bilinçli ve etkin kurucuları durumuna gelirler.

Kapitalizmdeki iktisadî zorlama aracıyla çalışma ile sosyalizmdeki iktisadî uyarı arasında bir ilke ayrımı vardır. Burjuva toplumda, iktisadî zorlama aracıyla çalışma, sömürücü sınıflar yararına yapılır. Sosyalizm, maddî uyarıcıları, emekçilerin dirimsel çıkarından esinlenerek uygu-

lar. Bu maddî özendirmenin önemi, başkasının emeğine sahip çıkma olanağını dıştalayan sınırlar içinde kalır. Daha iyi nitelikte daha çok ürün üreten kişi, çalışması için daha iyi karşılık alır.

SOSYALİZMDE İŞGÜNÜ

Üretim araçları, sosyalist mülkiyet durumuna geldiği için, işgünü süresinin yöntemli olarak düzenlenmesi zorunlu ve pratik bakımından da olanaklıdır.

Kapitalizmin gelişmesinin tahlili, ek emek-zamanını artırmak için, kapitalizmin, işgünü süresini, normal sınırları ötesine uzatma eğiliminde olduğunu açıkça ortaya koyar.

İşçi sınıfının örgütlü savaşımı, kapitalistleri, emek-zamanının bir miktar azaltılmasına razı olmak zorunda bırakır. Ama onlar, çalışmayı yoğunlaştırarak, bu azalmayı fazlasıyla karşılarlar. Oysa, işgünü süresinin azalmasına, çalışmanın kolaylaştırılmasına, derin bir tinsel doyum kaynağı durumuna gelmesine durmadan göz-kulak olmak, sosyalizmin özünde olan bir şeydir. Sosyalizm, emekçilerin, emekçiler için olan toplumudur. Bundan ötürü, çalışma sorunları, toplumun yönetici organları tarafından her zaman gözönünde tutulur.

8 saatlik işgünü, dünyada ilk kez olarak, Büyük Sosyalist Ekim Devriminin yengisi ve proletarya diktatörlüğünün kurulmasının ertesinde, Sovyetler iktidarı kararnamesi ile, 11 Kasım 1917'de kabul edildi. Bu tarihsel olay, kapitalist ülkeler işçi sınıfının, işgününü sınırlayan bir yasama için savaşımını geniş ölçüde uyarmıştır.

Sonra, SSCB Merkez Yürütme Komitesinin 15 Ekim 1927'de yayınlanan bildirisi uyarınca, fabrika ve yapımevi işçileri, birinci beş yıllık plan sırasında, yedi saatlik işgününe geçtiler; bu da, uluslararası işçi hareketine sermaye boyunduruğuna karşı savaşımında, yeni bir atılım verdi.

İkinci Dünya Savaşı patladığı zaman, ve emperyalist

saldırıya yanıt hazırlama zorunluluğu karşısında, SSCB Yüksek Sovyeti, Haziran 1940'ta işgününü 7 saatten 8 saate çıkaran bir kararname yayınladı. Bu önlem, zorunlu ve geçiciydi. Savaşın bitmesi ve ulusal ekonominin kalkınmasından sonra, işgününün daha da kısaltılmasına başlandı.

1960'ta, işçi ve müstahdemlerin 6-7 saatlik işgününe geçişleri tamamlandı. Ergin işçilerin ortalama işgünü süresi, 1956'da 7,96 ve 1913'te 9,9 saat olmasına karşılık, 1964'te 6,93 saatti. SBKP XXIII. Kongresinin SSCB ulusal ekonomisinin beş yıllık (1966-1970) gelişme planı için verdiği yönergeler, işletme, yönetim ve kuruluşlar işçi ve müstahdemlerinin, haftalık çalışma saatleri azaltılmaksızın, (iki günlük dinlenme ile) *beş günlük haftaya* geçişini öngörür. Beş günlük hafta, çalışma koşulları ve meslekî yetkinleşme olanaklarını düzeltecek, kültürel düzeyin yükselmesini sağlayacak, ve üretim fonlarının kullanılışını daha etkili duruma getirecektir. Sosyalizmde işgününün kısaltılması, her zaman ücretlerde bir azalma olmadan gerçekleştirilir SBKP programı, iktisadî koşulların izin vereceği ölçüde, 6 saatlik, ve yeraltı işleri ile sağlığa aykırı işler için 5 saatlik işgününü öngörüyor. Ayrıca, yıllık ücretli izinlerin önce 2 haftadan 3 haftaya, sonra bir aya çıkarılması da öngörülmüştür.

Sosyalizmde, işgünü ve işhaftası süresi, doğrudan doğruya emek üretkenliğine bağlıdır. Çalışma saatlerinin azaltılmasının üretimde bir azalma sonucu vermemesi gerekir. Bu nedenle, sosyalist işletmeler, işgünü ya da işhaftası süresini plan tahminlerine göre kısaltmaya hazırlanırken, işçinin saat başına üretimini artırmak ereğiyle, teknik ve örgütlenme düzeyinde çeşitli önlemler alırlar. Yapım yöntemlerini yetkinleştirir, üretimi daha uyumlu bir duruma getirir, iş örgütlenmesindeki kusurları düzeltirler vb.. Yönetim ve toplumsal organizmalar, işçiler arasında büyük bir açıklama çalışması yapar, öğretim ve meslekî yetkinleşme dersleri düzenlerler. Öte yandan, işgününün azalmasının kendi-

si, saat başına üretim artışının koşuludur.

"İşgününün kısalmasının ilk etkisi, *diye yazıyordu Marx,* her türlü hayvansal gücün eylem yeteneğinin, bu gücün kullanıldığı zamanla ters orantılı olduğu yolundaki o apaçık yasadan kaynaklanır."[9]

Emek üretkenliğinin yükselmesine yarayan bütün etkenlerin ussal uygulanımı, sosyalist topluma, ücretleri düşürmeksizin işgünü süresini kısaltma ve üretimi durmadan artırma olanaklarını sağlar.

İşgününün kısalması, boş zamanlarda bir uzama anlamına gelir. Böylece, emekçi daha iyi dinlenebilir, meslekî yetkinleşme ve genel bilgi edinmek için daha çok zaman ayırabilir, ve bu da, üretimde yeni bir artış, ücretlerde yeni bir yükselme sağlar.

Emeğin, gerekli-emek ve artı-emek olarak bölünümü sosyalist toplumda varlığını sürdürür, ama toplumsal ve iktisadî içeriği kapitalizmde olduğundan büsbütün farklıdır.

Sosyalizmde, toplum artık sömürenler ve sömürülenler biçiminde bölünmez, toplumda zorlu bir sınıflar savaşımı yoktur, bundan ötürü gerekli-emek ve artı-emek olarak bölünümün uzlaşmaz niteliği ortadan kalkar.

Sosyalizmde, gerekli-emekten, emekçilerin maddî ve kültürel gereksinmelerini karşılamaya yarayan tüm emek harcamaları anlaşılır. Bu emek ürününe, gerekli ürün denir. Doğal biçimi altında, gerekli ürün, tüketim malları ve kişisel hizmetleri kapsar. Bunun içine, bireysel emek ücreti ile emekçilerin gereksinmelerini parasız olarak karşılamak için yapılan toplum harcamaları girer.

Artı-emek, sosyalizmde, toplumun üretimi artırmak ve yedeklik ve güvenlik fonları oluşturmak için yaptığı emek harcamalarını kapsar. Bu emek ile üretilen ürüne, artı-ürün adı verilir. Artı-ürün, doğal biçimi altında, üretim araçları ve tüketim malları tarafından oluşturulur. Devlet yönetimi-

[9] Karl Marx, *Kapital,* Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1978, s. 423.

nin geçim araçlarını sağlayan ve ülkenin savunmasının gerektirdiği giderleri karşılayan şey de, bu ek emektir.

Kapitalist toplumda, artı-emek tarafından yaratılan artı-değer, üretimin amacıdır. Gerekli-emek karşılığının ödenmesi, yalnızca işçinin artı-emeğinin kapitalist tarafından parasız temellükünün koşulu ve aracıdır.

Sosyalizmde, tersine, gerekli-emek ve gerekli-emek ürünü, üretimin dolaysız amacı, artı-emek ise, zorunlu ürünü çoğaltma aracıdır. Lenin, sosyalist toplumda "artı-ürün mülk sahipleri sınıfına değil, ama tüm emekçilere, yalnızca onlara gider"[10] diye yazar.

Emek-gücü, sosyalizmde, artık bir meta olmadığı, bir değer taşımadığı için, ücret de emek-gücü değerinin fonksiyonu olmaktan çıkar. Gerekli ürünün sınırları, sosyalizmde, kapitalizme göre genişler, çünkü sömürücü sınıfların asalak tüketimi ile ekonominin kendiliğinden gelişmesinin neden olduğu toplumsal emek kayıpları ortadan kalkar. Ayrıca, emek üretkenliğinin kapitalizmde olduğundan daha hızlı artışı, gerekli-emek ve gerekli-emek ürününe, en güzel fizik ve moral niteliklerle donatılmış yeni insanı oluşturma aracı durumuna gelmek üzere, emek-gücünü yeniden-üretme yalın gereksinmesinin sınırlarından kurtulma olanağını sağlar.

Emek ve emek ürününün, gerekli-emek ve gerekli ürün ile artı-emek ve artı-ürün olarak bölünüşü, sosyalizmde, toplum tarafından düzenlenir. Toplumsal emek ve toplumsal ürünün bu iki tamamlayıcı parçası arasında düzenli bir ilişki kurmak ve bu ilişkiyi sürdürmek zorunludur. Eğer toplumsal ürünün gereğinden çok bir bölümü kişisel tüketime ayrılırsa, genişletilmiş yeniden-üretim düzünleri yavaşlayacak, toplumun maddî ve teknik temeli güçten düşecek, emek üretkenliği daha yavaş artacak, ve sonunda emekçinin maddî durumu iyileşmekten geri kalacaktır.

[10] *Lenin Külliyatı, XI*, s. 382 (Rusça).

Eğer artı-emek ve artı-ürün, gerekli-emek ve gerekli ürün zararına, doğruluktan uzak bir biçimde artarsa, bu durum, hemen, üretimde çalışan emekçilerin maddî durumu üzerinde yansıyacaktır. Gönenç düzeyleri düşecek, üretimde çalışan emekçilerin durumu bundan etkilenecek, ve bu da üretimin genişlemesi üzerinde yansımaktan geri kalmayacaktır. Bu nedenlerle, bir yandan gerekli-emek ile artı-emek, öte yandan gerekli ürün ile artı-ürün arasındaki niceliksel ilişkinin yöntemli düzenlenişi, sosyalist ekonominin büyük gelişme sorunlarından biridir.

SOSYALİST İŞBİRLİĞİ

Sosyalizm, işbirliğinin (*cooperation du travail*) toplumsal özünü değiştirir ve iktisadî yaşamdaki önemini aşırı derecede yükseltir. Aynı bir üretim sürecinde, ya da ayrı ayrı, ama aralarında birbirine bağlanmış çeşitli üretim süreçlerinde, birbirleriyle yanyana ve karşılıklı etkilenim içinde bulunan büyük sayıdaki insanın yöntemli çabasına, işbirliği adı verilir.

İşbirliği, emeğin üretici gücünü artırır, yöntemli bir işbölümü sağlar, emek aletlerinin uzmanlaştırılmasına götürür, makineler yaratılmasını uyarır vb.. Bundan ötürü, işbirliği, bireysel emekçilerin tek tek çalışmasına göre büyük üstünlükler sağlar.

Burjuvazi, işbirliğinden, zenginleşmek için yararlanır; bu, onun için, artı-değeri emekçiler zararına artırmanın bir aracıdır. Bundan ötürü kapitalist işbirliği uzlaşmaz ve zorlayıcı bir niteliğe sahiptir; gelişmesi, özel mülkiyet çerçevesi içine kapanıp kalmıştır ve ne işbirliğinin tüm avantajlarını sağlar, ne de toplumun üretici güçlerinin açılıp serpilmesine katkıda bulunabilir.

Sosyalizmde, kooperasyon, *çalışmanın genel biçimi* durumuna gelir, üretim araçlarının toplumsallaştırılması, işbirliğini kendi özüne uygun bir iktisadî temel üzerine yer-

leştirir. Zoraki kooperasyon ve insanlar arasındaki uzlaşmaz ilişkiler yok olur. Sosyalizm, toplumsal işbölümünün uzlaşmaz biçimlerini, toplumun karşıt sınıflar biçimindeki bölünümünü ortadan kaldırır. Kent ve köy, kol emeği ile kafa emeği arasındaki karşıtlık yok olur.

İşletmeler içindeki, insanı maddeten ve manen alçaltan işbölümü biçimlerinin ortadan kalkması, sosyalist işbirliğinin gelişmesine eşlik eder.

Kooperasyonun sınırları, devlet ölçüsünde gerçekleşecek derecede genişler. Dahası, dünya sosyalist sisteminin kurulması ile birlikte, *işbirliği ulusal sınırların ötesine yayılır* ve sosyalizm yoluna girmiş bütün ülkelerin yöntemli işbirliği karşısında bulunulur.

İşbirliği, her emekçiden, *disiplin saygısı ve çabaların eşgüdümünü* ister. Sosyalist işbirliği, ancak kendi bencil çıkarlarını topluluk çıkarları üstüne koymakta direnen, çalışma kurallarını çiğneyen kimselere karşı toplumsal ve yönetsel düzeyde, sert yaptırımlar öngörür.

Sosyalist işbirliğinin çerçevesi bütün topluma yayılır, çok sayıdaki emekçi topluluklarının *istenç ve eylem birliğini* gerektirir. Sosyalist ekonominin merkezî yönetimi o zaman kaçınılmaz olur ve üretim tarafından ortaya konan sorunların çözümü için halk yığınlarının etkin katılımını gerektirir.

Devlet işletmelerinin dolaysız yönetimi, her büyük mekanik işletmede zorunlu bir şey olan *tek elden yönetim* üzerine dayanır. Sosyalizmde yönetim birliği, emekçilerin büyük üretim sorunlarının çözümüne katılmasını yadsımaz, tersine, gerektirir. Bu katılmanın biçimleri değişir. Parti taban örgütlerinin, işletme yönetim etkinliğini denetleme hakları vardır. Baremlerin hazırlanması ve emeğin korunması alanlarında, personel seçim ve dağılımında, emekçilerin işe alınma ve işten çıkarılmalarında sendikalar büyük ayrıcalıklardan yararlanırlar. Üretim sorunları, ve her topluluğu ilgilendiren kültürel ve toplumsal işler konusunda

yöneticiler tarafından sunulan raporları dinleyen, üretimi yetkinleştirmeyi gözeten önerilerde bulunan sürekli üretim konferansı üyelerini, her işletme kendi seçer. Her işletmede, işletme emekçileri tarafından seçilmiş kooperasyon grupları ve denetim postaları bulunur. Böylece sosyalist işletmelerin tek elden yönetiminin sermaye despotizmi ile hiçbir benzerliği yoktur; bu yönetim, geniş emekçi yığınlarını, işletmelerin yönetimine ortak eder, tabandaki emekçiler tarafından yürütülen gerçek bir denetim ile birleşmiş bir yönetimdir.

Kooperatif işletmelerde, artel üyeleri genel kurulu, en yüksek mercidir. Kooperatif yönetim kurulu, genel kurul tarafından seçilir ve hesaplarını da ona verir; kooperatif başkanı, yönetim kuruluna bağlıdır. Ama, devlet işletmelerinde olduğundan daha dar sınırlar içinde de olsa, tek elden yönetim ilkesi burada da geçerlidir. Başkanın emir ve yönergeleri, kooperatifin bütün üyeleri için yerine getirilmesi zorunlu şeylerdir. Bunlar, ancak yönetim kurulu ya da genel kurul tarafından yürürlükten kaldırılabilir. Tıpkı bir orkestranın şefsiz çalmaması gibi, büyük bir işletme, günlük eylemlerinde, tek elden yönetim olmaksızın normal bir biçimde çalışamaz.

Yarışmanın, rekabet adı verilen uzlaşmaz biçimi, kapitalist işbirliğinin organik belirtisidir. Zorlu bir rekabet savaşımı arasında, en güçlü en güçsüzü ezer ve kendi egemenliğini kurar; yenilen, yenen tarafından sömürülür.

SOSYALİST YARIŞMA

Sosyalist yarışma, sosyalist işbirliğinin yeni niteliğinin en açık belirtisidir. Kolektif emek anlayışı, işbirliği ve dostça yardımlaşma bu yeni niteliğin ayırdedici özellikleridir. Bütün baskıdan, bütün sömürüden kurtulmuş verimli emek, emekçilerin toplumsal üretimi sonuna kadar geliştirme, emek disiplinini güçlendirme istençleri, kendisini sosyalist yarış-

ma içinde gösterir. Sovyetler iktidarının ilk yıllarında "komünist cumartesiler"[11] biçimi altında doğmuş bulunan sosyalist yarışma, yeni toplumda bir yığın hareketi, güçlü bir motor olacak derecede genişlemiştir. Sosyalist yarışmanın amacı, üretim planlarının uygulanması ve aşılması, ekonominin iç yedekliklerinin harekete getirilmesi, ve sosyalist ekonominin açılıp serpilmesidir.

Sosyalist yarışmada aslolan, emek üretkenliğini yükseltmek, çalışmaya karşı, toplumsal ödeve karşı, komünist bir tutumu aşılamak için savaşımdır. Yarışmaya katılan emekçiler, göreneğe (*routine*), bürokratik anlayışa, ve kapitalizmin insanların bilincinde yapışıp kalmış kalıntıları olan yeni toplumsal rejimin özüne yabancı öbür olaylara karşı savaşım verirler. Sosyalist yarışmanın başarıları, verilen iyi çalışma örneklerinin büyük çekim gücü ile açıklanır. Öncü emekçiler, dikkat çekici başarıları ile, yeni tekniği, yeni çalışma yol ve yöntemlerini öğrenmelerine, bireysel çalışmalarının büyük toplumsal değerinin bilincine varmalarına yardımcı oldukları geride kalmış emekçileri arkalarından sürüklerler. Sosyalist toplum, devletin kişiliğinde, sosyalist yarışma öğreticilerine en büyük desteği sağlar, onur diplomaları vererek, nişan ve madalyalar takarak, seçme emekçileri tinsel bakımdan özendirir. En sivrilmiş emekçilere onursal sanlar verilir. En yüksek bir emek üretkenliği, üretim araçlarının iyi kullanımı, bilimsel bulgular ve teknik yetkinleştirmeler için çeşitli maddî özendirme biçimleri de, sosyalist yarışmanın genişlemesi bakımından büyük bir önem taşır.

Günümüzde, sosyalist yarışma, gelişmesinin nitelik ba-

[11] "Komünist cumartesiler", toplum için, işgünü dışında yapılan gönüllü, ücretsiz çalışma. İlk "komünist cumartesiler" 1919'da yapıldı. Lenin, "komünist cumartesiler" konusunda, bunun gerçek komünist çalışmanın tohumu olduğunu söylemiştir. [Bu konuda bkz: V. İ. Lenin, "Tarım Komünleri ve Tarım Artelleri Birinci Kongresinde Verilen Söylev", *İşçi Sınıfı ve Köylülük*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 393-404. —*Ed.*]

kımından yeni bir derecesine yükselmiş bulunmaktadır. Ortaya yüksek bir yarışma biçimi çıkmıştır: üretimin ve emek üretkenliğinin yükseltilmesi için yapılan savaşımı, irdelemeler, komünist davranış normlarının iş ve aile yaşamına yayılması, komünist ahlâkın doğrulaması ile organik olarak birleştiren, çalışma karşısında komünist bir tutum için yığın hareketi.

Sosyalizmin kuruluşu yoluna girmiş bulunan bütün ülkelerde, yığınların çalışma yarışması artar, genişlik kazanır. Toplumsal emek üretkenliğinin yükselmesi, insanların sosyalist kolektivizm anlayışı içinde eğitilmesi için, bu, güçlü bir etkendir.

2. TOPLUMSAL EMEK ÜRETKENLİĞİNİN KESİNTİSİZ ARTIŞI

EMEK ÜRETKENLİĞİNİN SÜREKLİ ARTIŞI YASASI

Emek üretkenliğinin artışı, her türlü iktisadî ve kültürel ilerlemenin, toplumun aşağı gelişme derecelerinden yüksek gelişme derecelerine geçmesinin baş koşuludur. Emek üretkenliğinin artışı, genel iktisadî yasalardan biridir.

Toplumsal emek üretkenliğinin yükselişi, bir birim ürünün üretilmesi için emek harcamalarında bir azalma, yani emek-zamanında bir tutum anlamına gelir. Burada, hem canlı, hem de geçmiş (cansız) emek harcamasında bir tutum sözkonusudur; yani emek-zamanı birimi başına bir üretim artışı ve daha az bir üretim araçları harcaması. Toplumsal emek üretkenliğinin yükselişi toplumsal zenginliği artırır, metaların değeri azalır.

Ne var ki, emek üretkenliğindeki artış sonuçları, her zaman maddî mallar üreticilerine gitmez. Bu nedenle, üreticilerin emek üretkenliğini yükseltmekteki çıkarları, çeşitli toplumlarda aynı değildir, ve emek üretkenliği artış düzünleri de bir o kadar farklıdır.

Kapitalist toplumda üretimin dolaysız amacı emekçile-

rin gereksinmelerini karşılamak için maddî malların artırılması değil, kârların artırılması, burjuvazinin zenginleştirilmesidir. Bu ereğe, yalnızca emeğin üretici gücünü yükselterek değil, ama çalışmayı yoğunlaştırarak, işgünü süresini uzatarak, ücretleri düşürerek de erişilebilinir. Üstelik, emek üretkenliğinin yükselmesi, yeni bir donatım için ek sermaye harcamaları ister ve bunun sonucu, daha önce yatırılmış bulunan sermayenin bir bölümü değer yitimine uğrar; oysa, kârları artırmanın öbür yolları, ek harcamalar gerektirmez.

Yeni bir tekniğin uygulanması sözkonusu olduğu zaman, kapitalistin kafası yalnızca bir tek şeyle uğraşır: Bundan ne kadar yeni kâr elde edebilecek? Ücretlinin işini hafifletmek umurunda bile değildir. İşçiler için de hava hoştur, çünkü kapitalist rejimde, emek üretkenliğinin artışı, yalnızca işveren için kazançlıdır.

Üretim araçlarının sosyalist toplumsallaşması (sosyalizasyonu), emek üretkenliğinin artışı karşısındaki toplumsal sınır ve engelleri ortadan kaldırır. Üretim artışı ve üretim araçları tutumu için sınırsız olanaklar sunar.

Ulusal gelir artışı, iki etkene bağlıdır: Maddî üretim alanında çalışan emekçilerin sayısındaki artış ve emek üretkenliğinin yükselişi. Ama, emekçilerin sayısındaki artış, emek üretkenliği düzeyi aynı kaldığı takdirde, emekçi başına düşen maddî mallar yığınında bir artış sonucu vermez. Oysa, sosyalist toplum, halkın maddî ve kültürel düzeyini sürekli olarak yükseltmek ister. Buna göre, sosyalizmde emek üretkenliğini yükseltmenin, toplumun her üyesine düşen maddî mallar yığınını artırmanın tek yolu olduğu açıktır.

Yeni toplumun tüm toplumsal ve kültürel sorunları, emek üretkenliği artışına sıkı sıkıya bağlıdır. Sosyalizm ve komünizmin maddî ve teknik temelinin yaratılışı, emekçilerin teknik ve kültürel düzeyinin yükselişi, çalışmanın kolaylaştırılması, işgününün kısaltılması, konut yapımı, halk

tüketiminin artması, bütün bunlar, emek üretkenliğinin yükselmesine bağlıdır, emek üretkenliğinin yükselmesi ile koşullandırılmıştır. Bu nedenle, Lenin, emek üretkenliğinin yükselişinin, komünizmin yengisi bakımından, son tahlilde, temel sorun olduğunu söylemiştir.

Emek üretkenliği artışı, bu artışın düzünleri, ilerlemenin, bir toplumsal rejimin dirimsel gücünün en önemli göstergesidir. Sosyalizm, bu alanda da, kapitalizme göre üstünlüğünün pratik kanıtını göstermiştir. 1950 ile 1964 arasında, emek üretkenliği, ABD sanayiinde %77, İngiltere'de %53, Federal Alman Cumhuriyeti'nde %99 artarken, SSCB sanayiinde %137 artmıştır. Emek üretkenliği düzeyi bakımından, SSCB başlıca kapitalist Avrupa ülkelerine yetişmiş ve Birleşik Devlet'lerdeki emek üretkenliği düzeyi ile olan farkı, büyük ölçüde azaltmıştır.

SSCB ulusal ekonomisinin beş yıllık (1966-1970) gelişme planı, sanayide %33-35 ve tarımda %40-45 arasında bir emek üretkenliği artışı öngörmektedir. Öbür sosyalist ülkelerde de, emek üretkenliği, kapitalist dünyadakinden daha hızlı artar. Böylece, 1950 ile 1963 arasında, sanayideki üretkenliği, Bulgaristan'da %115, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde %174, Polonya'da %164, Romanya'da %168, Çekoslavakya'da (1962) %130 artmıştır. Emperyalist saldırının neden olduğu büyük yıkıma karşın, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti sanayiindeki emek üretkenliği, 1949 düzeyini %140 aşmıştır.

Böylece, emek üretkenliğinin *sürekli artışı* iktisadî yasası, sosyalist toplumun özünde bulunur. SSCB'ndeki emek üretkenliği artışı, birinci beş yıllık plan döneminde sınaî üretim artışının %51'ini, ikinci beş yıllık plan döneminde %79'unu, savaş yılları ve dördüncü beş yıllık plan döneminde %69'unu, beşinci beş yıllık plan döneminde %68'ini; ve 1959-1965 yılları arasındaki dönemde de %66'sını sağlamıştır. Bugün SSCB sanayiinde %1'lik bir emek üretkenliği

artışı, yılda 2 milyar ruble dolaylarında bir değerde, ek üretim sağlar.

EMEK ÜRETKENLİĞİNDEKİ ARTIŞ ETKENLERİ

Sosyalizmde, emek üretkenliğinin yükselme etkenleri çok çeşitlidir. Ama hepsi şu dört gruba indirgenebilir:

Bu etkenlerin ilki ve en önemlisi, *ulusal ekonominin bütün kollarındaki bilimsel ve teknik ilerleme,* ve özellikle ulusal ekonominin elektirifikasyonu ve kimyanın uygulanması, üretimin mekanizasyon ve otomasyonudur.

Atom enerjisi, elektronik hesap makinelerinin kullanılması, teknik enerjinin doğrudan elektrik enerjisi durumuna dönüşümü vb., içinde hadsiz hesapsız emek üretkenliği artış yedeklikleri saklar.

Bu artışın bir başka önemli etkeni, *emekçilerin kültürel ve teknik düzeyinin, meslekî yeteneğinin yükselmesidir.*

SSCB'nde sekiz yıllık zorunlu genel eğitim gerçekleştirilmiştir. Geniş bir meslekî öğretim kurumları şebekesi, sanayi, ulaştırma ve tarım için nitelikli emekçi yığınlarının yetiştirilmesini sağlar. Yalnızca bu okullar şebekesi 1940 ile 1964 arasında, 15 milyon genç nitelikli işçi yetiştirmiştir. İşletmelerde ve yönetim işlerinde çalışan 8 milyondan çok işçi ve müstahdem, her yıl yeni meslekler öğrenir, meslekî değerlerini artırırlar.

Devrimden önce, Rusya'da, yüksek ve orta dereceli okullardan diplomalı 190.000 uzman sayılıyordu. 1965'te, bunların sayısı 12.066.000 idi. Bulgaristan'da, halk iktidarı altında, daha önceki 70 yıl içinde olduğundan 7 kat çok, yüksek okullardan diplomalı uzman yetiştirilmiştir. 1964-65 ders yılında, Romanya yüksek okullarına, eski Romanya'daki 26.000 öğrenciye karşılık, 123.200 öğrenci devam ediyordu. Sosyalist ülkeler, bin kişi başına düşen üniversite öğrencisi bakımından, Fransa ve Federal Alman Cumhuriyeti gibi sınaî yönden gelişmiş ülkeleri, geniş ölçüde geçmiş bulunuyor.

Üretim ve planlamanın yetkinleştirilmiş bir örgütlenmesi, sosyalizmde emek üretkenliği artışının üçüncü etkenidir. Emeğin üretim sektörleri ve işletmeler arasında yöntemli dağılımı, işletmelerin uzmanlaşma ve kooperasyonları, kombine işletmeler, bölgesel işbölümü ve ülkenin iktisadî bölgeleri arasında olsun, sosyalist ülkeler arasında olsun, yöntemli işbirliği, üretimin örgütlenmesine girer.

Sosyalist ekonominin genişlemesi ve toplumsal işbölümünün bütün biçimlerinin gelişmesi ile birlikte, ekonomiler arası ilişkiler karmaşıklaşır. İşletme ve üretim sektörlerinin çok güçlü karşılıklı bağımlılığı, ulusal ekonominin planlanması için ortaya gitgide daha büyük gerekirlikler koyar. Planlamanın yetkinleştirilmesi, bütün halkın emek üretkenliğini yükseltme savaşımının özsel bir öğesidir.

Ensonu, *işletmelerde daha iyi bir emek örgütlenmesi,* emek üretkenliğinin yükselmesi bakımından büyük bir önem taşır. Çalışma disiplininin güçlenmesi, çalışma normlarının düzeltilmesi, aynı miktarda kaynak harcanması ile daha çok üretim yapılmasını sağlar. Emekçilerin çalışma sonuçlarına göre bireysel ve kolektif maddî çıkar sağlamaları ilkesinin uygulanması özel bir önem taşır. Bu, taban ücreti, ve daha çok üreten, ürünlerin niteliğini yükselten, üretim araçlarını tutumlu kullanan emekçilere verilen primleri daha uygun bir duruma getirerek gerçekleştirilir.

Sosyalist yarışma, toplumsal çalışmada daha yüksek bir üretkenlik sağlayan bütün etkenleri en etkili bir biçimde seferber eder.

Sosyalist ekonomi sisteminin emek üretkenliğinin yükseltilmesi işinde içerdiği üstünlüklerin gerçekleştirilmesi, sosyalist topluma, komünist toplumun üst evresine geçişin başlıca koşullarını, tarihsel bakımdan kısa bir sürede oluşturma olanağını sağlar.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SOSYALİZMDE META ÜRETİMİ VE DEĞER YASASI

1. SOSYALİZMDE META ÜRETİMİNİN ZORUNLULUĞU VE ÖZELLİKLERİ

Sosyalist toplumda, meta üretiminin özü, kapitalizmde olduğundan tamamen farklıdır. Sosyalist rejimde, meta—para ilişkileri uzlaşmaz çelişkiler taşımaz, yöntemli bir niteliğe sahiptir ve sosyalist devlet, bu ilişkilerden, toplumsal üretimin gelişmesi için yararlanır.

SOSYALİZMDE META ÜRETİMİNİN NEDENLERİ

İktisadî ve toplumsal özü ne olursa olsun, meta üretimi, şu özellikleri gösterir: Birinci olarak, üreticilerin iktisadî yalıtıklığı, ikinci olarak, belirli bir kullanım-değeri bulunan ürünlerin üretilmesinde uzmanlaşma, üçüncü olarak da, pazar için üretim ve metaların toplumsal değerleri temeli

üzerinden satılması.

Kapitalist toplumda, meta üretiminin birinci niteliği, üretim araçları ve üretilen maddeler üzerinde özel mülkiyetin egemenliğine bağlanır. İkincisi, toplumsal işbölümünün fonksiyonudur. Üçüncü nitelik, emek ürünlerinin değişim zorunluluğu da, bundan çıkar.

Meta üretiminin nedeni, özel mülkiyettir. Toplumsal işbölümü, bunun zorunlu koşulundan başka bir şey değildir. Aslında toplumsal işbölümünün varlığı, kendi başına meta üretimini doğurmaz. Marx, Hint ilkel ortaklık toplumunda (*communauté indienne*) toplumsal işbölümü olduğunu, ama meta üretimi olmadığını, çünkü özel mülkiyet bulunmadığını yazar.

Sosyalist toplumda özel mülkiyet yoktur ve toplumsal işbölümünün özü değişir, planlı, bilimsel olarak örgütlenmiş bir duruma gelir. Gene de, sosyalizmde meta üretimi vardır.

Üretim araçlarının sosyalist toplumda ağır basan toplumsal mülkiyeti, özel mülkiyetin yaptığı gibi işletmeleri birbirinden ayırmaz, onları tek bir bütün içinde birleştirir. Sosyalist işletmelerin etkinliği, ulusal ekonominin gelişmesinin tek bir devlet planı tarafından yönlendirilir. Ama sosyalizmde, işletme ve kurumların iktisadî özerkliği, ekonomilerin, özel mülkiyetin egemen olduğu yerlerdeki üreticilerin yalıtıklığından (*isolement*) büsbütün farklı, belirli bir kendine özgülüğü, gene de varlığını sürdürür. Özellikle kooperatif işletmeler, belirli bir dereceye değin birbirlerinden ve devlet sektöründen ayrılmış bir durumda bulunurlar: SSCB'nde kolhozlar, halk demokrasili ülkelerde tarımsal kooperatif işletmeler, ve sanayideki kooperatif işletmeler gibi.

Kooperatif üretiminin bu iktisadî özerkliği, kendini, birinci olarak, üretim araçlarının kooperatif mülkiyet altında bulunması; ikinci olarak, bu kolektif ekonominin, kendi üyelerinin, işletmenin kolektif sahiplerinin emeğini kullanması; üçüncü olarak, kooperatiflerin, kendi üretimlerinin

sahibi olması ile gösterir. Kooperatif işletmelerin birbirlerine ve devlet sektörüne karşı bu özerkliklerinin kendine özgü bir nedeni vardır. Bu özerklik, sosyalizmde, toplumsal mülkiyetin iki biçiminin varlığı sonucudur: devletin, yani bütün halkın mülkiyeti ile, grupların, yani kolhozcu-kooperatif sistemin mülkiyeti.

Sosyalist kooperatif işletmelerin özerkliği, uzlaşmaz bir nitelik taşımaz. Gerçekten, sosyalist mülkiyetin iki biçimi, devlet mülkiyeti belirleyici olmak koşuluyla özdeş iktisadî niteliktedirler ve birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Sosyalist devlet, kooperatiflere sürekli bir yardımda bulunur. Tarımın teknik temelini geliştirmek için büyük paralar harcar. Kolhozcu üretime her yıl önemli krediler verilir. Devlet, bilimin gelişmesini, tarım uzmanlarının yetişmesini sağlamak için, büyük tutarlar ayırır vb..

Devlet mülkiyetinin kooperatif mülkiyete göre üstünlüğü, belirleyici rolü, devlete, kooperatif üretimin merkezî ve planlı yönetimini sağlama olanağını verir. Bu nedenle, kooperatif işletmelerin iktisadî özerkliği, ancak, ekonominin planlı yönetimine engel olmayan belirli bir kendine özgülük olarak değerlendirilebilir.

Kooperatif işletmeler ile, üretilen ürünler üzerindeki mülkiyeti farklı nitelikte olan devlet sektörü işletmeleri arasında, sosyalist toplumsal işbölümü bulunduğundan, ürün değişiminin, alım-satım aracıyla, yani değer temeli üzerinden yapılması gerekir. Meta üretiminin bütün kendine özgü çizgileri vardır: üretimin farklı sahipleri, işletmelerin belirli kullanım-değeri bulunan ürünler üretiminde uzmanlaşması, kendi öz tüketimi için değil, alım-satım aracıyla değişim için üretim; ürünler, temel özellik olarak, yalnızca bir kullanım-değerine değil, ama bir değere de sahiptirler.

Böylece, sosyalist toplumsal mülkiyetin iki biçiminin —kolhozcu-kooperatif mülkiyet ile devlet mülkiyeti— varlığı, sosyalist toplumdaki meta üretiminin nedenlerinden bi-

ridir. Bu durumda, devlet işletmeleri ile kooperatifler arasında değişilen üretim araçları ve tüketim malları, meta niteliğini taşır. Tüketim mallarının özel kişilere satılmasıyla, bunlar, devletin ya da kooperatiflerin malı olmaktan çıkar, emekçilerin malı durumuna gelirler, yani meta olarak satılmış bulunurlar.

Devletin başka mülk sahiplerine satmadığı üretim araçlarında, durum başkadır. Bu üretim araçları, maddî ve teknik gereç sağlama planını uygulamak üzere, devlet sektörü içindeki işletmelere satılmışlardır. Aynı mülk sahibinin, yani devletin elinde kalırlar. Devlet sektöründe, çeşitli mülk sahipleri arasında, ürün değişimi yoktur. Ama belirli koşullar içinde, üretim araçlarının devlet işletmeleri tarafından üretimi de (hatta bu üretim araçları devlet elinde kalsa, yani devlet mülkiyeti çerçevesinden çıkmasa bile) meta üretimi durumuna gelir.

Çünkü sosyalist toplumda, meta üretimini zorunlu kılan bir neden daha vardır. Üretim araçlarının mülkiyeti bir yana bırakılırsa, üreticiler arasında belirli bir etkinlik değişimi tipi, üretim ilişkilerinin tamamlayıcı parçasıdır. Sosyalizmde, bu değişim, çalışmanın henüz parasız duruma gelmemiş bulunması, çalışma karşılığının emeğin nicelik ve niteliğine göre, maddî mallar ve hizmetlerin belirli bir miktarı aracıyla ödenmesinin gerekmesi olgusuyla belirlenir. Sosyalist üretim, her emekçinin, her işletme topluluğunun, çalışma sonuçlarından maddî çıkar sağlaması ile nitelenir.

Sosyalizm, henüz maddî malların bolluğunu sağlamadığından, üretimde çalışan emekçilere maddî çıkar sağlama zorunluluğu, emeğe göre bölüşüm iktisadî yasasına boyun eğer, ve işletme toplulukları ile ilgili olarak, dengeli yönetim[12] aracıyla açığa vurulur.

Maddî malların ve hizmetlerin, emeğin nicelik ve ni-

[12] Dengeli yönetim (*gestion équilibrée*) konusunu bundan sonraki bölümde ele alacağız.

teliğine göre bölüşümü sırasında, sosyalist işletmenin her emekçisi, toplumdan, ortak gereksinmelerin karşılanmasına yarayan belirli bir miktar düşüldükten sonra, tüketim malları içinde maddeleşmiş ve hizmet üretimi için harcanmış emek olarak, ona vermiş bulunduğu miktara eşit toplumsal bakımdan gerekli emek alır. Bu konuda, eşdeğerlik ilkesi işler.

Dengeli yönetim sisteminde de durum buna benzer. Etkinliğini yürütmek için yaptığı harcamaları, her işletme kendi öz gelirleri ile karşılar. Her işletme, toplumdan, üretim araçları ve zorunlu parasal kaynaklar içinde maddeleşmiş olarak, kendi ürettiği ürünler biçimi altında ona verdiğine eşit miktarda toplumsal bakımdan gerekli emek alır.

Dengeli yönetim, yalnızca iktisadî nitelikte bir önlem değildir. İşletme emekçilerine üretim sonuçlarından maddî çıkar sağlama zorunluluğu, yani dengeli yönetim, işletmelerin, ve yalnızca üretim araçlarının kooperatif mülkiyeti aracıyla iktisadî bakımdan kendine özgü kılınmış kooperatif işletmelerin değil, ama tüm halkın mülkiyeti çerçevesinde devlet işletmelerinin de, belirli bir özerkliğini (kendine özgülüğünü) içerir.

Bu işletmeler, iktisadî özerkliklerini kullanırken, harcamalarının, toplumsal bakımdan zorunlu tek bir kurala göre eşdeğerli ödünlenmesini (*compensation équivalente*) isterler. Bu geri alma, üretimin, toplumsal bakımdan gerekli-emek harcamaları temeli üzerinde değişimi aracıyla gerçekleşir. Ama toplumsal bakımdan gerekli-emek harcamaları, değer-biçim altında, değerin parasal biçimi, fiyat aracıyla, ancak dolaylı olarak dışavurulur. Ayrıca, değer-biçim, nitelikli ve niteliksiz emek, kafa ve kol emeği, tarımsal ve sınaî emek gibi farklı nitelikteki bireysel emekleri, türdeş toplumsal emek durumuna indirger.

Toplumun tek bir komünist mülkiyete ve komünist bölüşüm biçimlerine geçmesinden sonra, çalışma, insanın en

büyük gereksinmesi durumuna geleceği ve bir karşılık beklemeksizin yapılacağı için, emek harcamalarının eşdeğerli ödünlenmesi zorunlu bir şey olmaktan çıkacaktır. Komünizmde, artık, ürün değişimi olmayacaktır. Ürünleri üretmek için yapılan emek harcamaları, o zaman çalışma saatleri halinde doğrudan dışavurulabilecektir. Meta üretimi, meta—para ilişkileri, ortadan kalkacaktır.

SOSYALİZMDE DOLAYSIZ TOPLUMSAL EMEĞİN ÖZELLİKLERİ VE META ÜRETİMİ

Meta üretimi zorunluluğu, sosyalizmde, emeğin dolaysız bir toplumsal niteliğe sahip bulunduğu olgusunu yalanlamaz.

Daha önce görmüş bulunduğumuz gibi, komünist toplumun ilk aşamasında —sosyalizm aşamasında— dolaysız toplumsal emek, tam gelişmesine erişmez.

Sosyalizmde her emekçinin ve her topluluğun emeği, toplam toplumsal emeğin tamamlayıcı parçası olarak planlanmış bulunur. Bunun sonucu, sosyalist işletmeler, toplumun gereksinme duyduğu ürünleri üretir. Bu, emeğin, kendini, *dolaysız* toplumsal emek niteliğiyle gösterdiği anlamına gelir. Ama, sosyalist işletmelerin iktisadî özerkliği ile (belirli bir kendine özgülüğü ile) ilişkili olarak, emeğin toplumsal niteliği konusunda ek bir tanıklık da zorunludur. Şundan ki, planlama yanlışlıkları bir yana, hatta plan uyarınca üretilmiş de olsa, ürün, her zaman alıcı bulamaz. Bu olayların sosyalist toplumda neden ortaya çıktığını daha ilerde göreceğiz. Burada gerekli olan, emeğin toplumsal niteliğinin, ürünlerin alım-satımı sırasında kesinlikle tanındığının bilinmesidir. Eğer ürün satılırsa, bu, onun toplum gereksinmelerine sözgötürmez bir biçimde uygun bulunduğu ve onun üretimi için harcanmış emeğin, toplumsal bakımdan gerekli bir emek olduğu anlamına gelir. Emeğin toplumsal niteliği, ürünlerin kendi değerlerine göre değişimi

aracıyla, böylece *dolaylı* bir biçimde, *ek* olarak doğrulanmış bulunur. Bu da, emeğin, sosyalizmde henüz büsbütün dolaysız toplumsal emek olmadığını gösterir.

Böylece, dolaysız toplumsal emeğin bu eksik niteliği, doğrudan meta üretimine bağlıdır.

SOSYALİST META ÜRETİMİNİN ÖZELLİKLERİ

Burjuva iktisatçıları, sosyalizm ile kapitalizmin, kendilerinden menkul benzeşmesi üzerindeki sözde-bilimsel "teori"lerini doğrulamak için, sosyalist meta üretiminin varlığını bir kanıt olarak kullanmak isterler. Sosyalist toplumun iktisadî süreçleri ile kapitalist toplumun iktisadî süreçlerini özdeşleştirerek, kapitalist ülkelerde, sosyalist devrimin yararsız bir şey olduğunu göstermeye çalışırlar. Batı Almanyalı iktisatçı Wagenlehner, meta üretimi, para ve kredi her iki toplumsal sistemde de bulunduğuna göre, bunun, sosyalizm ile kapitalizm arasında bir benzerliğin kanıtı olduğunu ileri sürer. Michigan Üniversitesi profesörlerinden Goodman da, aynı tezi savunur.

Wagenlehner, Goodman ve öbür burjuva iktisatçıları, iktisadî süreçlerin görüntülerini, dış benzerliklerini, onların özü olarak göstermeye çalışırlar. Bu, burjuva düşüncesinin genel bir özelliğidir, ve burjuva "teori"lerinin bilim-dışı niteliğini kanıtlar. Marx, çok önceleri, "... eğer olayların görünüşü ile özü örtüşseydi, zaten her türlü bilim gereksiz olurdu"[13] diye yazıyordu.

Sosyalizmde meta üretiminin özü, kapitalizmde olduğundan büsbütün başkadır. Kapitalist meta üretiminden farklı olarak, sosyalizmin meta üretimi, üretim araçlarının özel mülkiyetine değil, toplumsal mülkiyetine dayanır. Sosyalist toplumda bellibaşlı meta üreticileri, sosyalist işletmelerdir: devlet fabrika ve yapımevleri, SSCB'nde kolhoz-

[13] Karl Marx, *Kapital*, Üçüncü Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1978, s. 856.

lar, halk demokrasili ülkelerde tarımsal kooperatifler, zanaatçı kooperatif işletmeleri vb..

Sosyalist meta üretimi, kapitalizme özgü karşıtlıkları içermez; özü gereği, sömürü nedir bilmez. Meta—para ilişkileri, sosyalizmde, sosyalist üretim ilişkilerinin, her türlü sömürüden kurtulmuş emekçilerin dostça işbirliği ve sosyalist yardımlaşma ilişkilerinin somut belirtilerinden biridir.

Üretim araçları ile emek-gücünün birliği, toplumsal mülkiyetin egemenliği sayesinde, kendini, sosyalist toplumda yeni bir biçimde gösterir. Emekçiler, işletmelerin, donatımın, hammaddelerin vb. kolektif sahipleridir. Sosyalizmde emek-gücü, artık bir meta değildir.

Sosyalist meta üretimi, sosyalizmin iktisadî yasalarının etkisi ile nitelenir. Plana uygundur, ve halkın durmadan artan gereksinmelerinin en iyi biçimde karşılanması için gelişir.

Kapitalizmde, işletmelerin yalıtıklığı nedeniyle, meta üreticilerinin emeğinin toplumsal niteliği belirsizdir. Bu emeğin toplumsal niteliği, kendini değişimde, meta ilişkileri içinde gösterir. Bundan ötürü, metalar, insanlar arasındaki toplumsal ilişkilerin aynasıdır. Üreticiler bakımından, kendi toplumsal ilişkileri, metaların doğal nitelikleri olarak, metalar arasında, üreticiler arasındaki ilişkilerle hiçbir ilgisi olmayan ilişkiler olarak tasarlanır. Marx'ın bu olayı, metaın fetiş niteliği biçiminde nitelendirdiği bilinir.

Metaın bu fetiş niteliği, sosyalizmde ortadan kalkar, çünkü emeğin toplumsal niteliği, metaların üretim süreci içinde kendini doğrudan doğruya gösterir. Üreticilerin çalışması, toplumun gereksinme duyduğu kullanım-değerlerinin yaratılmasına ayrılmış toplam toplumsal emek olarak önceden planlanmıştır. Sosyalist toplumda meta üreticileri arasındaki toplumsal ilişkiler açıktır.

Emek-gücünden başka, toprak, donatımları hariç fabrika ve yapımevleri de alım-satım alanının dışına çıkarıl-

mıştır. Bununla birlikte, meta üretimi alanının kısıtlanması, sosyalist toplumda meta—para ilişkilerinin daralması gerektiği anlamına gelmez. Tersine, bu ilişkiler, ulusal ekonominin gelişmesini kolaylaştırdığı zaman, onlardan gitgide daha geniş bir biçimde yararlanmak gerekir.

Sosyalist meta üretiminin gelişme eğilimi, kapitalist meta üretiminin gelişme eğiliminden temelden ayrılır. Sosyalizmde, meta—para ilişkileri, kapitalizmdeki meta üretiminin yaptığı gibi, ne bazı işletmelerin yıkımı, ne de başka bazılarının zenginleşmesi sonucunu verir. İktisadî koşullar, sosyalist işletmelerin etkinliğinde, kapitalist meta nitelikte eğilimler doğurmaz. Bu nedenle, sosyalist meta üretimi ile kapitalist meta üretimi, ve bu temel üzerinde, sosyalizm ile kapitalizm arasında her türlü andırışma (*analogie*), bilime kesinlikle karşıdır.

2. SOSYALİZMDE META VE ÖZELLİKLERİ

METAIN KULLANIM-DEĞERİ VE DEĞERİ

Sosyalist üretimin özgül niteliği, kendini, meta üretimi sonucunun, yani metaın özelliklerinde, ve meta üretiminin kaynağında, yani meta üreticilerinin çalışmasında gösterir.

Her meta, sosyalizmde de, bir kullanım-değeri ve bir değere sahiptir. İkili niteliği kendini böyle gösterir. Bir metaın *kullanım-değeri,* bir nesnenin, bir insan gereksinmesini karşılama yetisidir. Sosyalist toplumda, bunun, kapitalizmde olduğudan bambaşka bir anlamı vardır. Kapitalist üretimin ereği, artı-değerdir. Kapitalistler, kullanım-değeri üretmekle, ancak bunlar bir değer ve bir artı-değer oldukları ölçüde ilgilenirler. Gerçekten, değer, kullanım-değeri olmadan var olamaz.

Sosyalizmde toplumsal üretimin ereği başkadır. Sosyalist üretim, toplum üyelerinin gönencini yükseltmeye ve gelişmesini sağlamaya yarar. Bundan ötürü, halkın artan gereksinmelerini karşılamak için, durmadan daha çok ve daha

çeşitli kullanım-değerleri yaratılması büyük bir önem taşır.

Ama sosyalist toplumda değer de çok büyük bir rol oynar. Üreticilerin meta içinde cisimleşen soyut emeğini temsil eder, ve sosyalist üretim ilişkilerini dışavurur.

Metaların bireysel değeri ile toplumsal değeri arasında bir ayrım yapmak gerekir. Bireysel emek harcamaları, *bireysel değeri* oluşturur. Bireysel değer, bir metaın belirli bir işletmede üretilmesi için gerekli ortalama zamanla ölçülür. Metaın *toplumsal değeri,* toplumsal bakımdan gerekli emek-zamanı, belirli bir ürünün en büyük miktarını üreten işletmelerde harcanan ortalama emek-zamanıdır.

Toplumsal değer, nesnel bir büyüklüktür. Kapitalizmde, bu büyüklük, anarşi içinde oluşur. Sosyalist toplumda, plan sayesinde, insanlar, toplumsal değerin oluşması üzerinde istençsel (iradî) bir etkide bulunurlar. Üretimde, yeni teknikler ve daha etkin iş örgütlenmesi biçimleri uygulayarak, emek üretkenliğini yükseltmeye yetenekli bütün etkenleri seferber ederek, sosyalist toplum, toplumsal üretim giderlerini azaltmaya, dolayısıyla üretimin toplumsal değerini düşürmeye uygun koşulları yaratır.

Değer kategorisi, ulusal ekonominin yönetilmesine büyük bir katkıda bulunur. Sosyalist devlet, ürünlerin, üretim, bölüşüm ve değişimini, yalnızca mal olarak değil, parasal olarak da planlar. Değer-biçim, çeşitli kullanım-değerlerine sahip üretimin bir bütün olarak değerlendirilmesini sağlar. Örneğin sosyalist toplum, gayrisafi toplumsal ürünü, ulusal geliri, ulusal ekonominin kollarına göre üretim hacmi ile işletmelere göre üretim ve satışlar hacmini, değer olarak planlar. Aynı biçimde, toplumsal üretimin I. ve II. kesimleri arasındaki, üretim ve tüketim arasındaki, tüketim ve birikim arasındaki vb., ilişki; üretimin ulusal ekonominin kolları arasındaki dağılımı; meta değişimleri gibi ulusal ekonominin başlıca oranları da değer-biçim altında planlanır.

Geçmiş emek ve canlı emek harcamaları, değer-biçim altında hesaplanır. Planın değer göstergelerinin, efektif göstergelerle (satılan üretim hacmi, maliyet fiyatı, kârlar vb.) karşılaştırılması, işletme ve sektörlerin, ulusal ekonominin bütününün, geçmiş ve canlı emeği tasarruf etmek, üretim maliyetini indirmek için savaşımın etkinliğinin değerlendirilmesini sağlar.

SOMUT EMEK VE SOYUT EMEK

Metaların ikili niteliği —kullanım-değeri ile değerin birliği—, metaları yaratan emeğin ikili niteliği sonucudur. Meta üretiminin varlığı nedeniyle, sosyalist toplum üyelerinin emeği ikili bir nitelik gösterir: hem somut, hem de soyut bir emektir bu. Meta üreticilerinin *somut emeği,* kullanım-değerinin kaynağıdır. Bu emek, belirli emek alet ve araçları ile karşılıklı etkilenim içinde, belirli bir biçim altında harcanır. *Soyut emek,* değer kaynağıdır. Değerin özünü, içeriğini oluşturur.

METALAR İLE METALARI ÜRETEN EMEK ARASINDAKİ ÇELİŞKİLER

Sosyalizmde özel emek, yani tek tek üreticilerin büsbütün kendilerine özgü çalışması kategorisi yoktur. Emekçilerin ve işletmeler topluluklarının bireysel emeği, toplam toplumsal emeğin tamamlayıcı parçası olarak, yani toplumun gereksinme duyduğu ve plan tarafından öngörülmüş kullanım-değerini yaratan emek olarak, toplumca önceden belirlenir. Öte yandan, bu emeğin toplumsal öneminin (değer temeli üzerinde değişim aracıyla) bir başka tanıklığının nesnel zorunluluğu, varlığını sürdürür. Bireysel emek ile toplumsal emek arasında, kendini, önce meta üreticilerinin somut emeği ile soyut emeği arasındaki çelişki olarak gösteren, sonra metaların kullanım-değeri ile değeri arasındaki çelişkide açığa vuran çelişki, buna dayanır.

Metaları yaratan emeğin ve metaların çelişkileri, toplumsal üretimin temel çelişkisinin özgül dışavurumu, onun meta—para ilişkileri alanındaki yansımasıdır.

Kapitalizmde, üretim sürecinin toplumsal niteliği ile maddî malların özel kapitalist temellük biçimi arasındaki temel çelişki, sonuç olarak üretim ile tüketim arasında çelişki doğurur. Bu çelişki, kapitalist üretimdeki büyümenin yanısıra, ödenebilir emtia istemi üretim artışının gerisinde kalan emekçi yığınların durumundaki bozulma aracıyla açığa çıkar. Bu durum, kendini, aşırı-üretim bunalımları sırasında özel bir sertlikle gösterir. Kapitalist pazara, yığınla kullanım-değeri sunulur, ama değerleri gerçekleşmez [yani pazara sunulan metalar satılıp paraya çevrilemez —ç.]. Halkın ödenebilir istemindeki yetersizlik, satış güçlükleri yaratır. Üretilen metalar "gereğinden çok" görünür. Bu, kapitalizmde, metaların kullanım-değeri ile değeri arasındaki çelişkinin en çarpıcı belirtisidir.

Kapitalizmin temel çelişkisi, üretimin işletmeler içindeki örgütlenmesi ile tüm toplumdaki anarşi arasındaki çelişkiye de neden olur. Metaların kullanım-değeri ile değeri arasındaki çelişki o zaman kendini şöyle gösterir: Şu ya da bu meta, konjonktür dalgalanmaları hesaba katılarak, üretildikten sonra, her zaman alıcı bulamaz, yani her zaman toplumsal gereksinmelere karşılık düşmez. Bu durumda da, değeri gerçekleşmez [yani meta satılıp paraya çevrilemez —ç.].

Kapitalizmin temel çelişkisinin özgül dışavurumu olarak, metalara ve çalışmaya özgü çelişkiler, kapitalist toplumda uzlaşmaz nitelikte çelişkilerdir. Uzlaşmazlıklar kendini şöyle gösterir: Metaları satılmayan işletmeler yıkıma uğrar ve rekabetçi savaşım içinde yok olurlar. Bu işletmelerin işçileri, yaşama araçlarından yoksun olarak, sokağa atılırlar.

Sosyalist toplumda, toplumsal ekonominin gelişmesinin

temelinde bulunan temel çelişki, üretim tarafından erişilen düzey ve halkın durmadan artan gereksinmeleri arasındaki çelişkidir. Sosyalizme özgü bütün öbür çelişkiler gibi, bu çelişki de uzlaşmaz nitelikte bir çelişki değildir.

Sosyalist toplumda, üretimin kesintisiz artışı ve yetkinleşmesi, toplum gereksinmelerinin artışı ve yapısal değişikliklere uğraması sonucunu verir. Artan gereksinmeler iktisadî yasası, sosyalizm koşullarında bütün değerini gösterebilir. Yıldan yıla, emekçiler, çeşitli ürün istemlerini artırırlar. Sosyalist işletmelerin istemi durmadan etkin çalışma aletleri ve en ekonomik hammaddeler üzerine yönelir. Sosyalist devlet, toplumsal gereksinmelerin artışını gözönünde tutar ve üretimi buna göre planlar.

Meta üretimi toplum gereksinmelerine uygun olduğundan, metalara ve çalışmaya özgü çelişkiler elverişli bir biçimde çözülür. Gene de, üretim ile toplumun şu ya da bu meta gereksinmesi arasında, parçasal bir dengesizlik ortaya çıkabilir. Toplumun gereksinmeler yapısı değiştiği, ama herhangi bir nedenle ulusal ekonomi planının bunu hesaba katmadığı zaman, bu durum ortaya çıkar. Şu ya da bu maddenin istemi değişince, eğer üretimleri toplum gereksinmelerinin üstündeyse, satış güçlükleri görülür.

Metalar kötü kalitede oldukları zaman da, durum aynıdır; çünkü, bu durumda da, toplum gereksinmelerine uygun düşmezler.

Yukarda sözü edilen durumlarda, metalara özgü çelişkiler çözülemez: Belirli kullanım-değerleri bulunan metalar üretilmiş, ama değerleri gerçekleşmemiştir. Öyleyse, meta üretimi ile toplum gereksinmeleri arasındaki uygunsuzluk nedenlerini ortadan kaldırmak gerekir. Bu iş, ekonominin planlı yönetimini düzelterek, işletmeler ile ticarî örgütlerin etkinliği arasında hâlâ var olan boşlukları doldurarak, toplumun emtia gereksinmeleri daha iyi irdelenerek yapılabilir.

Sosyalizmde, bireysel emek harcamaları (emek-zamanı) ile metaların üretimi için toplumsal bakımdan gerekli-emek-harcamaları arasında bir başka çelişki daha vardır. Bu da, aynı biçimde, sosyalist üretimin, uzlaşmaz nitelikte olmayan temel çelişkisinin özgül bir dışavurumudur.

Kapitalist toplumda, temel çelişkinin uzlaşmazlığı, kendini, iktisadî bakımdan en güçlü, donatım ve yapım yöntemleri en ileri, ve en yeni bilimsel ve teknik verileri, en büyük bir gizlilik içinde saklayan işletmelerin, üretim giderlerini en düşük düzeye indirebilmeleri, dolayısıyla en büyük kârları gerçekleştirmeleri olgusuyla açığa vurur. Buna karşılık, ekonomik bakımdan en güçsüz işletmeler bu kadar büyük gelirler sağlayamaz, yıkıma uğrar, ve büyük bir sayıda emekçiyi işsiz bırakarak, rekabet savaşımı içinde yok olup giderler.

Sosyalizmin ekonomisi, emek üretkenliğinin bağlı bulunduğu şeyi, farklı biçimde donatılmış, eşitsiz nitelikte bir personele sahip, yani farklı koşullar içinde çalışan işletmeleri, ve sonuç olarak, bireysel üretim harcamalarının büyüklüğünü hesaba katar. Bireysel emek harcamaları (emek-zamanı) bundan ötürü kimi işletmelerde toplumsal bakımdan zorunlu harcamalardan yüksek, kimi işletmelerde ise düşüktür. Ne var ki, metalar, toplumsal bakımdan zorunlu emek harcamaları temeline dayanan fiyatlar üzerinden satılırlar. Bireysel harcamalar ile toplumsal bakımdan gerekli harcamalar, bireysel değer ile toplumsal değer arasındaki fark, sözü geçen çelişkinin içeriğini ortaya koyar. Sosyalist toplumda, bu çelişkinin uzlaşmaz olmayan niteliği, kendini elverişsiz koşullarda çalışan işletmelerin yıkıma uğramamaları olgusu ile gösterir. Devlet, bu işletmelere, plan uyarınca yeni bir donatım sağlar, ileri bir teknik uygular, emekçilerin meslekî gelişmesini düzenler. Sosyalizmde ticarî sır yoktur. Sosyalist yarışmanın geniş ölçüde gelişmesi sayesinde, öncü deney, iş örgütlenmesinin ileri bi-

çimleri, bütün işletmelerde uygulanır. Bu durum, eskiden geride kalan işletmelerin üretim giderlerini azaltmasını, bireysel emek harcamalarını yalnızca toplumsal bakımdan gerekli düzeye değil, hatta bu düzeyin altına bile düşürmesini olanaklı kılar. Sosyalist üretimin büyümesi, yetkinleşmesi, böyle sağlanır.

Sosyalist ekonominin ilerleme kaynaklarından biri olarak, metaların üretiminde, bireysel ve toplumsal bakımdan gerekli-emek harcamaları arasındaki çelişki, sosyalizmin temel çelişkisinin, meta—para ilişkileri alanındaki belirtilerinden biridir. Ama bu çelişkinin olumsuz belirtileri de vardır. Bu belirtiler, işletmeler, plan tarafından öngörülen görevleri yerine getirmedikleri zaman ortaya çıkarlar. Örneğin, az sayıda işletmedeki aşırı harcamalar bile, hiç istenmeyen sonuçlar verir. İlk olarak, bu türlü işletmeler ya hiç kâr etmez, ya da az kâr eder. İktisadî olarak, bazı işletmelerdeki aşırı üretim araçları ve emek harcamaları, eğer başka işletmelerdeki tasarruflarla ödünlenmezse, toplumsal üretim giderleri, üretimin toplumsal değeri, plan tahminlerinden daha yüksek olacaktır. Toplum, baştan öngörülen safi geliri elde edemeyecektir. Bunun sonucu, genişletilmiş yeniden-üretimi gerçekleştirmek, halkın artan gereksinmelerini karşılamak güçleşir.

Bireysel üretim giderleri (emek-zamanı) ile toplumsal bakımdan gerekli üretim giderleri arasındaki çelişkinin olumsuz belirtilerinin üstesinden, ancak ulusal ekonominin planlı yönetiminin yetkinleştirilmesiyle, işletme etkinliğinin niteliksel göstergelerini düzeltme konusunda, emekçilerin sorumluluk ve maddî çıkarlarını artırarak gelinebilinir.

3. SOSYALİST TOPLUMDA PARA

PARANIN ÖZÜ

Sosyalist toplumda, paranın ve parasal dolaşımın varlığı meta üretimine bağlıdır.

Sosyalist toplumda para, kapitalist toplumdaki sermaye, yani ücretli emeğin sömürü aracı hizmetini gören paradan ayrılır. Sosyalizmde para, sermaye durumuna gelemez. Sosyalist toplumda, hiç kimse, sömürmek için işçi tutup çalıştıramaz. Yani hiç kimse, işçilerin karşılığı ödenmemiş emeğine elkoyamaz.

Sosyalizmde para, ekonominin emekçiler yararına bir planlı yönetim aletidir, sosyalist üretim ilişkilerini dışavurur.

Bilindiği gibi, ancak kendisi de bir değere sahip bulunan bir meta, para hizmeti görebilir. Bütün öbür metalar onunla karşılaştırıldıkları, onunla değiştirildikleri için, para olur. Bütün metaların değeri onunla dışavurulur. Bundan ötürü, meta—para, genel eşdeğer, genel satınalma aracı hizmetini görür. Altın, böyle bir metadır. Ama altın, sosyalist ülkeler içindeki dolaşım alanında iş görmez. Bu, zorunlu bir şey değildir. Devlet Bankası tarafından çıkartılan kâğıt para, dolaşımda, altını temsil eder.

Paranın büyük istikrarı, sosyalizmin kapitalizm üzerindeki büyük bir üstünlüğüdür. Kapitalist ülkelerin parası, bu üstünlüğe sahip olamaz. Para, bu ülkelerde çoğu kez ulusal ekonomi gereksinmelerini çok aşan bir miktarda çıkarılır. Bunun sonucu, kimse, parası ile yarın, hele daha uzak bir gelecekte ne alabileceğini kesinlikle söyleyemez. Kapitalist toplumda, paranın satınalma gücü istikrarsızdır. Enflâsyon, günlük işlerdendir.

Sosyalist toplumda, devlet, başlıca meta üreticisidir, kooperatif sektörü de o yönetir. Bundan ötürü, kooperatif işletmelerin, ne miktarda emtiayı pazarda satışa çıkarabileceklerini bilir. Sosyalist toplumda, metalar, plan tarafından saptanmış değişmez fiyatlarla satılır. Devlet Bankası tarafından dolaşıma çıkarılan para hacminin meta fiyatları tutarı ile sıkı uygunluğuna gözkulak olmak için, sosyalist ülkelerin plan servisleri nüfusun parasal gelir ve gider bilançolarını hazırlarlar. Böylece paranın satınalma gücü ola-

ğanüstü bir kararlılık kazanır. Bu istikrar, gördüğümüz gibi, devlet üretim planının, metalarını sabit plan fiyatları üzerinden satan işletmeler tarafından uygulanması sonucu dolaşıma çıkarılan metalar aracıyla güvence altına alınır.

PARANIN GÖREVİ

Sosyalist toplumda, para şu görevleri yerine getirir:

Değer ölçüsü. Para, metalar içinde cisimleşen toplumsal bakımdan gerekli emeğin ölçüsü hizmetini görür. Sosyalist toplum, işletmelerin, sektörlerin ve ulusal ekonominin bütününün toplam üretiminin, fiyatların, üretimin maliyet fiyatı ve safi gelirin değer olarak (para olarak) planlanmasında, paranın bu görevinden geniş ölçüde yararlanır.

Değer ölçüsü görevi, üretimi ve toplumsal ürünün bölüşümünü muhasebeleştirmeye ve denetlemeye yarar. Üretimin gerçek maliyet fiyatı ve gerçek kârların, plan tarafından saptanan maliyet fiyatı ve kârlarla karşılaştırılması, plan tarafından öngörülen üretim ve satışlar hacminin, ulusal ekonominin şu ya da bu sektöründe, şu ya da bu işletme tarafından edimsel olarak gerçekleştirilen üretim ve satışları hacmiyle karşılaştırılması vb., üretimin denetimine örnek olabilir.

Sosyalist toplumda, para, aynı zamanda, *fiyatlar ölçeği* hizmetini de görür. Sovyetler Birliği'nde, ruble (100 kopek), işte bu fiyatlar ölçeğidir; 0,987412 gr. saf altını temsil eder.

Dolaşım aracı. Para, bu görevi, metaların alım ve satımı sırasında görür. Sosyalist toplumda, meta yığınlarının plan uyarınca dolaşım alanına girmesi, emekçiler ve işletmelerin plan uyarınca sahip bulundukları ve gereksinme duydukları ürünlerin alımı için harcadıkları para tutarlarına denk düşer. Devlet, dolaşım alanında iş gören para miktarını, sıkı sıkıya planlar. Bu miktar, emtia ve hizmetler fiyatları tutarı ile doğru, ve paranın dolaşım hızı ile ters orantılıdır.

Metaların alım ve satım eylemleri arasındaki zaman farkı, sosyalizmde, kapitalist rejimde olduğu gibi, iktisadî bunalımlara neden olmaz. Toplum gereksinmelerine yanıt veren metalar depoda sürünmez. Hızla satılır. Paranın dolaşım hızı normal bir yüksek düzeyde tutulur. Ama metaların isteklerine uygun düşmedikleri için, alıcı bulamadıkları da olur. Para dolaşımı yavaşlar. Metaların yeniden-üretim sürecinde, ortaya güçlükler çıkar. Para dolaşımının ve sosyalist yeniden-üretimin normal akışını sağlamak için halk gereksinmelerinin irdelenmesinin taşıdığı büyük önemin nedeni budur.

Ödeme aracı. Para, aynı anda emtia olarak karşılık bulunmadığı zaman, ödeme aracı görevini görür: işçi ve müstahdeme ücret ödenmesi, ödenek verilmesi, ödünç alınması ve ödenmesi, işletmeler tarafından safi gelirin bir kısmının devlet bütçesine ödenmesi vb. gibi.

Devlet, işletmelerin etkinliğini denetlemek için, paranın bu görevinden geniş ölçüde yararlanır. Bu denetim, örneğin, işletmeler, kârlarından bir kısmını devlete ödedikleri zaman yapılır. Eğer ödemeler düzenli olarak ve plan tarafından öngörülen ölçülerde yapılıyorsa, bu, işletmenin iyi yönetildiği anlamına gelir.

Paranın bu görevi aracıyla, devlet, banka aracılığıyla, işletmeleri kredi alanında denetler. Devlet Bankası, alınan avansların erimi (vadesi) gelince ödenmesini ister. İşletme, normal olarak çalıştığı zaman, borçlarını ödemek için gerekli fonlara sahiptir. Ödeme, zamanında yapılmazsa, bu, işletmenin kötü çalıştığı anlamına gelir.

Sosyalist birikim ve emekçilerin biriktirim aracı. Sosyalist işletmeler, iktisadî etkinlikleri tarafından sağlanmış safi bir gelir yaratırlar. Bu gelirin, iş hacmi üzerinden vergi, ve kârlar üzerinden kesinti biçimi altında görünen bir kısmı, bu kaynakları üretimin genişlemesine, kültürel ve toplumsal yapıtlar yapılmasına, ve yedeklikler hazırlanma-

sına ayıran devletin emrine verilir. İşletmelerin kârlarından bir kısmı da, aynı biçimde, üretimin genişletilmesinde kullanılır. Öte yandan, emekçiler, biriktirimlerini, biriktirim sandığına yatırırlar. Bu örneklerde, para, bir sosyalist birikim ve emekçilerin biriktirim aracıdır.

Sosyalist toplumda, altın, *evrensel para* görevini görür. Ulusal para, dünya pazarında geçmez. Bu, zorunlu değildir. Sosyalist devletler, değişimlerinde, genellikle alacaklı durumda bulunurlar. Ödemeler ya karşılıklı mal verme, ya da yabancı para biçiminde yapılır. Bu nedenle, altın, dış ticaret anlaşmalarında alım ve ödeme aracı olarak ancak ayrıksın (istisnaî) durumlarda yer alır.

4. DEĞER YASASININ İŞLEYİŞİ VE KULLANIMI

DEĞER YASASININ BELLİBAŞLI DÜZENLEME YETENEKLERİ VE FİYATLARIN PLANA GÖRE OLUŞMASI

Meta üretimi her zaman değer yasasının eylemine bağlıdır. Bu yasa gereğince, emtia değişimi, metaların üretimi için harcanmış toplumsal bakımdan gerekli soyut emek miktarı ile uygunluk durumunda gerçekleşir. Değer yasasının temel düzenleme yetenekleri şunlardır: Birinci olarak, meta üretimi için bireysel emek harcamalarını, toplumsal bakımdan gerekli harcamalara, bireysel değerleri toplumsal değerlere indirgeme zorunluluğu. Değer, ilkin işletmelerde bireysel emek harcamaları sonucu olarak yaratıldığı, ama emtia değişimi toplumsal bakımdan gerekli-emek harcamaları, yani toplumsal değer temeli üzerinde yapıldığı için, bu böyledir. İkinci olarak, değer yasası, eşdeğer bir değişim gerektirir.

Fiyatların plana göre oluşması, sosyalist toplumda, değer yasasının kendisi aracıyla etkili olduğu mekanizmadır. Fiyatlar, değer yasasının yukarda sözü geçen düzenleme yetenekleri hesaba katılarak planlanır. Bireysel değerler te-

meline değil, toplumsal değerler temeline oturtulurlar. Özdeş bir üretim için, genel kural olarak, aynı fiyat saptanır. Çeşitli kullanım-değerlerine sahip metaların, toplumsal değerlerine uygun düşen fiyatları vardır.

Fiyatlar, safi gelirin eklenmesiyle, kollara göre ortalama maliyet fiyatı temeli üzerinde planlanır.

Maliyet fiyatı, parasal biçim altında, işletmenin üretim araçları, hammaddeler ve gereç harcamaları ile, emek karşılığının ödenmesini temsil eder; yani kapitalist üretimdeki harcamaları göstermek için kullanılan simgeler kabul edilirse, maliyet fiyatı $s+d$'dir. Gene de sosyalist üretimde, sosyalist işletmenin bu formül ile dışavurulan kaynak harcamalarının, sermaye harcamaları olmadığını gözönünde tutmak gerekir.

Safi gelir, fiyat ve m ile göstereceğimiz maliyet masrafı arasındaki farktır: yani işletmenin safi geliri (kâr) ile merkezileştirilmiş safi gelir (iş hacmi üzerinden vergi). Kâr, işletme tarafından gerçekleştirilir. Büyüklüğü yalnızca teslim edilen ürün miktarına ve fiyatlar düzeyine değil, ayrıca işletmenin iktisadî etkinliğinin niteliğine de bağlıdır. Fiyatlar belirli bir düzeyde oldukları için, üretilen metalar ne denli çok ve işletme giderleri ne denli az, yani maliyet ne denli düşükse, kârlar o ölçüde yüksek olacaktır.

İş hacmi üzerinden vergi, özü gereği bir vergi değil, toplum için ürün biçimlerinden biridir. Toplum gereksinmelerinin karşılanması için zorunlu olarak doğrudan devlete aktarılır.

İş hacmi üzerinden vergi ile kâr, belirli bir oranla, meta fiyatı içine dahildir.

İşletme kârları, plan tarafından saptanan maliyet fiyatına erişildiği ölçüde değişebilir. Maliyet fiyatı küçülürse, kârlar artar; maliyet fiyatı artarsa, kârlar küçülür. Ama ne olursa olsun, iş hacmi üzerinden vergi, saptanan oran üzerinden, zorunlu olarak devlete aktarılacaktır.

Sosyalizmde, herbirinin özel bir görevi bulunan, birçok fiyat kategorisi vardır.

Sovyetler Birliği'nde şu fiyatlar uygulanır:

1. İşletme toptan fiyatı
2. Sanayi toptan fiyatı
3. Kolhozların tarımsal üretimi alım fiyatı
4. Sovhozların teslim fiyatı
5. Devlet ve kooperatifler ticaret perakende fiyatı
6. Kolhozun pazar fiyatı.

Fabrikalar, metalarını, planlanmış maliyet fiyatı ve kârdan oluşan *işletme toptan fiyatı* üzerinden ilgili faaliyet kolunun satış örgütlerine satarlar.

Üretim, öbür faaliyet kollarına *sanayi toptan fiyatı* üzerinden satılır. Bu fiyat, işletme toptan fiyatına, satış örgütünün planlanmış kârları ve bunun giderleri ile iş hacmi üzerinden verginin eklenmesinden oluşur.

Kolhozlar, tarımsal üretimlerini, devlete *alım fiyatları* üzerinden satarlar. Alım fiyatları coğrafî ve iktisadî bölgelere göre değişir. Çeşitli bölgelerde varolan doğal koşullar nedeniyle üretim giderleri bir bölgeden öbürüne çok değiştiğinden, bu farklılaştırma zorunludur. Doğal koşulların görece daha kötü olduğu bölgelerde alım fiyatları daha yüksek, doğal koşulların görece daha iyi olduğu bölgelerde ise alım fiyatları daha düşüktür.

Sovhozların tarımsal ürünlerinin *teslim fiyatları,* yalnızca kolhozların üretimi gibi iktisadî ve coğrafî bölgelere göre farklılaştırılmış olmaları farkıyla, sanayi toptan fiyatları ilkelerine göre düzenlenir.

Perakende *fiyatlar,* halkın, metaları, devlet ve kooperatifler ticaret örgütünden satın aldığı fiyatlardır. Yapıları şöyledir: plan maliyet fiyatı, işletme kârı, iş hacmi üzerinden vergi, sanayi satış organları ya da toptan ticaret hizmetlerinin giderleri ve kârı, perakende ticaret giderleri ve kârı. [Şema: 1]

[ŞEMA: 1]

PERAKENDE FİYATIN YAPISI

Maliyet Fiyatı 60 kopek	İşletme Kârı 20 kopek	İş Hacmi Üzerinden Vergi 10 kopek	Toptan Satış Örgütü Giderleri ve Kârı 5 kopek	Perakende Ticaret Giderleri ve Kârı 5 kopek
İşletme toptan fiyatı 80 kopek				
Sanayi toptan fiyatı 95 kopek				
Perakende fiyatı: 100 kopek = 1 ruble				

Kolhozcu pazar fiyatları, biraz farklı bir biçimde oluşurlar. Devlet bu fiyatları planlamaz. Geniş ölçüde sunu ve istem (arz ve talep) sonucu belirlenir. Ama devlet, işin içine kendi emtia stoklarını sokarak, kolhozun pazar fiyatları üzerinde düzenleyici bir etkide bulunur. Devlet ve kooperatifler ticaret şebekesinde sunu yeterli olduğu zaman, ve kolhozun pazara gelen malları da yeterliyse, fiyatlar, devlet ve kooperatifler perakende ticareti için planlanmış fiyatlara yaklaşma eğilimi gösterirler.

Meta fiyatları, değerin dışavurum biçimi olduğu için, değer değişikliklerinin başlıca göstergesidir. Toplumsal emek üretkenliğinin yükselmesiyle, değer düşer. Sosyalist toplumda, bu düzenlilik, kendini, fiyatların genel düşme eğiliminde gösterir. Örneğin, Sovyetler Birliği'nde, devlet cari tüketim malları ticareti perakende fiyatları, 1964 yılında, 1950 düzeyinin %76'sında bulunuyordu [%24 düşmüştü —ç.].

Fiyatların planlanması sırasında, değer yasası mekanizmasının sunu ve istem arasındaki ilişki gibi önemli bir öğesi de gözönünde tutulur. Sosyalist toplumda sunu ve istem, uyum içinde olacak biçimde hesaplanır. Sunu ve istemin planlanması sırasında, sunu ve istem arasındaki ilişkinin

bazı etkenler tarafından belirlendiği varsayılır. Üretim araçları üretimi, gelişme durumundaki ulusal ekonominin gereksinmelerine uygun miktar ve çeşitlikte öngörülür. Bu amaçla, üretimde tüketilen üretim araçları hacmi, sosyalist ekonominin büyüme ve yetkinleşmesi, ve yedeklikler oluşturma zorunluluğu dikkate alınır. Bireysel tüketim malları üretimi, halkın bu ürünlere artan gereksinmesini karşılayacak, ve zorunlu yedeklikleri oluşturacak bir biçimde hesaplanır.

Bununla birlikte, sosyalist toplumda, sunu ve istem arasında uygunluk gene de bulunmayabilir. Üretimin sürekli artış ve yetkinleşmesi, halk gönencinin durmadan yükselmesi sonucu, toplum gereksinmelerinde de sürekli artış ve yapısal değişiklikler ortaya çıkar. Bu durum, cari üretim metalarının ödenebilir isteminde değişiklikler meydana getirir ve çoğu kez çok yüksek bir yeni maddeler istemi yaratır. Planlanmış üretim hacmi ve ulusal ekonominin yeni oranları toplum gereksinmelerinde ortaya çıkan değişiklikleri hesaba katar. Ama gene de üretim oranları ile şu ya da bu metaın istemi arasında her zaman bir denge kurulamaz. Örneğin, üretim yeteneği ya da hammaddelerin yetersizliği nedeniyle, bu maddelerin üretimini hızla artırmak, her zaman olanaklı olmaz.

Bazı durumlarda, sunu, istemi aşmaya başlar. Çoğunlukla modası geçmiş metaların istemi azalır, başka maddelere kayar, üretim hacmine denk düşmekten çıkar.

Fiyatların planlanmasında, sunu ve istem arasındaki ilişkiyi, kesenkes hesaba katmak gerekir. İstem sunudan yüksek olduğu, ve eksik metaların üretimini artırarak bunları hızla dengelemek olanaksız bulunduğu zaman, fiyatlar yükseltilmelidir; çünkü sunu ve istem arasında kurulmuş bulunan ilişkiye uygun düşmeyen düşük fiyatlar, alıcı kuyrukları, spekülasyon, vb. gibi istenmez sonuçlar doğurur. Bu metalar için görece yüksek fiyatların saptanmasıyla

birlikte, üretimlerini artırmak için gerekli önlemler de alınır. Tersine, sunu, istemden yüksek olduğu zaman, fiyatlar ve üretim hacmi düşürülmelidir. Yoksa, emtia şişkinliği olacaktır.

Fiyatların indirilip çıkartılması, ulusal ekonomideki oranların, şu ya da bu ürünün üretim ve tüketimini artırmak ya da kısıtlamak için gerekli yönde değiştirilmelerini sağlayan güçlü bir iktisadî kaldıraç hizmetini görür. Temel iktisadî yasanın, ulusal ekonominin uyumlu gelişme yasasının, toplumsal emeğin üretkenliğinin sürekli yükselmesi yasasının vb. düzenleyici yeteneklerinin uygulanması böyle sağlanır.

Örneğin, toplumun özellikle gereksinme duyduğu ürünlerin üretimini artırmak için, fiyatlar daha yüksek bir düzeye çıkarılır. Bu türlü fiyatlar, yüksek nitelikteki maddeler, üretimi yetersiz hammaddeler, ve öbür metalar için saptanır.

Fiyatların değere göre sapması, ürünlerin tüketimini de etkiler.

Gerekli maddeler isteminin yüksek olması için, fiyatlar düşük bir düzeyde saptanır; çünkü halkın gönencini, en başta, bu maddelerin tüketimi belirler. Sağlığı korumaya yarayan ürünler (ilâçlar, sağlık koruma maddeleri), eğitimin gelişmesi ve kültürel düzeyin yükselmesi için zorunlu maddeler (kitaplar, defterler vb.), spor malzemesi, çocuk eşyası vb., nispeten ucuzdur. Buna karşılık, bazı ürünlerin istemini düşürmek, bunların tüketimini azaltmak için, fiyatlar yükseltilir. Sovyetler Birliği'nde, 1958 yılında, votka, likör ve öbür ispirtolu içki fiyatları, işte bu nedenle yükseltilmiştir.

Fiyat, emtia değerinden saptığı için, ortaya haklı bir soru çıkar. Bu durumda değer yasasının eşdeğer değişim üzerindeki düzenleyici yeteneği nasıl gerçekleşir? Eğer iki meta aynı değerdeyse, ama fiyatları değerden farklı dere-

cede saparsa, değişim, eşdeğerli olmayacaktır. Bu nedenle, değer yasasının bu düzenleyici yeteneği, ayrı ayrı alınmış her metaya değil, ama tüm ulusal ekonomi ölçüsünde, bütün metaların fiyatları tutarı, onların değerleri tutarına eşit olduğundan, metaların bütününe uygulanır.

Sunu ve istem arasında uyumsuzluk olduğu zaman, fiyatların değere göre sapması, yetersiz miktarda bulunan metalar için, fiyatların istemin azaldığı, ve bunun sonucu fiyatlarının düştüğü metalara oranla, görece daha yüksek bir düzeyde oluşması aracıyla dengelenir.

Fiyatların değerden sapması, sunu ve istem arasındaki uygunsuzluk sonucu değil, temel iktisadî yasanın, ulusal ekonominin uyumlu gelişme yasasının ve öbür yasaların düzenleyici yetenekleri sonucu olduğu zaman, fiyatlar tutarının değerler tutarına eşitliği farklı bir biçimde elde edilir. Örneğin, gerekli malların ve insanın fizik ve entelektüel gelişmesini kolaylaştıran maddelerin fiyatları, değere göre daha düşük bir düzeyde saptandığı zaman, bunun yanısıra fiyatları değerden daha yüksek olacak bir başka emtia grubu belirlenir. Bunlar, genellikle gerekli olmayan nesneler (süs eşyası, mücevherat vb.) ya da tüketiminin kısıtlanmasında yarar bulunan metalardır (ispirtolu içkiler vb.).

Sosyalizmin tüm ekonomisinde son derece önemli rolü olan değer yasası, fiyatların planlanmasında böyle kullanılır.

Burjuva iktisatçıları ve sağ-sosyalistler, fiyatların plana göre sosyalist oluşmasının nesnel temelini yadsımaya çalışırlar. Aralarından bazıları, sosyalizmin keyfe bağlı bir yönetim olduğunu ileri sürerek, genellikle sosyalizmde ussal bir fiyatlar sistemi olanağına karşı çıkarlar. Amerikalı burjuva iktisatçıları A. Bergson ve A. Lerner gibi kimileri de, sosyalist toplumda fiyatların ancak sunu ve istemin etkisi ile oluştuğunu ileri sürerler. Bunlara göre, sunu ve istem arasında bir denge kuruluncaya değin, fiyatlar yükselir ya da düşer. Değeri hesaba katmaksızın, sunu ve istemin so-

nucu olarak, kurulmuş "denge" fiyatları denilen fiyatlar saptanır.

Ama çok iyi bilinir ki, fiyatın kendisi sunu ve istem oranlarını belirleyen önemli bir nedendir. Bundan ötürü, "denge fiyatı" teorisi yandaşları, bir kısır döngü içinde kapanıp kalırlar.

Bu "teori"nin kusurunu görerek, başka bazı burjuva iktisatçıları (Fransız G. Martchevski, İngiliz G. Dickinson ve öbürleri) bunu "marjinal fayda" "teori"sinin bilinen tezleriyle tamamlar, ve fiyatın kökenini, ürünlerin toplum gereksinmelerine göre "kıtlığı"nda ararlar. Ama, sonunda, bu teori de, fiyatı, sunu ve istem arasındaki ilişki ile açıklar.

Yukarda sözü edilen "teori"lerin hepsi, bilim-dışıdır; çünkü fiyatların oluşumunu kendi temelinden, yani metaların değerinden büsbütün ayırırlar. Üstelik, ya sosyalizmde fiyatların planlanma olanağını temelden yadsırlar, ya da bu süreci, sunu ve istem arasında kurulan ilişkinin saptanmasına indirgerler.

DEĞER YASASININ ÜRETİM VE DOLAŞIMDAKİ ETKİSİ VE KULLANILMASI

Değer yasasının sosyalist üretimdeki etkisi, kendini, her şeyden önce emtia değerinin oluşması ve bireysel değerlerin toplumsal değere dönüştüğü sürecin başlaması olgusunda gösterir.

Bireysel değerlerin ancak pazarda toplumsal değere dönüştüğü kapitalist meta üretiminden farklı olarak, sosyalizmde, işçilerin ve işletmeler topluluklarının bireysel emeği, toplumun kolektif emeği ile doğrudan bütünleşir, planlanır ve, kendini, üretimde toplumsal emeğin tamamlayıcı parçası olarak gösterir.

Bireysel değerler, toplumsal değere, değerin parasal biçimleri, yani fiyat ve fiyatın tamamlayıcı parçaları olan maliyet fiyatı ve safi gelir aracıyla dönüşür, metaların bi-

reysel değerleri, dışavurumlarını, kısmen çeşitli işletmeler üretiminin maliyet fiyatında bulurlar. Ama üretim, toplumsal değeri dışavuran toptan fiyatlar üzerinden satılır. Üretimin maliyet fiyatı ile toptan fiyatının karşılaştırılması, ürünlerin satışı ile gerçekleşecek olan safi gelir üzerine bir fikir verir. Bireysel değer, dönüşmüş bulunduğu toplumsal değer ile bu biçimde karşılaştırılır, bu da işletme etkinliğinin doğru olarak değerlendirilmesini sağlar.

Değer yasasının üretimde kullanılması, üretim araçları ve emek harcamalarının muhasebeleştirilmesi aracıyla gerçekleşir. Değer biçimleri —fiyat, maliyet fiyatı ve işletmelerin safi kârı—, plan göstergelerinin ve planın gerçekleşmesinin karşılaştırılması aracıyla, işletmelerin işleyişinin denetlenmesini, ve etkililiklerinin değerlendirilmesini sağlar. Ürünlerin değerinin fiyatlar, maliyet gideri ve kâr aracılığıyla gerçekleşmesi, sosyalist üretimi geniş ölçüde etkiler, ama kapitalizmde olduğunun tersine, onu düzenlemez.

Kapitalist üretimin düzenleyicisi olmak bakımından değer yasası, kapitalizmin temel iktisadî yasası ile karşılıklı etkileşim içindedir. Kapitalist üretimin dürtüsü —artı-değer elde etme—, sermayeyi, ulusal ekonominin, sunu ve istem arasındaki ilişkinin etkisi altında, fiyatların daha yüksek bir düzeyde oluştuğu en kârlı kollarına geçmeye isteklendirir. Sermaye transferi de, üretim araçları ve emeğin, ulusal ekonomi kolları arasındaki uygun dağılımını belirler.

Sosyalist toplumda farklı bir temel iktisadî yasa işler. Sosyalist toplumsal üretim, halkın durmadan artan gereksinmelerini durmadan daha eksiksiz bir biçimde karşılamak için artar ve yetkinleşir. Maddî kaynaklar ve emek, zorunlu olarak ve önce belirli bir anda en kârlı kollara değil, ama sosyalist üretimin gelişmesini ve halkın gönencini sağlayan kollara yöneltilir. Ulusal ekonomide, sosyalizmin temel iktisadî yasasının düzenleyici yeteneklerine uygun oranlar böyle oluşur. Değerin parasal biçimi olduğundan, devletçe

planlanan fiyatlar, kesin araç olmamakla birlikte, önemli araç, zorunlu oranlılığı kurmak için yardımcı araç olarak, geniş ölçüde kullanılırlar.

Ulusal ekonominin yöntemli gelişmesi, bilinçli olarak kurulan ve ara vermeden sürdürülen oranlılıkla belirlenir. Eğer üretim araçları ve emek-gücü kaynakları, plana uygun olarak, ulusal ekonomiye sosyalizmin temel iktisadî yasasının düzenleme yeteneklerine uygun düşen oranları sağlayacak biçimde dağıtılırsa, fiyatlar da bu amaca ulaşmaktan başka bir işe yaramadığına göre, bu, sosyalist üretimin düzenleyicisi olan şeyin değer yasası değil, temel iktisadî yasayla dolaysız ilişki içinde çalışan ulusal ekonominin uyumlu gelişme yasası olduğu anlamına gelir.

Burjuva iktisatçıları ve sağ sosyal-demokratlar başka türlü düşünürler. Onlar, sosyalist ekonominin uyumlu gelişme zorunluluğunu yadsırlar, çünkü bu yöntem ile burjuva devletin iktisadî müdahalesi arasında bir andırışma kurarlar. Onlara göre, en iyi durumda sunu ve istemin etkisi altında biçimlenen fiyatların kendiliğinden mekanizması, sosyalist üretimin düzenleyicisidir. Dediklerine bakılırsa, üretim araçları ve emek-gücünün, ilkin, sosyalist ekonominin belirli bir anda en yüksek kârları sağlayan kollarına yöneltilmeleri gerekir. Gerçekte, daha önce göstermiş bulunduğumuz gibi, değer yasası, sosyalizmde önemli bir rol oynamasına karşın, gene de üretimin düzenleyicisi değildir. İktisadî genişlemeyi, kaynakların dağılımını, sosyalizmin temel iktisadî yasası ile ulusal ekonominin uyumlu gelişme yasası belirler.

Değer yasası, aynı biçimde, dolaşım alanında da etkili olur. Bu, önce, emtia ticaretine ilişkindir.

Metaların iktisadî bakımdan doğru saptanmış fiyatlar üzerinden satılması, üretimi olumlu biçimde etkiler, işletmelere, üretim harcamalarını karşılamalarını, fonlar biriktirmelerini olanaklı kılan getiriler sağlar. Kârlılık (*rentabi-*

lité), fiyatlar düzeyine ve üretimin maliyet fiyatına bağlıdır. Bu, işletmelerin etkinliği, toplulukların şu ya da bu ürünün üretilmesi ile ilgilenmesi, ve sonuç olarak, ulusal ekonomi planı tarafından saptanan oranların durumu üzerinde yansımaktan geri kalamaz. Sözkonusu olan, çeşitli maddelerin üretim hacmi ile tüketim, tüketim ile birikim, vb. arasındaki oranlardır.

İyi saptanmış fiyatlar, metaların uygun zamanda satılmasını kolaylaştırır, bu da ulusal ekonominin tümü içinde kaynakların dönmesinde genel bir hızlanma sonucunu verir. Toplumsal üretimin büyüme düzünleri bu sayede hızlanır.

ALTINCI BÖLÜM

DENGELİ YÖNETİM[14]

1. DENGELİ YÖNETİMİN ÖZÜ

DENGELİ YÖNETİMİN TEMEL İLKELERİ

Meta üretiminde emek-zamanı ekonomisi (tutumu), sosyalizmin özsel bir yasasıdır. Bunun toplum yararına uygulanmasına "ekonomi rejimi' adı verilir. Marx, bu konuda, şöyle yazıyordu: "Topluma buğday, sürü hayvanı vb. yetiştirmek için ne denli az zaman gerekirse, maddî ya da manevî bir başka üretim için o denli çok zaman kazanılır. Toplum için olduğu gibi birey için de, gelişmesinin, tüketiminin ve etkinliğinin evrenselliği, tutum sağlanan zamana bağlıdır."[15].

Üretimin toplum gereksinmelerine adamakıllı uygun ol-

[14] Rusça "hozrastçot", harfi harfine çevrilirse "iktisadî hesap" anlamına gelir. Bazı yazarlar, malî özerklik terimini kullanıyorlar.

[15] *Marx ve Engels Arşivleri*, c. IV, s. 119 (Rusça).

ması, ürünlerin yüksek nitelikte olmaları ve en az bir (geçmiş ve canlı) emek harcamasıyla elde edilmeleri için, işletmeler emekçilerinin iktisadî etkinlik sonuçlarından maddî bir çıkar sağlamaları gerekir. Bu ereğe, sosyalist işletmelerde uygulanan ve "hozrastçot" (*khozrastchot*) adı verilen özel bir yöntem sayesinde ulaşılır.

Dengeli yönetim, etkinliklerinden en iyi sonuçları elde etmeleri için emekçilere maddî çıkar sağlanması üzerine kurulu planlı bir üretim yöntemidir. İşletmenin iktisadî özerkliğine, meta—para ilişkileri ve değer biçimlerinin geniş ölçüde kullanılmasına, maddî sorumluluğa, ve işletme fonlarının uygun kullanımı biçimlerine dayanır.

Burada, yalnızca, sosyalizme ilişkin bir kategori sözkonusudur.

Sosyalizmde, çalışma, henüz insanın en büyük gereksinmesi durumuna, bir karşılık gözetmeden çalışma alışkanlığı durumuna gelmemiştir. Bundan ötürü, toplumun her üyesinin ve işletme topluluğunun çalışmasını, maddî olarak uyarmak zorunlu bir şeydir.

Etkili olmak için, üreticiler topluluğuna maddî çıkar sağlanmasının belirli gerekirliklere, malî özerklik ilkelerini oluşturan gerekirliklere uygun düşmesi gerekir.

Birinci olarak, işletme, kendisine verilmiş ve üretimin örgütlenmesi ve yürümesi için zorunlu bulunan sabit fonlar ile işletme fonlarını (*fonds de roulement*) bilinçli olarak kullanmasını sağlayan belirli bir eylemcesel özerklikle donatılmış olmalıdır.

İkinci olarak, işletme etkinliği meta—para ilişkilerinin kullanılmasının fonksiyonu olmalıdır. Bu etkinlik, üretim sonuçları ile yapılan harcamalar karşılaştırılarak değerlendirilir; bu da, böylece, işletmelerdeki üretim sürecinin parasal denetimini sağlar.

Üçüncü olarak, malî özerklikle donatılmış her işletme, öbür işletme ve kurumlara karşı taşıdığı yükümlülüklerin

yerine getirilmesinden maddeten sorumlu bulunmalıdır. Maddî çıkar, ancak bu koşullar altında, büsbütün toplumsal üretimin hizmetine koşulabilir.

Dördüncü olarak, işletme çalışması, üretim fonu, dolaşan fon, ücretler fonu, üretim geliştirme fonu, emekçileri maddî özendirme fonu, toplumsal, kültürel ve konut yapım fonu gibi işletme fonlarının uygun oluşturulma ve kullanılma yöntemleri aracıyla uyarılmalıdır.

Dengeli yönetim, manevî çalışma uyarıcılarından ayrılmaz bir yöntemdir. Sosyalist kuruluş deneyi, dengeli yönetimin içerdiği maddî çıkarın, ancak onursal rütbe ve kullanımlar, en iyi emekçilere nişan ve madalyalar verilmesi vb. gibi manevî çalışma uyarıcıları ile birleştiği zaman en iyi sonuçları verdiğini gösterir. Manevî uyarıcılar, sosyalist yarışmanın, malî özerkli işletmeler içinde ve arasında geniş ölçüde uygulanan temel öğeleridir. Maddî ve manevî çalışma uyarıcılarının organik bileşimi, sosyalist üretim ilişkilerinin özünü yansıtır.

Malî özerklik, sosyalist toplumda, üretim hedeflerinin gerçekleştirilmesine yarar. Bu özerklik bütün toplum yararına uygulanır. Dengeli yönetim, devlet tarafından hazırlanan planların uygulanması için emekçilerin seferber edilmesine katılarak, toplumsal üretimi artırma ve yetkinleştirmeye, halkın yaşam düzeyini durmadan yükseltmeye geniş ölçüde yardım eder. Her işletme topluluğunun çabası, aynı zamanda sözkonusu işletmenin işleyişiyle ilgili daha sınırlı bir amacın gerçekleşmesine yönelir: üretimin, topluluk üyelerinin gönencinin kendisine bağlı bulunduğu en yüksek etkililiği.

Bir yanda sosyalist üretimin amacı ile, öte yandan özel çıkarlarıyla işletmeler topluluklarının amaçları arasında uzlaşmaz olmayan bir çelişki vardır. Bu çelişki, bir parçanın (işletme) bütüne (toplam toplamsal üretim) karşınlığına dayanır. Eğer parça, bütün ile uyum içindeyse, çelişki büs-

bütün doyurucu bir biçimde çözülmüş demektir. O zaman bu çelişki, sosyalist üretimin güçlü bir gelişme kaynağıdır. Bu sonuca, dengeli yönetim yeteri kadar geniş ve çok yönlü olduğu, dengeli yönetim ilkeleri içerikleri ile sıkı bir uygunluk içinde uygulandığı, devlet, "toplum için elverişli olan, her işletme için de elverişlidir" ilkesine dayanan bir siyaset gerçekleştirdiği zaman erişilir.

Ama durum başka türlü de olabilir. Örneğin, işletmeler tarafından, toplum gereksinmeleri uyarınca ve en az bir harcama ile, üretim planının gerçekleşmesinde elde edilen başarılar özendirilmez, ya da yetersiz bir biçimde özendirilirse, işletmeler kendi çıkarlarına elverişli başka yollar aramaya koyulurlar; bundan da, bazan işletmelerin etkinliği ile toplumsal üretimin genel amacı arasında bir aykırılık doğar. Bu durum, örneğin ürünler nomenklatürüne (ürünler listesine) uyulmadığı, nitelik düşüklüğü vb. olduğu zaman ortaya çıkabilir.

Dengeli yönetim ilkelerini daha ayrıntılı bir biçimde inceleyelim.

ULUSAL EKONOMİ PLANI ÇERÇEVESİNDE İŞLETMELERİN ÖZERKLİĞİ

Sosyalist ekonomi, tek bir üretim organizması oluşturur. Sosyalist ekonominin birliği, üretim araçlarının (üretim ilişkileri sistemi içinde belirleyici rolün tüm halkın mülkiyetine, devlet mülkiyetine düştüğü) toplumsal mülkiyeti üzerine dayanır. Sosyalist yeniden-üretim, bir plana göre yapılır. Zorunlu iktisadî oranlar, iktisadî yasaların düzenleyici yeteneklerine uygun olarak saptanıp sürdürülür. Üretim bu yönde geliştirilir. Bu ilkeler, sosyalist ülkelerin, sektörler ve işletmeler bakımından belirlenmiş ekonomi planlarında kendilerini gösterirler.

Etkinliklerinin toplumsal üretim amaçlarına iyice uygun düşmesi için, işletmeler, plan tarafından saptanan gö-

revleri harfi harfine yerine getirmek zorundadırlar. Bu, onlar için mutlak bir yasadır. Ama planların en iyisi bile, ne işletmelerin iktisadî etkinliğinin bütün somut koşullarını önceden görebilir, ne de üretimi artırmak ve yetkinleştirmek için henüz kullanılmamış bütün iç olanakları ortaya çıkarabilir. İstemin vb. öylesine değişik öğelerini, bütün karmaşıklıkları içinde, hiçbir plan öngöremez.

Bundan ötürü, emekçileri, planları ellerinden geldiği denli ve en az üretim aracı ve emek harcaması ile uygulamaya özendirmek, bu işe olan ilgilerini artırmak için, sosyalist işletmelere iktisadî bir özerklik verilmek gerekir. Devlet işletmeleri, bu amaçla gerekli üretim araçları ile donatılır. Devlet, bu kaynakların sahibi kalmakla birlikte, işletmeler bu kaynakları kullanır ve özerkli bir yönetim sahibi olabilirler.

Kooperatif işletmelere gelince, onlar, kendi öz kaynaklarını kullanarak çalışırlar.

Sosyalist işletmeler tüzel kişilerdir; yani başka işletmelere karşı yükümlülük altına girebilir, adam alabilir, alımlarını yapar ve üretimlerini satabilirler. Ama bu özerkliğin, merkezî planlı yönetime ters düşmemesi gerekir. Bu ikisinin sıkı bağdaşımı, yani ulusal ekonomi planı çerçevesi içine sokulmuş iktisadî özerklik, en iyi sonuçları verir. Sovyetler iktidarının ilk günlerinde, 1918 ilkyazında, toplumun iktisadî yaşamındaki demokratik merkeziyetçilik konusunda Lenin şöyle yazıyordu: "Şimdi görevimiz, demokratik merkeziyetçiliği, ortak amaca doğru ilerlemede yalnızca yerel özelliklerin değil, ama yerel girişimlerin, yerel eylemin, yolların, araçların ve yöntemlerin çeşitliliğinin de, tarihte ilk kez olarak gerçekleşmiş tam ve engelsiz bir gelişme olanağına dayanan ekonomi alanına uygulamanın ta kendisidir."[16]

Dengeli yönetim ilkesini uygularken, sözü geçen iki öğe-

[16] V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, c. 27, s. 214.

den birinin öbürüne egemen olması hiçbir biçimde kabul edilemez. Eğer iktisadî özerklik planlı ve merkezî yönetime üstün gelirse, ulusal ekonomi oranlarında, toplumsal üretime zarar veren bir bozulma olabilir. Buna karşılık, eğer merkezî planlı yönetim, işletmelerin iktisadî özerkliğini çok kısıtlarsa, bu durum, işletmenin kendi çalışma sonuçlarından maddî çıkar sağlaması üzerinde yansımaktan geri kalmaz.

Yakın zamanlara değin dengeli yönetim, Sovyetler Birliği'nde, işletmeler planının birçok hedef göstergelerinin merkezî biçimde saptandığı koşullar içinde uygulanıyor, ve bu durum işletme etkinliklerinin aşırı bir düzenlenmesi sonucunu veriyordu. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesinin Eylül 1965 plenumu, partinin ve halkın dikkatini bu ciddî kusur üzerine çekti; ve devlet planı tarafından işletmeler için saptanan görevlerin yalnızca satışlar hacmi, üretilecek maddelerin nomenklatürü, ücretler fonu, gerçekleştirilecek kâr ve kârlılık, bütçeye yapılacak ödemeler ve bütçeden gelen krediler, merkezî yatırımlar tutarı, yeni üretim kapasiteleri ve sabit fonlar, yeni teknik uygulama, maddî ve teknik gereçlenme gibi en önemli göstergeleri içerdiği yeni bir planlama sistemi hazırladı.

Merkezî plan göstergelerinin azaltılması üzerine işte bir örnek: Eskiden varolan çalışma (emek üretkenliği, personel sayısı, ortalama ücret ve ücretler fonu) ile ilgili birçok gösterge yerine, bir tek gösterge, ücretler fonu geçti. Şimdi öbür göstergeler, işletmelerin kendisi tarafından düzenlenmektedir. Bu durum, kuşkusuz işletmelerin daha geniş bir özerkliğine yol açar ve personelin girişkenliğine destek olur. İşletme yönetimi, şimdi üretim görev ve hedeflerinde vb. ortaya çıkan değişikliklere göre, personelin durumu değiştirebilir.

İşletmelerin planlı yönetimini yetkinleştirmeye, iktisadî özerkliklerini genişletmeye yönelik reformlar, öbür sosya-

list ülkelerde de yapılmıştır.

İşletmelerin iktisadî özerkliğinin anaçizgilerinden biri, onların dengeli yönetimidir: işletmeler, satış getirisi sayesinde, üretim harcamalarını geri alırlar. Böylece, incelemiş bulunduğumuz malî özerklik ilkesi ile meta—para ilişkilerinin kullanılması arasında sıkı bir bağ kurulur.

META—PARA İLİŞKİLERİNİN VE DEĞER BİÇİMLERİNİN KULLANILMASI

Üretime gelecekte devam etme olanağını belirlemek ve etkililiğini öğrenmek için, üretim harcamalarını ve bunun sonuçlarını durmadan karşılaştırmak gerekir. Bu iş, işletmelerde, fiyat, maliyet fiyatı, kâr gibi biçimler yardımıyla tutulan değer-muhasebe aracıyla yapılır.

Sürülen üretim tutarı, toplam getiri ile gösterilir. Eskiden, işletmenin iktisadî etkinlik sonuçlarını değerlendirmeye yarayan başlıca gösterge, değer olarak dışavurulan tamamlanmamış üretim dahil, toplam üretim idi. Bu koşullar içinde, kimi işletmeler, üretimin niteliği konusunda her zaman kaygı duymuyorlardı; çünkü çalışmalarının ölçütü, ürünlerin, kötü nitelikteki metaları elbette satın almayacak olan tüketicilere satışı değil, yalnızca niceliksel gösterge idi.

Şimdi, işletmenin merkezî düzeyde onaylanmış göstergelerinden biri de, *satılmış üretim hacmidir*. Planı gerçekleştirmek için, işletme, istemi daha iyi irdelemek, en iyi nitelikte bir üretim teslimine çabalamak vb. zorundadır. Bu amaçla, tüketim malları alanında işletmeler ile ticaret örgütleri arasında dolaysız ilişkiler kurulmuştur. Ticaret örgütleri, besbelli, istemi daha iyi tanırlar, ve üstenci işletmelerle yaptıkları sözleşmelerde, istemi karşılayabilecek nicelik ve nitelikte emtia siparişinde bulunurlar.

Üretim araçları üretimi ile ilgili olarak, gitgide daha geniş bir ölçüde, gene tüketici işletmeler tarafından verilen

siparişler sistemine geçmek de tasarlanıyor.

Üretilecek başlıca maddelerin nomenklatürünü plan saptar. İşletmelerin gereken çeşitlilikte üretimde bulunmaları için bu nomenklatür, merkezî bir biçimde onaylanır. Üretimi, verilen siparişlerin fonksiyonu olan işletmeler arasındaki sözleşmeye dayanan ilişkilerin genişlemesiyle birlikte, onaylanacak nomenklatür, artık yalnızca üretilecek metalar grubu üzerinde durmak için, az bir sayıda ürün içerecektir.

Maliyet fiyatının hesabı ile, üretim harcamaları bulunur. Satışlar tarafından sağlanan getiri ile üretim maliyeti arasındaki fark, işletmenin safi kârını gösterir. Kâr oranı, satılan üretimin fiyatlar düzeyi ile maliyet fiyatına bağlıdır.

Kârın büyüklüğü, işletmenin iyi çalışmasının ana göstergelerinden biridir.

Bu gösterge, ilgili işletmenin durumuna, fiyatlar düzeyine, yeni tekniğin uygulanmasına, yetkin yapım yöntemlerine, ileri iş örgütlenmesi biçimlerine, personelin meslekî yetkinleşmesine vb. dayanarak, yani üretim giderlerinin düşüşü hesaba katılarak, merkezî bir biçimde planlanır.

Plan tarafından öngörülen kârı gerçekleştirmek için, işletmelerin üretim giderlerini (maliyet fiyatını) doğru hesaplamaları gerekir. Maliyet fiyatı, genel olarak ve harcama kalemleri bakımından, işletme tarafından belirlenir. Maliyet fiyatının harcama kalemleri bakımından muhasebeleştirilmesi, üretim sürecini daha tam bir biçimde denetlemek, üretimdeki darboğazları bulup meydana çıkarmak için zorunludur.

Maliyet fiyatının başlıca kalemleri şunlardır: tüketilen bellibaşlı üretim araçları (amortisman), hammaddeler ve gereç, yakıt, enerji, ücretler ve sosyal sigorta gider payları.[17] 1964'te, sınaî üretim maliyet yapısı, toplam maliyete göre yüzde olarak, SSCB'nde şöyleydi: Amortisman, %4,9;

hammaddeler ve gereç, %63,6; yardımcı gereçler, %4,6; yakıt, %3,2; enerji, %2,0; ücretler ve sosyal sigorta gider payları, %18,4; öbür harcamalar, %3,3. Varsayalım ki, bir işletme üretiminin tahlili, "hammaddeler ve gereç" kalemindeki aşırı harcamalar nedeniyle, maliyet gideri planının gerçekleşmediğini göstersin. Böylece, sorumlu kesim, önemli ölçüde belirlendiğinden, yetersizlikleri önlemek için gerekli önlemlerin hızla alınması olanaklı olur.

Plan tarafından saptanan kârı gerçekleştirmek ve aşmak için, işletmeler, üretim giderlerini düşürmeye çalışırlar. Böylece malî durumları düzelmiş olur, ve ulusal ekonomi ölçüsünde, toplumsal emek tutumu (tasarrufu), üretim maliyeti azalması ve fiyatları düşürme olanağı gerçekleşir. Bütün bunlar büyümeyi ve toplumsal üretimin yetkinleşmesini, halkın gönencini, olumlu yönde etkiler.

İstatistikler üretim giderlerinde sürekli bir azalma gösterir.

İşte SSCB sanayiinde her rublelik meta üretimi başına harcamalardaki azalmayı gösteren rakamlar (bir önceki yıla göre % olarak):

1959	1960	1961	1962	1963	1964
—1,6	*—1,8*	*—0,9*	*—1,8*	*—0,4*	*—1,3*

1963 yılında harcamalardaki görece önemsiz azalma, bu yılın 1 Ocağından başlayarak daha yüksek amortisman normlarının uygulanması sonucudur; daha yüksek amortisman normlarının uygulanması, bazı sınaî ürünlerin maliyet fiyatını yükseltmiştir.

Maliyet gideri dışında, üretimin satış fiyatı da kâr üzerinde önemli bir etkide bulunur. Sosyalizmde fiyatlar plan tarafından saptanıp düzenlenir.

Böylece işletme, eğer üretim maliyeti saptanan fiyat-

[17] Sosyalist ülkelerde sosyal sigortalar devlet tarafından karşılanır; ama işletmeler, sigortaya, mesleğe ve ödenen ücretler tutarına göre değişen oranda bir gider payı öderler.

tan düşükse ve eğer üretilen ürünler sürülürse, bir kâr elde edeceğinden güvenlidir.

Fiyatlar, değerden saparlar ve üretim üzerinde etkili olmak için bu özellikten geniş ölçüde yararlanılır.

Fiyat içine katılan ve satış sırasında gerçekleştirilen kâr, fiyat ile değer arasında varolan sapmaya göre artar ya da azalır. Bu olgu, işletmenin kendi etkinlik sonuçlarından çıkar sağlaması üzerinde yansımaktan geri kalamaz. Kâr oranı azalınca, üretimden sağlanan çıkar da azalır; ama kâr artınca, üretimden sağlanan çıkar da artar. Bu nedenle, ulusal ekonominin gereksinme duyduğu yüksek nitelikte maddelerin üretimini artırmak için, saptanan fiyatlar, işletme tarafından ürünlerin niteliğini düzeltmek için yapılan ek harcamalar hesaba katılarak, daha yüksek bir kâr sağlarlar.

Ama bu daha yüksek fiyatın, istemi azaltmaması gerekir. Bundan ötürü, aşırı bir kâr artışı, kabul edilebilir bir şey değildir. Kâr, üretimin etkinliği uyarınca artar. Bir fabrikanın, başlangıçta çabuk yıpranan, ama kalitenin düzeltilmesi sayesinde, kullanım süresi %50 artırılan bir makine ürettiğini varsayalım. Ama ek harcamalar nedeniyle, maliyet fiyatı %20 artmıştır. Yaklaşık fiyat hesabını görelim. Makinenin maliyet fiyatının daha önce 100, ve satış fiyatının 110 parasal birim olduğunu, yani kârın, maliyet fiyatının %10'una eşit bulunduğunu varsayalım. Makinenin yeni biçiminde, maliyet fiyatı, artık 120 birimdir. Eski fiyat (110 birim) üzerinden, üretim zararına olacaktır. Öyleyse fiyatı yükseltmek gerek. Ama ne ölçüde?

Yeni makinenin kullanım süresi eski makineninkinden 1,5 kez daha uzun olduğundan, tüketici işletme, yeni makineyi satın alarak, sanki 1,5 eski makine satın almış gibi olacaktır. Bundan ötürü işletme bu makine için hiçbir zarara uğramadan 165 parasal birim, yani eskisinden 1,5 kez daha yüksek bir fiyat ödeyebilir. Ama işletmenin, yeni ma-

kinenin alımından daha çok çıkar sağlaması için, fiyatı daha düşük bir ölçüde artırmak, örneğin 140 birime çıkarmak gerekir. Tüketiciler, yeni makineyi kullanarak önemli bir tutum sağlayacaklardır. Bu fiyat, üretici için de elverişlidir. Üreticinin kârı daha önce maliyet fiyatının %10'u iken, şimdi yüksek nitelikte makineler üreterek ve onları 140 birim fiyattan satarak, kârı yeni maliyet fiyatının %17'si dolayında olacaktır.

Değer üzerinden muhasebeleştirme, plan tahminleri ile elde edilen sonuçlar: satışlar hacmi, kârlar tutarı, kârlılık oranı (kârın sabit ve dolaşan fonlar toplamına oranı),[18] üretim maliyet fiyatı vb. arasındaki karşılaştırma, işletmenin iktisadî etkinliğinin değerlendirilmesini, dolayısıyla denetimin uygulanmasını sağlar.

Elde edilen sonuçlar, plan tahminlerine uygun olduğu, ya da bu tahminleri geçtiği zaman, bu durum, işletmenin iyi çalıştığı anlamına gelir. Tersi durumda, giderilmesi gereken kusurlar var demektir.

İşletmelerin etkinliği, bunların bağlı bulundukları devlet örgenlikleri tarafından, örneğin bakanlıklar tarafından, halk denetim örgenlikleri tarafından denetlenir. Parti ve sendikalar örgütlerinin de, işletmelerin iktisadî etkinliği üzerinde bir denetim hakkı vardır.

Devlet bankası, işletmelerin etkinliği üzerinde, özgül bir denetim uygular. İşletmelerin kullanabilecekleri paralarını sakladıkları devlet bankasında bir carî hesapları vardır. Müşterileriyle olan hesaplaşmaları ve öbür malî işlemleri, bu hesap aracılığıyla yaparlar. İşletme, ek kaynaklara gereksinme duyduğu zaman, banka, ona kredi açar. Bütün bu işler, devlet bankasının, işletmelerdeki durumu iyice bilmesini sağlar.

[18] Sabit fonlardan, işletmenin sahip bulunduğu üretim araçları anlaşılır: makine-aletler, donatım vb.. Dolaşan fonlardan ise, hammaddeler, gereç alımı, ve ürünlerin üretim ve satışı ile ilgili öbür işlemler için devlet tarafından işletmeye verilen kaynaklar anlaşılır.

Değer üzerinden muhasebeleştirme, plan tahminleri ile elde edilen sonuçlar arasındaki karşılaştırma, işletme içindeki atölyelerin, sektörlerin, seksiyon ve ekiplerin etkinliğine de geniş ölçüde uygulanır. Bir işletme, bir sovhoz, bir kolhoz vb. içindeki dengeli yönetim, böyle örgütlenir. İşletmelerin çeşitli bölümleri, işletmelerin sahip bulunduğu iktisadî özerkliğe sahip değildir. Bu bölümlerin tüzel kişilikleri yoktur ve ürünlerini satmak ya da gerekli üretim araçlarını almak için öbür bölümler ya da işletmelerle sözleşme yapamazlar. Ama donatım ve öbür üretim araçlarıyla donatılmışlardır, plan onlar için görevler saptar (çeşitli maddeler üretimi, maliyet masrafı vb.). İşletmenin çeşitli bölümler personelinin iyi çalışmakta çıkar sahibi olması için, maddî özendirme, doğrudan doğruya planın uygulanması ve aşılmasına bağlanır. Ama bunun için sözünü etmiş bulunduğumuz denetimin işlemesi gerekir.

Aynı zamanda, işletmenin çeşitli bölüm emekçilerinin maddî özendirmesi, bütün işletmenin etkinlik sonuçlarına bağlıdır. Öyleyse emekçiler yalnızca kendi atölye ve seksiyonlarında değil, ama tüm işletmede iyi sonuçlar elde edilmesine çalışırlar.

MALİ ÖZERKLİK REJİMİNDE İŞLETMELERİN MADDÎ SORUMLULUĞU

İşletmelerin maddî çıkar sahibi olma durumu, etkinlik sonuçlarından sorumlu olmalarıyla pekiştirilmiştir.

Sosyalist işletmeler arasındaki meta--para ilişkileri, sözleşmeye dayanan ilişkilerdir. Bu işletmeler arasında yapılan sözleşmeler, üretim nomenklatürünü, üretim hacmi ve üretimin niteliğini, teslim sürelerini, fiyatları, ödemelerin tarih ve biçimlerini vb. belirlerler. İşletme, yükümünü yerine getirmediği (eksik ya da kötü nitelikte bir üretim sağladığı, öngörülen süreler içinde teslimde bulunmadığı, ya da ödemeleri zamanında yapmadığı vb.) zaman, iş ortağına, bir

para cezası, bir cayma ödencesi vb. öder.

Para cezaları ve cayma ödenceleri, maliyet fiyatı içine dahildir. Bu harcamaların artışı, maliyet fiyatını büyük ölçüde yükseltebilir, bu da kâr üzerinde yansımaktan geri kalmaz.

Malî özerkliğin dördüncü ilkesi, daha az önemli değildir; ama bu ilkeyi, malî özerklikten yararlanan işletme kaynaklarının genel örgütlenme sorunları ile birlikte incelemekte yarar var.

2. MALİ ÖZERKLİĞE SAHİP İŞLETME KAYNAKLARININ ROTASYON VE ÖRGÜTLENMESİ

MALİ ÖZERKLİĞE SAHİP İŞLETME FONLARININ DEVRİ

Üretebilmek için, işletmelerin gerekli araçlara sahip bulunmaları gerekir. Devlet sektörü işletmeleri, devlet kaynaklarını kullanırlar. Kooperatif işletmeler, kendi öz kaynakları ile çalışırlar.

İşletme kaynakları, üretim alanından dolaşım alanına, dolaşım alanından üretim alanına geçerek, durmadan gidip gelirler. İşletmeler içinde oluşan üretim ve dolaşım işi, bu fonların devrini (*roulement*) içerir. Ama işletme etkinliği, üretim ve dolaşımın kesintisiz bir yenilenme sürecine dayanır. Sosyalist işletme kaynaklarının bu durmadan yenilenme biçimindeki, yani tek başına bir iş olarak değil, devirli (*périodique*) bir süreç olarak gözönünde tutulan hareketi, *fonların rotasyonu* (dönmesi) adını alır.

Rotasyonlarında, sosyalist işletme kaynakları, çeşitli görevler görerek ve bundan ötürü işlevsel biçimlerini değiştirerek, birçok aşamalardan geçerler. *Birinci aşama,* maddî malların üretimi aşamasıdır; çünkü sosyalist toplumda devlet işletmelerinin kaynakları, hareketlerine, kapitalizmde olduğu gibi üretim araçlarının alımı ile değil, devletin bu araçları işletme emrine verdiği andan başlayarak; kooperatif bir işletmenin kurulması sırasında, üretim araçları-

nın toplumsallaştırılmasından başlayarak, başlarlar.

İkinci aşama, üretimi tamamlanmış ürünlerin satışı aşamasıdır. Fonların rotasyonu, *üçüncü aşamada* tamamlanır. Yeni bir üretim işine hazırlanılır: gerekli üretim araçlarının edinilmesi, ücretlerin ödenmesi.

Hareketleri sırasında, işletme kaynakları çeşitli roller oynarlar. Böylece işlevsel biçimlerini değişikliğe uğratır, çeşitli fonlar durumuna dönüşürler. Üretimde kullanıldıkları zaman, işletme kaynakları, üretken bir biçime bürünür, *üretim fonlarını* oluştururlar. Binalar, işlikler, makineler, aygıtlar, hammaddeler, gereçler, yakıtlar, tamamlanmamış üretim vb., bu fonlar içine girer.

Aynı zamanda, kaynakların bir bölümü üretimin sürülmesi (*écoulement*) ile ilişki halindedir. Bu kaynaklar, satışlar getirisini, üretime devam etmek için zorunlu paraları olduğu gibi, henüz satılmamış ürünleri, balyaları vb. kapsayan *işletme fonlarını (fonds de roulement)* oluştururlar. Bu işletme kaynakları, kendilerini emtia ve el altındaki paralar (*disponibilités*) biçimi altında gösterirler.

Bazı özel fonları besleyen *ücretler ve kârlar fonu,* sosyalist işletmeler kaynakları içinde ayrı bir yer tutar.

Sosyalist işletmeler kaynaklarının devri, sermaye hareketinden adamakıllı ayrılır. Sermaye, ücretli emeğin sömürülmesi amacıyla artı-değer üretmek için dolaşır. *Sosyalizmde, işletme fonları, sermaye değildirler; çünkü bu fonlar özel mülkiyette değil, toplumsal mülkiyettedirler. İnsanın insan tarafından sömürülmesine hizmet etmezler. Amaçları halkın gereksinmelerini karşılamaktır, emekçilerin hizmetindedirler.*

ÜRETİM FONLARI

Devirlerinin niteliğine, değerlerinin üretilen ürünler üzerine geçirilme biçimine göre, üretim fonlarını oluşturan kaynaklar *sabit üretim fonları* ve *işletme fonları* olarak ikiye

ayrılırlar. Bu fonların ilki, yapılar, makineler vb. gibi bellibaşlı üretim araçlarını kapsar. Üretime tamamen katılır, ama değerlerini yeni üretim üzerine kısmen, yıpranmaları ölçüsünde geçirirler. İşletme fonları ise, hammaddeleri, gereçleri, yakıtları vb. kapsar. Bunlar, bir tek üretim eylemi sırasında tüketilir, ve değerlerini büsbütün üretilen maddelere geçirirler.

Sabit fonlar toplumsal üretimde kesin bir rol oynarlar. Sabit fonları oluşturan üretim araçları, kullanılmaları içinde fizik ve moral bir yıpranmaya uğrarlar. Moral yıpranma iki kategoriye ayrılır. Birincisi, üretim araçları üretim maliyetinin düşmesi sonucu meydana gelir. Bundan ötürü, makineler ve işletmenin öbür donatımı değerlerini yitirirler, çünkü, bütün öbür metalar gibi, bunların değeri de geçmiş emek harcamaları tarafından değil, ama ele alınan dönemde yeniden-üretim için gerekli emek harcamaları tarafından belirlenir. Bu nedenle, örneğin, maliyet fiyatı şimdi daha düşük olan makinelerin eski değerlerinin bir kısmı, artık yeni üretim üzerine geçirilemez. Moral yıpranmanın ikinci kategorisi, daha yüksek verimli yeni tip makinelerin yapılması ile ilgilidir; öyle ki, bu makineler sayesinde, üretilen her ürün üzerine daha küçük bir değer geçer. Yeni değer geçiş oranı, toplumsal bir nitelik kazanır kazanmaz, eski donatım tarafından sağlanan üretime de uygulanır. Modası geçmiş makinelerle daha az emtia üretilebildiği ve bir birim ürüne daha az bir tüketilen donatım değeri geçtiği için, eski makineler geniş ölçüde değer yitirir.

Yıpranma nedeniyle artık işe yaramayan sabit üretim fonlarının geri kazanılması, *amortisman fonunu* oluşturan yedekliklerin derece derece birikimi aracıyla gerçekleşir. Amortisman fonu, büyük onarım ve yenileştirme işleri giderlerinin karşılanmasını da sağlar. Bu fon, bütün üretim harcamaları (maliyet gideri) içinde, sabit fonlar değerinin yeni üretim üzerine geçen bölümünü temsil eden tutarlar

tarafından beslenir. Amortisman oranı, sabit fonların hem fizik, hem de moral yıpranmasının fonksiyonu olmalıdır.

DOLAŞAN FONLAR

İşletmelerin etkinliğinde dolaşan fonların rolü, daha az önemli değildir. İşletmenin işletme fonları gibi kaynakları, onun *dolaşan araçlarını* oluşturur. Bu kaynaklar, dengeli yönetime özgü kimi önlemler sayesinde etkili bir biçimde kullanılır; bu önlemlerden biri de, üretim ve dolaşım zamanını kısaltarak, dolaşan araçların rotasyonunu hızlandırmaktır.

Üretim zamanı şu öğeleri kapsar: Emek-zamanı, yani çalışma süreci tarafından gerektirilen zaman; doğal olaylar (fiziksel, kimyasal, biyolojik) tarafından değişiklikler meydana getirildiği zaman (örneğin, boyanan parçaların kuruması, şarabın mayalanması, başakların olgunlaşması vb); doğal güçlerin yapılmakta olan üretim üzerinde etkili olduğu süre; emek nesnelerinin üretim yedeklikleri durumunda bulundukları süre.

Dolaşım zamanı şu öğeleri kapsar: Üretilen ürünlerin depoda kaldıkları süre, tüketim yerine ulaştırılmaları için geçen süre, satış süresi, ve son olarak, üretimin devamı için zorunlu araçların edinilme süresi.

Üretim zamanının kısaltılması, özsel olarak, öncü teknoloji ve daha iyi bir iş örgütlenmesi sayesinde, daha modern bir donatım kullanılması, ve yapım yöntemlerinin yetkinleştirilmesi ile, yapım sürecini yoğunlaştırarak, emek üretkenliğini yükselterek sağlanır. Ama, *kapitalist rejimde olanın tersine, çalışmanın insan organizmasının normal çabasını aşan hiçbir türüne sosyalizmde yer yoktur.*

Dolaşım zamanının kısaltılması bakımından, sözleşmenin elifi elifine uygulanmasının, tam ve yüksek nitelikte bir üretimin öngörülen tarihte tesliminin büyük bir önemi vardır. Bu durumda, yapılmış ürünler, işletmelerin depoların-

da yığılmayacak, tüketiciler bu ürünleri geri çeviremeyecekler, ve ödemeler normal bir biçimde yapılacaktır.

Dolaşım zamanı, yapılmış ürünler, hammaddeler ve gereçlerin çok uzun uzaklıklar arasındaki us dışı ulaştırımına son verilmesiyle de kısaltılır.

Dolaşan fonlar rotasyonunun hızlandırılması, bu fonlardan bir bölümünün üretimin genişletilmesine ayrılabilmesi olanağını verir.

ÜCRETLER FONU

Ücretler fonu işletmelerin etkinliğinde ayrı bir yer tutar. Bu fonların özgül bir dolaşımı vardır. Nitelikleri bakımından dolaşan fonların rotasyonunu andırırlar; çünkü tamamen emek karşılığının ödemesine yarar, ve yapılmış ürünler satışı ile sağlanan getiri üzerinden geri alınırlar. Bununla birlikte, ücretleri dolaşan araçlar arasında saymak, ancak saymaca (itibarî) bir şey olarak değerlendirilebilir. Üretimdeki rolü ve değer aktarma niteliği bakımından, ücretler, sosyalist işletmelerde, tamamen bağımsız bir fon oluştururlar. Sosyalizmde ücretlerin özü, "Sosyalist Toplumda Bölüşüm" başlıklı bölümde (Sekizinci Bölüm) ayrıntılı olarak tahlil edilmiştir. Burada, ücretlilik sisteminin, emekçilerin çalışma sonuçlarından maddî çıkar sağlamalarında önemli bir rol oynadığını belirtmekle yetineceğiz. Gerçekten, malî özerklik, yalnızca işletmeler personeli çıkarlarını toplum çıkarları ile birleştirmeyi gözetmez. Kolektif çıkarlandırma, ancak, üretimde çalışan insanların bireysel çıkarlandırılması ile tam bir uyum içinde olduğu zaman en iyi sonucu verebilir. İşte bu nedenle, birçok sosyalist ülkede yapılan reformlar, her emekçinin ücretini yalnızca kendi öz çabası ile değil, ayrıca *bütün işletmenin* etkinlik sonuçları ile de sıkı bir bağlılık içine koyan önlemleri öngörmektedir.

SSCB ulusal ekonomisinin yeni beş yıllık (1966-1970) ge-

lişme planı, emekçilerin gelirlerinin %30, devlet işletmeleri işçi ve müstahdem ücretlerinin %20 artacağını öngörüyor. Ve bu artış, iki yoldan olacak. Önce baremlerin yükselmesiyle. Sonra da, işletme kârlarının bir bölümü tarafından oluşturulan maddî özendirme fonu üzerinden alınan primler ve öbür götürü karşılıkların, ücretler içindeki payı yükseltilerek. Böylece, kârları ne denli yüksek olursa (ki bu, çalışmasının niteliğine bağlıdır), işletme, emekçilerin ücretlerini artırmak için o denli iyi bir duruma gelmiş bulunacaktır.

KÂRLAR TARAFINDAN BESLENEN FONLAR

Üretimi maddeten uyarmayı amaçlayan iktisadî reform, merkezî bir biçimde planlanan işletmelerin birkaç etkinlik göstergesinden biri olan kârın rolünü, büyük ölçüde artırmıştır. Kârın önemi, malî özerkliğe sahip işletmelerin birçok önemli fonlarını beslediği için, daha da büyümüştür.

Sosyalist işletmelerin kârları, yıldan yıla artar. Bu kârlar, üretimi artırmaya, kültürel ve günlük hizmetlere ayrılan yapıların yapılmasına, işletmeler personelinin gelirlerini yükseltmeye yarayan yeni olarak yaratılmış değerin tamamlayıcı parçasıdır. Kârların bir bölümü devlete aktarılır.

İşletmeler, kârların bu ayrılmasından yararlanarak, çeşitli fonlar kurarlar. Bu fonların birincisi, kârlar üzerinden alınan tutarlar, amortisman fonu üzerinden alınıp sabit fonların büsbütün yenilenmesine ayrılan tutarlar, ve son olarak, fazla donatımın satışından gelen tutarlar ile, üç kaynaktan beslenen *üretim geliştirme fonu*dur.

Üretim geliştirme fonu, kârlar üzerinden alınan tutarlarla beslendiğine göre, üretimin yetkinleşmesi, genişlemesi, kârlar yığınının, dolayısıyla kendisine verilen kaynakların en ussal kullanımını gözeten işletmenin çalışma niteliğinin fonksiyonudur.

Fon, işletmenin, üretimin yetkinleşmesi ile ilgili birçok

sorunu, bu arada yatırımlar, işletmenin modernleştirilmesi, modası geçmiş gerecin daha yetkin bir donatımla değiştirilmesi vb. sorununu kendine en uygun biçimde ve hızla çözmesini olanaklı kılar.

Gene kârlar üzerinden alınan tutarlarla beslenen ikinci fon, işletme emekçilerini *maddî özendirme fonu*dur. Geçmişte, ücretler fonu, primlerin hemen tamamını kapsıyordu. Bu sistemin iki kusuru vardı. Birinci olarak, ücretler fonunun tamamlayıcı parçası olduğundan, primler üretimin maliyet fiyatını artırıyorlardı. Hatta üretim birimi başına harcamalar düşse bile, bu düşme, emek üretkenliğindeki artıştan daha az oluyordu. Bu da gerçekleşen kârlar üzerinde olumsuz bir etkide bulunuyordu. Böylece, işletme etkinliğini değerlendirmeyi sağlayan başlıca göstergeler —maliyet fiyatı ve kâr dinamiği— işletmenin gerçek durumunu yansıtmıyordu.

İkinci olarak, işletme tarafından sağlanan başarılar, yani kârların artışı, ücretler tutarı üzerinde doğrudan yansımıyordu. Bu da emekçilerin bütün işletme çalışmasının niteliksel göstergelerini düzeltme konusundaki ilgisini azaltıyor, ve bunun sonucu, çalışma sonuçları karşısında bireysel çıkarlandırma ile kolektif çıkarlandırma arasında istenen uyum kurulamıyordu.

Maddî özendirme fonu, işletmeye, bireysel çalışma başarıları ve tüm işletmenin iyi sonuçlar alması için, personeli özendirmenin etkili araçlarını sağlar. Primler, yıl içinde olduğu gibi, yıl sonunda ve bir kezde de verilebilir.

Maddî özendirme fonunu kurmak ve artırmak için kabul edilen yöntem, üretimi büyük ölçüde uyarır. Bu fona ayrılan paraların tutarı, satışların, gerçekleşen kârın, ve işletmenin kârlılık oranının büyüklüğüne bağlıdır.

Yeni bir üretimin başlatılması ve ürünlerin niteliği, fonun önemi üzerinde büyük bir etkide bulunur.

İşletmelerde ayrıca bir de *toplumsal-kültürel ve konut*

fonu kurulur. Bu paralar, konut yapımına, dinlenme evleri, bakım evleri, klüpler, öncü kampları, çocuk bahçeleri, kreşler vb. yapımı ve bakımına ayrılır.

Bu fonların önemi, yeni planlama yöntemini uygulamaya başlayan işletmelerin somut örneği gözönünde tutularak değerlendirilebilir. Örneğin, Moskova otomatik teknik aygıtlar fabrikası, 1966 yılında, kârlarının %10'unu, yani 601.000 rubleyi bu fonlara ayırmayı öngörüyordu. Bu tutar üzerinden, 301.000 ruble maddî özendirme fonuna, 103.000 ruble toplumsal-kültürel ve konut fonuna ayrılıyor, geri kalan da üretim geliştirme fonuna gidiyordu. Öbür kaynaklardan gelen paralarla birlikte, maddî özendirme fonu, 326.000 rubleye yükselecekti.

Kârın sosyalist ülkeler ekonomisindeki artan rolü, kapitalizmde olduğundan bambaşka bir amaca yönelir. Kâr, sosyalizmde herhangi bir sınıf tarafından temellük edilmez, ama halkın, emekçilerin hizmetine konulur. Bu nedenle, burjuva iktisatçıların, SSCB ile öbür sosyalist ülkelerde gerçekleştirilen ve kârın rolünü büyük ölçüde artıran iktisadî reformun kapitalizme dönüş anlamına geldiği yolundaki tezleri, herhangi bir bilimsel temelden yoksundur. Olgular, bu reformların sosyalist ekonominin yetkinleşmesini sağladıklarını, sosyalist ülkeler topluluğundaki üretim artışı düzünlerini önemli ölçüde hızlandırdıklarını, ve bu ülkelere kapitalizmle iktisadî yarışmalarında yeni yengiler kazandıracaklarını söz götürmez bir biçimde göstermektedir.

SOSYALİST İŞLETMELER KAYNAKLARININ USSAL KULLANIMININ ÖZENDİRİLMESİ

İşletmelerin sahip bulundukları kaynakların en etkili biçimde kullanılmasında, donatımın tam kullanımında, üretimde daha az kesintiler olmasında, hammadde, gereç, yakıt ve elektrik tutumu yapılmasında, yapılmış ürünlerin satışı ve gerekli üretim araçlarının alımının elden gelen en

küçük işletme fonu ile gerçekleşmesinde vb., sosyalist toplumun çıkarı vardır.

Sosyalist ülkeler, bu amaçla, bir uyarıcılar sistemi uygularlar. Örneğin Sovyetler Birliği'nde, bu sistem, iktisadî reform uyarınca, üretim geliştirme fonu sayesinde, en başta artmaları gereken sabit fonlar ve dolaşan araçların özel tamlanma biçimleri aracıyla dışavurulur.

İkinci olarak, devlet işletmeleri, eski geri verilmez bütçe ödenekleri sistemi yerine, sabit üretim fonlarını artırmak için devlet bankası tarafından verilen uzun erimli kredilerden, ve dolaşan fonları tamamlamak için de gene aynı banka tarafından verilen kısa erimli kredilerden yararlanacaklardır.

Kullanılan fonlar için bir kira ödenmesi, bu fonların daha iyi kullanılmasını gerektirecektir. Her devlet işletmesi, sahip bulunduğu sabit üretim fonları ile dolaşan fonların önemine göre, konulan kurallar uyarınca, bütçeye kârlarından belirli bir pay ödemek zorundadır.

Burjuva iktisatçıları, sovyet iktisatçılarının, böylece değerin yalnızca emek tarafından değil, ama emeğin yanısıra toprak ve sermaye tarafından da yaratıldığı yolundaki bilimdışı (*vulgaire*) "üç üretim etkeni" ve "sermayenin üretkenliği" burjuva teorilerini kabul etmiş bulunduklarını ileri sürerler. Sosyalist işletmeler tarafından ellerinde tuttukları fonlar için ödenen borç taksidinin, devletin bu fonlardan sağladığı bir gelir olduğunu ileri sürerler; o halde, derler, fonlar bir sermaye olduğu için, değer yaratır.

Oysa, bu sorunun marksist tahlili şunları gösterir:

Birinci olarak, kullanılan fonlar için ödenen kira, işletme tarafından gerçekleştirilen kârın bir bölümünü temsil eder. Ama bu kâr, fonlar tarafından değil, işletme personelinin çalışması tarafından yaratılan değerden oluşur.

İkinci olarak, sosyalist işletmelerin fonları sermaye değildir. Bu fonlar için ödenen borç taksidi, devletin merkezî

gelirini oluşturmasına karşın, bütün halkın gereksinmeleri için, yani emekçilerin kendilerinin gereksinmeleri için kullanılır, toplumun herhangi bir sınıfı tarafından temellük edilmez. Fonlar için ödenen kira, sosyalizmde varolmayan, insanın insan tarafından sömürülmesi ilişkisini dışavurmaz. Üretim araçları, ancak ücretli emeği sömürmeye yaradıkları zaman sermaye durumuna gelirler.

Üçüncü olarak, fonlar için kira ödenmesi, malî-olmayan bir amaç da gözetir. Sosyalizmde, devlet, işletmelerin elde bulundurdukları kaynakların tümünün, dolayısıyla kârların da sahibidir. Öyleyse, eğer isterse, kârın herhangi bir bölüntüsünü, alıntı (*prélévement*) biçimi altında, doğrudan doğruya alabilir.

Fonların kullanımı karşılığı alınan kira, yalnızca bir tek amaç gözetir: işletmelere, üretim fonlarını tutumlu kullanmaktan maddî çıkar sağlamak. Fonların kullanımı için ödenen kira, fonların büyüklüğü ile orantılıdır. Bundan ötürü, üretim araçları harcaması ne denli düşük, bir başka deyişle, her rublelik üretim fonu başına gerçekleştirilen kâr ne denli yüksek olursa, işletmenin payı o denli büyük olacaktır.

Kârlılık oranının saptanma biçimi, işletmenin sahip bulunduğu fonların daha iyi bir kullanımı üzerinde etkili olur.

Kârlılık oranı, merkezî bir biçimde onaylanmış plan göstergesidir. Belirli bir dönem, örneğin bir yıl boyunca gerçekleşen kâr yığını ile, sabit üretim fonları ve dolaşan fonlar tutarı arasındaki oran olarak hesaplanır.

Her rublelik sabit üretim fonu ve dolaşan fon başına gerçekleştirilen kâr ne denli büyükse ve işletme ne denli iyi çalışıyorsa, o denli etkili demektir.

Malî özerklik rejiminde kredinin rolündeki artış da, işletmenin üretim fonlarının ussal kullanımı üzerinde etkili olur.

3. MALİ ÖZERKLİK VE KREDİ

SOSYALİZMDE KREDİ

İşletme, kaynaklarının rotasyonu süreci boyunca, el altında kullanılabilecek paralara sahiptir. Sahiptir, çünkü satılan ürün dolayısıyla fonların işletmeye geri gelmesi, ücretlerin ödenmesi, hammadde, gerçek vb. alımı ile aynı zamanda olmaz.

Buna karşılık, işletmeler sık sık ek kaynaklara gereksinme duyarlar. Özellikle, şeker rafinerisi, konserve sanayii vb. gibi üretimin mevsimlik olduğu durumlarda, bu, böyledir. Bu tür işletmeler hammadde stoku sırasında büyük yedeklikler oluşturmak zorundadırlar; bu da ek kaynaklar gerektirir; çünkü bu maddeler, bütün bir yıl boyunca işleneceklerdir.

Ulusal ekonominin başka kollarında çalışan işletmeler de zaman zaman ek kaynak gereksinmesi duyabilirler. Örneğin, üretilen ürünler henüz üreticilere teslim edilmedikleri ya da teslim edilmek üzere oldukları halde, bu ürünlerin değerini geri alıncaya değin, işletmelerin üretime devam edebilmeleri için zorunlu hammadde ve gereç sağlamaları gerekebilir.

İşletmeler, gereçlerini yenileştirmek, büyük onarımlar yapmak, dolaşan fonlarını tamamlamak vb. için, zaman zaman fon gereksinmesi duyabilirler.

Sosyalist işletmelerin el altında bulunan paraları, Devlet Bankasına yatırılır. Halk tarafından biriktirim sandıklarına yatırılmış bulunan paralar da burada toplanır. Böylece biriken paralar, Devlet Bankasına ve şubelerine, plan uyarınca, işletmelerin yeniden-üretimi normal olarak yapabilmesi için gereksinme duydukları kısa ve uzun erimli kredileri verme olanağını sağlar.

Kredilerin geri verilmesi gerektiğinden, el altında bulunan paraların, sosyalist yeniden-üretim yararına planlı

kullanımlarının özel bir biçimi olan kredi olanak ve zorunluluğu, sosyalizmde, kendini işte böyle gösterir. Kredi işlemlerinin sermaye babalarını zenginleştirmeye yaradığı kapitalizmde olup bitenlerin tersine, sosyalizm koşullarında kredi, üretimi artırmak ve yetkinleştirmek için, kaynakların ussal ve etkili bir kullanımını sağlar.

İŞLETMELERİN SABİT FONLARI İLE DOLAŞAN FONLARININ ROTASYONUNDA KREDİNİN ROLÜ

Yakın zamanlara değin, yatırım kredileri yalnızca kooperatif işletmelere veriliyordu. Devlet işletmelerine gelince, yatırımlar özsel olarak devletin yitik fonlarla (*fonds perdus*) finansmanı aracıyla yapılıyordu. Bu durum, yeterince bilinçli olmayan bazı işletme yöneticilerini, üretimi artırmak için, ussal kullanımları kaygısını çekmeksizin, en yüksek fon istemeye götürüyordu.

Eski sistem yerine şimdi uzun erimli kredi geçmiş bulunuyor. Yalnızca kolhozlar değil, devlet işletmeleri de sabit fonların genişletilmiş yeniden-üretimini, kendi öz gelirlerine (kârlar) eklenen, ve eriminde ödenmesi gereken uzun erimli banka kredisi aracıyla finanse ediyorlar.

Yeni işletmelerin de uzun erimli kredi ile kurulması uygun görülmüştür. Burada, özellikle harcamaların kısa sürede geri alınabildiği şantiyeler sözkonusudur.

İşletme fonlarını tamamlama sözkonusu olduğu zaman da, kredi, önemli bir rol oynar. Tutum amacıyla, devlet işletmeleri, bu fonların, kendilerine ancak devirli olarak ortaya çıkan en yüksek gereksinmelerine göre değil, işletme için gerekli en düşük kaynaklar sınırları içinde verildiğini görürler. Öbür gereksinmeler, gerektiğinde, Devlet Bankası tarafından verilen (bir yıla kadar) kısa erimli krediler aracıyla karşılanır. SSCB'nde, iktisadî organizmaların dolaşan fonlarının %40'tan çoğu, bu biçimde oluşur.[19]

Yakın zamanlara değin, devlet işletmelerinin kendileri-

ne özgü dolaşan fonlar zorunlu tabanı, özsel olarak, bütçe tarafından tamamlanıyordu. Bundan ötürü, işletmeler, bu fonların kullanımı için hiçbir iktisadî sorumluluk yüklenmiyorlardı. Bu durumu düzeltmek için, bu fonların tamamlanması sırasında, yitik fonlar aracıyla finansmandan kısa erimli krediye geçilmesi kararlaştırıldı.

Sabit ve dolaşan fonları çoğaltmak için krediden geniş ölçüde yararlanılması, işletmelerin bu kaynakların ussal kullanımından çıkarlandırılmasını artırır. Kredi için bir faiz ödenmesi gerekir. Bu nedenle, eğer üretim, üretim geliştirme fonları ya da kaynakların daha iyi bir kullanımı ve işin daha iyi bir örgütlenmesi sayesinde artırılıp yetkinleştirilebiliyorsa, işletmeler yok yere krediye başvurmayacaklardır. Eğer işletme, bir kredi alırsa, onu, bilinçle, yani en yüksek etkilikle kullanmak için, kuşkusuz var gücüyle çalışacaktır.

Kredinin, ödeme eriminde ödenmesi gerekir. Gecikme durumunda, ödenecek faiz oranı yükseltilir. Bu iki etken, üretimi uyarma bakımından büyük bir önem taşır. Kullanılan kredilerin eriminde ödenebilmeleri için, işletme, alınan paraların verimlendirilmesi bakımından, plan tarafından saptanan sürelere gözkulak olur; fonlarına daha çabuk kavuşmak ve dolaşan fonların rotasyonunu hızlandırmak için gerekli önlemleri alır.

Hızla yeni kapasiteler yaratılması, üretimin artırılmasını ve ek kârların gerçekleştirilmesini sağlar. İşletmeler, bankaya olan borçlarını ödeyebilirler.

Dolaşan fonların rotasyonunu hızlandırarak da benzer bir sonuç elde edilebilir. Kâr, ya da fonların rotasyonunun hızlanması sayesinde ele geçmiş bulunan paralar, banka kredisinin ödemelerine ayrılabilirler.

[19] Devlet işletmelerinin dolaşan fonlar için kendilerine özgü fonlar ve krediden gelen fonlar biçiminde yapılan ayrım, bu fonların her ikisi de devlet mülkiyetinde olduğundan, saymaca (konvansiyonel) bir ayrımdır.

Kredi, karşılığında para ödenilen bir şey olduğundan, bu durum, sosyalizmde, faiz gibi bir iktisadî kategorinin varlığına dayanır.

Kapitalizmde, faiz, artı-değerin dönüşmüş biçimidir ve bankacıları zenginleştirmeye yarar.

Sosyalist toplumda, faiz, Devlet Bankasının işleyişini sağlama zorunluluğu ve malî özerklik gereksinmeleri sonucudur.

Devlet Bankası ve çok sayıdaki şubeleri, giderlerini karşılamak, özellikle işletme ve kuruluşların cari hesapları üzerinden bir faiz ödemek zorundadırlar. Banka, kendi gelirlerini, özsel olarak işletmelere verilmiş bulunan krediler üzerinden alınan faizlerden sağlar.

Devlet Bankası, işletme ve öbür kuruluşların mevduatları için yılda %0,5 faiz öder, krediler için yılda %1-2 faiz alır.

Faiz oranı, işletmeleri krediye başvurmaktan çıkarlandırmaya yönelir. Faiz oranının işletmeler bakımından elverişli olması için, kredinin üretken kullanımı sayesinde gerçekleşen kâr, %2'den biraz yüksek olmalıdır. Faiz oranı, ikinci bir amaç da gözetir. İşletmeleri ussal bir kredi kullanımına, krediye ancak gerçek gereksinme durumunda başvurmaya, ödünç alınan fonlardan en üretken bir biçimde yararlanmaya, krediyi eriminde ödeyebilmek için çalışmayı iyi örgütlendirmeye özendirir. Zamanında ödenmeyen krediler için, faiz oranı yükseltilir, yılda %3'e çıkartılır.

Böylece, sosyalizmde artı-ürün değerinin bir bölümünden başka bir şey olmayan faiz oranı, kapitalist toplumda olduğu gibi, sermaye sunu ve istemi tarafından belirlenmez, değişmez bir orandır ve ulusal ekonominin gereksinmelerine göre plan tarafından saptanır.

Sosyalizmde kredi, yalnızca ödenmesi gereken, yani belirli bir zaman için verilen ve bir faiz ödenmesini gerektiren bir şey olmakla kalmaz, ayrıca açıkça belirlenmiş bir yönelime de sahiptir: Krediler, plan tarafından öngörülen gereksinmelerin karşılanması için işletmelerin öz kaynaklarını tamamlayan ve yalnızca bu amaca hizmet edebilen tutarlardır.

Devlet Bankası, kredi koşullarına sıkı sıkıya uyulmasına gözkulak olur ve bu amaçla işletmelerin etkinliğini denetler.

Bu denetimi daha etkili kılan bir yol, işletmelerin, çalışmalarının niteliğine göre yararlandıkları farklılaştırılmış rejimdir. İyi çalışan, üretim planlarını düzenli olarak yerine getiren işletmeler, bazı ayrıcalıklardan yararlanır, örneğin plan tarafından öngörülmemiş geçici gereksinmeleri için kredi elde edebilirler.

Plan tarafından saptanan görevleri yerine getirmeyen işletmelere, özel bir rejim uygulanır. Eğer durum altı aylık bir önel (mühlet) içinde düzelmezse, ilgili bakanlığın bir güvence vermesi gerekir, yoksa işletme kredi alamaz.

Özel durumlarda, işletme çok kötü çalıştığı zaman, banka, onu borcunu ödeyemez olarak ilân edebilir. İşletme kredi bulamaz ve bütün fon gelirleri borcun ödenmesinde kullanılır. Devlet Bankasının, öbür işletme ve kurumlara olan borçlarını ödemek için, sabit fonlar ve tarımsal işletmelerin tahıl ve saman gibi bazı işletme fonları hariç, bu işletmelerin maddî değerlerini satma hakkı vardır. Sözkonusu işletmenin bağlı bulunduğu devlet organizmaları, durumu düzeltmek için acele gözüpek önlemler almak zorundadırlar.

Sosyalist toplum, plan görevlerinin uygulanmasını ve kaynakların işletmeler tarafından ussal kullanımını işte böyle denetler, ve böylece malî özerkliğin iyi işlemesine katkıda bulunur.

YEDİNCİ BÖLÜM

KOLHOZCU REJİMİN İKTİSADİ TEMELLERİ

1. KOLHOZLARIN TOPLUMSAL EKONOMİSİ

SOSYALİST TARIM SİSTEMİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Burjuvazi iktidarının yıkılışından sonra, tarım, kapitalist işletmelerle aynı tipteki küçük ticarî işletmeler tarafından egemenlik altına alınmış olarak kalır. Sosyalist tarım sistemi, ancak kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemi içinde kurulur.

Küçük topraklar üzerinde yapılan tarım, ülke halkının artan tahıl gereksinmesini karşılayamaz, gelişen sanayie hammadde sağlayamaz. Küçük tarımsal işletme, verimli değildir. Büyük ölçüde makine kullanılmasını, üretimin bilimin gereklerine göre örgütlenmesini olanaklı kılmaz. Küçük özel işletme kırda kapitalizmi doğurur, ülkede sosyalist üretim ilişkilerinin kurulmasına bir engeldir, bundan ötürü,

sosyalizmin kuruluşunu engeller. Küçük parçasal işletmenin büyük kolektif ekonomiler biçimine dönüşümü, sosyalist devrimden sonra nesnel bir zorunluluk durumuna gelir. Bu sürecin, sosyalist ülkelerde nasıl oluştuğunu, birinci bölümde açıklamıştık.

Şu anda, sosyalist tarım sistemi, iki toplumsal mülkiyet biçimine dayanır; devlet çiftliklerini ve köylü kooperatiflerini kapsar. Tıpkı üretim araçlarının iki toplumsal mülkiyet biçimi gibi, sosyalist işletmenin tarımdaki bu iki biçimi de, bütün sosyalist ülkelerin ortaklaşa özelliğidir.

Devlet işletmeleri ile kooperatiflerin tarımsal üretimde karşılıklı olarak tuttukları yer, sosyalist sistemin içinde bulunduğu tarihsel özellikler nedeniyle, çeşitli ülkelerde aynı değildir. Sosyalist ülkelerde "devlet çiftlikleri" ya da "devlet tarımsal işletmeleri" (Sovyetler Birliği'nde "sovhozlar") olarak adlandırılan devlet işletmeleri, devlete ait topraklar üzerinde kurulur. Toprağın baştanbaşa ulusallaştırıldığı sosyalist ülkelerde, örneğin SSCB'nde, kolektif işletmeler de devlete ait ve kooperatiflerin parasız ve sürekli kullanımına verilmiş bulunan topraklar üzerinde kurulurlar. Kooperatif işletmeler, toprağın baştanbaşa ulusallaştırılmış olmamasına karşın, öbür sosyalist ülkelerde de vardır. Bu durumda, köylüler, kooperatife topraklarıyla girerler; bu da, gelirlerden bir bölümünün, bu toprakların büyüklüğüne göre bölüşülmesi sonucunu verir. Kooperatifler, emeğin, toprağın ve öbür üretim araçlarının toplumsallaşma derecesine göre, çeşitli biçimler gösterirler. Sovyetler Birliği'nde kolektif işletmenin tek biçimi, tarımsal arteldir (kolhoz). Bu nedenle, Sovyetler Birliği'nde "kolhoz" kavramı ile "tarımsal artel" kavramı birbirinden ayrılmaz.

Nitelikleri bakımından, devlet işletmeleri ile kooperatifler özdeş tipte, sosyalist işletmelerdir. Üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti üzerine kurulur, plan uyarınca gelişir, insanın insan tarafından sömürülmesini dıştalayan aynı demokratik

merkeziyetçilik ilkelerine göre yönetilirler; çalışma karşılığı, emeğe göre bölüşüm iktisadî yasasına göre ödenir.

Devlet işletmeleri ile kooperatifler gene de kendi aralarında ayrılırlar. Temel ayrım, üretim araçlarının sosyalizasyon (toplumsallaşma) derecesinde görülür. Sovhozlarda üretim araçları bütün toplum ölçüsünde toplumsallaşmıştır. Kolhozlarda ise, toprak dışında, bütün üretim araçları, kolektif mülkiyet (grup mülkiyeti) altındadır.

Bu işletmelerdeki farklı yönetim biçimleri de, bu ayrımdan kaynaklanır. Sovhozların yönetimi, iktidar organizmaları tarafından atanmış müdürlerin kişiliğinde, devletçe sağlanır. Kolhozlar, başlarında bir başkan bulunan yönetim kurulları tarafından yönetilirler. Yönetim kurulu ve başkan, kooperatif üyeleri genel kurulu tarafından seçilir.

Devlet işletmeleri, kolektif çiftliklerden önce kurulmuşlardır. Köylülere büyük mekanize işletmenin küçük çiftlikler üzerindeki üstünlüklerini göstererek, örnek hizmeti görmüşlerdir. Sovhozlar, SSCB sosyalist tarımsal sistemi içinde gitgide daha egemen bir rol oynamaktadırlar.

Sosyalist tarım sistemindeki gelişmenin ilk evrelerinde, sovhozlar ile kolhozların genel niceliksel büyümesi görülür. Ama sonradan bu iki ekonomi biçiminin gelişmesi, farklı eğilimler gösterirler.

Yeni toprakların ekime açılmasıyla, sovhozların sayısı artar. Sovyetler Birliği'nde, sovhozların sayısı 1940'ta 4.200'den 1964'te 10.100'e yükseldi. Kolhozlarda durum başkadır. Kolhozların niceliksel artış olanakları pratik olarak tükenmiştir, çünkü hemen bütün küçük köylü işletmeleri kooperatifler içine katılmış bulunmaktadırlar (bireysel köylüler ile kooperatif üyesi olmayan zanaatçılar sayısı, 1964 yılında, SSCB nüfusunun yalnızca %0,1'ini oluşturuyordu).

Öte yandan, tarımın kolektivizasyonu dönemi sırasında, büyük işletmelerin sağladığı üstünlüklerden büsbütün yararlanamayan çok sayıda küçük kolhozlar kurulmuştu. Bu ne-

denle, savaş sonrasında, kolhozcuların onamasıyla, birçok komşu işletmenin bir tek büyük işletme içinde kaynaşması biçiminde, kolhozların büyütülmesine girişildi. Bundan başka, kolhozlar genel kurullarının kararıyla, aralarından iktisadî bakımdan güçsüz bulunan bazıları, sovhozlar durumuna dönüştürüldü. Böylece kolhoz sayısı azaldı. 1965 sonunda, Sovyetler Birliği'nde 36.300'ü tarımsal kooperatif ve 600'ü balıkçı kooperatifi olmak üzere, 36.900 kolhoz bulunuyordu.

Sovhozlar ve kolhozlar, büyük sosyalist işletmelerdir. 1965 yılında, her sovhoz, ortalama 657 emekçi çalıştırıyor, 7.700 hektar toprak işliyor, hayvan çiftlikleri ise ortalama 2.093 büyükbaş hayvan besliyordu.

Her kolhoz, ortalama 422 kolhozcu aileyi topluyor, 2.900 hektarı buğday tarlası olmak üzere, 6.000 hektardan çok toprak işliyor, 967 sığırlık bir sürüye sahip bulunuyordu. Kolhozlar ve sovhozlar, etkinliklerini bir plana göre düzenler, gelişmiş tarımsal makineleri geniş ölçüde kullanır, tarım bilimindeki ilerlemeler ve öncü deneylerden iyiden iyiye yararlanırlar.

Sosyalist devletin kolhozlar karşısındaki siyaseti, tüm halkın çıkarını, kolhoz ve kolhozcuların kendi çalışma sonuçlarından çıkarlandırılmalarına bağlar. Devlet, kolhozcu üretimin üretici güçlerinin büyümesini, bütün kolhozların iktisadî gelişmesini kolaylaştırır.

Genişletilmiş yeniden-üretim, önemli özellik olarak toprağın —tarımsal üretimin başta gelen aracı— yeniden-üretimi ile, tüm tarımsal üretimin olduğu gibi, kolhozcu işletmenin de belirleyici niteliğidir. Toprağın genişletilmiş yeniden-üretimi, kendini, önce işlenmemiş toprakların işletmeye açılması, sonra da toprağın verimlilik gücünün sürekli olarak yükseltilmesi aracıyla gösterir. Kolhozcuların ek emek katkılarından gelen gelirler, büyük bölümleri bakımından, kolhozlar içinde kalırlar. Yoğun işlemeye, toprağın verimlendirilmesine gösterdikleri ilginin nedeni budur.

Toprakların yüzölçümü sınırlı olduğu için, yeni toprakların değerlendirilmesi ne sonsuz, ne de kararlaştırıcı önem taşıyan bir iştir.

Toprağın genişletilmiş yeniden-üretiminde aslolan, toprağın verimliliğini artırmak, işlenmesini yoğunlaştırmaktır. Verimlilik etkenleri tarihî etkenlerdir. "Doğa bilimlerinin ve tarım-biliminin gelişmesi, *diye yazar Marx,* toprak öğelerinin dolaysız bir değerlendirilmesini sağlayan araçları iyileştirerek, toprak verimliliğinin iyileşmesi sonucunu verir."[20] Toprak, insanların eylemi sonucu, yeni nitelikler kazanır. İnsan, ussal işleme ile, toprağı iyileştirir.

Yoğun işlemenin önemli bir öğesi, kimyanın tarıma uygulanmasıdır. Bu, öbür tarımsal-teknik yöntemlerle birlikte, iyi ürünler sağlar.

Tam mekanizasyon (eksiksiz makineleştirme), tarımsal üretimi yoğunlaştırmanın bir başka önemli koşuludur. Sosyalist ülkeler, tarımı, özellikle kolhozları, güçlü bir avadanlıkla donatmışlardır. Tarımsal çalışma birimi başına düşen elektrikli donatım, büyük ölçüde artırılmıştır. Tarımdaki enerji kaynaklarının yapısı kökten değişmiştir. Örneğin, SSCB tarımının enerjetik gücü, 1940'ta 47,5 milyon beygirgücünden 1965 başında 218,6 milyon beygirgücüne yükseldi. Kolhozlar ve sovhozlardaki çalışma birimi başına düşen enerjetik donatım gücü, 1940 ile 1964 arasında, 4,8 kat yükseldi. Elektrik tüketimi, tarımda, savaş öncesine göre 34 kat çoğaldı. Beş yıllık (1966-1970) dönem boyunca, bu tüketim, kırlarda üç kat yükselecektir.

Tarımın gelişmesi, bütün çalışmaların daha ileri bir mekanizasyonunu, kolhoz ve sovhozların daha da güçlü teknik donatımını gerektirir. Yeni beş yıllık plan (1966-1970), devlet ve kolhozların, tarımda 71 milyar rublelik, yani aşağı yukarı savaştan sonraki 19 yıl boyunca yapıldığı kadar yatırım yapacaklarını öngörüyor. Traktör üretimi önemli öl-

[20] Karl Marx, *Kapital,* Üçüncü Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1978, s. 808.

çüde yükselerek, beş yıllık dönemin sonunda yılda 625.000 traktöre, yani 1964'te üretilenin aşağı yukarı iki katına varacak. Tarıma 5 yıl içinde 1.790.000 traktör, 550.000 biçerdöver ve öbür tarımsal gereç, ve 1.100.000 kamyon verilmesi öngörülüyor.

Yoğun tarım, sulama ve iyileştirmeye de sıkı sıkıya bağlıdır. Sovyetler Birliği, şu anda (1967), 9,8 milyon hektar sulanmış toprağa sahiptir. Gelecek yıllar içinde sulama büyük ölçüde geliştirilecektir. Sulanan toprakların yüzölçümü yıldan yıla artacak, bu da iklim koşullarından bağımsız olarak iyi ürün alınmasını güvence altına alacaktır. Beş yıllık plan süresince (1966-1970), 3 milyon hektar dolayında toprak sulanacak, ve 6-6,5 milyon hektar toprak da kurutulacaktır.

KOLHOZ ÜRETİM ARAÇLARI

Tarımın yoğunlaştırılması, temeli bölümsüz (şûyulu, bölünemez) fonlar olan kolektif kolhozlar ekonomisinin gelişmesine bağlıdır. Bu fonlar, makineler, işletme binaları, sürü ve demirbaş vb. gibi başlıca üretim araçları ile, klüpler, kreşler, çocuk bahçeleri vb. gibi kültürel ve toplumsal nitelik taşıyan sabit fonları kapsar. Bölümsüz fonlar: (a) toplumsallaştırılmış üretim araçları ve kolhoza giriş payları; (b) kolhozcuların parasız olarak aldıkları mallar ve devet kredileri; (c) kolhozların parasal gelirleri üzerinden alınan yıllık alıntılar ve kolhozcuların çalışma katkılarından oluşur. Bölümsüz fonlar, ne kolhozcu artelden çıktığı zaman, ne de kolhozun tasfiyesi durumunda paylara ayrılabilir. Bölümsüz fonların temelini üretim araçları oluşturur.

Kolhozların bütün üretim araçları, sabit fonlar ve dolaşan fonlar biçiminde bölünür. Sabit üretim fonları, binaları, işlik ve aygıtları, motor ve donatımı, makineleri, ölçü aletlerini, ulaştırma araçlarını, tarımsal gereçleri, iş hayvanları ve üretken sürü hayvanlarını, fidanlıkları vb. kapsar.

Kolhozların sabit fonlarının yenilenmesi için, devlet işletmelerinde olduğu gibi, bir amortisman fonu oluşturulur.

Kolhozların sabit fonlar değeri şöyle dağılır, bina ve işlikler %52,4; üretken sürü ve kümes hayvanları %16,6; makine ve tesisat %11; iş hayvanları %1,8 vb..

Dolaşan fonlar, yedeklikleri ve tamamlanmamış üretimi kapsar. Üretim yedeklikleri şunlardan oluşur: tohum ve fideler, ot ve saman, petrol ürünleri, yedek parçalar, kimyasal gübreler, parazitler ve bitki hastalıklarına karşı savaşım için zehirli maddeler vb.. Tamamlanmamış üretim, genç hayvan sürülerini, semirtilen hayvanları, tamamlanmamış tarımsal üretimi, yarı-mamul kolhoz ürünlerini vb. kapsar.

Sabit fonlar ile dolaşan fonların doğru ve etkili kullanımı, kolektif kolhoz ekonomisindeki kesintisiz büyümenin, kolhoz gelirlerindeki artışın, kolhozcuların yaşam düzeyindeki yükselişin baş koşuludur.

2. KOLHOZLARIN GELİRLERİ VE BÖLÜŞÜMÜ

KOLHOZLARIN AYNÎ VE PARASAL GELİRLERİNİN OLUŞMASI

Kolhoz gelirlerinin ana kaynağı kolektif ekonominin gelişmesidir. Kolhozcuların çalışması, içinde, yeni olarak harcanmış canlı emeğin olduğu denli, geçmiş emeğin, yani harcanan üretim araçlarının da cisimleştiği toplam kolhoz üretimini meydana getirir. Kolhozcuların üretim için yeni olarak harcanmış emeği, gayri-safi (brüt) kolhoz gelirini oluşturur. Bu gelirin bir bölümü, emeğe göre dağıtılır; öbür bölümü, kolhozun, kolhozcuların fazla çalışmasından (*surtravail*) doğan safi (net) gelirini meydana getirir.

Aynî gelirler, kolhoz içinde kalan üretimi içerir; bu üretim, tohum ve saman fonuna, kolektif ekonominin öbür gereksinmelerine, ve kolhozcuların kişisel tüketimine ayrılır. Kolhozun para geliri, ürünün, devlete, kooperatiflere ve kolhozcu pazardaki satışından sağlanır. Kolhozların meta üretimlerinin büyümesi, para gelirini artırır.

Kolhozların meta üretiminin başlıca tüketicisi devlet olduğu için, alım fiyatı kolhozlar için büyük bir önem taşır. Kolhozcu üretimin fiyat oluşmasında, geçmişte yapılmış ağır hataları düzelten Sovyet devleti, son yıllar içinde bu fiyatları geniş ölçüde yükseltmiş, ve böylece kolhozcu üretimin kârlılığını sağlamıştır.

SBKP Merkez Komitesi plenumunun kararıyla, 1965 Martında, kolhozcu üretim fiyatlarında önemli bir artış meydana getirildi. Tahıl fiyatları, bölgelere göre %50-%100 arasında artırıldı. Bundan başka, kesin plandaki miktarın üstünde devlete satılan buğday ve çavdar fiyatları %50 daha artırıldı. Yeni fiyatlar, normal olarak çalışan bütün kolhozların kâr sağlamasını güvence altına alıyor.

KOLHOZCU ÜRETİMİN DAĞILIMI

Kolhozlar, hasat ve hayvancılık ürünlerinin bir bölümünü devlete satarlar. Devlet organizmalarından, birçok yılları kapsayan siparişler alırlar. Plandaki miktardan çok üretimin satışı, alım fiyatı yükseltildiği için, devlet tarafından özendirilir. Merkezî planlama, kolhozlar için yalnızca meta üretimi hacmini belirler. Ekim tarlalarının alanını, ekim çeşitlerini, demirbaş ve öbür göstergelerin büyüklüğünü her kolhoz kendi saptar.

Toplam aynî kolhoz üretiminin bir bölümü, üretim fonlarına ayrılır. Bunlar tohumluk fonları, ot ve saman fonları, ve kötü hasatlara karşı sigorta fonlarıdır. Kolhozcular genel kurulunun kararı üzerine, sakatlara, askerlerin gereksinli (muhtaç) ailelerine yardım fonu vb. gibi toplumsal tüketim fonları da oluşturulur. Kolhozlar, kolhozcular arasında herkesin emeğine göre dağıtılacak beslenme ürünleri ve ot ve saman fonları da oluştururlar.

PARASAL GELİRLERİN DAĞILIMI

Satılan üretimden gelen getirinin bir bölümü, artel üyelerinin emek karşılıklarını ödemeye yarar. Kolhozcuların

kişisel geliri, tarımsal aşlıklar ile emeğe göre bölüşüm fonları üzerinden alınmış bir para tutarından oluşur. Kolhozlar, parasal gelirleri ile, gelir vergilerini, sigorta poliçelerini, devletten aldıkları avansları öderler, kolhozcuların merkezî toplumsal güvenlik fonuna, belirlenen oranlardaki tutarları yatırırlar. Bölümsüz fonlar ve öbür toplumsal fonlar, daha sonra kolhozcular genel kurulu tarafından saptanan oranlar içinde tamamlanırlar.

Gelir vergisi, zorunlu ödemeler kategorisi içine girer ve kolhozun artı-ürün ya da safi gelirinin devlet bütçesini besleyen bir bölümünü temsil eder. Kolhozun, tarımsal üretim, yapılan hizmetler ve yardımcı işletmelerden gelen safi geliri, bundan %15'lik bir kârlılığa karşılık düşen bir bölümü ile kolhozcuların merkezî federal toplumsal güvenlik fonuna yatırılan tutarlar düşüldükten sonra, vergiye bağımlıdır. Emeğe göre bölüşüm fonunun, işletmede çalışan kolhozcu başına ortalama en düşük aylık ücreti (60 ruble) geçen kısmı da gelir vergisi ile vergilendirilir. Gelir vergisi, kolhozların vergiye bağımlı net gelirinin %12'si üzerinden hesaplanır.

Sigorta niteliğiyle yapılan ödemeler, tıpkı gelir vergisi gibi, kolhozun safi gelirinin merkezî devlet fonuna aktarılmış biçimidir; şu farkla ki, sigorta edilen malın yok olması durumunda, değeri kolhoza ödenir.

Üretimin sürekliliğini sağlamak için, kolhozun, örneğin gübre, benzin, veteriner hizmetleri, zararlı böceklere karşı savaşım vb. gibi günlük gereksinmelerinin karşılanmasına ayrılmış fonlara sahip bulunması gerekir. Bu harcamalar da, gene kolhozun para getirilerinden gelen işletme fonları üzerinden alınan paralarla karşılanır.

Kolhozlar, çocuk bahçeleri ve kreşler kurulmasına, yaşlıların emekliliğine, geçici çalışma yetersizliği durumunda sosyal sigortalara ayrılan tutarları, para gelirleri üzerinden alırlar. Bu kaynaklar toplumsal tüketim fonunun bir bö-

lümünü oluşturur. Kolhoz, artelin bölümsüz fonuna ayrılan tutarları para gelirleri üzerinden alır. İktisadî nitelikleri bakımından, yatırılan bu paralar, safi gelirin, kolhoz içindeki birikime ayrılan bölümünü temsil ederler. Gelirlerin dağılım biçimi, kolhozun gelişme düzeyine göre değişebilir, ama bu dağılımın yapısı, özsel olarak aşağıdaki şemada gösterildiği gibidir [şema: 2].

KOLHOZLARDA BİRİKİM İLE TÜKETİM ARASINDAKİ ORAN

Kolhozlarda birikim ile tüketimi doğru bir biçimde bağdaştırmak, kolektif ekonominin gelişmesi bakımından çok büyük bir önem taşır. Kolhozcu ekonominin hızlı gelişme kaynağı birikimdir; ama birikim kendi başına bir erek değildir, çünkü kolhozcuların gönenci ile birlikte oluşması gerekir. Üretimdeki artış ve emek üretkenliğindeki yükselişe karşın, kolhozcuların gelirlerinin olduğu gibi kaldığı kimi kolhozların uygulaması hepten yanlıştır. Öte yandan, kolhozlar, bazan tüketim fonuna safi gelirin çok büyük bir kısmını ayırırlar, öyle ki, birikim düzünleri yavaşlar. SBKP programı, kolhozlarda birikim ile tüketimin doğru bir biçimde bağdaştırılması üzerine şu ilkeleri koyar: "Gelirlerin bölüşümü sırasında *birikim ile tüketim* arasında doğru bir düzenleştirme, kolhozların iyi bir işleme koşuludur. Kolhozlar, üretime, sigortalara, ve kültürel ve toplumsal hizmetlere ayrılmış kolektif fonlarını durmadan büyütmeden gelişemezler. Öte yandan, her kolhozun, kolhozcuların kolektif ekonomiden doğan gelir artışları ve yaşama düzeylerindeki yükselişin, emek üretkenliğindeki artış ile ilişki durumunda olacak biçimde davranması gerekir."[21]

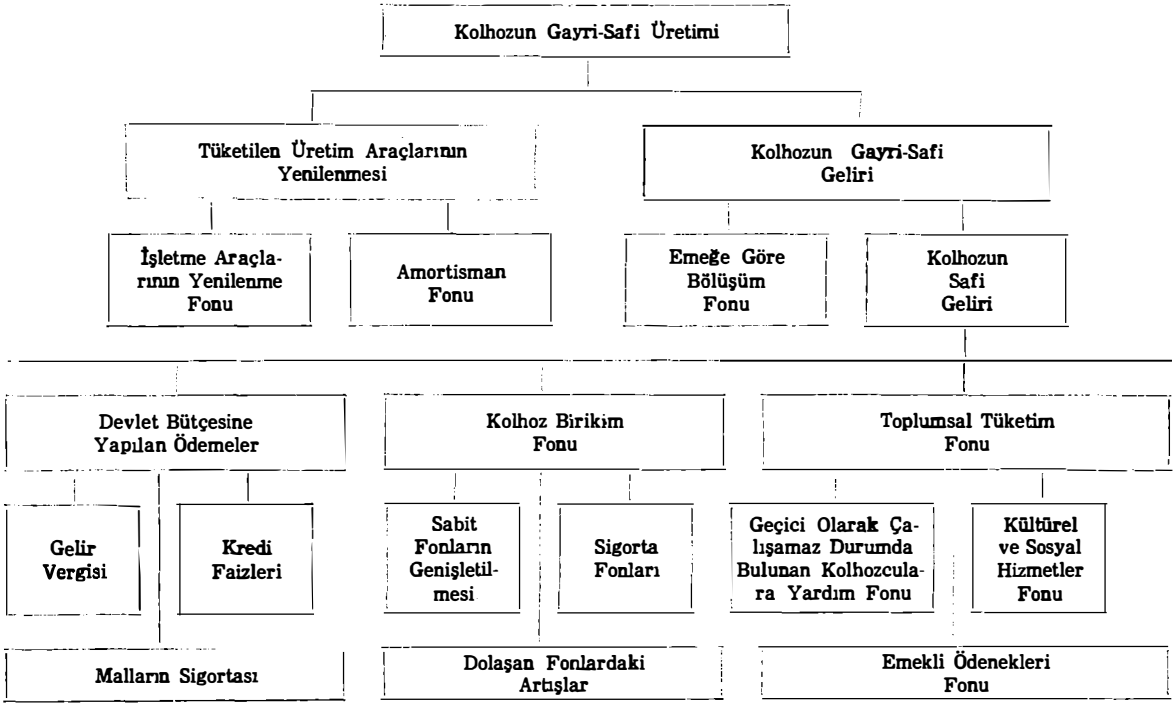
3. KOLHOZLARDA EMEĞİN ÖRGÜTLENMESİ

KOLHOZLARDAKİ EMEĞİN ÖRGÜTLENME BİÇİMLERİ

Kolhozcuların kolektif emeğinin ussal bir biçimde örgüt-

[21] *Programme du Parti Communiste de l'Union Soviétique*, Moscou, Editions en langues étrangéres, 1961, s. 93.

[ŞEMA: 2] — BİR KOLHOZUN GAYRİ-SAFİ ÜRETİMİNİN DAĞILIM ŞEMASI



lenmesi, kolhozcu ekonominin güçlenip gelişmesi bakımından çok büyük bir önem taşır. Devlet işletmelerinde olduğu gibi, emek, kolhozlarda da üretim araçlarının toplumsal mülkiyetine dayanır. İşbölümü, emeğin uzmanlaşma düzeyini yükseltir, kolhozcuların meslekî yetkinleşmelerini sağlar. "Tarımın teknik yeniden-donatımı, emeğin en ileri örgütlenme biçim ve yöntemleri ile, tarım emekçilerinin kültürel ve teknik düzeyinin olabildiğince yükseltilmesi ile birlikte gidecektir."[22]

Emeğin örgütlenmesi alanında, kolhozlar geniş ve verimli araştırmalara girişmiş ve çok değerli bir deney hazinesi toplamışlardır. Ussal bir işbölümü ve büyük sosyalist işletmelere özgü uzmanlaşma, köylü işletmelerinin birçok şeyle birden uğraşmalarının yerini almış, ve bunun sonucu, sürekli üretim ekipleri kurulmuştur. Bu yöntem, sosyalist ekonomi biçiminden en yüksek yarar elde edilmesini, sosyalist yarışmanın geliştirilmesini, kişisel çıkarla kolektif çıkarın birleştirilmesini sağlar.

Sürekli üretim ekibi, kolhozlardaki emeğin örgütlenmesinin temel biçimidir. Bu ekip, bir emekçiler topluluğunu biraraya getirir, ve modern avadanlığın en yöntemli, en etkili kullanımını sağlayan belirli bir etkinlik kolunda uzmanlaşır. Bir toprak parçası, ve gerekli üretim araçları, uzun bir süre için bu ekibe verilir. Ekip içinde işbölümü, emekçilerin uzmanlaşması görülür. Emeğin ekipler aracıyla örgütlenmesi ve uzmanlaşma, kimin ne yaptığının bilinmemesine son verir, kolhozların üretim sonucundan maddî çıkar sağlamaları ilkesinin daha iyi bir biçimde gerçekleşmesini sağlar.

Kolhozlarda, koşullara göre, karmaşık denilen ekipler ve uzmanlaşmış ekipler kurulur. "Karmaşık" ekip, çeşitli üretim kolları ile uğraşır. Örneğin, aynı ekip, buğday yetiştirir, ot ve saman işleriyle uğraşır ve hayvan yetiştirme çiftliklerinde çalışır. Uzmanlaşmış ekip, yalnızca bir tek

[22] *Programme du Parti Communiste de l'Union Soviétique*, s. 89.

ürünle (pamuk, çay, keten), bahçıvanlıkla, hayvan yetiştirmeyle, vb. uğraşır. Kimi kolhozlar, öbür ekipler hizmetinde, ayrı traktörcü ekipleri kurarlar. Kimi kolhozlarda da, makine ve traktör parkı, karınaşık ya da uzmanlaşmış ekiplere verilir. Bu, kolhozun büyüklüğü, makinelerin sayısı ve öbür etkenlere bağlıdır.

Sürekli üretim ekibi, kolhozlardaki öbür emek örgütlenmesi biçimlerini, bu arada karmaşık mekanizasyon gruplarını dıştalamaz. Bu gruplar, elleri altında, mısır, pamuk, şeker pancarı, ayçiçeği gibi bir bitki üretimine yarayan bir makineler topluluğu bulunan emekçileri kapsar.

4. KOLHOZLARDA EMEK KARŞILIĞININ ÖDENMESİ

Emek karşılığının, emeğe göre bölüşüm iktisadî yasası gereklerine uygun, doğru bir ödenmesi, kolhozların baş gelişme koşuludur. Kolhozlardaki bireysel tüketim fonunun somut bölüşüm biçimleri, kolektif ekonomilerinin nitelik ve düzeyine, meta üretiminin gelişme derecesine bağlıdır. Bu nesnel göstergelerdeki değişiklikler, kolhozcuların emek karşılıklarının ödenme biçimlerinde bazı değişiklikler sonucunu verir. Sovyetler Birliği kolhozları, aile üyesi başına eşitçi bölüşümden, bugünkü para olarak güvenceli ve düzenli ödeme biçimlerine değin, içinde emek karşılığının ussal ödeme biçimlerinin araştırıldığı uzun bir dönemden geçmişlerdir.

Bugünkü evrede, kolhozcuların emek karşılıklarının ödenmesinde, başlıca iki eğilim görülmektedir: (1) emeğe göre bölüşüm fonunda para olarak ödemenin artırılması; (2) para olarak güvenceli ve düzenli ödemeye geçiş.

Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için, sosyalist toplumda bölüşüme ayrılan bölüme (Sekizinci Bölüm) bakılması gerekir.

5. FARKLILIK RANTI VE KOLHOZCU ÜRETİMİN GELİŞMESİNDEKİ ROLÜ

SOSYALİZMDE FARKLILIK RANTININ ÖZÜ

Topraktaki özel mülkiyet tekelinden doğan mutlak rant,

toprağın ulusallaştırılması ile birlikte ortadan kalkar. Toprağın işletme nesnesi olarak tekelinden doğan farklılık rantında ise durum başkadır. Toprağın özel mülkiyeti olsun olmasın, farklılık rantı oluşur. Farklılık rantının oluşması için gerekli koşul, toprakların birbirinden farklı durum ve verimlilikleri, ve bir de üretimin kolhozlara göre eşitsiz yoğunlaştırılmasıdır.

Farklılık rantı, toplumsal ve iktisadî niteliği bakımından, sosyalizmde, kapitalist farklılık rantından büsbütün ayrılır; kapitalizmde olduğu gibi, artık ücretliler tarafından yaratılan bir artı-değer biçimi değildir. Farklılık rantı, her türlü sömürüden kurtulmuş kolhozcuların emeği ile oluşur. Kapitalist ranttan farklı olarak, toprak kirası biçimine bürünmez. Sosyalizmde, farklılık rantı, kolhozlara, kolhozculara ve sosyalist devlete gider. Bunun sonucu, farklılık rantı, sosyalizmde yepyeni bir içeriğe sahiptir.

Toprağın ortaklaşa işlenmesi, ne toprakların verim ve yer farklılıklarını ortadan kaldırır, ne de tarıma uygulanan emek ve üretim araçları harcamalarının etkililik farklılıklarını. Öyleyse kolhozlar birbirinden farklı durumlar içinde bulunurlar. Aralarından daha verimli toprakları ekenler, yüksek bir verim sağlar. Bundan ötürü üretim birimi başına daha az emek harcar. Bunun sonucu, bir üretim biriminin bireysel değeri kolhozdan kolhoza değişir. Ama kolhozcuların üretimi, bireysel harcamalara göre değil, her ürün için tek ve belirli fiyatlara göre paraya çevrilir.

Gerçekten, yalnızca en verimli toprakların işlenmesi, toplumun tarımsal ürünler gereksinmelerinin tümünü karşılayamaz. Böyle olunca, görece daha az verimli toprakların işlenmesi zorunda kalınılır. Ama bu toprakları işleyen, yani daha kötü doğal ve iktisadî koşullar içinde bulunan kolhozlar da normal yeniden-üretim olanaklarından yararlanmalıdırlar. Bu nedenle, tarımsal üretim stok fiyatları, bölgelere göre saptanır. Az verimli toprakları işleyen kolhoz-

lar için bu fiyatlar daha yüksek tutulur. Ama fiyatlar arasındaki fark, rantın tamamını yoketmez; bir bölümü, toprakları daha verimli olan kolektif işletmelere bırakılır.

Kolhozun farklılık rantı, daha verimli ya da daha iyi bir yere sahip toprakları işleyen, ve bundan ötürü daha büyük bir verim sağlayan kolhozlar tarafından elde edilen, aynî ya da parasal, ek safi gelirdir.

FARKLILIK RANTI I VE II

Sosyalist toplumda, farklılık rantı kendini iki biçim altında gösterir. Farklılık rantı I, daha verimli, ya da üretimin sürüldüğü pazara göre daha iyi bir yerde bulunan topraklara sahip kolhozlar tarafından elde edilen ek safi gelirdir. Farklılık rantı II ise, işletmesi daha yoğun olan kolhozlar tarafından elde edilen ek safi gelirdir.

Sosyalizmde, tarımdaki gelişmenin temel çizgisi yoğun tarım olduğu için, farklılık rantı II türünden ek gelirler, gelecekte daha büyük bir önem taşıyacaklardır.

1964 yılına değgin, üretimin verim ve maliyet fiyatı ile, SSCB'nin bazı önemli bölgelerindeki kolhozların parasal gelirini gösteren, ve farklılık rantı I'in oluşumu üzerine bir fikir veren rakamlara bakalım [çizelge: 3].

[ÇİZELGE: 3]

Bölgeler	Hektar başına kental olarak tahıl verimi	Mısır dışında, bir ton tahılın ruble olarak maliyet fiyatı	Kolhozların, kolhozcu aile başına parasal gelirleri (yılda ruble olarak)
Kara topraklar merkezi bölgesi	14,9	37,0	1.186
Kuzey-Kafkasya	16,0	32,0	1.673
Volga-Viatka	6,2	90,0	588
Ukrayna SSC	17,7	39,0	1.003
Beyaz-Rusya SSC	7,2	99,0	635

Kolhozların verim, maliyet fiyatı ve parasal gelirleri

arasındaki bu denli büyük farklılık, en başta toprakların farklı verimi ile açıklanabilir. Bu nedenle, daha yüksek bir verim ile daha düşük bir maliyet fiyatı, bu bölgelerin kolhozlarında farklılık rantı I'in oluştuğuna tanıklık eder. Kolhozların para gelirleri, Sovyetler Birliği'nin bütünü bakımından büyük ölçüde değişir. Örneğin, 1964'te, kolektif işletmelerin %1,1'inde parasal gelirler 100 hektar toprak başına 1.000 rubleye ulaşmazken, kolhozların %23,6'sı 100 hektar toprak başına 10.000-20.000 ruble, ve %13,7'si ise 20.000 rubleden çok bir para gelirine sahipti.

Özerkli Dağıstan SSC'ndeki iki komşu kolhozun (Lenin kolhozu ile Mirzabekov kolhozu) etkinliği ile ilgili veriler, farklılık rantı II'nin oluşmasının bir örneğini gösterir. Bu kolhozlarda üretim koşulları aynı, ama toprağın verimi farklıdır. İşte 1964 verileri [çizelge: 4]:

[ÇİZELGE: 4]

Göstergeler	Lenin Kolhozu	Mirzabekov Kolhozu
100 hektar başına gayri-safi üretim (ruble olarak)	5.953	2.738
100 rublelik sabit fon başına üretim (ruble olarak)	108,1	41,2
Kolhoz başına günlük üretim (ruble olarak)	6,26	1,93
Kârlılık (+), zarar (−) (% olarak)	+54,5	−21,4

Lenin kolhozunun daha yoğun bir işletme olduğu açıktır. Bunun sonucu, bu kolhoz, farklılık rantı II'yi oluşturan ek bir gelir gerçekleştirir.

Farklılık rantı I ve II'nin bölüşümü, birbirinden farklı bir biçimde olur. Farklılık rantı I, kolhozlarda, fon ya da emek olarak ek yatırımlar yapılmaksızın oluştuğu için, bu ek gelirleri toprağı daha verimli ya da sürüm yerlerine daha yakın bulunan kolhozlara bırakmak doğru olmayacaktır. Farklılık rantı I'in, tüm halkın gereksinmelerini karşı-

lamak için toplumun buyruğuna verilmesi doğal bir şeydir. Toprağın toplumsallaştırılması üzerine, Lenin tarafından 1918'de imzalanan kararnameden çıkan sonuç da budur. Bu kararnamede, toprakların daha büyük bir doğal verimliliği ile pazara göre daha elverişli bir durumda bulunmaları sonucu ortaya çıkan artı gelirin, toplum gereksinmelerinin karşılanması için Sovyet iktidarının buyruğuna verilmesi gerektiği söylenir. Gene de, yukarda belirtildiği gibi, farklılık rantı I'in bir bölümü, bu kolhozlara bırakılır.

Farklılık rantı II, artelin kullanımına verilen topraklar üzerine kolhoz ve devletin ek emek ve üretim araçları katkısından doğar. Bu rantın, büyük bölümü bakımından, kolhozlar içinde kalması gerekir ve gerçekten de kalır; bu rant, tarımsal kooperatiflerin toplumsal zenginliğini artırmak ve kolhozcu köylülüğün yaşam düzeyini yükseltmek için ek bir kaynak oluşturur. Bununla birlikte, farklılık rantı II'nin hepsi, kolhoza kalmaz. Bu rantın bir bölümünün, tarımda büyük yatırım harcamaları yapan devlete aktarılması gerekir. Farklılık rantının temel bölüşüm ilkeleri bunlardır.

Devlet, farklılık rantının belirli bir bölümünü nasıl alır?

Birinci olarak, devlet, farklılık rantından, kolhozların geliriyle doğru orantılı bir gelir vergisi aracılığıyla, bir pay alır.

İkinci olarak da, kolhozların üretim bölgeleri bakımından alım fiyatları sistemi aracılığıyla bir pay alır. Bu fiyatlar doğal ve iktisadî bölgelere göre değişirler. İktisadî bakımdan haklı bir gelir vergisi sistemi ile farklılık rantının doğru bir bölüşümünden esinlenen fiyatlar, sosyalist tarımın gelişmesi üzerinde geniş ölçüde etkili olurlar. SBKP programı şöyle der: "Kolhozcu sistemin bütünü içinde *'eşit emeğe eşit ücret'* ilkesini uygulayabilme bakımından, bölgeler arasında olduğu gibi çeşitli bölgeler içinde de eşitsiz doğal ve iktisadî koşullar içinde bulunan kolhozların gelirlerinin artması için, gitgide daha eşit koşulların yaratılması zorunludur."[23]

[23] *Programme du Parti Communiste de l'Union Soviétique*, s. 93.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

SOSYALİST TOPLUMDA BÖLÜŞÜM

1. SOSYALİST TOPLUMDA BÖLÜŞÜM İLKELERİ

SOSYALİZM VE KAPİTALİZMDEKİ BÖLÜŞÜM ARASINDAKİ TEMEL AYRIM

Emek ürünlerinin bölüşümü nedeniyle kurulan toplumsal ilişkiler, üretim ilişkilerinin önemli yönlerinden biridir. Her toplumsal ve iktisadî kuruluş içinde, maddî mallar ve hizmetlerin bölüşüm ilkeleri, üretim araçları ve üretilen ürünün egemen mülkiyet biçimi ile, insanlar arasında üretimde kurulan ilişkiler tarafından belirlenir. Bölüşüm, üretim araçlarına sahip bulunan kimseler yararına gerçekleşir.

Üretim araçlarının burjuvaziye ait bulunduğu kapitalist toplumda bölüşüm ilişkileri, burjuvazinin sistematik zenginleşmesini sağlama bağlar. Doğrudan üreticiler, ürettikleri maddî mallardan, ancak küçük bir pay alırlar. Emekçilerin, özellikle işçi sınıfının ürün bölüşümü içindeki payı, emek-

gücü değeriyle sınırlanır. Üstelik işçilerin ücreti, kapitalist ülkelerde emek-gücü değerinin altına da düşebilir. Örneğin, kapitalizmde sık sık görülen bir olay olan işsizlik sırasında, durum böyledir.

Üretim araçlarının sosyalist toplumsal mülkiyeti ile birlikte, bölüşüm ilişkileri dahil, üretim ilişkilerinin tümünde köklü değişiklikler ortaya çıkar. Üretim araçları emekçilere ait olduğu için, üretilen maddî mallar, tüm toplum önüne konulur ve emekçiler yararına bölüşülür. Sosyalizmin temel iktisadî yasası uyarınca, bölüşüm, halkın artan maddî ve kültürel gereksinmelerinin en eksiksiz biçimde karşılanması için yapılır.

Sosyalist toplumun, üretilen maddî malların hepsini kişisel tüketime ayıramayacağı, yani bu malları emekçiler arasında tamamen dağıtamayacağı kendiliğinden anlaşılır. Gerçekten, toplumun, üretimde tüketilmiş bulunan üretim araçlarını yenilemek ve üretimi genişletmek için gereksinme duyduğu üretim araçları, bu mallar arasında büyük bir yer tutar. Toplum, ayrıca maddî malların bir bölümünü konut yapımına, kültürel ve toplumsal işlere, üretken olmayan alandaki kurumların bakımına, yedeklikler kurulmasına ve ülke savunmasına ayırmak zorundadır.

Sosyalizmde, üretilen maddî malların yalnızca bir bölümü, özsel olarak tüketim malları, toplum üyeleri arasında dağıtılır.

Bu bölüşüm hangi temel üzerinde gerçekleşir?

Üretim araçları, tüm toplumun buyruğunda olduğu zaman, tüketim araçlarının teorik olarak üç bölüşüm biçimi vardır:

a) Toplumun her üyesinin, maddî mallardan, istek ve beğenilerine göre, hiçbir kısıntı olmaksızın pay aldığı, gereksinmelere göre bölüşüm;

b) Üretilen tüm ürünün, toplumun bütün üyeleri arasında, eşit parçalar biçiminde dağıtıldığı eşitçi bölüşüm;

c) Her emekçi tarafından, sosyalist toplum yararına harcanan emeğin nicelik ve niteliğine göre bölüşüm.

Üretim ilişkilerinin fonksiyonu olmalarına karşın, bölüşüm ilişkilerinin, edilgin bir rol oynamaktan uzak bulunduklarını belirtmek gerekir. Bu ilişkilerin, üretim üzerinde, üretim süreci içinde insanlar arasında kurulan ilişkiler üzerinde etkileri vardır. Bölüşüm, bu nedenle, üretimde önemli bir rol oynar; deyim yerindeyse, üretim ile tüketim arasında bir aracıdır.

Üretici güçlerin sosyalizmde eriştiği gelişme düzeyi, toplum üyelerinin gereksinmelerinin henüz büsbütün karşılanmasını olanaklı kılmaz. Gereksinmelere göre her türlü bölüşüm girişimi, ulusal zenginliğin tükenmesi sonucunu verecek ve kısa zamanda ekonominin dağılmasına neden olacaktır. Çünkü, üretim, gereksinmelere göre dağıtılmak için yetersiz kalacak ve bu bölüşüm biçimi, ömürlü olmayacaktır. Gereksinmelere göre bölüşüm, ancak komünizmde, ancak üretici güçler maddî malların bolluğunu sağlayacak çok daha yüksek bir gelişme düzeyine eriştikleri zaman, ancak insanlar çalışmaya karşı komünist bir tutum takınacakları zaman olanaklı olacaktır.

Sosyalizm, maddî malların eşitçi bölüşüm ilkesini de yadsır. Sosyalist eşitliğin, bölüşümde eşitçilik anlamına geldiği yolundaki anlayış, sosyalizmin küçük-burjuvaca bir yorumudur. Toplumun bütün üyeleri arasında, herbirinin emek katkısına bakmadan yapılan bölüşüm, sosyalist üretimin genişlemesini büyük ölçüde geciktirecektir. Bu durumda, bilinçli emekçi ile tembel, nitelikli uzman ile niteliksiz emekçi vb. hep aynı geliri alacaklardır. Bu, insanları, hiçbir şeyin, daha iyi çalışmaya, mesleklerini yetkinleştirmeye üretimi artırmaya özendirmeyeceği anlamına gelir.

Maddî malların eşitçi bölüşümü, kaçınılmaz bir biçimde, emek üretkenliğinde bir azalmaya neden olur; çünkü, bütün ürünler, her durumda eşit bir biçimde dağıtılacağına

göre, işçi daha iyi çalışmaya özendirilmez. Kimi ülkelerde uygulanan eşitçi bölüşüm, bu yöntemin ömürsüz olduğunu göstermiştir.

Sosyalizmde, çalışma, henüz toplum üyelerinin hepsi için başta gelen dirimsel bir gereksinme değildir. Sosyalist üretimde çalışma, emekçilerin büyük bir kısmı için bir geçim aracıdır. Bu nedenle, tinsel çalışma uyarıcıları dışında, sosyalist toplumun emekçileri maddî olarak uyarmaya, çalışma sonuçlarından onlara maddî çıkar sağlamaya da gereksinme vardır.

Son olarak, toplumsal ve iktisadî niteliği bakımından, sosyalizmde, emeğin türdeş olmadığını da hesaba katmak gerekir. Kafa ve kol emeği arasında, devlet işletmelerindeki emek ile kolhozlardaki emek arasında, sanayideki emek ile tarımdaki emek arasında, nitelikli emek ile niteliksiz emek arasında, toplumsal ve iktisadî nitelikte farklılıklar vardır. Bütün bu farklılıkların, bölüşümde de, gözönünde tutulmaları gerekir. Bazı "teorisyen"ler, maddî çıkarlandırmanın, "kişisel yarar" eğsiniminin, sosyalizm ilkeleriyle bağdaşmaz şeyler olduklarını, ve hemen hemen kapitalist ilişkilerin yeniden kurulması anlamına geldiklerini ileri sürerler.

Ama emekçilerin sosyalist toplumdaki maddî çıkarlandırılmalarının, "kişisel çıkar"larının, burjuva toplumdaki "bireysel çıkar" kavramından temelden farklı olduğu apaçık ortadadır. Kapitalizmde, bazılarının "bireysel çıkar"ları, genel kural olarak sömürüye, yani başkalarının emeğinin temellüküne dayanır.

Sosyalist toplum, niteliği gereği, üyelerinden kimilerinin başkaları zararına asalak varlığını dıştalar. Ama toplum üyelerinin yaşam düzeylerini yükseltme özlemlerini dıştalamaz, tersine, bundan yararlanır. "Herkesin durumunu iyileştirmek istediği, herkesin yaşamın iyiliklerinden yararlanmak istediği sosyalizm, diye yazıyordu Lenin, işte

budur."[24] Sosyalist üretimin amacı, halkın maddî ve kültürel gereksinmelerinin gitgide daha eksiksiz bir biçimde karşılanmasıdır. Bu nedenle, üretim artışına her emekçinin kendi çabasıyla katkıda bulunmaktaki kişisel çıkarı, sosyalizmin temel özelliğidir; bu özellik, toplum üyelerinin kişisel çıkarları ile topluluk çıkarlarının uyumunu sağlar. Emekçiler, kişisel gönençlerinin toplumsal üretimin durumuna sıkı sıkıya bağlı olduğunun, ve toplumsal üretim artışıyla birlikte artacağının bilincindedirler; durmadan büyüyen çalışma coşkusunun, toplumsal üretimi geliştirme isteğinin nedeni budur.

Maddî çıkarlandırma, ancak tüketim malları emekçiler arasında yapılan çalışmanın nicelik ve niteliğine göre dağıtıldığı zaman bir uyarıcı olabilir, emekçilerin kişisel çıkarları ile toplum çıkarı arasında bir uyum, ancak o zaman olanaklıdır.

Gene de, bu bölüşüm ilkesinin, sosyalist toplumda, bütün tüketim nesnelerini kapsamadığını hesaba katmak gerekir. Marx'ın "Gotha Programının Eleştirisi"nde belirttiği gibi, toplum gereksinmelerinin (halkın eğitimi, sağlığın korunması vb.), yönetsel aygıt gereksinmelerinin vb. karşılanması için, yeni olarak yaratılan değerden[25] yapılan bazı indirimler, emeğe göre bölüşüme öngelir. Bu indirimlerin ana bölümü maddî malların, emeğin nicelik ve niteliğinden bağımsız olarak bölüşümünün sağlanmasını olanaklı kılan toplumsal tüketim fonlarının oluşturulmasına yarar.

Buna göre, sosyalizmde, tüketim mallarının bölüşümü iki biçimde yapılır. Tüketim mallarının büyük bölümü emeğe göre, ve öbür bölümü de, her toplum üyesinin emek katkısı ne olursa olsun, toplumsal tüketim fonları üzerinden dağıtılır.

[24] V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, cilt 27, s. 549.

[25] Yeni olarak yaratılan değer, batı yazınının "safi ulusal ürün" diye nitelendirdiği şeydir.

Sosyalist toplum, nesnel zorunluluk gereği, üyelerinin istek ve istencinden bağımsız olarak, tüketim mallarının büyük bölümünü, herkesin çalışmasının nicelik ve niteliğine göre dağıtmak zorundadır. Yoksa, sosyalist üretimi normal olarak geliştirmek, ve bunun sonucu, sosyalist toplum gereksinmelerinin en tam karşılanmasını sağlamak olanaksızdır.

Sosyalizmde, yalnızca emeğe göre bölüşüm zorunluluğu değil, ama emeğe göre bölüşüm olanağı da vardır; çünkü üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti, emekten gelmeyen gelirleri özsel olarak dıştalar.

Marksizmin klasikleri, komünist toplumun ilk evresinde emeğe göre bölüşüm nesnel zorunluluğunu daha o zamandan öngörmüşlerdi. Böylece, sosyalist toplumda bölüşümü inceleyen Marx, "Gotha Programının Eleştirisi"nde, her üreticinin "toplumdan (kolektif fonlar için yapılan çalışma düşüldükten sonra) şu kadar çalışma yaptığını gösteren bir bono aldığını, ve bu bono ile, toplumsal stoklardan, emeğine eşit bir miktarda tüketim nesneleri çektiğini ...", sosyalist toplumda "yönetici ilkenin, eşdeğerli metaların değişimi için geçerli bulunan ilkenin aynı olduğunu: bir biçim altındaki belirli bir miktar emeğin, başka bir biçim altındaki aynı miktar emek ile değiştirildiğini"[26] belirtiyordu. Lenin, "eşit miktarda emeğe, eşit miktarda ürün" ilkesini uygulama zorunluluğunu vurguluyordu.[27] Emeğe göre bölüşüm, sosyalist toplumda insanların istek ve istencinden bağımsız, nesnel bir zorunluluğu dışavurduğu ve bu nesnel zorunluluk sosyalist üretim ilişkilerinin önemsiz bir yönü ile değil, ama özsel yönlerinden biri ile ilgili bulunduğu için, sosyalist toplumun iktisadî yasası olarak, emeğe göre bölüşüm

[26] K. Marx, F. Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 29.

[27] V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, c. 25, s. 505.

yasası olarak görünür.

Bu nesnel iktisadî yasanın düzenleyici yetenekleri, kendini, maddî malların topluma verilen emeğin nicelik ve niteliğine göre dağıtılması zorunluluğu ile, eşit bir emek için, cinsiyetten, yaştan, ırktan, milliyetten vb. bağımsız olarak, eşit bir ücret zorunluluğu ile açığa vurur. (Bu, sosyalizmin çok büyük bir başarısıdır. Kapitalist ülkelerde, kadınlar ve gençler, aynı çalışmayı yapsalar bile, yetişkin erkeklerden çok daha düşük bir ücret alırlar. Emek karşılığının ödenmesiyle ilgili olarak, bazı kapitalist ülkelerde, özellikle Birleşik Devletler'de, ırk ayrımı ve ulusal ayrım da geniş ölçüde uygulanır.)

Genel olarak, bu iktisadî yasa, yeteneklerini sonuna kadar kullanmak için her emekçiye maddî çıkar sağlanması zorunluluğunu dile getirir. Sosyalist toplum, iktisat siyasetinde emeğe göre bölüşüm yasasını uygular, ve böylece sosyalizmin temel ilkelerinden birini dile getirir: herkesten yeteneğine göre, herkese emeğine göre.

Emeğe göre bölüşüm yasasının, emek karşılığının ödenmesine iyi uygulanmış düzenleyici yetenekleri, emekçileri üretimi geliştirmeye, üretkenliği yükseltmeye, ve iş disiplinini pekiştirmeye özendirir, toplumsal çıkarlar ile sosyalist toplumun üyeleri olan emekçilerin kişisel çıkarları arasında tam bir uyum sağlar. Çalışma sonuçları, yalnızca emeğin niceliği (miktarı) bakımından değil, ama niteliği bakımından da belirlendiğinden, emeğe göre bölüşüm yasasının düzenleyici yeteneklerinin doğru uygulanması, sosyalist toplum üyelerinin meslekî yetkinleşmesini de geliştirir.

Emeğe göre bölüşüm yasası, kendisi de her emekçinin çalışma sonuçlarından maddî çıkar sağlamasına dayanan sosyalist yarışmanın iyi örgütlenmesinde çok büyük bir rol oynar. Böylece öncü işçiler, daha yüksek ücretler, daha yüksek primler alırlar. Daha iyi bir üretim niteliği, hammadde, yakıt, elektrik tutumu, üretimin ussallaştırılması, bir-

çok görevin birden yapılması, vb. gibi sosyalist yarışma biçimleri de aynı biçimde maddî olarak özendirilir.

Sosyalist rejimde emeğe göre bölüşüm zorunluluğu, sosyalizmde maddî malların emekçiler arasında eşitçi, parasız bölüşümünü öneren sol oportünistlerin yanılgısını kanıtlar.

Emeğe göre bölüşüm yasasının en etkili kullanımının, sosyalist toplumda, tüketim malları üretiminin belirli bir düzeyini gerektirdiğini de belirtelim. Emekçilerin gelirlerini temsil eden para yığınının, buna uygun bir kullanım-değeri yığını ile değişimi, ancak bu durumda olanaklıdır. Şu ya da bu ürünün eksikliği, emeğe göre bölüşüm yasasının çiğnenmesi sonucunu verir, emekten gelmeyen gelirler sağlanması olanaklarını yaratır (yetersiz miktarda satışa çıkarılan maddeler üzerine spekülasyon). Halkın tüketim malları bakımından azıklandırılmasının kötü bir örgütlenmesi de, aynı sonuçları verir.

Emeğe göre bölüşüm yasası, henüz sosyalist toplum üyelerinin tüketim alanındaki eşitliğini sağlamaz. Marx'ın deyişine göre, sosyalizmdeki eşitlik, kendini "ölçmek için eşit bir ölçümün —emeğin— kullanılması" ile gösterir. Ama sosyalist toplum emekçilerinin hepsi aynı yeteneklere sahip bulunmadıkları, hepsi eşit fizik güçte, aynı meslekî değerde, aynı kültürel düzeyde olmadıkları için, doğal olarak toplumdan eşit olmayan bir ürün payı alırlar. Hatta iki emekçi tarafından topluma sağlanan emeğin nicelik ve niteliği arasında tam bir eşitlik bulunsa bile, onların gerçek tüketimleri (örneğin, aile üyelerinin sayısı nedeniyle) birbirinden farklı olabilir. Bundan ötürü, emek karşılığının, emeğin nicelik ve niteliğine göre ödenmesi eşit hakkının yanısıra, gereksinmelerin karşılanmasında bir eşitsizlik de bulunur. Sosyalist toplumda, bu eşitsizlik, kaçınılmaz bir şeydir. Bu eşitsizliğin üstesinden, ancak üretici güçlerin tüketim mallarının bolluğunu sağlayacak bir düzeye yükselmesiyle gelinebilir.

Emeğe göre bölüşümün yanısıra, sosyalizmde maddî mallar ve hizmetlerin bir bölümü, toplumsal tüketim fonları aracılığıyla dağıtılır. Bu fonların zorunluluğu, her şeyden önce, sosyalist toplum üyelerinin ancak kolektif bir biçimde karşılanabilecek bazı gereksinmelere sahip bulunmaları olgusuyla koşullandırılır. Toplum, bundan başka, bakımı tamamen ya da kısmen toplum tarafından sağlanan, çalışmaya yeteneksiz üyeleri kapsar (çocuklar, yaşlılar, sakatlar). Son olarak, çeşitli emekçi kategorilerinin maddî yaşam düzeyleri arasında ki farkları elden geldiğince küçültmek, yani tüketimde emeğe göre bölüşümün ortadan kaldırmadığı farklılıkları azaltmak da zorunludur.

Böylece, toplumsal tüketim fonları üzerinden yapılan bölüşüm, emeğe göre bölüşüm sosyalist ilkesini organik bir biçimde tamamlar. Emeğin nicelik ve niteliğine doğrudan doğruya bağlı bulunmayan bu bölüşüm, gereksinmelere göre komünist bölüşümün tohumudur.

Toplumsal tüketim fonları, ulusal gelirin, sosyalist toplum üyeleri arasında ya parasız olarak, ya da bazı koşullarla dağıtılan bölümüdür. Sosyalist toplum emekçileri parasız eğitim ve sağlık hizmetlerinden, kitaplıklar ve okuma salonları vb. gibi kültürel ve eğitici hizmetlerden işte bu fonlar sayesinde yararlanırlar. Okul-öncesi kurumları (kreşler, çocuk bahçeleri) bakımı, emeklilik ödenekleri, burslar, para yardımları, bakım ve dinlenme evlerinde parasız ya da düşük fiyatla kalınması vb. hep bu fonlarla karşılanır.

Bütün halkın (devletin) toplumsal tüketim fonları dışında, bazı kolhozlarda da toplumsal fonlar vardır; öyle ki, kolhozcular bütün halkın fonlarından (parasız eğitim ve sağlık hizmetleri) olduğu denli, kendi öz fonlarından (kreşler ve çocuk bahçelerinin bakımı, emeklilik ödenekleri vb.) da yararlanırlar.

Toplumsal fonlar üzerinden yapılan bölüşüm, emeğe gö-

re bölüşümden yalnızca niteliği bakımından değil, ama gerçekleşme biçimi bakımından da ayrılır. Toplumsal fonlar niteliğiyle dağıtılan maddî mallar ve hizmetler, kişisel gelir biçimini almaksızın, doğrudan doğruya tüketilebilirler (bakım ve dinlenme evlerinde kalma, okul eğitimi, hastanelerde bakım vb.). Şu anda, emekçilerin toplumsal fonlar sayesinde yararlandıkları maddî mallar ve hizmetlerin yarıya yakını, kişisel gelirler durumuna dönüşmeden tüketilmektedir. Bu pay, gelecekte sistemli olarak büyüyecektir.

Emeğe göre bölüşüm özsel olarak para biçimine bürünür. Toplumsal fonlar üzerinden yapılan bölüşüm, para biçimine zorunlu olarak bağlı değildir (çeşitli kültürel ve eğitim kuruluşlarının, sağlık hizmetlerinin parasızlığı).

Öte yandan, bu bölüşümün bazı öğeleri herhangi bir biçimde maddî çıkarlandırma ilkelerine bağlıdır. Örneğin, bakım ve dinlenme evlerinde parasız ya da düşük fiyatla kalma bonoları, en başta en iyi emekçilere dağıtılır. Yüksek öğretim kurumlarına, gitgide daha çok işletmelerin gözde emekçileri gönderilir, ve bu emekçilerin yararlandığı öğretim bursları, işletmeler tarafından ödenir vb..

Emeğe göre bölüşüm ile toplumsal fonlar üzerinden yapılan bölüşüm, karşılıklı olarak birbirini tamamlar ve komünist bölüşüm ilkesine doğru derece derece ilerlenmesini sağlar.

Kapitalizm ile sosyalizm arasında var olan temel farklılıkları gizlemeye çalışan burjuva iktisatçıları, toplumsal tüketim fonlarının kapitalist ülkelerde de bulunduğu yolundaki teorileri şu son zamanlarda gitgide daha sık bir biçimde ileriye sürmektedirler.

Bununla birlikte, kapitalizm, toplumsal tüketim fonlarıyla övünemez; çünkü kimi ülkelerdeki sekiz yıllık parasız öğrenim ile küçük ölçüdeki sağlık yardımı bir yana bırakılırsa, kapitalizm, başka toplumsal fon bilmez. Yüksek öğrenimin bütün yurttaşların harcı olmadığı bilinir, çünkü pa-

halıdır; sağlık yardımına gelince, genel olarak paralı ve öylesine pahalıdır ki, hastalık büyük bir yıkımdır, ve emekçi ile ailesi, bunun etkisini uzun zaman duyarlar. Bazı burjuva iktisatçıları, devletin yol yapımı ve öbür bayındırlık hizmetleri için yaptığı harcamaları toplumsal tüketim fonları arasında sayarlar ki, bu, kesinlikle yanlıştır.

Böylece, üretim araçları üzerindeki sosyalist mülkiyetin varlığı, tarihte ilk kez olarak, tüketim mallarının tüm emekçiler yararına dağıtılmaları olanağını yaratır; öte yandan, üretici güçlerin sosyalizmde eriştiği gelişme düzeyi, emeğin toplumsal ve iktisadî benzemezliği ve öbür etkenler sonucu, bu tüketim nesnelerinin her toplum üyesi tarafından sağlanan emeğin nicelik ve niteliğine göre dağıtılmaları gerekir.

2. DEVLET İŞLETMELERİNDE EMEK KARŞILIĞININ ÖDENMESİ

SOSYALİZMDE ÜCRETİN ÖZÜ

Emeğe göre bölüşüm ilkesi, bütün sosyalist ülkeler tarafından, ama özel biçimler altında uygulanır.

Devlet mülkiyetinde olan işletmelerde, emeğe göre bölüşüm, ücret biçimine bürünür. Sosyalist kategori olarak ücret, yepyeni bir içeriğe sahiptir. Kapitalizmde, ücret emekgücü değer ve fiyatının dönüşmüş biçimidir. Sosyalizmde ise, emek-gücü meta olmaktan çıktığına göre, ücret, emekgücü değer ve fiyatının dışavurumu olamaz. Üretim araçlarının sahipleri olan emekçiler, elbette kendi emek-güçlerini kendilerine satamazlar.

Sosyalist toplumda ücret, işçi ve müstahdemlerin, ulusal gelir içindeki, herbiri tarafından harcanan emeğin nicelik ve niteliğine göre kişisel tüketime ayrılmış paylarının para olarak dışavurumudur. Sosyalist toplumdaki ücret ile kapitalist toplumdaki ücret arasındaki fark buradadır.

Sosyalizmde, ücretin parasal biçimi, meta üretiminin varlığı tarafından koşullandırılır. Tüketim malları meta olarak üretildikleri ve meta olarak satıldıkları için, devlet işletmelerindeki emek harcama ve sonuçları da para aracıyla değer biçimi altında dışavurulurlar. Bu koşullar altında, bütün toplum ölçüsünde bölüşüm aynî olarak gerçekleştirilemez.

Ücret, emeğe göre bölüşüm iktisadî yasasının somut kullanım biçimi olarak, sosyalist toplumda bu topluma özgü üretim ilişkilerini dile getirir, ve insanın insan tarafından sömürüsünü dıştalar. Eşit bir emeğe, sosyalist toplumun şu ya da bu üyesinin cinsiyeti, yaşı, milliyeti, mezhebi ne olursa olsun, tüketim fonundan eşit bir pay düşer.

Sosyalist toplumda, saymaca (*nominal*) ücret kadar, gerçek ücret de sürekli bir yükselme eğilimi gösterir. Ama bu artış, emek üretkenliğindeki yükselmeye karşılık düşer. Böylece, emek üretkenliğinin, dolayısıyla üretimin artış düzünleri önünde gitmeleri gerekir. Genişletilmiş yeniden-üretim kaynaklarını yaratmak ve para biçimindeki ücreti kendine karşılık düşen emtia yığını ile güvence altına almak için bu zorunludur.

ÜCRET BİÇİMLERİ

Sosyalist toplumda, ücret iki temel biçime bürünür: parça başına ücret ve zamana göre ücret. Bu iki temel biçiminin herbiri, uygulanmaları somut üretim koşullarına bağlı birçok emek karşılığının ödenmesi kategori ve sistemlerine bölünür.

Parça başına ücret, ya bireysel ya da ekipler bakımından kolektif bir nitelik taşır. Parça başına bireysel ücret, kendini şu biçimler altında gösterebilir:

a) Ücret tutarının, belirli bir zamanda yapılan üretime (parça ya da madde miktarı) bağlı bulunduğu parça başına bireysel ücret;

b) Temel ücretin, bazı göstergelerin (daha yüksek emek

üretkenliği, daha iyi nitelikte üretim, hammadde, elektrik vb. tutumu) yerine getirilmesi için primlerle tamamlandığı, dolaysız parça başına sistemi andıran primli parça başına ücret;

c) İlerleyici (müterakki) parça başına ücret. Bu sistem, plan üzerindeki üretimin, plan aşıldığı ölçüde artırılan üstün bir tarifeyle ödüllendirilmesine dayanır. Bu sistem, iktisadî planda, elverişsiz bir sistemdir, çünkü çoğu kez ücretler fonunun aşılması, dolayısıyla maliyet fiyatının yükselmesi sonucunu verir. Ama, ülkenin büyük bir gereksinme duyduğu şu ya da bu maddenin üretimini artırmak sözkonusu olduğu zaman da, bu sistemin uygulanması zorunludur. Bu nedenle, bu sistem, emek karşılığının ödenmesinde geçici bir biçimdir.

Parça başına kolektif (ekipler bakımından) ücret, özsel olarak, bireysel sistemle aynı çeşitleri gösterir, yani planın aşılması için primler ve ilerleyici tarife ile birleştirilebilir. Bu ücret biçimi, üretim süreci bütün bir ekibin çalışmasına bağlı olduğu zaman uygulanır (yüksek fırınlar, yassı mamuller, petrol kuyuları vb. ekipleri).

Zamana göre ücret, üretim, tek başına alınmış işçinin çabasına bağlı olmadığı (zincirleme çalışma, otomatikleştirilmiş üretim), ya da parça başına ücretin iktisadî bakımdan uygun görülmediği özel işler (örneğin onarım çalışmaları) sözkonusu olduğu zaman uygulanır. Zamana göre ücret sisteminde, ücret, emek-zamanı ve işçinin meslekî değerine bağlıdır. Zamana göre çalışma da, bazı göstergelerin gerçekleşmesi için primlerle tamamlanabilir (zamana göre primli ücret).

Zamana göre çalışma çeşitlerinden biri de, aylık sistemidir. Bu sistem, üretim alanında çalışan memur, mühendis ve teknisyenlere olduğu gibi, üretken olmayan alanda uygulanır. Aylıkların tutarı, ekonominin çeşitli kesimleri ve çalışma kategorileri için merkezî bir biçimde saptanır.

Teknik gelişme, özellikle üretimin otomasyon ve kimyasallaştırılması (*chimisation*), çeşitli ücret biçimlerinin genişliklerinde değişiklikler yapar. Böylece, sanayide emek karşılığının temel ödeme biçimi kalmış olmasına karşın, SSCB sanayiindeki özgül ağırlığı 1954'te %77 iken 1965'te %60'a inmiş bulunan parça başına ücret, yavaş yavaş önemini yitirir. Bundan başka, yapım yöntemlerinin karmaşıklığı, ve özellikle emeğin toplumsallaşmasındaki artış, parça başına ücretin niteliğini değiştirir. Eskiden Sovyetler Birliği'nin bölüşüm sisteminde parça başına ücretin bireyselleştirilme ve en yüksek derecede farklılaştırılma pratiği egemen olduğu halde, bugünkü eğilim parça başına kolektif ücrete, daha az ileri götürülmüş bir farklılaştırmaya doğrudur. Maden sanayii, inşaat, tarım ve başka bazı etkinlik kollarında hayli yayılmış karmaşık denilen ekiplerin örgütlenmesi pratiği, parça başına ücretin niteliğinde meydana gelen değişikliği gösterir. Ekibin kolektif emek karşılığı, maden ya da kömürün tonu, betonun metreküpü vb. gibi göstergelere göre ödenir. Toplam ücret, ekip üyeleri arasında, herbirinin meslekî niteliği ve fiilen harcadığı zamana göre paylaşılır. Bu biçim, ekip üyelerinin karşılıklı yardımlaşmasını, herkesin çalışma sonuçlarına karşı ilgi duymalarını geliştirir.

Öbür sosyalist ülkelerde de benzer ücret biçimleri uygulanır.

ÜCRETLERİN ÖRGÜTLENMESİ

Emeğe göre bölüşüm yasasının doğru bir kullanımı, emek üretkenliği, üretimin niteliği, yapılan işin güçlük derecesi, çalışma koşulları vb. hesaba katılarak, ücretlerin belirli bir farklılaştırılmasına dayanır. Bu iş, emek normları ve tarifeler sistemi aracıyla yapılır.

Emek normlarından, şu ya da bu işi yapmak için zorunlu zaman (zaman normu), ya da bir zaman biriminde

yapılacak üretim (üretim normu) anlaşılır. Bilimsel olarak hesaplanmış normlar, maddî çıkarlandırma ilkesinin eksiksiz bir biçimde gerçekleştirilmesini sağlar.

Çeşitli çalışmaların değerlendirilmesi, aşağıdaki üç temel öğeyi kapsayan tarifeler sistemi yardımıyla yapılır:

a) Tarifeler oranı, yani şu ya da bu koldaki en niteliksiz (birinci kategori) işçinin saat başına, günlük ya da aylık ücretinin miktarı; bu tarifeler, ilgili koldaki çalışma koşulları ve bu kolun ulusal ekonomi içindeki önemine göre düzenlenir; zamana göre ücrette doğrudan kullanılır, parça başına ücrette ise tarifelerin yapılmasına temel hizmeti görürler.

b) Aynı meslekten olan ve aynı kolda çalışan çeşitli nitelikteki (kategori) işçilerin emek karşılıkları arasındaki oranı gösteren ücretler skalası; birinci kategorinin ücret oranı birim olarak alınır; daha yüksek kategorilerin ücret oranlarını saptamak için gerekli katsayılar kullanılır (örneğin Aşağı-Don maden kömürü sanayiinde 8 toprakaltı çalışma kategorisi vardır, ve birinci kategori ile sekizinci kategori arasındaki oran 1/3,75'tir; makine yapımında 6 kategori vardır, ve birinci kategori ile altıncı kategori arasındaki oran 1/2'dir).

c) Tarifeler ve nitelikler listeleri, yani ekonominin her kesimindeki çeşitli işlerin özelliklerini ve her kategori ve meslekteki işçinin yanıt vereceği gerekirlikleri gösteren derlemeler.

Bu sözü edilen öğelerden başka, tarifeler sistemi, tarife bölgeleri denilen ve ülkenin çeşitli bölgelerindeki iklim koşulları ve meta fiyatlarını gözönünde tutan şeyi de kapsar. SSCB'nde beş tarife bölgesi vardır. Beşinci bölgede (Yukarı-Kuzey), ücretler birinci bölgede (SSCB'nin Avrupa bölümündeki merkez, güney ve batı bölgeleri) olduğundan 1,5-1,7 kez daha yüksektir. Tarife bölgesi, emek-gücünü, ülkenin nüfusu az bölgelerine çeker.

Ülkede tek bir tarifeler sistemi vardır, çünkü ücretler tek bir devlet fonundan ödenir.

ÜCRETLERİN ARTIŞI

Sosyalizmde ücretin niteliği, toplumdaki üretici güçlerin gelişmesi, ülkenin iktisadî potansiyelinin güçlenmesi uyarınca, sistematik ücret artışını gerektirir. En düşük ücret alan emekçilerin ücreti, son yedi yıllık plan boyunca önemli ölçüde artmıştır. SSCB'nin bütünü bakımından, işçi ve müstahdemlerin ortalama ücreti, 1958'de ayda 78 rubleden, 1965'te 95 rubleye yükselmiştir (toplumsal fonlardan sağlanan yardım ve avantajlar hariç). SBKP XXIII. Kongresinin 1966-1970 beş yıllık plan için verdiği yönergeler yeni ücret artışlarını öngörüyor. İşçi ve müstahdemlerin ortalama ücreti, 1970'te 115 rubleye erişmek üzere, beş yıllık dönem boyunca en az %20 artacak. Eğer sözünü etmiş bulunduğumuz toplumsal tüketim fonlarınca sağlanan yardım ve avantajlar da hesaba katılırsa, ortalama aylık ücret beş yıllık plan dönemi sonunda 155 ruble dolaylarına erişecektir.[28]

Saymaca ücret artışına paralel olarak, sosyalist ülkelerde emek karşılığı biçimlerinin sürekli bir yetkinleşmesi görülür. Bu alanda, SBKP Merkez Komitesinin Eylül 1965 genel toplantısı ile XXIII. Parti Kongresi tarafından önemli kararlar alınmıştır. "Ücretler konusundaki politikamızın özü, beş yıllık planın büyük üretim sorunlarının çözülmesinde ücretlerin uyarıcı rollerinin sürekli artışıdır. ... Her işçinin, her mühendis ve teknisyenin, üretim göstergeleri uyarınca üretimin nasıl artacağını, işletmenin ek geliri içindeki payının ne olacağını bilmesi zorunludur."[29] Bu, ücret baremlerinin merkezî örgütlenmesini değiştirmeksizin, işletmelerin, gerekli fonlardan yararlanarak, emekçileri, bireysel başarıları için olduğu denli, tüm işletmenin yüksek ça-

[28] 1 Ruble = 5.5 NF (Yeni Frank), [aşağı yukarı 30 TL.]

[29] *Rapport présenté par A. Kossyguine au XXIII. Congres du PCUS*, Editions de l'Agence de Presse Novasti, s. 261.

lışma sonuçları için de özendirecekleri anlamına gelir. Bu işletme fonları, kârlarla beslenir ve bu fonların kullanımı yalnızca yıl içinde yapılan prim ödemelerini değil, etkinlik bilançosunun hazırlanmasından sonra verilecek götürü primleri de öngörür.

3. KOLHOZLARDA EMEK KARŞILIĞININ ÖDENMESİ

Emeğe göre bölüşüm yasasına dayanmasına karşın, kolhozcu kooperatif sektör emekçilerinin emek karşılıklarının ödenmesi, gerek örgütlenmesi, gerek biçimi bakımından, devlet sektöründekinden gene de farklıdır. Bu, kolhozcu kooperatif mülkiyetin ve tarımsal üretimin özelliklerinden ileri gelir. Her kolhoz, üretim araç ve sonuçlarının sahibidir. Bu nedenle, kolhoz (kooperatif), kendi üyelerinin emek karşılığını devlet fonları üzerinden değil, kendi öz fonları üzerinden öder. Öte yandan, kolhozcu üretim, özsel olarak tahıl, et, sebze, süt vb. gibi tüketim malları biçimi altında görülür, bu da ücretin bir bölümünün mal olarak (aynî) dağıtılmasını sağlar (pamuk, keten vb. gibi sanayide hammadde hizmeti gören sınaî bitkilerde uzmanlaşmış kolhozlar hariç). Tarımsal kooperatiflerin kuruluş döneminde (bu, SSCB bakımından, 30 yıllarının başı, öbür sosyalist ülkeler bakımından ise, 50 yılları ve 60 yıllarının başı ile ilgilidir), emeğe göre bölüşümün özgül örgütlenmesinin temelinde bu özellikler bulunur.

SSCB'nde, kolhozların örgütlenmesinin ilk aşamasında, aynı zamanda her kolhoz üyesinin toplumsal üretimdeki çalışma göstergesi ve kolhoz gelirlerinin bölüşümüne katılma ölçüsü de olan saymaca ve özgül birim, *emek-gün* (Rusçası: *trudoden*), emeğe göre bölüşümün temel biçimiydi.[30]

[30] Emek-gün sistemine benzer bir sistem, bugün bütün sosyalist ülkelerde vardır, ama bir tek farkla. Daha önce söylemiş bulunduğumuz gibi, toprak SSCB'nde ulusallaştırılmış, oysa öbür sosyalist ülkelerde işlenmeye elverişli toprakların çoğu köylülerin mülkiyetine verilmiştir. Bu nedenle, bu ülkelerde, kimi kooperatiflerin üyeleri, kendi çalışmalarından gelen gelirlerden başka, kooperatife vermiş bulundukları toprak için para ve ürün olarak ek bir gelir daha alırlar.

Çalışma ölçüsü olarak emek-gün, emekçinin meslekî değerine, yapılacak işin karmaşıklığı, önemi ve güçlüğüne bağlı şu ya da bu işlemi yapmak için gerekli belirli bir emek miktarını temsil eder. Emek-gün, "işgünü" kavramının özdeşi olmayan bir kavramdır. Kolhozcu, iş gününü çalışarak, birçok "emek-gün", ya da bunun yalnızca bir bölümünü kazanabilir. Örneğin (tamamen soyut bir durumdan söz ediyoruz), bir traktör aracıyla 1 hektar toprak işlemesi için yapılan emek harcaması 1/10 emek-gün olarak, bir at ya da bir öküz kullanarak yapılan aynı iş, yarım emek-gün olarak değerlendirilebilir; bir ot ayıklama makinesi aracıyla bir hektarlık bir alandaki yabanî otların ayıklanması 0,008 emek-gün olarak hesaplanabilir, aynı iş elle yapıldığı zaman iki emek-güne hak kazandırabilir vb..

SSCB kolhozlarında bütün işler ve onların emek-gün olarak değerlendirilmeleri, dokuz grup altında toplanıyordu. Hiçbir meslekî nitelik istemeyen en basit işler birinci gruba giriyor ve yarım emek-gün olarak değerlendiriliyorlardı. En yüksek grup, en nitelikli işleri kapsıyor ve günlük normunu dolduran kolhozcu 2,5 emek-gün kazanıyordu. (Baremler her kolhoz tarafından ayrı ayrı düzenlenmiş ve kolhozcular genel kurulu tarafından onaylanmıştı.)

Emek-gün bakımından bölüşüm, şu özelliklerle nitelendirilir:

1. Bu bölüşüm, kolhozcuların emek karşılığının ürün ve para olarak ödenmesini öngörür. Gelirlerin bir bölümü kolhoz ürünleri biçimi altında (tahıl, patates, et vb.), ve bir bölümü de para olarak dağıtılır. Kolhoz ekonomisinin gelişmesiyle birlikte, kolhoz üyeleri gelirlerinin gitgide daha büyük bir bölümünü para olarak alırlar. Bu bölüm, 1953'te %40'tan 1969'da %82'ye çıkmıştır ve artma eğilimindedir.

2. Bu bölüşüm, çalışma ölçüsü ile tüketim ölçüsünün olanaklı uyumsuzluğuna dayanır. Emek-gün önceden saptanmış bir büyüklük değildir, yalnızca kolhoz gelirinden be-

lirli bir pay alma hakkını verir. Mutlak büyüklüğü önceden bilinmez ve tarımsal yıl içinde kolhoz tarafından gerçekleştirilen gelire bağlıdır. Bu nedenle, kolhozcuların gerçek gelirleri, yalnızca kazanılmış emek-günlerin sayısı ile değil, ama kolhozun durumu ile de belirlenir. Aynı sayıda emek-gün, kolhozuna göre, kolhozcular arasında dağıtılan farklı miktardaki para ve ürünü temsil edebilir, yani aynı miktardaki emeğe, farklı bir karşılık oranı karşılık düşebilir.

Emek-gün miktarına göre ücret, kolhozcuların eline geçen emek karşılığının yalnızca bir bölümüdür. Buna kolhozcu tarafından yardımcı ekonomi ve evinin çevresindeki toprak parçasından elde edilen geliri de eklemek gerekir (kolhozcuların bütün gereksinmeleri kolektif ekonomi tarafından karşılandığı için, üyelerinin kendi bireysel topraklarını ekmekten vazgeçmeyi iktisadî bakımdan uygun buldukları güçlü kolhozlar hariç).

Kolhozların kuruluşu sırasında ve gelişmelerinin ilk evresinde, çalışmanın muhasebeleştirilmesi ve gelirlerin bölüşümünün emek-gün sistemine göre yapılması en uygun ve hatta olanaklı olan tek şeydi.

Ama bu sistemin baştan beri bazı kusurları vardı ve sosyalist toplum, o zaman, bu kusurları kabul etmek zorundaydı. Emek-gün bakımından bölüşümde, emeğin güvence altına alınmış bir karşılığı yoktu, emek-gün başına para ve ürün olarak gelir, ancak yıl sonunda biliniyordu. Bireysel tüketim fonunun en büyük bölümünün bölüşümü, ancak tarımsal yıl sonunda gerçekleşiyordu. Kolhozların yüksek derecede ticarî bir nitelik taşıyan toplumsal ekonomisi, gider ve getirinin sıkı sıkıya karşılaştırılmasını, maliyet fiyatının hesaplanmasını, dengeli yönetimin uygulanmasını gerektiriyordu. Ama emek-gün olarak değerlendirme, bu işlerin çözümünü güçleştiriyordu. Emek-gün, somut bir çalışma miktarı ya da üretime gerekli zamanı temsil etmez. Aynı bir norm, aynı bir çalışma, emek-gün olarak bir kolhoz-

dan öbürüne farklı bir biçimde ödenir.

Bundan ötürü sosyalist ekonominin gelişmesi ile birlikte, birçok kolhoz, çalışmanın muhasebeleştirilme ve ödenmesinin daha ileri yeni biçimlerine geçer. Bunların bellibaşlıları şunlardır:

1. Kolhozculara, aynî ve parasal gelirler kalıntısının yıl sonunda dağıtılması ile birlikte, emek-gün miktarına göre (aylık ya da üç aylık) öndelikler (avanslar) ödenmesi.

Kolhozculara, gerçekten yapılan emek harcamaları üzerinden, hesabına sayılmak üzere düzenli olarak verilen bu öndelikler, kooperatif üyelerinin kolektif işletmenin gelişmesine karşı duydukları ilgiyi iyiden iyiye artırmış, daha etkin bir duruma gelmelerini sağlamış, ve iş disiplinini güçlendirmiştir. Emek karşılığının bu ödenme sisteminin kusuru şudur ki, kolhozcu, emek-günün ne temsil ettiğini bilmez (bu, para getirisine bağlıdır). Emek-gün başına öndelik tutarı, aylara ve kolhozlara göre değişir. Bu nedenle birçok kolhoz, yıl içindeki emek-gün başına verilen öndelikler için tek bir oran saptamış, ve emek karşılığının daha yetkin bir biçimine geçmişlerdir.

2. Kolhozculara, önceden, emek-gün sayılarına göre hesaplanmış, güvence altına alınmış aylıklar ödenmesi. Ayrıca, yıl sonunda, aynî ve parasal gelirlerin kalıntısı, emek-gün sayılarına göre ödenir (hesap yılının kesin sonuçlarına göre). Emek karşılığının bu parasal ve aynî ödenme biçimi, iktisadî bakımdan güçlü kolhozlar tarafından uygulanır. Bu kolhozlar, bu iş için, geçici aynî ve parasal fonlar oluştururlar. Emek karşılığının güvence altına alınmış ödenmesi, kolhozcuların etkinliğini ve emeklerinin üretkenliğini daha da artırır. 1962 yılında, kolhozların %20'si, düzenli bir biçimde, aylık öndelikler dağıtıyorlardı.

3. Çalışmanın, emek-gün hesabı yapılmaksızın, aylık güvence altına alınmış karşılığı. Kolhozcuların ücreti, bir üretim normu için, ya da sağlanan üretim birimi başına dü-

zenlenen baremlere göre, para olarak saptanır. Ücret, yapılan işler için her ay ödenir. Yıl sonunda, plan üzerinde elde edilen parasal gelirin kolhozcular arasında çalışmalarının kesin sonuçlarına göre ek bölüşümü yapılır. Emeğin bu ödenme biçimi, Sovyetler Birliği'nin bazı bölgelerinde egemen durumdadır.

Bu sistemin uygulandığı her yerde, emek, yalnızca para ile ödenir. Kolhozcular, bireysel mülkiyetlerinde bulunan hayvanların beslenmesi için gerekli şeyleri olduğu gibi, kendi yiyecek maddelerini de, kolhozdan, ya parasal gelirleri üzerinden hesaplarına sayılmak üzere veresiye, ya da kolhoz tarafından saptanan fiyatlar üzerinden peşin para ile alırlar.

Kolhozların üretimlerinin, özellikle meta üretimlerinin artışı, para şeklindeki gelirlerin yükselmesi ile birlikte, emek karşılığının para olarak ödenmesi, emek-gün miktarına göre bölüşümün var olan çeşitli biçimlerini yavaş yavaş ortadan kaldıracaktır.

Emek karşılığının para olarak ödenmesinin, emek-gün miktarına göre bölüşüm üzerindeki üstünlükleri açıktır.

Emek-gün miktarına göre bölüşümde, emek karşılığı fonu, para ve ürün biçimindeki gelirlerin kalıntısından oluştuğu halde, emek karşılığının para olarak ödenmesinde bu fon, plan tarafından öngörülür ve üretim giderlerinin içine girer. Kolhozcular ne kazanacaklarını önceden bilirler. Bu gelir, onlar için güvencelidir, ve her ay elde ederler.

İkinci olarak, çalışmanın ve kolhozculara yapılan ödemelerin para üzerinden muhasebeleştirilmesi, emek norm ve tarifelerinin hazırlanmasının, kolhozcu üretimin planlanmasının iyileştirilmesini sağlar. Emek harcamaları ile bu harcama sonuçlarını karşılaştırmak, kolhozcuların emek karşılıklarını yeniden düzenlemek, kolhozlarda dengeli yönetimin uygulanmasını kolaylaştırmak olanaklı duruma gelir. Böylece, emek karşılığının para ile ödenmesine geçiş,

kolektif ekonomiyi, kolektif ekonominin yönetimini yetkinleştirir, kolhozcu üretimin bütün niteliksel göstergelerinin yükselmesini kolaylaştırır.

Üçüncü olarak, emek karşılığının para olarak ödenmesinin uygulanması, kolhoz ve kolhozcular arasındaki doğal ilişkiler yerine, meta—para ilişkilerinin geçmesi anlamına gelir. Böylece, kooperatif üyelerinin tarımsal aşlık gereksinmelerinin daha iyi karşılanması olanaklı olur. Alım-satım ilişkileri, kolhozcuların, kolhozdan, istedikleri zaman, istedikleri nitelik ve çeşitte tarımsal ürünler satın almalarını sağlar.

Dördüncü olarak, emek karşılığının para olarak ödenmesi, kolhozcuları, üretimi paraya çevirme kaygısından kurtarır, gereksinmelerinin daha iyi karşılanmasını olanaklı kılar. Kolhozcular, yalnızca emek-gün miktarına göre kendilerine dağıtılmış bulunan ürünleri tüketme yerine, gereksinme duydukları ürünleri para karşılığı satın alabilirler.

Bundan ötürü, emek karşılığının para olarak ödenmesine geçiş, gayri-safi ve meta üretimi artışını hızlandırır, toprak ve hayvancılık ürünlerinde bolluk olacağı günü yaklaştırır, tüm üreticilerin maddî ve kültürel gönencine katkıda bulunur.

Bugünkü beş yıllık planda (1966-1970), işçiler ve müstahdemler için olduğu gibi, kolhozcular için de, emeklerinin nicelik ve niteliğine göre elde edecekleri gelirlerde bir artış öngörülmektedir. Böylece, kolhozcuların kolektif işletmeden elde ettikleri gelirler, 1970 yılında ortalama %35-40 artacaktır. Kolhozlarda emek karşılığının ödenme biçiminin gelecekteki yetkinleşmesi, onu biçimler bakımından olduğu denli, oranlar bakımından da, devlet işletmeleri tarafından uygulanan ücret sistemlerine yaklaştıracaktır.

DOKUZUNCU BÖLÜM

SOSYALİST YENİDEN-ÜRETİM

1. SOSYALİST YENİDEN-ÜRETİMİN ÖZÜ

BASİT YENİDEN-ÜRETİM VE GENİŞLETİLMİŞ YENİDEN-ÜRETİM

Yeniden-üretim, yani toplumsal üretim sürecinin kesintisiz yenilenmesi, bütün öbür toplumsal ve iktisadî kuruluşlarda olduğu gibi, sosyalizmde de toplum varlığının zorunlu koşuludur. Yeniden-üretim, toplumun bütün gelişme derecesinde ortak özellikler gösterir. Yalnızca üretim sürecini değil, bölüşüm, değişim ve tüketimi de kapsayarak, maddî mallar, üretim ilişkileri ve emek-gücünün yeniden üretimini organik bir biçimde birleştirir. Toplumsal üretim, sosyalizmde de iki ana bölüme ayrılır: üretim araçları üretimi bölümü (bölüm I) ile tüketim malları üretimi bölümü (bölüm II). Sosyalist üretimin sürekli yenilenme süreci içinde, basit yeniden-üretim öğeleri ile genişletilmiş yeniden-

üretim öğeleri birbirinden ayırdedilir. Basit yeniden-üretim, üretim sırasında tüketilen üretim araçlarının yenilenmesi gibi, üretimin eski ölçüleri içinde yenilenmesidir. Genişletilmiş yeniden-üretim, üretim hacminde, kullanılmış bulunan üretim araçlarının miktarında olduğu gibi, bir önceki döneme göre bir artış gerektirir.

Üretimi, geçmişteki ölçüler içinde yenilemek, sosyalist toplum için yetmez. Halkın durmadan artan gereksinmelerinin her zaman daha eksiksiz karşılanması, ancak üretim hacminin sistematik bir biçimde büyütülmesiyle olanaklıdır. Bu nedenle, genişletilmiş yeniden-üretim sosyalizm için nesnel bir zorunluluktur. Sosyalist üretimin genişlemesi, bütün öbür üretim biçimlerinde olduğu gibi, birikim aracıyla, yani artık-ürünün bir bölümünden yararlanılması ile gerçekleşir. Üretim araçları ile tüketim nesnelerindeki artış, birikimin maddî temelini oluşturur.

SOSYALİST VE KAPİTALİST YENİDEN-ÜRETİM

Yeniden-üretimin bütün toplumsal ve iktisadî kuruluşlarda ortak olan özellikleri bir yana bırakılırsa, sosyalist yeniden-üretim, kendisini kapitalist yeniden-üretimden ayıran özgül özelliklere sahiptir.

Gerçekten sosyalist yeniden-üretim, üretim araçlarının toplumsal mülkiyetinin egemen olduğu koşullar içinde gerçekleşir, ve sosyalizmde işleyen nesnel iktisadî yasalar tarafından belirlenir. Bu yasalardan bilinçli bir biçimde yararlanmak, bu sürecin doğal bir özelliğidir. Sosyalist yeniden-üretimin çok önemli bir özelliği, onun sürekli ve bunalımsız niteliğidir. Bu olgu, her şeyden önce, üretim ve tüketim arasında varolan dolaysız bağın, yani sosyalizmin temel iktisadî yasasının özünün sonucudur. Böyle bir bağlılık, yalnızca sosyalist üretim biçimine özgü bir özelliktir.

Tıpkı üretim olmadan tüketim olmadığı gibi, tüketim olmadan da üretim olmaz, çünkü o zaman üretim amaçsız

kalır. Ama sosyalizm-öncesi uzlaşmaz (*antagoiste*) kuruluşlarda, üretimin dolaysız ereği, sömürücü sınıflar tarafından elkonulan artı-ürün ya da artı-değerin çoğalmasıdır. Bu nedenle, üretim ile tüketim arasındaki ilişki içine bu sınıfların çıkarları karışır.

Özellikle, kapitalizmde, üretimi artıran hiçbir girişimci, hiçbir tekelci birlik, toplum gereksinmelerinin karşılanmasını gözetmez. Girişimcilerin bu etkinliğinin itici gücü, en yüksek kâr elde edilmesidir. Kuşkusuz, kapitalistler, buna, toplum gereksinmeleri üzerinden yönelirler. Bu gereksinmeleri pazar konjonktürüne, sunu ve istem arasındaki ilişkiye göre değerlendirirler. Ama bu işi yalnızca mallarını daha iyi satmak için, zenginleşmek için yaparlar.

Sosyalist üretim, halkın, yani maddî malları üreten kimselerin gereksinmelerinin karşılanmaşını gözetir. Sosyalist üretim ile tüketim arasındaki dolaysız ilişkiyi belirleyen şey, işte budur, ve bu da, sosyalist ekonominin planlı niteliği ile birlikte, kapitalizme özgü aşırı üretim bunalımlarını dıştalar.

Üretim ile tüketim arasındaki dolaysız ilişki nedeniyle, ekonominin sosyalizmdeki gelişmenin uyumlu niteliği nedeniyle, sosyalist genişletilmiş yeniden-üretim sürecine, pazar kapasitesinin sürekli genişlemesi eşlik eder. Gerçekten, toplumun üretim araçları gereksinmesi durmadan artar, ve tüketim malları isteminde de aynı şey görülür. Dünya sosyalist sisteminin kurulmasıyla birlikte, bu süreç, yalnızca tek tek ülkeleri değil, ama bu ülkeler arasındaki iktisadî ilişkileri de kapsamına alır. Bunun sonucu, sosyalist genişletilmiş yeniden-üretim süreci, iç pazarların sınırlarını aşar.

Bunalımsız üretim, sosyalizmin iktisadî yasalarının etkisi, ve sosyalist toplumun gelişmesinde uzlaşmaz çelişkilerin yokluğu, bütün bunlar, sosyalist üretimin hızlandırılmış gelişme düzünlerini koşullandırırlar. Örneğin, 1945'ten

1965'e değin sınaî üretim, Birleşik Devletler'de yalnızca iki katına çıktığı halde, SSCB'nde 8,6 katına çıktı. Yeni 1966-1970 beş yıllık plan dönemi içinde sınaî üretim, Sovyetler Birliği'nde %50 dolaylarında artacak.

Sosyalist üretim tarzının üstünlüğü, kendini tarım gibi önemli bir üretim kolunun hızlandırılmış gelişme tempoları aracıyla da gösterir. Toplam tarımsal üretim, 1959-1963 döneminde, ve 1949-1953 dönemine göre, ABD'nde yalnızca 1,2 kat artmasına karşılık, SSCB'nde 1,6 kattan çok arttı. 1966-1970 beş yıllık plan döneminde, Sovyet tarımsal üretim hacmi 1,25 kat artacak.

Sosyalist genişletilmiş yeniden-üretimin hızlandırılmış düzünleri, sosyalist ekonomi sisteminin açık üstünlüklerinden biridir. Bu düzünler, kapitalizmle barışçı iktisadî yarışmasında sosyalizmin yengisine katkıda bulunur ve komünist kuruluşun başarı kazanmasını sağlarlar.

2. TOPLAM TOPLUMSAL ÜRÜNÜN YENİDEN-ÜRETİMİ ÜRETİM ARAÇLARI ÜRETİMİNİN ÖNCELİKLİ ARTIŞ YASASI

TOPLAM TOPLUMSAL ÜRÜN VE ÖZÜ

Üretim süreci, üretime katılan emek-gücü, üretim araçları ve doğal kaynakların bağdaşmasıdır. İş aletleri aracıyla, emekçiler, çeşitli maddî mallar durumuna dönüştürmek için, emek nesneleri üzerinde etkide bulunurlar. Toplum tarafından belirli bir zaman (genellikle bir yıl) içinde üretilen tüm maddî mallar yığını, toplam (gayri-safi) toplumsal ürünü (sosyal hasıla) oluşturur.

Aynî toplam toplumsal ürün, somut emek sonucu olarak, bir yılda üretilen ve üretim araçları ile tüketim mallarından oluşan bir kullanım-değerleri yığınını temsil eder.

Soyut emek sonucu olarak, toplam toplumsal ürün, kendini, bir yıl içinde üretilen maddî mallar tutarının değeri biçiminde gösterir. Toplam toplumsal ürünün değeri, tüketilen araçların değerinden, yani geçmiş emek tarafından

yaratılan değer ile yeni olarak yaratılan değerden oluşur.

TOPLAM TOPLUMSAL ÜRÜNÜN YAPISI VE ARTIŞ DÜZÜNLERİ

Toplam toplumsal ürün, yalnızca, başta sanayii, tarım ve inşaatı kapsayan maddî üretim alanında oluşur. Bütün maddî malların kullanım-değeri gibi değerleri de bu alanda yaratılır. Ulaştırma, PTT ve ticaret de, bu kollar tarafından dolaşım alanında yapılan hizmetler üretim sürecinin devamı olduğu ölçüde, maddî üretim alanına girerler. Bu kollar, hiçbir yeni kullanım-değeri üretmediği için, yalnızca üretilen malların değerinde bir artış meydana getirirler.

Toplam toplumsal üretim, kendini meydana getiren kaynaklar bakımından, aşağıdaki yapıya sahiptir:

SSCB TOPLAM TOPLUMSAL ÜRÜN YAPISI (% OLARAK)
(1964)

Toplam toplumsal ürün	*100.0*
Sanayi	*64.1*
İnşaat	*9.5*
Tarım	*16.4*
Ulaştırma ve PTT	*4.1*
Ticaret, depolama, maddi ve teknik gereçlendirme vb.	*5.9*

Bu verilerden, toplam toplumsal ürünün en büyük bölümünün, ulusal ekonominin en önemli kolu olan sanayiden geldiği anlaşılıyor. Toplam toplumsal ürünün yapısı, dünya sosyalist sisteminin öbür ülkelerinde de açıkça görünen sınaî bir niteliğe sahiptir.

Toplam toplumsal ürünün artış derecesi, toplum gelişmesinin başta gelen göstergelerinden biridir. Sosyalist yeniden-üretimin hızlandırılmış ve bunalımsız düzünleri, toplam toplumsal ürünün, sosyalizmde, kapitalizde olduğundan çok daha hızlı artması sonucunu verir. Birleşik Devletler'de, toplam toplumsal ürün, 1945-1964 arasında %60 dolaylarında arttığı halde, Sovyetler Birliği'nde, aynı dönem boyunca %540 artmıştır. SBKP programı, toplam toplumsal ürünün 1980'de 1960'ın 15 katına çıkmasını öngörüyor.

Toplam toplumsal ürünün yeniden-üretim süreci, çeşitli bölümlerinin her sosyalist işletmede yeniden-üretilmeleri süreçlerinden oluşur. İşletmeler arasında, sosyalist ekonominin bütün öğelerinin sıkı karşılıklı bağımlılığını koşullandıran sektörler-içi ve sektörler-arası iktisadî ilişkiler vardır.

Çeşitli sosyalist işletmeler içindeki üretim sürecinin özgül niteliği ne olursa olsun, daha önceki iktisadî etkinliğe harcanmış bulunan üretim araçlarının yenilenmesi her yerde yeniden-üretimin zorunlu koşuludur. Öte yandan, üretimi geliştirmeye devam etmek ve yedeklikler oluşturmak için, toplum, ek bir üretim araçları miktarına sahip bulunmalıdır. Ensonu, sosyalist toplum üyelerinin durmadan artan gereksinmelerini karşılamak için, durmadan artan miktarda tüketim malları gerekir.

Hızlı ve sürekli yeniden-üretim düzünleri, ancak toplam toplumsal ürünün mal ve değer olarak bileşiminde belirli bir oranın kurulup sürdürülmesiyle olanaklıdır. Miktar ve değer bakımından, üretim araçları ile tüketim malları yığını arasındaki oran, dirimsel bir önem taşır. Bu oran öyle olmalıdır ki, toplam toplumsal ürünün bütün öğelerinin gerçekleşmesi (paraya çevrilmesi, sürümü) sürekli olarak sağlansın. Temel değişim oranlarının, kapitalist yeniden-üretimin tahlilinde Marx tarafından formüle edilen, ama toplumsal ve iktisadî içeriği sosyalizmde iyiden iyiye değişen gerekliliklere uygun olmaları gerekir.

Birinci olarak, toplam toplumsal ürünün, toplumsal üretimin I. bölümünde yaratılan safi toplumsal ürünü temsil eden parçası, II. bölümünün yenileme fonundan (*fonds de récupération*) yüksek olmalıdır.

İkinci olarak, I. bölümün tüm üretimi, toplumsal üretimin iki bölümünün yenileme fonları toplamından yüksek olmalıdır.

Üçüncü olarak, toplam toplumsal ürünün, iki bölümde

yaratılan safi toplumsal ürünü temsil eden parçası, II. bölümün bütün üretiminden yüksek olmalıdır.

Sosyalist toplumda toplam toplumsal üretimin bölüşümünün Marx tarafından *Gotha Programının Eleştirisi* yapıtında açıklanmış bulunan teorik ilkeleri, sosyalist genişletilmiş yeniden-üretim için bu koşulların zorunlu olduğunu gösterir. Lassalle'ın "emeğin tam karşılığı" parolasını eleştiren Marx, toplam toplumsal ürün tamamen emekçilerin bireysel gereksinmelerinin karşılanmasına ayrıldığı takdirde, sosyalist toplumun gelişemeyeceğini belirtir. Bu durumda, toplumun elinde, ne üretimde tüketilen çalışma araç ve nesnelerini ödünlemek, ne de üretimi genişletmek ve yedeklikler oluşturmak için gerekli üretim araçları bulunur. Genişletilmiş yeniden-üretim, ancak toplam toplumsal ürünün bileşimi içinde yukarda sözü edilen oranlılık koşullarına uygun davranarak başarılabilir.

ÜRETİM ARAÇLARI ÜRETİMİNİN TÜKETİM MALLARI ÜRETİMİNE GÖRE ÖNCELİKLİ ARTIŞI

Toplam toplumsal ürünün bileşimi, üretim gereksinmeleri ile sosyalist toplumun öbür gereksinmelerinin karşılanması, son tahlilde, toplumsal üretimin I. ve II. bölümleri arasındaki orana (ilişkiye) bağlıdır. Sosyalist genişletilmiş yeniden-üretim, ancak üretim araçları üretiminin öncelikli artış yasasına uygun olarak, yani bölüm I'in, bölüm II'den daha hızlı büyümesi yasasına göre yapılabilir. Mekanik teknik koşullar içinde, genişletilmiş yeniden-üretimin nesnel iktisadî yasasıdır bu.

Sosyalist üretimin amaçlarına, ancak sürekli üretim artışı, en başta da emek üretkenliğinin sistematik yükselmesi aracıyla erişilebilir.

Teknik ilerleme, emek üretkenliğindeki artışın temel etkenidir. Kapitalizmden farklı olarak, sosyalizmde, yeni teknik ve teknolojilerin sistematik uygulanması karşısında

nesnel engeller yoktur. Sosyalist üretimin sürekli artış ve yetkinleşmesine, tüketilen üretim araçlarının bir bölümünün yerine sistematik olarak daha yetkin yeni araçların geçmesi, ve üretimin genişlemesi için bilim ve tekniğin en yeni başarılarının uygulanması eşlik eder. Bu da doğal olarak toplumsal üretimin I. bölümündeki etkinlik kollarının hızlandırılmış gelişmesine dayanır.

Toplum ancak bu koşulla durmadan daha büyük miktarda modern ve yetkin üretim araçlarına sahip olabilecek, ve ancak bu koşulla, bu temel üzerinde ulusal ekonominin bütün kesimlerinde emek üretkenliğini yükseltebilecektir. Toplumsal üretimin hızlandırılmış büyümesi, ve bunun sonucu, halk gereksinmelerinin durmadan daha eksiksiz karşılanışı bu biçimde sağlanır.

Sosyalizmde üretim araçları üretiminin öncelikli artışı yasası bambaşka bir biçimde işler, ve toplumsal ve iktisadî sonuçları, kapitalizmde olduğundan tamamen farklıdır. Bu, adı geçen yasanın sosyalist üretim ilişkilerinin özünü dışavurmasından, ve sosyalist üretim biçiminin iktisadî yasalar bütününe sıkı sıkıya bağlı bulunmasından ileri gelir.

Birinci olarak, üretim araçları üretiminin öncelikli artışı yasasının etkisi, ulusal ekonominin uyumlu, dengeli gelişme yasasının etkisine sıkı sıkıya bağlıdır. İkinci olarak, sosyalist üretimin amacı, halk gereksinmelerinin eksiksiz karşılanması olduğu, ve bu amaca sosyalist üretimin artış ve yetkinleşmesi ile erişebildiği için, toplumsal üretimin I. ve II. bölümlerinin gelişmesi arasında uzlaşmaz çelişkiler yoktur ve olamaz.

Ereği halk gereksinmelerinin karşılanması olan üretim artışı, hiç de II. bölümdeki üretim artışının yeğ tutulması gerektiği anlamına gelmez. Eğer böyle olsaydı, toplum, toplumsal üretimin bütününün artış ve yetkinleşmesi için gerekli üretim araçlarının yetersizliği ile karşı karşıya kalırdı. II. bölümdeki üretim hacmi, ancak üretim araçları üre-

timinin öncelikli artış temeli üzerinde artırılabilir.

I. ve II. bölümler arasındaki oranlar, sosyalist toplumun çeşitli gelişme evrelerinde aynı kalmaz. Bu oranlar, iktisadî ve siyasal görevler uyarınca değişir. Sosyalizm yoluna giren ülkelerden çoğunun geçtiği sanayileşme döneminde, sosyalist ekonominin büyük mekanik sanayi biçimindeki temellerinin kurulması, I. bölümün gelişme düzünlerinin, II. bölümünkülerden çok daha hızlı olmasını öngerektirir.

Sonraları, ağır sanayi geliştiği ölçüde, her iki bölümün gelişme düzünleri arasında derece derece bir yaklaşma görülür. Güçlü bir iktisadî temelin varlığı, II. bölümdeki etkinlik kollarının genişlemesine gitgide daha büyük kaynakların ayrılmasını olanaklı kılar, ve böylece toplum üyelerinin gereksinmelerinin durmadan daha eksiksiz bir biçimde karşılanmasını sağlar. Örneğin, SSCB'nde, 1924-1940 döneminde, üretim araçları üretiminin yıllık ortalama artış düzünleri, tüketim malları üretiminin yıllık ortalama artış düzünlerini %70 kadar geçiyordu. Son yıllarda, bu fark, iyiden iyiye azaldı. 1966-1970 beş yıllık plan döneminde, sınaî üretim şöyle artacak: A grubu (üretim araçları üretimi) %49-52; B grubu (tüketim malları üretimi) %43-46.

Komünizmin ana çizgileriyle kurulması döneminde her iki grubun gelişme düzünleri arasında yeni bir yaklaşma öngörülmektedir. Bu amaçla, ve tüketim malları üreten kollardaki teknik temelin genişleme ve yetkinleşmesini sağlamak için, I. bölüm içinde, II. bölüm işletmelerine yönelen üretimin payının artırılması düşünülüyor. 1980'e doğru, ağır sanayi tarafından ve ağır sanayi için üretilecek üretim araçları üretiminin altı katına çıkarılması, ve bu üretimin tüketim malları yapımına ayrılan bölümünün 13 ile çarpılması öngörülüyor. Öte yandan, birçok ağır sanayi işletmesi, kendileri tarafından üretilen tüketim malları payını artıracak.

Toplam toplumsal üretimin bütünü içinde I. bölüm üretiminin kesintisiz artışı, üretim malları üretiminin öncelikli artışı sonucudur. Çarlık Rusyasında, 1913'te, sanayinin "A" grubunun (bölüm I) payı %35, ve "B" grubunun (bölüm II) payı %65 olduğu halde, SSCB'nde, 1964'te bu oran karşılıklı olarak %75 ve %25 biçiminde kuruluyordu.

Dünya sosyalist sisteminin öbür ülkelerinde de benzer bir ilişki var (% olarak) [çizelge: 5]:

[ÇİZELGE: 5]

SOSYALİST ÜLKELER (1962-1963)	*Grup "A"*	*Grup "B"*
Bulgaristan	**50,7**	**49,3**
Macaristan	**67,1**	**32,9**
Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti	**52,8**	**47,2**
Polonya	**60,9**	**39,1**
Romanya	**63,8**	**36,2**
Çekoslovakya	**60,7**	**39,3**

3. SOSYALİST TOPLUMUN ULUSAL GELİRİ

SOSYALİST TOPLUMDA ULUSAL GELİR KAVRAMI

Ulusal gelir artışı, sosyalist genişletilmiş yeniden-üretiminin genel etkililik göstergesidir.

Ulusal gelir artışının özü, ancak marksist-leninist yeniden-üretim teorisi sayesinde anlaşılabilir. Daha önce söylemiş bulunduğumuz gibi, tüketilen üretim araçlarının yenilenmesi, üretim sürecinin yinelenmesinin zorunlu koşuludur. Toplam toplumsal ürünün bu erekle kullanılan bir bölümü, yenileme fonunu oluşturur. Geri kalanı, safi toplumsal ürün ya da ulusal geliri temsil eder.

Bunun sonucu olarak ulusal gelir, toplumsal ürünün yıl içinde tüketilen üretim araçlarının yenilenmesinden sonra kalan bölümüdür. Yenileme fonu, basit yeniden-üretimi sağlar, oysa ulusal gelir, sosyalist genişletilmiş yeniden-üretimin ve halk gönencinin kaynağıdır.

Sosyalist toplumun ulusal geliri ile kapitalist toplumun

ulusal geliri arasındaki ilke farkı, her şeyden önce, birincisi, her türlü sömürüden kurtulmuş insanların emek ürünü olduğu ve emekçilere ait bulunduğu halde, ikincisinin ücretli emekçilerin çalışmasından doğması ve bu gelirin en büyük bölümünün kapitalistlerin elinde kalmasına dayanır.

Aynî ulusal gelir, üretimin genişlemesi ve yedeklikler kurulması için gerekli üretim araçları yığını ile, sosyalist toplum üyelerinin durmadan artan maddî ve kültürel gereksinmelerinin karşılanmasına yönelik tüketim malları yığınını temsil eder.

Ulusal gelir, yeni olarak yaratılmış bir değerdir. Sosyalist toplumda meta üretimi varolduğu için, ulusal gelir para biçiminde ifade edilir. Bütün maddî üretim alanlarının toplam üretim değerinden, yıl içinde tüketilen üretim araçları değeri düşülür (hammaddelerin, gereçlerin, yakıtların, tüketilen elektriğin yıllık değeri ve amortismanların yıllık tutarı). Geri kalan, ulusal geliri temsil eder.

Toplam toplumsal ürünün belli bir parçası olan ulusal gelir, maddî üretim alanında oluşur. Ulusal gelirin sektörsel yapısı aşağıdaki gibidir. (% olarak):

(1964)

Ulusal gelir toplamı	*100,0*
Sanayi	*53,6*
İnşaat	*8,9*
Tarım	*21,4*
Ulaştırma ve PTT	*5,4*
Ticaret, depolama, maddî ve teknik gereçlendirme vb.	*10,7*

Yukarıdaki veriler, SSCB ulusal gelirinin yarıdan çoğunun sanayide yaratıldığını gösterir. Bu durum, sanayileşmiş bütün sosyalist ülkelerde böyledir.

ULUSAL GELİRİN ARTIŞ DÜZÜNLERİ

Sosyalist genişletilmiş yeniden-üretimin hızlandırılmış ve bunalımsız düzünleri, ulusal gelirin kapitalizmde olduğundan daha hızlı düzünlerle artması sonucunu verir.

1964'te, SSCB ulusal geliri, 1950'ye göre 3,4 kata yakın, Macaristan'da 2,3 kat, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde 2,7 kattan çok, Polonya'da 2,6 kat, Romanya'da 3,8 kat dolaylarında, Çekoslovakya'da 2,2 kat yüksek oldu.

Aynı dönem boyunca ABD ulusal geliri, ancak 1,6 kat, İngiltere ulusal geliri ise 1,4 kat dolaylarında yükseldi.

Sosyalist üretim tarzının üstünlüklerini yadsımaya çalışan burjuva iktisatçıları, sosyalizmde iktisadî büyüme düzünlerinde bir yavaşlama olacağını, büyüme düzeylerinin zamanla kapitalizmdekinin aynı olacağını ileri sürerler. Emperyalizm ideologları, sosyalist ekonomi sisteminin toplumsal üretimde daha büyük bir etkililik sağlamaya yetenekli olmadığını kanıtlamaya çalışırlar. Bu "teori"yi de, SSCB ulusal gelirinin artış düzünleri ile ilgili Sovyet istatistiklerine dayandırırlar: ulusal gelir, 1959'da %8 arttığı halde, 1962'de ancak %6,1, hatta 1963'te %4,5 artmıştı. Ama bu düzün yavaşlaması, Sovyet iktisadî gelişmesinin belirleyici niteliği değildir, geçici nedenlere bağlıdır. Bunun nedeni, ülkenin doğu bölgelerindeki doğal kaynakların işletmeye açılması gibi, sanayi ve tarımdaki bazı yeni etkinlik kollarının gelişmesi için çok büyük kaynakların ayrılmış bulunmasıdır. İlk yıllarda, ulusal gelir artışı bakımından, bu yatırımların geri alınması görece daha yavaştır. Üstelik 1963'ün son derece kötü tarımsal ürünü de ulusal gelir artışı üzerinde etkili olmuştur.

Ama zamanla bu etkenlerin olumsuz etkilerinin üstesinden gelinecektir. 1958-1965 yedi yıllık döneminde, yıllık ortalama ulusal gelir artış düzünleri %6 olduğu halde, 1966-1970 beş yıllık döneminde %6,7-7,1 olacaktır. Hızlandırılmış ulusal gelir artış düzünleri, komünist kuruluşun başarısının zorunlu koşuludur.

ULUSAL GELİRİN BÖLÜŞÜM VE YENİDEN DAĞILIMI

Ulusal gelir, üretimin genişlemesi ve toplum üyelerinin

gereksinmelerinin karşılanmasının kaynağı olduğu için, bölüşüm ve yeniden-dağılım sonucu, birikim fonu ve tüketim fonu biçiminde, iki ana bölüme ayrılır. Daha ileride göreceğimiz gibi, bu fonların her biri, sosyalist toplumun çeşitli gereksinmelerine göre yeniden kimi daha küçük fonlar biçiminde bölünür.

İlk bölüşüm niteliğiyle, sosyalist toplumun ulusal geliri, yeni yaratılmış değer olarak, maddî üretimde çalışan kimselerin emek karşılıkları fonu ve toplumun safi geliri halinde, iki parçaya bölünür. Ulusal gelirin bu iki öğesi arasında uzlaşmaz çelişkiler yoktur, her ikisi de emekçilere aittir ve plan uyarınca onların çıkarına hizmet eder.

Sanayi, tarım, inşaat ve maddî üretimin öbür kollarındaki emekçilerin gerçek gelirlerinin ana bölümü, bugün emeğe göre emek karşılığının ödenmesi fonları tarafından oluşturulur.

Sosyalist toplumun safi geliri de, kendi payına, ilk bölüşüm niteliğiyle, sosyalist işletmelerin safi geliri (artı-ürünün işletme elinde kalan bölümü) ile devletin merkezî geliri (artı-ürünün devlet bütçesine ödenen bölümü) biçiminde ikiye bölünür.

Ulusal gelirin büyük bölümü, sosyalist devlet tarafından toplanır ve ulusal ekonominin, toplumsal ve kültürel nitelikteki önlemlerin, ülke yönetim ve savunmasının finansmanında kullanılır.

Maddî üretim alanından başka bir de üretken-olmayan alan vardır (eğitim ve halk sağlığı vb.). Bu alanda da birçok emekçi çalışır, ve bu emekçilerin sayısı komünist kuruluş sırasında artacaktır. Toplum, ayrıca, çalışacak durumda olmayan yurttaşların, çocuk kurumlarındaki çocukların vb. bakımı için gerekli kaynaklara sahip bulunmalıdır. Bunların yanısıra, üretimin genişlemesi, üretime yönelik olmayan büyük işler, ve yedeklikler kurulması için de harcamalar yapılması gerekir. Bütün bunlar, bütçeden, yani ulusal

gelirin devlet tarafından toplanan ve sosyalist devletin safi gelirini oluşturan bölümünden alınıp yapılacak büyük maddî ve parasal harcamaları gerektirir. Kamu harcamaları, deyim yerindeyse, ulusal gelirin ikinci bölüşümüdür.

Devlet, ayrıca, gelir vergisi ve ilk bölüşümden sonra bütçeyi besleyen başka kimi vergi ve harçlar aracıyla, ulusal gelirin küçük bir bölümünün yeniden-dağılımını da yapar.

Ulusal gelirin bölüşüm ve yeniden-dağılımı aracıyla, maddî üretim alanındaki emekçi ve işletmelerin birincil gelirleri, kısmen üretken olmayan alandaki emekçi ve kuruluşların gelirleri durumuna, yani ikincil gelirler durumuna dönüşür. Besbelli, eğer birincil ve ikincil gelirler düpedüz toplanırsa, elde edilecek toplam, dağıtılan ulusal gelir büyüklüğünden hayli yüksek olacak, böylece kimi gelirler iki kez toplanmış bulunacaktır. Bu noktanın üzerinde durmak önem taşır; çünkü burjuva istatistikçileri, hesap ölçülerini abartmak için, işte bu hesap yöntemini kullanırlar. Burjuva iktisatçıları maddî üretim alanı ile üretken-olmayan alan arasında bir ayrım yapmazlar; bir geliri bulunan herkesi, bu gelirin elde edildiği alan ister maddî üretim alanı, ister üretken-olmayan alan, hangisi olursa olsun, ulusal gelir yaratıcıları kategorisi içinde sayarlar. Bunun sonucu, ulusal geliri, tekellerin, sanayicilerin, tüccarların, toprak sahiplerinin, ücretlilerin, memurların, din adamlarının, polislerin, sanatçıların vb. bütün gelirlerinin toplamı olarak hesaplarlar. Böylece birincil gelirler ile ikincil gelirler birarada toplanmış bulunulur; öyle ki, bazı gelirler iki kez toplanıldığına göre, bu biçimde hesaplanan ulusal gelir iyiden iyiye abartılmış olur.

4. ULUSAL GELİRİN KULLANILMASI

Ulusal gelirin bölüşüm ve yeniden-dağılımından sonra, sosyalist toplumsal üretime ve halkın artan gereksinmelerinin karşılanmasına yönelik toplumsal fonlar oluşur. Aşağı-

daki şema, ulusal gelirin kendileri aracılığıyla kullanıldığı toplumsal fonların oluşmalarının izlenmesini sağlar [şema: 3].

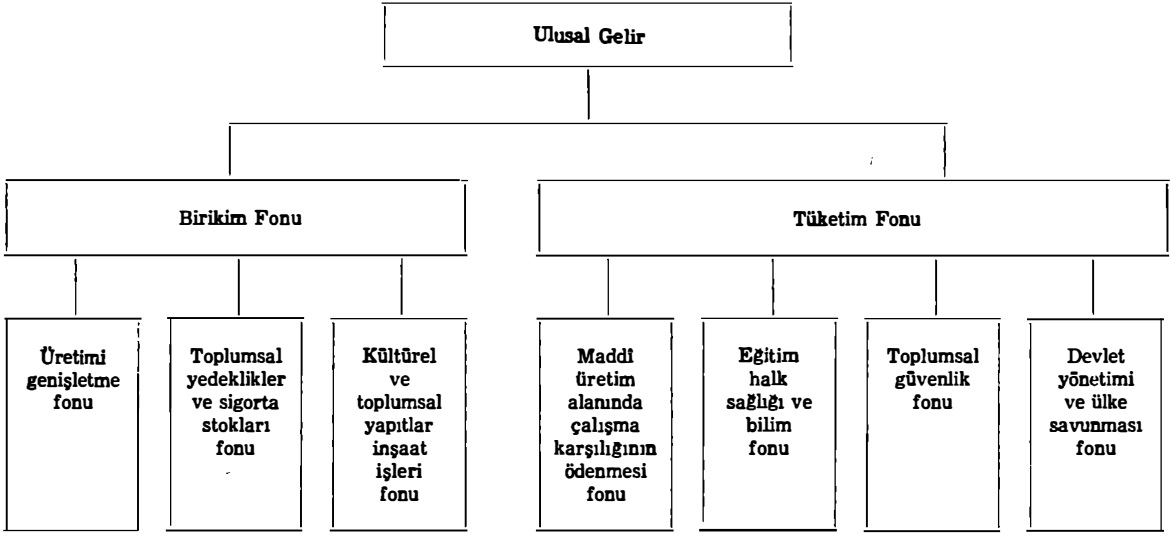
BİRİKİM FONU

Bütün toplumsal ve iktisadî kuruluşlarda üretimin gelişmesi bakımından birikim çok büyük bir önem taşır. Sosyalizmde, üretimdeki gelişmenin, büyük toplumsal ve kültürel inşaat işlerinin, toplumsal yedeklikler ve sigorta stoklarını meydana getirmenin kaynağı, birikim fonudur. Emekçiler tüketiminin sürekli büyüme koşullarını sosyalist birikim sağlar. Ulusal gelirin birikim fonu ve tüketim fonu olarak bölünüşü sırasında uzlaşmaz-karşıtlık yoktur ve olamaz.

Sosyalist genişletilmiş yeniden-üretimin sürekliliğini ve hızlandırılmış düzünlerini sağlayan, halkın yaşam düzeyindeki sürekli yükseliş tarafından eşlik edilen sosyalist birikim yasası, sosyalist toplumda, ulusal gelirin bir bölümünün birikim gereksinmelerine ayrılmasıyla etkide bulunur. Planlı sosyalist ekonomi sistemi, bu alanda sınırsız olanaklar sunar.

Asalak tüketimli sömürücü sınıfların ortadan kaldırılması ve artı-ürünün devlet elinde merkezileşmesi, sosyalist rejime, ulusal gelirin kapitalist toplum tarafından ayrılandan çok daha büyük bir bölümünü sistematik olarak birikim gereksinmeleri için kullanma olanağını verir. Çarlık Rusyasında ulusal gelir içindeki birikim payı %5-6'yı geçmiyordu. Günümüzde, ileri kapitalist ülkelerdeki üretken birikim oranı, hatta en iyi yıllarda bile, ancak %8-10'dur. Kuşkusuz, bazı ülkelerde, iktisadî konjonktür birikime çok elverişli olduğu zaman, bu oran büyük ölçüde artabilir, ama burada sözkonusu olan şey, kararsız, geçici olaylardır. Emekçilerin durumundaki görece ve mutlak bozulma, kapitalist birikimin mantıksal sonucudur. Başka bir deyişle, kapitalist birikim, halk tüketimi ile uzlaşmaz çelişki durumunda-

[ŞEMA: 3]


Ulusal Gelir
Birikim Fonu
Tüketim Fonu
Üretimi genişletme fonu
Toplumsal yedeklikler ve sigorta stokları fonu
Kültürel ve toplumsal yapıtlar inşaat işleri fonu
Maddi üretim alanında çalışma karşılığının ödenmesi fonu
Eğitim halk sağlığı ve bilim fonu
Toplumsal güvenlik fonu
Devlet yönetimi ve ülke savunması fonu

dır. Kapitalist birikim ölçüleri ne denli yükselirse, emekçilerin ücreti o denli düşer.

Sosyalist toplumda plan servisleri, ulusal gelirin bölüşümünü, üretimin gelişmesi ile toplumun bütün öbür gereksinmelerinin karşılanması arasında bir uyum kuracak biçimde saptarlar. Birikim fonu ile tüketim fonu arasındaki oranlar, sosyalist toplumun çeşitli gelişme evrelerinde hep aynı kalmazlar. Bu konuda, SSCB ulusal gelirinin yapısına göre bir fikir edinilebilir (% olarak) [çizelge: 6].

[ÇİZELGE: 6]

	1959	*1962*	*1963*	*1964*
Ulusal gelir	100.0	100.0	100.0	100.0
Birikim Fonu	26.7	28.1	25.3	27.8
Tüketim Fonu	73.3	71.9	74.7	72.2

Yukarıdaki rakamlar, belirli bir sapmaya karşın, ulusal gelirin ¼ dolaylarında bir bölümünün birikim fonuna, ¾'üne yakın bir bölümünün de tüketim fonuna ayrıldığını gösterir.

Perspektif plan, gelecekte, bu oranın tüketim fonu payının artması yönünde değişmesini öngörüyor. Ama bu, üretim artışını yavaşlatmayacak. Komünist kuruluş sırasında, hızlandırılmış ulusal gelir artış düzünleri nedeniyle, birikim fonunun mutlak büyüklüğü geçmişte olduğu gibi artmaya devam edecektir.

TÜKETİM FONU

Sosyalist üretim, halk gereksinmelerini karşılama amacıyla geliştiği için, birikim fonunun kullanılması üretimin gelişmesini kolaylaştırır. Ulusal gelirin tüketim gereksinmelerine ayrılan bölümünde yeni bir artışın koşulları böylece yaratılmış olur.

Sosyalizmde, tüketim fonu hızlandırılmış düzünlerle büyür.

Bu fonun en büyük bölümü, halkın kişisel tüketimini sağlamaya yarar. 1964'te, tüketim fonunun %88,6'sı kişisel tüketime, %8,5'i halk hizmetindeki kuruluşların maddî harcamalarına, ve %2,9'u da bilimsel kurumlar ve yönetimdeki maddî harcamalara ayrılmış bulunuyordu.

5. SOSYALİST ÜRETİM İLİŞKİLERİNİN YENİDEN-ÜRETİMİ

Toplam ürünün yeniden-üretim sürecinde, yalnızca maddî değerler değil, üretim ilişkileri de yeniden-üretilir.

Toplumsal mülkiyetin egemen olduğu sosyalizmde, üretimin yenilenmesi ve genişlemesine yarayan maddî ve parasal kaynakların hiçbiri, bir sermaye, yani ücretli emeğin bir sömürü aracı değildir. Sosyalist üretim hacminin sistematik artışına, her türlü sömürüden kurtulmuş insanlar arasındaki dostça işbirliği ve sosyalist yardımlaşma, sosyalist üretim ilişkilerinin gitgide komünist üretim ilişkileri durumuna dönüşmesi eşlik eder.

Üretimin genişlemesi ile birlikte, üretim ilişkilerinin iki biçim altında bulunan toplumsal mülkiyet temeli de gelişir.

Devlet mülkiyeti ve kolhozcu kooperatif mülkiyet, derece derece birbirine yaklaşırlar, ve komünizme geçiş sırasında, bu iki mülkiyet, tek bir komünist mülkiyeti, tüm halkın mülkiyetini oluşturmak için, kendi aralarında kaynaşacaklardır. Sosyalist üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi, kendini ister toplumsal tüketim fonları niteliğiyle halka sunulan ücretler, ister mal ve hizmetler sözkonusu olsun, maddî malların sosyalizme özgü bölüşüm biçimlerinin gelişip yetkinleşmesi aracıyla da gösterir. Bu bölüşüm, emeğin niceliğ ve niteliğine doğrudan doğruya bağlı bulunmadığından, bunun sonucu, sosyalist yeniden-üretim, sosyalist emeğe göre bölüşüm ilkelerinden, derece derece komünist gereksinmelere göre bölüşüm ilkelerine geçişin temelini yaratır.

6. EMEK-GÜCÜNÜN YENİDEN-ÜRETİMİ

İnsan emeği, üretim sürecinin zorunlu tamamlayıcı parçasıdır; bunun sonucu üretim sürecinin yenilenmesi, emek-gücünün yeniden-üretimini öngerektirir. Bu, bir yandan üretime katılan kimselerin çalışma yeteneklerinin sistemli bir biçimde yenilenmesi gerektiği, ve bir yandan da emekliye ayrılan emekçiler yerine genç emekçiler geçmeden ve yeni emekçi toplulukları üretime katılmadan genişletilmiş yeniden-üretim sürecinin olanaklı olmadığı anlamına gelir.

Sosyalizmde emek-gücünün yeniden-üretiminin bu iki yönü, yalnızca emek-gücünün basit bir yenilenmesi ve üretimde çalışan emekçiler sayısının basit bir artışına değil, ama önemli niteliksel ilerlemelere, yani emekçilerin kültürel ve teknik düzeylerinin yükselmesine, yüksek bir meslekî değer sahibi olmalarına da dayanır.

Sosyalist üretimin artış ve yetkinleşmesi, yüksek derecede nitelikli, teknik ilerlemenin en yeni başarılarından en yüksek derecede yarar sağlamaya yetenekli emekçilerin gitgide daha çok aranması sonucunu verir.

Öte yandan, emek-gücünün yeniden-üretimi süreci, emek-gücünün sektörler, işletmeler ve bölgeler bakımından ussal dağılımını da içerir.

SOSYALİZMİN NÜFUS YASASI

Emek-gücünün genişletilmiş yeniden-üretimi, sosyalist toplumda sosyalizme özgü nüfus yasası uyarınca gerçekleşir. Her üretim biçiminin kendine özgü nüfus artış ve çalıştırma (istihdam) yasaları vardır; bu yasalar tarihsel bir nitelik taşırlar. "Soyut ve değişmez bir nüfus yasası, ancak bitki ve hayvan için, ve o da yalnızca bunlar insan etkisine uğramadıkları sürece vardır"[31] diye yazıyordu Marx.

Sosyalizmin nüfus yasası, genel olarak ülke nüfusunun

[31] Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1978, s. 649.

yeniden-üretim sürecinin özgül niteliğini, ve çalışmaya elverişli bölümünün kullanım nitelik ve derecesini dışavurur. Sosyalist nüfus yasasının özü, sosyalist üretimin kesintisiz artış temeli üzerinde, önce sürekli ve hızlı bir nüfus artışının, ikinci olarak çalışma kaynaklarının tam ve ussal bir kullanımını sağlayan maddî koşulların genişlemesinin, ve üçüncü olarak da, halkın yaşam düzeyinin kesintisiz bir yükselmesinin sözkonusu olmasına dayanır. Sosyalist nüfus yasasının tüm bu yönleri kendi aralarında birbirlerine çok sıkı bir biçimde bağlıdırlar ve birbirlerini sıkı sıkıya koşullandırırlar.

Sosyalizmin bu nesnel yasası, kapitalist üretim arttıkça, yedek bir emek ordusu (işsizler) oluşmasına, emekçilerin durumunun mutlak ve görece bozuluşuna götüren kapitalist nüfus yasasından temelden ayrılır.

Sosyalist üretimin hızlı artış düzünleri, bütün etkin nüfusun tam çalıştırılmasını (tam istihdamını) sağlar. Teknik ilerleme, hele üretimin otomatizasyonu, içinde işsizlik tehdidini saklamaz. Tersine, bunlar, sosyalizmde çalışma koşullarının hafifleştirilmesine, iyileştirilmesine, ve en önemlisi, halkın yaşam düzeyinin yükselmesine en uygun koşulları yaratırlar.

ONUNCU BÖLÜM

SOSYALİZMDEN KOMÜNİZME GEÇİŞİN İKTİSADÎ YASALARI

1. KOMÜNİST TOPLUMUN İKİ EVRESİ

Komünizmin zorunluluğunu soyut bir ahlâk ve hakkaniyete dayanarak açıklayan, onu donmuş bir ideal kuruluş olarak betimleyen ve komünizmin maddî temelleri sorununun yanına bile yaklaşmayan ütopyacı sosyalistlerin tersine, Marx ve Engels, komünist rejimi toplumsal gelişmenin bir ürünü olarak, toplumsal bir organizma olarak düşünüyorlardı. Böylece, komünist toplumun, gelişmesi içinde, birincisi sosyalizm, ve ikincisi de sosyalizm tarafından kurulmuş temelden doğan komünizm olmak üzere, iki evreden geçmesi gerektiğini bilimsel olarak tanıtlayabilmişlerdir.

Bununla birlikte, marksizmin klasikleri, sosyalist devrimden çok önce yaşamışlar, ve bu nedenle, komünist top-

lumun temel özelliklerini ancak genel biçimleri içinde saptayabilmişlerdir. Komünizm, halk yığınlarının canlı yapıtıdır. Böyle olduğu için, bu toplumun iktisadî ve siyasal örgütlenmesinin en uygun biçimlerinin hazırlanmasını, ve sosyalizm ve komünizmin kurulması için izlenecek yolun seçilmesini sağlayan verileri ancak yeni toplumu kuran yığınların deneyi verebilir.

KOMÜNİST TOPLUMUN ÜST EVRESİ OLARAK KOMÜNİZM

Sosyalizm ile komünizm, komünist kuruluşun iki evresidir. Bu evreler, kendi aralarında, ekonominin gelişme derecesi ve toplumsal ilişkiler bütünü bakımından ayrılırlar. Komünist toplumun üst evresi, komünizm, kendini, üretici güçlerin sosyalizmde olduğundan çok daha yüksek ve halk için gerekli maddî ve manevî malları bolluk içinde sağlamaya yetenekli gelişme düzeyi ile gösterir. İki sosyalist mülkiyet biçimi yerine, komünizmde yalnızca tek bir mülkiyet, tüm halkın mülkiyeti olacaktır. Böylece kent ile köy arasındaki farklılıklar ortadan kalkacaktır. Sosyalizme özgü, kol emeği ile kafa emeği arasında varolan farklılıklar da ortadan kalkacaktır. İşçi sınıfı, köylülük ve aydınlar arasındaki sınırlar silinecek ve toplum sınıfsız gelişme yoluna girecektir.

Komünizm, uyumlu bir biçimde gelişmiş ve yüksek derecede bilinçli bir emekçiler toplumudur. Toplum yararına çalışma, insanın ilk dirimsel gereksinmesi olacaktır. Komünizmde toplumun bütün üyeleri tam bir toplumsal eşitlikten yararlanacak, üretim araçlarına karşı ilişkilerdeki eşitlik, maddî malların gereksinmelere göre bölüşümü ile tamamlanacaktır. Birey ile toplum arasında uyumlu ilişkiler kurulacaktır.

Emeğe göre bölüşüm sosyalist ilkesi, farklı kişilere tek bir ölçünün uygulanmasına dayanır, bu da tüketimde belirli bir eşitsizlik anlamına gelir. Komünizmde gerçekleşecek

olan gereksinmelere göre bölüşüm ise, her türlü eşitsizliğin ortadan kaldırılmasına yol açar. Böylece, komünist toplumun üst evresinde, sosyalizmin "herkesten yeteneklerine göre, herkese emeğine göre" parolası, komünizmin "herkesten yeteneklerine göre, herkese gereksinmelerine göre" parolası ile değiştirilecektir.

Sosyalizmin komünizme dönüşümü derece derece olacak, yani toplumsal devrim, varolan rejimin köklü dönüşümü olmaksızın gerçekleşecektir.

Bu, sosyalizm ile komünizmin değişik nitelikte olmamaları, bir tek ve aynı toplumsal ve iktisadî kuruluşun iki evresinden başka bir şey olmamaları olgusu ile açıklanır. Her iki evre de birçok ortak öğelere, ve en önemlisi, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti üzerine kurulu aynı üretim ilişkilerine sahiptir. Bu iki evrenin hiçbiri, insanın insan tarafından sömürüsünü bilmez, üretim halkın çıkarlarına hizmet eder, ekonomi plan ilkelerine göre gelişir.

Komünist toplumun üst evresinin öncülleri —sosyalizmin maddî ve teknik temeli ve sosyalist toplumsal ilişkiler sistemi bütünü, komünizmin tohumları— sosyalist toplumun bağrında doğar ve oluşurlar, sosyalist toplumun tam yengisinden sonra komünizmin kuruluş dönemi başlar.

2. KOMÜNİZMİN MADDÎ VE TEKNİK TEMELİNİN KURULMASI

KOMÜNİZMİN MADDÎ VE TEKNİK TEMELİ KAVRAMI

Sosyalist toplumun komünizmin kuruluş dönemindeki temel iktisadî görevi, uygun bir maddî ve teknik temelin yaratılmasıdır. Yani, ülkenin baştan başa elektrikleştirilmesi, ve bundan hareketle, ulusal ekonominin bütün kollarındaki toplumsal üretimin teknik, teknoloji ve örgütlenme bakımından yetkinleştirilmesi; yapım yöntemlerinin tam mekanizasyonu, durmadan daha ileri götürülen otomasyonları; kimyanın ulusal ekonomiye geniş bir uygulanması; yüksek

bir iktisadî etkililikteki yeni sanayilerin, yeni enerji biçimleri ve en yeni gereçlerin en yüksek derecede gelişmesi; doğal, maddî ve emek-gücü kaynaklarının en yüksek ve ussal kullanımı; bilim ile üretimin organik biçimde birleşmesi, hızlı bilimsel ve teknik gelişme düzünleri; emekçilerin yüksek bir kültür ve teknik düzeyi; komünist rejimin büyük bir yengi koşulu olarak, emek üretkenliği bakımından en gelişmiş kapitalist ülkeler üzerindeki büyük üstünlük.

Komünizmin maddî ve teknik temelinin kurulması, komünist toplumdaki üretici güçlerin gelişme sürecini ve üretimin toplumsal örgütlenme biçimlerindeki yetkinleşmeyi temsil eder. Komünizmin maddî ve teknik temeli, komünizme özgü toplumsal ilişkilerin kurulması ve maddî ve manevî mallar bolluğunu sağlamaya yetenekli yüksek bir toplumsal emek üretkenliği düzeyine ulaşılması için zorunlu maddî koşullar bütünüdür.

BİLİMSEL VE TEKNİK GELİŞME YOLLARI

Komünizmin maddî ve teknik temelinin kurulması, sürekli bir bilimsel ve teknik gelişmeye dayanır. Bugünkü aşamada, bu gelişme, bilim ile üretimin durmadan daha sıkı bir kaynaşması ile nitelendirilir. Bilim, üretim sürecinin özsel bir öğesi durumuna gelir, toplumun dolaysız bir üretici gücü durumuna dönüşür. Bilimsel ve teknik gelişmenin bu niteliği, onu, son derece dinamik ve etkili kılar.

Toplumun gelişmesi, üretici güçlerin büyüme ve yetkinleşmesi sonucu gerçekleşir. Bu sürecin temelinde yatan teknik gelişme, her zaman emek aletlerinin yetkinleşmesi ile başlar. Ama emek aletlerinin yetkinleşmesi, sonra da toplumsal üretimin bütün olarak gelişmesi, sosyalizmden komünizme geçiş sırasında, ulusal ekonominin elektrikleştirilmesi olmaksızın düşünülmez şeylerdir. Sosyalist ülkelerde, elektrikleştirme, komünist toplum ekonomisinin kuruluş temeli, modern teknik gelişme ve ulusal ekonominin bütün

kollarındaki atılımın temel öğesi olarak değerlendirilir. Sovyetler Birliği'nde, tüm ülkenin elektrikleştirilmesinin 1980'e doğru tamamlanması öngörülmektedir. Bu amaca ulaşmak için, elektrik üretiminin bütün sanayiden daha hızlı bir tempo ile gelişmesi gerekiyor. Bu, çalışma birimi başına elektrik donatımında önemli bir artış sağlayacak, ve bunun sonucu, emek üretkenliğini artıracaktır. Sovyetler Birliği, bu amaçla çok sayıda ve güçlü termik ve hidro-elektrik santrallar kurmaktadır.

SSCB, bütün elektrik santrallarını birbirine bağlayan tek bir enerji şebekesi kuruyor. Bu şebeke kuruldukça, öbür sosyalist ülkelerin şebekeleri bununla birleştirilmektedir.

Bu tek şebeke, elektrik santrallarının en ussal biçimde kullanılmasını sağlayacak. Kapitalist dünya bu olanağa sahip değildir. Özel mülkiyet ve kapitalist üretimdeki anarşi, tek bir enerji sisteminin kurulmasını engeller.

Üretim yapısını kökten değiştirmek için kimya sanayiini geliştirmek ve ulusal ekonomide kimyasal yöntemleri gitgide daha geniş bir biçimde uygulamak çok büyük bir önem taşır. Yıldan yıla, kimya, üretici güçlerin gelişmesinde gitgide daha önemli bir rol oynuyor. Kimyasal yöntemlerin üretimde geniş ölçüde uygulanması, emek nesneleri üretiminde gerçek bir devrim yapılmasını sağlar. Bunun sonucu, geleneksel maddeler ile, doğal gereçlerin sahip bulunmadıkları önceden saptanmış özelliklere sahip yeni sentetik maddeler arasındaki oranda bir değişme görülür.

Kimya sanayii, bolluk içinde giysi, kundura vb. üretilmesine katkıda bulunmaya adaydır. Önemli miktarda tüketime gidebilecek bir beslenme hammaddesi tutumu sağlar, oysa bugün bu yiyecek maddelerinin büyük bir bölümü, sınaî hammadde hizmeti görmektedir. Tarımın gelişmesi bakımından kimyanın önemi üzerine ne söylense azdır.

Maddî ve teknik temelin kurulması, üretim süreçlerinin gitgide daha ileri götürülen tam bir mekanizasyon ve oto-

matizasyonu ile bütün ulusal ekonominin, emek üretkenliğini artırmaya ve üretim düzünlerini hızlandırmaya katkıda bulunan, teknik yeniden-donatıma dayanır. Tam mekanizasyon ve otomatizasyon, kol ve kafa emeği arasında varolan farklılıkların ortadan kaldırılması yönünde etkide bulunurlar.

Komünist toplumdaki üretici güçlerin gelişmesini belirleyen bilimsel ve teknik ilerleme, bilim ve teknikteki büyük başarılara bağlı modern bilimsel ve teknik devrimin dışavurumudur. Bilimsel ve teknik ilerleme, içinde toplumsal üretimin sınırsız gelişme olanaklarını saklar.

Bu devrim sonuçlarından tam bir yararlanma, ancak sosyalizm koşullarında olanaklıdır. Emperyalizm ideologları tarafından ileri sürülen tezlerin tersine, kapitalizmde teknik ilerleme kesintisiz değildir, gelişmesi içinde toplumsal ve iktisadî nitelikte aşılmaz engellerle karşılaşır. Teknik ilerleme sonuçlarını, kapitalistler, kendilerine maleder, oysa halk işsizlik içinde kıvranır. Bunun sonucu, emek ve sermaye arasındaki çelişkiler ortadan kalkmaz, tersine, büsbütün keskinleşir. Kapitalizmin üretim ilişkileri, bilimsel ve teknik devrim için çok dardır.

ÜRETİMİN TOPLUMSAL ÖRGÜTLENME BİÇİMLERİNİN YETKİNLEŞMESİ

Üretimin toplumsal örgütlenme biçimlerinin yetkinleşmesi, sosyalist toplumda, ama özellikle komünizmin maddî ve teknik temelinin yaratıldığı dönemde, organik bir zorunluluktur. Bu işte önce üretimin toplaşması, daha ileri götürülmüş bir toplumsal işbölümü, uzmanlaşma ve elbirliği, ve üretici güçlerin ussal yerleştirilmesi sözkonusudur.

Üretimin toplaşması, yani üretim araçları ve emek-gücünün büyük işletmeler içinde toplanması, ya da başka bir deyişle, optimal işletme oranları, sosyalizmde, amacı en yüksek derecede üretim aracı ve emek tutumu ile yapım yöntemlerinin yetkinleşmesi olan bilimsel hesaplar aracıyla belirlenir. Büyük işletmeler, küçüklere göre, önemli üstünlük-

lerden yararlanırlar, çünkü modern teknik ve teknoloji ile üretimin ileri örgütlenme biçimleri, ancak çok yüksek bir etkililik sağlayabildikleri büyük işletmelerde tamamen uygulanabilirler.

Kapitalizmin tersine, kurulacak işletmelerin ölçüleri, sosyalizmde bulunmayan bir kategori olan özel mülk sahipleri tarafından biriktirilen sermayelerin büyüklüğüne bağlı değildir. Biriken fonların ana bölümü devlet elinde toplanır. Bu nedenle, yeni işletmeler kurduğu zaman, büyük kaynaklara sahip bulunan devlet, iktisadî uygunluğu (*opportunité*) gözetir ve işyerlerini en ussal ölçüler içinde kurar.

Toplaşma bakımından, geniş ölçüde kombinalara başvurulur. Bu, üretimin hammadde kaynaklarına yaklaştırılmasına katkıda bulunur; üretimin bir aşamasından öbürüne geçiş süresinin kısaltılması sayesinde üretim sürecinin hızlandırılmasını, ve doğal kaynaklardan en yüksek derecede yararlanılmasını, özellikle yan-ürün ve üretim artıklarının kullanılmasını sağlar.

Komünizmin maddî ve teknik temelinin kurulması sırasında, toplumsal işbölümünün genişlediği görülür. Üretimdeki uzmanlaşmanın yetkinleşmesi bunun bir sonucudur. İşletmelerin, kuruluş ve teknolojileri bakımından, benzer ürünler yapımında uzmanlaşması, zincirleme çalışmanın, olmazsa olmaz (*sine qua non*) bir koşuludur. Bu uzmanlaşma toplumsal emek üretkenliğindeki artışa, yatırımlardaki tutuma, ve maliyet fiyatlarındaki düşüşe katkıda bulunur.

Üretimdeki uzmanlaşmanın genişlemesi, sektörler-içi ve sektörler-arası kooperasyon karşısına birçok sorun çıkartır. Kooperasyonun, bütün işletmelerde kesintisiz üretimi, sözleşmelerle öngörülen ürün miktarlarının saptanan süreler içinde teslimini sağlaması gerekir.

Üretici güçlerin bilimsel olarak temellendirilmiş yerleştirilmesi, ülkenin iktisadî bölgelerinin gelişme ve uzmanlaşması, komünizmin maddî ve teknik temelinin yaratılma-

sında çok büyük bir rol oynar. Bu, örneğin Sovyetler Birliği gibi, geniş toprakları kaplayan sosyalist ülkeler için çok özel bir önem taşır. Gerçekten, SSCB, ulusal ekonomisinin yeni beş yıllık gelişme planında, ülkenin ucuz yakıt, enerji kaynağı ve hammaddelerin bol bulunduğu doğu bölgelerinin iktisadî genişlemesini öngörmektedir. SSCB'nin en kalabalık ve çok büyük bir üretim fonuna sahip bulunan Avrupa bölümünde, üretici güçler, özellikle varolan potansiyelin yenileştirilmesi ve daha iyi kullanılması aracıyla geliştirileceklerdir.

KADROLARIN KÜLTÜREL VE TEKNİK DÜZEYLERİNİN YÜKSELMESİ

Komünizmin maddî ve teknik temelinin yaratılması, en karmaşık mekanizmaları yönetmeye ve üretimi durmadan yetkinleştirmeye aday emekçilerin yüksek bir eğitim, teknik ve kültür düzeyi olmaksızın olanaksızdır.

Uzmanların yetiştirilmesi alanında, Sovyetler Birliği istisnasız bütün kapitalist ülkeleri iyiden iyiye geride bırakmıştır. SSCB'nde, hangisi olursa olsun, herhangi bir kapitalist devletten daha çok öğrenci vardır; Birleşik Devletler'dekinden 3 kat çok mühendis yetiştirilir, ve Sovyetler Birliği ulusal ekonomisi, Birleşik Devletler ulusal ekonomisinden 2 kat çok mühendis çalıştırır. Sovyetler Birliği'nde, sanayide çalışan işçilerin %50'sinden çoğu nitelikli uzman işçidir. Sosyalist ülkeler, kadroların kültürel, teknik, ve genel eğitim düzeyini yükseltmeyi gözeten bir dizi önlemler alırlar.

KOMÜNİZMİN MADDİ VE TEKNİK TEMELİ VE EMEK ÜRETKENLİĞİNİN ARTIŞI

Komünizmin kurulması, maddî mallar üretiminde çok büyük bir artışı gerektirir. Üretimin, komünizmin kurulması için zorunlu bir düzeye yükselmesi, ancak emek üretkenliğindeki büyük bir artışla sağlanabilir.

Üretkenlik artışı önemlidir, çünkü maddî malların gereksinmelere göre bölüşümüne geçiş için zorunlu bolluğun

yaratılmasında kesin bir rol oynar; öte yandan, emek üretkenliğinde artış, işgününün kısalmasını, emekçilerin boş zamanlarının daha iyi örgütlenmesini, ve kültürel ve teknik düzeylerinin yükselmesini sağlar. SSCB'nde, 7 saatlik işgününe, ve birçok kollarda, 6 saatlik işgününe geçiş, daha şimdiden gerçekleştirilmiştir. Gelecek yıllarda artan emek üretkenliği daha da kısa bir işgününe geçmeyi olanaklı kılacaktır.

3. KOMÜNİZME GEÇİŞ SIRASINDA ÜRETİM İLİŞKİLERİNİN EVRİMİ

Komünizmin maddî ve teknik temelinin kurulması ile birlikte, sosyalist üretim ilişkileri yavaş yavaş komünist üretim ilişkileri durumuna dönüşür.

SOSYALİST MÜLKİYETİN KOMÜNİST MÜLKİYET DURUMUNA DÖNÜŞÜMÜ

Üretim ilişkileri, üretim araçlarının mülkiyet biçimleri ile nitelendirilir.

İki sosyalist mülkiyet biçimi —devlet (bütün halk) mülkiyeti ile kolhozcu-kooperatif (grup) mülkiyeti—, özleri bakımından, tek ve aynıdır. Ama, daha yukarda söylenmiş bulunduğu gibi, aralarında kendini önce üretim araçları ve çalışmanın eşitsiz ussallaşma derecesinde gösteren farklılıklar vardır.

Sosyalist mülkiyetin komünist mülkiyet durumuna dönüşümü, sosyalist mülkiyetin iki biçiminin gelişmesi, ve bütün halkın tek bir komünist mülkiyeti içinde kaynaşması ile gerçekleşir.

Devlet mülkiyeti, gelişmesi içinde, gitgide daha yüksek bir sosyalizasyon derecesi gösterecektir.

Komünizme geçişle birlikte, ulusun iktisadî organizmaları, tüm halk mülkiyetinin öznesi niteliğiyle, yavaş yavaş devletin yerine geçeceklerdir.

Komünizmin kuruluşu sırasında, kolhozcu-kooperatif mülkiyet büyük değişikliklere uğrar. Gelişmesi boyunca,

kolhozlardaki üretim araçları ve emeğin toplumsallaşma derecesi yükselir ve devlet sektörünü nitelendiren toplumsallaşma derecesine yaklaşır. Kolhozcu-kooperatif mülkiyetteki gelişme, her şeyden önce tarımdaki üretici güçlerin gelişme ve yetkinleşmesi sayesinde sağlanır.

Tarımsal artellerin bölümsüz (*indivis*) fonlarını oluşturan kolhozcu üretimin temel araçları ile halk hizmetlerini sağlamaya yönelik araçlar (kolhozcular klüpleri, anaokulları, kreşler vb.), iktisadî nitelikleri gereği, devlet mülkiyetinin konusu olan şeye büyük ölçüde yaklaşırlar. Tıpkı devlet mülkiyeti gibi, kolhozların bölümsüz fonları da bölünemez, bir başka deyişle, kolhoz üyelerinin kişisel mülkiyeti durumuna gelemezler; çünkü bu fonlar, işçi sınıfı ve sosyalist devletin yardım ve katılması ile, kolhozcuların kolektif emeği tarafından oluşturulmuşlardır. Ayrıca, bugün kolhozcu üretim araçları bireysel emek araçları değil, kolektif emek araçlarıdır. Etkili bir biçimde ancak büyük kolhozcu toplumsal ekonomi içinde kullanılabilirler. Bu nedenle bölümsüz fonların artışı, kolhozcu kooperatif mülkiyetin gelişmesine ve bu mülkiyetin devlet mülkiyetine yaklaşmasına karşılık düşer.

Kolhozlar-arası mülkiyete geçiş, kolhozlardaki üretim araçları ve emek aletlerinin toplumsallaşmasındaki gelişmenin bir başka göstergesidir. Birçok kolhoz tarafından, işletme binalarının, tamir atölyelerinin, tarımsal ürünler işleyen ve konserve eden işletmelerin ortaklaşa yapımı, iktisadî açıdan, bu kolhozları yavaş yavaş birbirine yaklaştırır. Kolhozcu mülkiyet tek tek alınmış kooperatifler çerçevesini aşar ve böylece kolhozlar-arası mülkiyet ortaya çıkar.

Üretici güçlerin tarımdaki gelişmesi boyunca, kolhozcu üretim araçları ile devletin üretim araçları arasında bir birlik kurulduğu da gözlenir. Kolhozlar, devlet tarafından yapılmış sulama tesislerini, devlete ait santrallar tarafından üretilen elektrik enerjisini, gitgide daha geniş bir biçimde

kullanırlar; kolhozlar, sovhozlar ve yerel sınaî işletmeler arasında üretim ilişkilerinin geliştiği, ve çeşitli üretimlerin birlikte örgütlenmesinin genişletildiği görülür. Bunun sonucu, yıl içinde emek-gücü ve üretim kaynakları daha tam ve daha düzenli bir biçimde kullanılır, emek üretkenliği artar; ayrıca, bu olgu, tarımın sanayie, tarım ve sanayiin ussal bir uzlaşma ve kooperasyonu içinde bağımlı bulunduğu tarımsal ve sınaî birliklerin örgütlenmesine, bu iş ussal olduğu ölçüde, katkıda bulunur.

Böylece kolhozcu mülkiyet, devlet mülkiyetine, tüm halkın mülkiyetine yaklaşır.

Kolhozcu ekonominin büyümesi, kolhozculara, kolektif ekonomiden gelen gelirler sayesinde, gereksinmelerini tamamen karşılama olanağını sunar. Kolektif ekonomi geliştikçe yardımcı işletmeler, kolhozcuların kişisel gelir kaynakları olarak, yavaş yavaş gereksiz bir duruma geleceklerdir ki, bu da üretim araçları ve emeğin toplumsallaşması sürecini yansıtır.

KENT İLE KÖY ARASINDAKİ BÜYÜK FARKLILIKLARIN YOK OLMASI

Sosyalist mülkiyetin komünist mülkiyet durumuna dönüşümü, kent ile köy arasındaki, toplumsal ve iktisadî bir niteliğe bürünen büyük farklılıkların ortadan kalkması sorununa bağlıdır.

Sosyalizm, kent ile köy arasındaki karşıtlığı yok eder, ama aralarındaki farklılıklar varlığını sürdürür. Bu farklılıklar, kendilerini, üretici güçlerdeki gelişmenin, teknik üretim donatımının farklı düzeyleri, üretim araçları ve emeğin farklı toplumsallaşma derecesi, farklı yönetim biçimleri, kolhozcular ile sınaî işletmeler işçilerinin farklı emek niteliği, kentler ve kırlar halkının farklı emek karşılığı (*rémunération*) biçimi ve farklı yaşam koşulları aracıyla gösterirler.

Komünizmin maddî ve teknik temelinin kurulması, kol-

hozcu mülkiyetin tüm halkın mülkiyeti düzeyine yükselmesi ve bunların tek bir komünist mülkiyet biçiminde kaynaşması, tarımdaki üretici güçlerin yüksek bir gelişme derecesine dayanır. Üretimin teknik yeniden-donatımı temeli üzerinde, tarımsal çalışma, sınaî çalışmanın bir türü durumuna dönüşecektir.

Üretici güçlerin gelişmesi ve üretim araçlarının mülkiyetindeki evrim, bütün kolhozlar-içi ilişkileri devlet işletmelerinde varolan ilişkilere yaklaştırarak, onları gözle görülür ölçüde değiştirir. Bu olgu, kendini, yalnızca üretim araçları ve emeğin toplumsallaşma derecesindeki bir yükselme aracıyla değil, ama devlet işletmeleri sistemine yaklaşan öğeler olarak kolhozlardaki emek karşılığının ödenme biçimi aracıyla da gösterir. Örnek olmak üzere, kolhozların emek-gün miktarına göre aynî karşılıktan, güvenceli emek karşılığı, ve onun en yüksek biçimi olan emek karşılığının para ile ödenmesine geçişlerini söyleyelim.

Kolhozlar-içi ilişkiler, ayrıca kolhozlarda kantinler, anaokulları ve kreşler kurulması, komünal hizmetler örgütlenmesi vb. gibi toplumsal hizmetlerin gelişmesi sayesinde de yetkinleşir.

Tarımsal üretimin genişleme ve yetkinleşmesi, kırdaki kültürel ve komünal hizmetlerin iyileştirilmesi ve köylerin kentleştirilmiş büyük insan toplulukları durumuna dönüştürülmesi için elverişli koşulları yaratır.

KAFA VE KOL EMEĞİ ARASINDAKİ ÖNEMLİ FARKLILIKLARIN ORTADAN KALKMASI

Komünizmin kuruluşu sırasında, kafa ve kol emeği arasındaki, kapitalizm için belirtici olan ve varlıklarını sosyalizmde de sürdüren farklılıklar yavaş yavaş ortadan kalkar. Çalışma, insan etkinliğinin en önemli alanıdır; bu nedenle çalışmanın niteliğindeki değişiklikler toplumun çehresi üzerinde doğrudan doğruya bir etkide bulunurlar.

Sosyalizm, kol emeği ile kafa emeği arasındaki karşıtlığı,

bu sonuncunun sömürücü sınıfların ayrıcalığı olmaktan çıkması anlamında, ortadan kaldırır. Ama, bu iki emek tipi arasında varolan önemli farklılıkları ortadan kaldırmaz. Bu farklılıklar, toplumsal ve iktisadî bir niteliğe bürünür: işçi sınıfı ve köylülük kendini özsel olarak kol emeğine ve aydınlar da kafa emeğine verirler.

Kol emeği ile kafa emeği arasında varolan önemli farklılıklar, komünizmin maddî ve teknik temeli kurulduğu ölçüde ortadan kalkar. Modern üretim, sonunda bu kafa emeğinin kol emeğinin yerini alacağı anlamına gelmemekle birlikte, gitgide daha çok bir kafa emeği ister. Burada kol emeği ile kafa emeği arasında organik bir kaynaşma sözkonusudur. Bugün birbirinden iyiden iyiye ayrılmış bulunan bu iki tip emek, yerlerini kol emeği ile kafa emeğinin öğelerini birleştirecek tek bir emek sürecine bırakacaklardır.

Bunun için, işçi ve kolhozcuların, kültürel ve teknik bakımdan, mühendis ve teknisyenler düzeyine yükselmeleri zorunludur. Bunun için de, kadroların genel ve meslekî öğrenim şebekesinin basit bir genişletilmesi yetersizdir; ayrıca, emekçilerin genel ve teknik kültürlerini yükseltmek için zorunlu zamana sahip olabilmeleri amacıyla, işgününü kısaltmak ve halk hizmetleri şebekesini geliştirmek de gerekir.

Toplumsal bakımdan, kent ile kır arasındaki, kol emeği ile kafa emeği arasındaki özsel farklılıkların ortadan kalkması, işçi sınıfı, köylülük ve aydınlar katmanı arasındaki sınırları derece derece silecektir. Böylece, ilkel çağ dışında bütün insanlık tarihinin sınıflı toplumlar tarihi olmasına karşın, komünizm, toplumun, toplumsal sınıf ve katmanlar biçiminde bölünmesine son verecektir.

KOMÜNİST BÖLÜŞÜM BİÇİMLERİNE GEÇİŞ

Komünizme geçiş, bölüşüm ilişkilerinde bir değişikliğe yol açacaktır. Komünizmde bölüşüm, toplum üyelerinin gereksinmelerine göre yapılacaktır.

Komünist bölüşüme geçiş, birinci olarak, maddî malların bolluğunu gerektirir, bu, onun, olmazsa olmaz koşuludur.

İkinci olarak, insanlar yeteneklerine göre çalışma alışkanlığını edinmeli, yani emeğe karşı komünist bir tutum takınmalıdırlar.

Üçüncü olarak, tüketim sorunlarında yüksek bir bilinç zorunludur. Lenin, burjuva "âlim"lerin, kötü niyetli bir tutum içinde, komünistlerin herkese sınırsız miktarda yer mantarı, araba, piyano vb. vaat ettiklerini, ve komünizmde, insanların olanaklı olmayanı isteyeceklerini ileri sürerlerken, bilisizliklerinin kanıtını verdiklerini söylüyordu. Bu ipe sapa gelmez sözleri eleştiren Lenin, komünizmin üst evresinin, "bugünkünden farklı bir emek üretkenliğine ve bugünün kamusal zenginlikleri 'boş yere' saçıp savurmaya ve olanaklı olmayanı istemeye ... yetenekli ortalama insanının ortadan kalkmasına dayandığını"[32] belirtiyordu.

Dördüncü olarak, kusursuz bir biçimde işleyen geniş bir dağıtım örgütü, ve özellikle halk için emekçilerin tüm gereksinmelerini karşılamaya yetenekli yeterli miktarda hizmet kurumu kurulması zorunludur.

Bütün bunlar gereksinmelere göre bölüşüme geçişin koşullarını yaratacaklardır. Bu koşullar biraraya gelmedikçe, komünist bölüşüm ilkesini uygulamakta ivecenlik göstermemek gerekir. İvecenlik göstermek, bölüşümde eşitleştirmekten başka bir yere götürmez ve komünizm davasına zararlı olur.

Gereksinmelere göre bölüşüme geçiş birdenbire olamaz. Bir bölüşüm ilkesi yerine bir başkasını geçirmek için, içinde bu geçişin öncüllerinin yaratıldığı belirli bir zaman süreci zorunludur. Bu dönem boyunca, emeğe göre bölüşüm ilkesi, toplumsal tüketim fonları üzerinden parasız bölüşüm biçimleri ile bağdaştırılır.

Bununla birlikte, komünizmin kuruluşu döneminde, eme-

[32] Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, c. 25, s. 507.

ğe göre bölüşüm, emekçilerin maddî ve kültürel gereksinmelerini karşılamanın temel aracı olarak kalacaktır. Bu zaman süresi içinde, emekçilerin maddî çıkarlandırılmasından, üretimi geliştirmenin güçlü bir aracı olarak, toplumun en geniş biçimde yararlanması gerekir.

Komünist kuruluş sırasında, emeğe göre bölüşüm yasasının niteliği ve uygulanım biçimleri değişecektir. Emeğe göre bölüşüm fonu büyüdükçe, nüfusun çeşitli gruplarındaki gelir artışı eşitsiz tempolarla gerçekleşecektir. Emek karşılıkları düşük bulunan emekçi kategorilerinin gelirleri en hızlı artan gelirler olacaktır, çünkü, komünizmin maddî ve teknik temelinin kurulmasıyla birlikte, kadroların niteliklerinde bir yükselme görülür; ve nitelikli emek karşılığı da yüksek olur.

Ama değişen, yalnızca emeğe göre bölüşümün niteliği değildir. Komünizmin kuruluşu sırasında, toplumsal fonların büyümesi sayesinde emekçilerin gönenci de yükselir. Örneğin, SSCB'nde, bugün işçi ve müstahdem gereksinmelerinin dörtte-biri toplumsal fonlar üzerinden karşılanmaktadır, 1980'e doğru, toplumsal tüketim fonlarının halkın gerçek, gelirleri içindeki payı iki katına çıkacaktır. Bu, komünizme geçişle ilgili birçok ve önemli toplumsal sorunun çözümünü olanaklı kılar.

Sosyalizmde, toplum üyeleri arasında yalnızca nitelik farklılıklarının değil, ama aile durumu farklılıklarının da sonucu olan belirli bir maddî eşitsizlik vardır. Bugün, çocuk bakım giderlerinin çok büyük bir bölümü, ana-babalara düşer. 1980 başlarına doğru, bu giderlerin %75-80 kadarı toplum tarafından üstlenilecektir (SSCB'nde). Emeklilik aylıkları yükselecektir.

Tüketimde komünist eşitliğe varılmasını sağlayacak koşullar, işte bu biçimde biraraya geleceklerdir. Gene de, hatta komünist toplumun en yüksek aşamasında bile, tüketimde tam bir eşitlik olamaz; çünkü insanların dirimsel gerek-

sinmeleri birbirinden farklıdır.

Toplumsal fonların büyümesi, bir başka önemli sorunun, kadını ev işlerinden kurtarma sorununun çözümlenmesini de sağlayacaktır.

Meta—para ve ticaret ilişkilerinin gelişmesi, komünizmin kuruluş döneminde maddî malların bölüşümünün zorunlu koşulu olarak, komünist bölüşüm ilkelerine geçiş bakımından büyük bir önem taşır. Ticaretin gelişme ve yetkinleşmesi, iktisadî bakımdan geçersiz duruma gelmiş meta—para ilişkileri ortadan kalktığı zaman, komünist bölüşüme hizmet edecek olan aygıtı hazırlayacaktır.

KOMÜNİZMDE BİREYSEL MÜLKİYET

Komünizme geçiş sırasında sosyalist üretim ilişkilerinin yetkinleşmesi, bireysel mülkiyette de önemli bir değişikliği gerektirir. Bu, kendini, her şeyden önce, toplumun üretici güçlerinin gelişmesiyle birlikte, kırlardaki yardımcı ekonominin öneminin, tüketim malları üzerindeki kişisel mülkiyet kaynağı olarak, durmadan azalması olgusuyla gösterecektir.

Bundan ötürü, komünizmin kuruluşu süreci, kişisel mülkiyet alanının görece bir daralışına tanık olur. Buna karşılık, üretimin gelişmesiyle birlikte, emeğe göre dağıtılan, ve bundan ötürü kişisel mülkiyet durumuna gelen tüketim mallarının mutlak miktarı artacaktır. Ama, kişisel mülkiyet alanı, toplumsal fonlara göre bir küçülme eğilimi gösterir. Bu, toplumsal fonların, emeğe göre bölüştürülen şeylerden daha hızlı gelişmesi olgusuyla açıklanır.

Komünizme geçiş sırasında, kişisel mülkiyet tarafından toplumsal üretim içinde tutulan rolde de bir değişiklik görülür. Bugünkü koşullar içinde, kişisel kullanıma yarayan maddelerin mülkiyeti, insanları çalışma sonuçlarından çıkarlandırmanın bir aracını, yani onları çalışmaya özendirmenin bir yolunu temsil eder. Oysa, çalışma, insanların başta gelen dirimsel gereksinmesi durumuna geldikçe, kişi-

sel mülkiyet bu görevi yerine getirmekten çıkacaktır.

KOMÜNİZM fikirleri, dünyanın bütün ülkelerindeki nüfusun en geniş katmanları üzerinde bir etkisi bulunan çok büyük bir maddî güç durumuna gelmiştir. Komünist ve işçi partileri temsilcilerinin 1960'ta toplanmış bulunan konferansı, komünizmin kuruluşunun uluslararası önemini şu sözlerle belirtmişti: "Sosyalist ülkeler halkları, komünizmin yolunu açarak, bütün insanlık için yeni bir toplumun ilkörneğini yaratıyorlar. Kapitalist dünya emekçileri, sosyalizmin ve komünizmin kurucularının yaratıcı yapıtını derin bir ilgi ile izliyorlar. Uluslararası işçi hareketi karşısında sosyalist ve komünist kuruluşun başarısından sorumlu bulunan marksist-leninist partiler ile sosyalist ülkeler halklarına bundan ötürü büyük bir sorumluluk düşüyor."[33]

Sovyetler Birliği, komünizmin kuruluşuna girişen ilk ülkedir. Yeni toplumun kuruluş yolunu izleyen sosyalist ülkeler halkları için, sosyalist devrim için savaşım veren kapitalist ülkeler emekçileri için ve emperyalizme karşı etkili bir ulusal kurtuluş savaşımı yürüten emekçiler için Sovyetler Birliği'nin deneyi büyük bir önem taşır.

Marx, Engels, Lenin, uluslararası işçi sınıfının gücünün, sayısında, örgüt anlayışında, birlik ve bilincinde olduğunu göstermişlerdir.

Sosyalist devletlerin ortaya çıkışı, buna yeni bir etkeni, bu devletlerin maddî gücünü de ekliyor. Öyleyse sosyalist ülkelerin başta gelen uluslararası ödevi, güçlerini, etkilerini en yüksek derecede artırmaktır. Sosyalizmin artan iktisadî ve siyasal etkisi, sosyalist ülkelerin olumlu örnek gücü, halk yığınlarının devrimci ruhunu besleyen yeni bir temel etkendir.

Kapitalizm ile iktisadî yarışmada dünya sosyalist sistemi tarafından elde edilen başarıları, emperyalist boyundu-

[33] *Textes-programmes de la lutte pour la paix, la democratie et le socialisme*, Editions en Langues Etrangères, Moscou, 1960, s. 58.

ruktan kurtulan ve kendi gelişme yollarını seçme durumunda bulunan ülkeler üzerinde sosyalizmin çekim gücünü artırıyor. Sosyalist ülkeler topluluğunun artan iktisadî ve savunma gücü, uluslararası alandaki güçler dengesini gitgide sosyalizm yararına, emperyalizm zararına değiştiriyor. Böylece, kapitalist ülkelerdeki emekçilerin devrimci savaşımı için elverişli bir durum yaratılmış bulunuyor.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYA SOSYALİST EKONOMİ SİSTEMİ

1. DÜNYA SOSYALİST SİSTEMİNİN KURULUŞ VE GELİŞMESİ

Dünya sosyalist sisteminin kuruluşu, toplumsal evrimin nesnel yasaları tarafından koşullandırılmış, kaçınılmaz bir süreçtir. Dünya sosyalist sistemi, Ekim Devrimi ve Avrupa ile Asya'nın öbür ülkelerindeki sosyalist devrimler sayesinde, kapitalizmin son evresindeki çelişkilerin yeğinleşmesi sonucu kurulmuştur.

DÜNYA SOSYALİZM SİSTEMİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

İkinci Dünya Savaşından sonra kurulan bu sistem, sosyalizm ve komünizm yolunda ilerleyen, ortak çıkar ve amaçlarla, sıkı uluslararası sosyalist dayanışma bağlarıyla birleşmiş özgür ve egemen hakların toplumsal, iktisadî ve siyasal bir

topluluğudur. Üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti, sosyalist devletler topluluğunun maddî temelidir. Sosyalist devletler topluluğunun amacı, sosyalizmin ve komünizmin kuruluşunu iyi bir sonuca vardırmaktır. Topluluk, tüm çabasını, her ülkenin, ve böylece sistemin bütününün iktisadî gelişmesi ve halklar arasında sürekli bir barış kurulması için gösterir.

Özdeş iktisadî ve siyasal rejimler, ortak marksist-leninist ideoloji, devrimci başarıların ve ulusal bağımsızlığın savunulmasında ortak çıkarlar, tek büyük amaçları —sosyalizm ve komünizmin kuruluşu—; işte, bu devletleri birbirine bağlayan sağlam dostluk ilişkilerinin üzerine dayandığı temeller bunlardır. Ancak ortaklaşa bir biçimde, ancak birbirine yardımda bulunaraktır ki, sosyalizm başarı ile kurulabilir. Sosyalist ülkeler arasında, bütün alanları kucaklayan sıkı bir işbirliği gelişir.

Sosyalist ülkeler, özgür onay, toprak bütünlüğüne, bağımsızlık ve egemenliğe saygı, başkalarının işlerine karışmama ilkeleri üzerinde, topluluk olarak birleşmişlerdir. "Bütün uluslar için eşit haklar bildirisi, burjuvazinin elinde bir aldatmaca aleti durumuna geldi; bu, bizim için, bütün ulusların bizim kampa geçişini kolaylaştırıp hızlandıracak bir gerçek olacaktır."[34] diyordu Lenin.

Kardeşçe yardımlaşma ve sosyalist enternasyonalizm, uluslararası sosyalist ilişkilerin temel özellikleridir. Sosyalist enternasyonalizm ilkesi, karşılıklı ve çıkar gözetmez yardımla, iktisadî, siyasal ve öbür sorunların çözümü için sosyalist ülkelerin sıkı işbirliğiyle dışavurulur.

Bu arada, sosyalizmin, sol oportünistlerin önerdikleri gibi, her ülke tarafından, kendini dünya topluluğundan yalıtarak, yalnızca "kendi öz güçleri üzerine" dayanarak, ve sosyalist enternasyonalizm ilkesini bilmezden gelerek kurulmasının, sosyalist toplumun nesnel gelişme yasaları ile çatıştığını belirtmekte de yarar var. Sosyalist ülkelerle ortaklaşa

[34] V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, c. 23, s. 26.

çalışmadan vazgeçme, toplumsal emeğin savurganlığına, üretkenliğinin düşmesine götürür, toplumsal üretim düzünlerini yavaşlatır ve sonunda ülkeyi kapitalist dünyanın bağımlılığı altına sokar.

ÇAĞDAŞ EVREDE DÜNYA SOSYALİZM SİSTEMİ

Dünya sosyalizm sistemi, kısa bir tarihsel süre içinde oluştu. Kapitalist üretim tarzı, 16. yüzyılda ortaya çıktı. Dünya kapitalist sistemi 19. yüzyıl sonunda kuruldu. Kapitalizmin ortaya çıkmasından sonra, 300 yıldan çok geçmişti. Sosyalist üretim tarzı, 1917'de ortaya çıktı. Sosyalist dünya sisteminin doğması için Ekim Devriminden sonra, yalnızca 30 yıl kadar bir zaman gerekti. İki dünya sisteminin kuruluş ve gelişme düzünlerindeki, tarihin evrim temposunda nasıl bir hızlanma olduğunu ortaya koyan ve sosyalist rejimin üstünlüğünü gösteren farklılık, işte böyle bir farklılıktır.

İkinci Dünya Savaşından önce sosyalist sistem dünya nüfusunun %9 kadarı ile birlikte, yeryüzünün ancak %17'sini kaplarken, bugün dünya nüfusunun %35,1'i ile birlikte yeryüzünün %26'sını kapsamaktadır. Sosyalist sistemin dünya sınaî üretimindeki 1917'de %3'ün altında olan payı, 1937'de %10'a, 1950'de %20 dolaylarına, ve 1965'te, %20'si SSCB tarafından sağlanmak üzere, %38'e yükseldi.

Dünya sosyalizm sisteminin gelişmesindeki çağdaş dönem, kapitalizmin yeniden kurulmasının toplumsal ve iktisadî olanaklarının bütün sosyalist topluluk içinde ortadan kaldırılmış bulunması olgusu ile nitelendirilir. Sosyalizmin tüm dünya sistemi çerçevesi içindeki tam ve kesin yengisi, artık sağlama bağlanmıştır. Sovyetler Birliği komünizmin kuruluşu evresine girmiştir. Sovyetler Birliği'nin temel iktisadî görevi, komünizmin maddî ve teknik temelini kurmaktır. Öbür devletler, sosyalizmin temellerini kurmayı tamamlamaktadırlar. Bu devletlerde, proletarya diktatörlüğü güçlenmiş bulunmakta, sanayileşme başarıyla yürümektedir. Sosyalist ül-

kelerin hemen hepsi, sosyalist kuruluşun en karmaşık görevlerinden birini, köylü ekonomisinin kooperasyonu işini çözmüşlerdir.

Emekçilerin sosyalist bilinci yükselmiştir. Sosyalist çalışma biçimlerinin uygulanmasından önemli başarıların sağlanması beklenmektedir. Sosyalist yarışma, yeni toplumun genel bir kuruluş yöntemi durumuna gelmiştir. Çalışma karşısındaki komünist tutum sürekli bir gelişme içindedir. Ekonominin, demokratik merkeziyetçilik, dengeli yönetim vb. gibi sosyalist yönetim ilkelerinin biçimlendiği görülmüştür. SSCB'nde yapılan iktisadî reformun; Demokratik Alman Cumhuriyeti ve Çekoslovakya'daki ulusal ekonominin yeni planlama ve yönetim sistemini; Polonya, Macaristan ve Bulgaristan'da ulusal ekonominin yönetim biçimlerine getirilen değişikliklerin amacı, sosyalist kuruluş pratiğinde, sosyalizmin iktisadî yasalarından daha tam bir biçimde yararlanmaktır.

Sosyalist sektör, topluluğun bütün ülkelerinin ekonomisinde ağır basar. Sanayi ve ticaretteki kilit noktaları, sosyalist sektöre aittir. Sosyalist üretim ilişkileri, sosyalist ülkelerden çoğunun tarımında da başarı kazanmıştır. Ekilebilir toprakların %90'dan çoğu sosyalist sektöre aittir. Tarımın sosyalist dönüşüm sürecinin başlangıç aşamasında bulunduğu Polonya ve Yugoslavya, bunun dışında kalır.

Sosyalist üretim ilişkilerinin pekiştirilmesi, üretici güçlerin hızlandırılmış gelişmesini sağlar. Sosyalist ülkeler ileriye doğru çok büyük bir sıçrama yapmışlardır.

1965'te, sosyalist ülkelerin sınaî üretimi, 1937'ye göre on kat artmıştır.

Toplam sınaî üretim içinde üretim araçları üretiminin payı yükselmiştir. Bugün, hemen bütün sosyalist ülkelerde, üretim araçları üretimi hacmi, sınaî üretimlerinin yarısından çoğunu oluşturur. Örneğin böylece, sınaî üretim içinde "A" grubunun payı, Macaristan'da %67, Çekolovakya'da %60,7; Polonya'da %60,9; ve Romanya'da %63,8'dir. Bu,

sosyalist devletlerin sınaî olgunluğunun önemli bir göstergesidir. Sosyalist ülkeler, makine ve donatım gereksinmelerinin %90 kadarını kendi öz araçları ve karşılıklı değişimleri aracıyla karşılamaktadırlar.

Toplam toplumsal ürünleri içinde sanayi ve tarımın özgül ağırlıkları oranı, sosyalist ülkeler ekonomisinde ortaya çıkan köklü değişikliklerin sentetik göstergesidir. Sosyalist topluluk ülkelerinin bütünü içinde, sınaî üretim payı, 1964'te toplam toplumsal ürünün %75 dolaylarına ulaşmıştır ki, bu durum, bu ülkelerin sınaî ya da sınaî ve tarımsal devletler durumuna dönüşmüş bulunduklarını gösterir. Sosyalist ülkelerin çoğu, geçmişte, tarımsal ülkelerdi.

Polonya'da nüfusun üçte-ikisi, Romanya'da dörtte-üçü, Bulgaristan'da beşte-dördü, yaşam araçlarını tarımdan sağlıyordu.

Dünya sosyalizm sistemi güvenle ilerliyor. Olgunluklaşıyor. Kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminin güçlükleri ve geçmişten kalan iktisadî gecikme, artık bir anıdan başka bir şey değil.

Sosyalist topluluk ülkelerinin iktisadî başarıları, artan maddî olanakları, sosyalist dünya sisteminin, dünyanın gelişmesi ve kapitalist ülkelerdeki halk yığınlarının savaşımı üzerinde gitgide daha güçlü bir etkide bulunmasını olanaklı kılar. Sosyalizmin başarıları, emekçilerin devrimci ruhunu coşturur, kapitalizmin onulmaz kusurlarını ve tarihsel bakımdan kaçınılmaz yıkılışını gözler önüne serer.

Ezilen halkların ulusal kurtuluş savaşımının genişlemesi ve kurtulmuş ülkelerin iktisadî bağımsızlıkları için sömürgecilik ve yeni-sömürgeciliğe karşı yürüttükleri savaşım içinde de dünya sosyalist topluluğunun rolü ve önemi büyür. Sosyalist devletler, dünya kapitalist ekonomisinin bağımlılığından kesin olarak kurtulmaları için, gelişme yolunda bulunan ülkelere büyük bir maddî ve tinsel yardımda bulunurlar. Asya ve Afrika'nın gelişme yolunda bulunan 27 ülkesinde,

yalnızca Sovyetler Birliği kredileri ile 600 işletme kurulmuştur. Bu işletmelerin 170'ten çoğu, 1965 başında çalışmaya başlamıştı. Bu yardım, genç devletlere, gerçek bağımsızlık ve iktisadî gelişme perspektifleri açıyor. Dünya sosyalizm sistemi, sömürgeci bağımlılıktan kurtulmuş halklar tarafından izlenecek yolun seçimi üzerinde artan bir etkide bulunuyor. Dünya sosyalist sisteminin etkisi altında, birçok genç devlet, devlet mülkiyeti, ekonominin planlanması, küçük üreticilerin kooperatifleştirilmesi gibi işlere girişiyor ve kapitalist olmayan gelişme yolunu tutuyor.

Dünya sosyalizm sisteminin dünyanın bugünkü evriminin kararlaştırıcı bir etkeni durumuna geldiği olgusuna bundan daha iyi bir tanık bulunamaz.

2. ULUSLARARASI SOSYALİST İŞBÖLÜMÜ SOSYALİST DEVLETLERİN İKTİSADÎ İŞBİRLİĞİ VE YARDIMLAŞMASI

ULUSLARARASI SOSYALİST İŞBÖLÜMÜNÜN BAŞLICA İLKE VE ÜSTÜNLÜKLERİ

Sosyalist ülkeler arasında, aşağıdaki ilkelere dayanan yeni tip bir uluslararası işbölümü gelişir:

— sosyalist enternasyonalizm, işbirliği ve yardımlaşma;

— gerek her ülkenin, gerek sosyalist dünya sisteminin bütününün nesnel olarak zorunlu iktisadî gelişme ölçülerinin doğru saptanması;

— işbölümünün planlı niteliği;

— yüksek bir iktisadî etkililik;

— üretimin uluslararası uzmanlaşması ile her sosyalist ülkenin eksiksiz iktisadî gelişmesinin birleştirilmesi;

— sosyalist ülkelerin gelişme düzeylerinde tarihsel olarak ortaya çıkmış farklılıkların derece derece yok edilmesi.

Uluslararası sosyalist işbölümü, çeşitli ülkelerin doğal, iklimsel, tarihsel ve tüm öbür koşullarını hesaba katar. Üretici güçlerin gelişme derecesi, sosyalist devletin uluslararası

işbölümü içindeki yerini belirleyen temel etkendir.

Tek ürüne adanmış, yani tek yanlı ve biçimi bozulmuş bir iktisadî yapıya sahip ülkelerin varlığı, sosyalist ülkeler topluluğu içinde sözkonusu değildir. İktisadî üstünlüklerdeki artış, sosyalist ülkeler için işbölümünün zorunlu koşuludur. Devletler arasında ussal bir işbölümü, onların ulusal çıkarlarına aykırı olmak şöyle dursun, tersine, bu çıkarlar tarafından belirlenir.

Uluslararası sosyalist işbölümü, yöntemli bir biçimde uygulanır, sosyalist ülkeler arasında iktisadî bağlar, dışavurumlarını bu ülkelerden herbirinin iktisadî planları içinde bulurlar. Uluslararası uyumlu sosyalist işbölümü, dünya kapitalist sistemine özgü anarşi ve rekabet savaşımını dıştalar.

Uluslararası sosyalist işbölümü, üretici güçler geliştiği ölçüde derinleşecektir, ve bu da toplumsal evrimin nesnel yasalarına uygun bir şeydir. Uluslararası sosyalist işbölümünün genişlemesi, dünya sosyalist sisteminin gelişmesinin baş koşuludur.

Uluslararası işbölümü, sosyalist ülkeler arasında, biçimleri durmadan yetkinleşen geniş bir iktisadî işbirliği doğurdu ve geliştirdi. Bu, ekonminin bilinçli ve planlı yöntemi, emekgücünün ve bütün sosyalist ülkelerin maddî ve malî kaynaklarının daha rasyonel bir kullanımı için yeni olanaklar açar.

Bugün, sosyalist ülkelerin *başlıca iktisadî işbirliği biçimleri* şunlardır: İktisadî planların düzenleştirilmesi (koordinasyonu), dış ticaret, kredi ve ödünç verilmesi, bilimsel ve teknik işbirliği.

İKTİSADÎ PLANLARIN DÜZENLEŞTİRİLMESİ

Planların düzenleştirilmesi, dünya sosyalist sisteminin özgül bir iktisadî işbirliği biçimidir. Yalnızca planlı sosyalist ekonomiye özgü bir biçim. Bu işbirliği biçimi, dünya sosyalist sisteminin bütünü içinde ve her sosyalist ülke yararına işleyen uyumlu ve dengeli gelişme iktisadî yasasının düzen-

leyici yeteneklerini dile getirir. Bu işbirliği biçimi, gelişme eğilimine sahiptir. Üretici güçler arttığı ve sosyalist üretim ilişkileri yetkinleştiği ölçüde, planların düzenleştirilmesi derinleşir ve durmadan üretimin daha büyük bir bölümünü kapsar. Planların düzenleştirilmesi uluslararası sosyalist işbölümünü geliştirmenin en iyi aracıdır.

Dünya sosyalist sisteminin gelişme perspektiflerini doğru olarak belirlemek için, yalnızca ulusal ekonomiyi pekiştirmek değil, ama ülkeler arasındaki planlı iktisadî ilişkileri de geliştirmek gerekir. Ülkeler arasındaki planlı iktisadî ilişkiler terimi, sosyalizmin dünya ekonomisinin dengeli gelişmesini sağlamak için, sosyalist ülkelerin birlikte etkinliği anlamına gelir.

Şu anda, planların düzenleştirilmesi aracıyla sağlanan bu denge, özsel olarak İktisadî Yardımlaşma Konseyi (SEV ya da COMECON) aracılığıyla gerçekleştiriliyor. Ulusal ekonomi planlarının, SEV (COMECON) çerçevesinde, çok yanlı olduğu denli iki yanlı da olabilen düzenleştirilmesi, gerek tüm, gerek her sosyalist ülke ulusal ekonomisinde doğru oranların kurulmasını, toplumsal üretimde yüksek bir iktisadî etkililiği, sosyalist ülkelerin uzmanlık ve karmaşık iktisadî gelişmelerinde bir uyumun sağlanmasını gözetir.

İktisadî Yardımlaşma Konseyi, 1949 Ocağında kuruldu. Bu, konseyin amaç ve ilkelerini benimseyen ve yükümlülüklerini yüklenmeyi kabul eden her ülkenin girebileceği, açık bir örgüttür. İktisadî Yardımlaşma Konseyinin tüzüğü, bu örgütün, üye ülkelerin çabalarının birleştirilmesi ve düzenleştirilmesi ile, ulusal ekonominin uyumlu gelişmesine, bu ülkelerdeki iktisadî ve teknik ilerlemenin hızlandırılmasına, azgelişmiş devletlerin sanayileşme düzeyinin yükselmesine, emek üretkenliğinin sürekli artışı ve halkların gönencine katkıda bulunmak istediğini belirtir.

İktisadî Yardımlaşma Konseyinin etkinliği, demokratik ilkelere dayanır. Öğütleme ve kararlar, ancak ilgili ülkelerin

ortak bir uzlaşması ile kabul edilirler. Oybirliği ilkesi, konseyin bütün üyelerinin çıkarlarına saygı gösterilmesini güvence altına alır ve kimseyi öbürleri zararına kayırmaz. Avrupa Ekonomik Topluluğunda (AET), kapitalist ilişkilere özgü bambaşka ilkelerin yürürlükte olduğu bilinir. Bu örgütte, kararlar oy çokluğu ile alınır ve Ortak Pazar üyesi bütün bütün ülkeler için, hatta bu ülkeler alınan kararla uzlaşık (mutabık) ya da ilgili olmasalar bile, uyulması zorunludur.

İktisadî Yardımlaşma Konseyi organları, şimdiye değin 1956-1960, 1961-1965 ve 1966-1970 beş yıllık planlar arasında düzenleştirmeler kurmuşlardır.

İlk iş, metalürji, yakıt, elektrik, makine yapımı vb. gibi birbirine bağlı sanayi kolları arasında ilişkiler kurmaktır.

Planların düzenleştirilmesi, her ülkeye, ulusal kaynakları daha yoğun kullanmayı, ekonominin hızlandırılmış gelişmesi için sosyalizmin dünya sistemi çerçevesinde yedeklikler bulmayı, "darboğazlar"ı ortadan kaldırmayı, en umut verici ve en iktisadî üretim kollarının öncelikle gelişmesini sağlamayı, dış ticareti dengelemeyi olanaklı kılan bir yöntemdir. Planlar en iyi makine yapımında düzenleştirilmişlerdir. En küçük torna tezgâhından en karmaşık makinelere kadar 1.200'den çok makine ve tesisat tipi yapımını özelleştirilmesi (*spécialisation*) ile, bilyalı tekerlek üretiminin %90, hadde donatımının %80, enerji donatımının %70, demiryolu vagonları yapımının %75'inin vb. özelleştirilmesi, bu alanda ele alındı. Kimya sanayiinde, 182 temel ürün, 1488 kimyasal reaktif ve 42 eczacılık preparasyonunun özelleştirilmesi yapıldı.

Planların koordinasyonu, sosyalist topluluk ülkelerinin sahip bulundukları hammaddelerin en büyük etkililikle kullanılmasını sağlar. Maden çıkarma ve işleme kolları arasındaki optimal oranlar, ancak dünya iktisadî sistemi çerçevesi içinde kurulabilir. Temel maddeler ve yakıt kaynakları, ülkeler arasında çok eşitsiz bir biçimde dağılmış bulunmak-

tadır. Böylece, Bulgaristan, gereksinme duyduğu yakıtın yarıdan çoğunu, Çekoslovakya petrolün %95'ini, Macaristan kömürün %34 ve petrolun %48'ini dışardan alır.

İktisadî Yardımlaşma Konseyi yakıt ve elektrik sanayileri gelişme planlarının çok yanlı düzenleştirilmesini gerçekleştirir, gelişmelerin ortak yollarını çizer. Büyük "Dostluk" boru hattının Sovyetler Birliği, Polonya, Çekoslovakya, Demokratik Alman Cumhuriyeti ve Macaristan tarafından ortaklaşa düzenlenişi bunun iyi bir örneğidir. Hattın işletmeye açılmasından sonra Avrupa ülkelerinin yakıtlar dengesi yapısı düzeldi. Yeni bir sanayi kolu, petrokimya, gelişmektedir.

En büyük önem, elektrik enerjisi üretimi ve kullanım planlarının düzenleştirilmesine verilir. Lenin, "... modern tekniğin, tek bir plana göre, bütün ülkelerin —ve birçok komşu ülkenin— elektrikleştirilmesini gerektirdiğini"[35] öngörüyordu. Bugün, birçok enerji şebekesi, daha şimdiden birbirine bağlanmış ve İktisadî Yardımlaşma Konseyi üyesi ülkelerin enerji şebekeleri için merkezî bir yönetim mercii kurulmuştur. Birleştirilmiş "Barış" şebekesinin gücü 40 milyon kW'a ulaşacaktır. Değişime sokulmak üzere, bu şebeke aracıyla 1964'te 4,5 milyon kWh, 1965'de ise 5,0 milyon kWh elektrik ulaştırılmıştır.

Yapım sanayii ve ulaştırma planlarının düzenleştirilmesi, her gün daha çok önem kazanıyor. İktisadî Yardımlaşma Konseyi üyesi Avrupa ülkeleri, daha şimdiden, 100.000'e yakın vagon bulunan ortak bir yük vagonları parkı kurmuşlardır.

Bayındırlık planlarının düzenleştirilmesi, uluslararası işletmelerin ortaklaşa yapımı, bellibaşlı maddelerin üretimi için uluslararası birliklerin kurulması vb. gündemde bulunan işlerdendir.

DIŞ TİCARET

İşletmelerin, ilgili ülkelerin katılması ile kurulması git-

[35] V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, c. 33, s. 134.

gide daha sık görülür bir şeydir. Bu ülkeler, borçlarını, bu biçimde kurulmuş işletmelerin üretimi ile öderler. Örneğin, 1964'te, Sovyetler Birliği'nde, Kinjisep'te, bir fosfor madeni ve bir de maden ürünlerini işleyip değerlendirme fabrikası, İktisadî Yardımlaşma Konseyinin bu ilkel maddeleri elde etmekle ilgili üyelerinin katkıları ile işletmeye açılmıştı. Sovyetler Birliği, bu işletmelerin kurulmasına katılmış bulunan ülkelere karşı olan borcunu, bu kaynaktan sağlanan gübre ve hammaddelerle ödeyecektir.

Sosyalist ülkeler arasındaki ilişkilerde, dış ticaret büyük bir rol oynar. Dünya sosyalist pazarı, kapitalist pazardan başka ilkelere dayanır. Dış ticaret işlemleri yapmaya, yalnızca devlet organizmaları yetkilidir.

Kapitalizmin orman yasaları, dünya sosyalist pazarında geçersizdir. Ticaret orada güçsüz ülkelerin güçlü devletler tarafından siyasal ve iktisadî köleleştirme, eşitsiz değişimler sayesinde zenginleşme, satılmamış metaları öbür ülkelere sürme, emtianın yeniden-ihracı üzerine spekülasyon, pazar konjonktürünü kendi yararı ve başkaları zararına sömürme aracı hizmeti görmez.

Sosyalist ülkeler arasındaki ticaret, onların gelişmesine hizmet eder; sosyalist ülkeler arasında düzenleştirilmiş iktisadî planların bir öğesidir. Bunun sonucu, sosyalist ülkeler arasındaki ticaret tamamen sosyalist ve komünist kuruluşun hizmetindedir. Dünya sosyalist pazarında, ticaret (tıpkı meta üretimi gibi) beklenmedik dalgalanmalara bağlı değildir. Metaların sürümü, bütün sosyalist ülkelerin düzenleştirilmiş planları tarafından güvence altına alınmıştır.

İktisadî işbirliğinin öbür alanlarında olduğu gibi dış ticarette de devlet egemenliği büyük bir saygı görür. Her ülke, kendi dış ticaret yapısını, kendi hazırlar. Hiç kimse, onu, ulusal çıkarları zararına emtia dışsatımı ya da dışalımı yapmaya zorlayamaz.

Sosyalist üretimin hızlı gelişmesi ve devletler arası uz-

manlaşmanın genişlemesi sayesinde, sosyalist pazar ve dış ticaret hacminde sürekli bir büyüme görülür. İktisadî Yardımlaşma Konseyi üyesi ülkeler arasındaki değişimlerin yıllık ortalama artışı, 1956-1958 döneminde %8,5 ve 1959-1963 döneminde %14'ten yüksek oldu. 1964 yılında, İktisadî Yardımlaşma Konseyi üyesi ülkeler arasındaki ticaret hacmi, 1950 düzeyini 4,6 kat aştı.

Sosyalist ülkeler, dünyanın birçok ülkeleri ile (1963'te 118 devlet ile) ticaret yaptıkları halde, başta gelen yeri, aralarındaki değişimler tutar. Böylece, sosyalist devletlerin İktisadî Yardımlaşma Konseyi üyesi ülkelerin toplam dış ticaret iş hacmi içindeki payı, öbür ülkelerin %29'luk payına karşı, %71'dir. Sosyalist ülkeler, maden kömürü gereksinmelerinin %97, petrol ve petrol ürünleri gereksinmelerinin %96, demir madeni gereksinmelerinin %80, ve makine ve donatım gereksinmelerinin %76'sını kendi değişimleri ile karşılarlar.

Sosyalist ülkelerin sanayileşmesi, dış ticaret yapılarının değişmesi sonucunu verir. Sınaî maddelerin, makine ve donatım mallarının payı, sosyalist ülkelerin dışsatım ve dışalımlarında durmadan daha da artar.

İktisadî Yardımlaşma Konseyi üyesi ülkeler arasındaki iktisadî ilişkileri geliştirmek için, çok yanlı bir ödemeler sistemi kurulmuştur. Bunun için de, 1964 Ocağından beri çalışan Uluslararası İktisadî İşbirliği Bankası kuruldu. Çok yanlı ödemelerin örgütlenmesi, ticaret ve uluslararası işbölümünün en geniş gelişme olanaklarını açar. Çok yanlı ödemeler sisteminin, İktisadî Yardımlaşma Konseyi ülkeleri arasındaki iktisadî ilişkileri geliştirip pekiştirmesi gerekir. Ödemeler, 1965'e değin, özsel olarak, mal ve hizmetlerin mal ve hizmetlerle ödünlenmesi ilkelerine göre yapılıyordu. Bu *clearing* sistemi, ülkeleri, ticarî sözleşmelerin yapılması sırasında dışsatımlarını iş ortaklarının dışalım olanaklarına göre ayarlama zorunda bırakıyordu.

Banka aracılığı ile çok yanlı ödemeler, her ülkenin

dışarıya sattığı emtia ve yaptığı ödemelerin, İktisadî Yardımlaşma Konseyi üyesi bütün ülkelerin dışarıya sattıkları mallar ve yaptıkları ödemelerle ödünlenmesini gözetir. Çok yanlı ödemeler, İktisadî Yardımlaşma Konseyi üyeleri arasında ödeme aracı olan transfer edilebilir rubleler aracıyla hesaplanır. Transfer edilebilir rubleler durumundaki getiriler, sözleşmeye katılan herhangi bir ülkeden satın alınan metaların ödenmesinde kullanılır.

Bankanın toplumsal sermayesi, 300 milyon transfer edilebilir rubledir. Bankanın en üst organı olan Banka Konseyi, İktisadî Yardımlaşma Konseyi üyesi tüm ülkeler temsilcilerinden oluşur. Ayrıca, her ülke, kendi kurucu payı tutarından bağımsız olarak, Banka Konseyinde bir oya sahiptir. Böylece, Sovyetler Birliği'nin kuruluş giderlerine katılma payının 116 milyon, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin 55 milyon, ve Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin 3 milyon ruble olması, bütün ülkelerin Banka Konseyinde eşit bir karar hakkına sahip bulunmasını engellemez. Etki, güç ve iktidarın geniş ölçüde yatırılan sermayeye bağlı olduğu, kapitalist ülkeler tarafından kurulan Uluslararası Kalkınma ve Gelişme Bankası (Dünya Bankası) için aynı şey söylenemez: Bu bankada her ülke 250 oya, ve ayrıca banka sermayesine getirilen her 100.000 dolar için fazladan birer oya sahip bulunur. Kolayca anlaşılır ki, gücün paraya ait olduğu bu koşullar içinde, bu bankanın bütün işleri, en büyük devletlerin temsilcileri tarafından kararlaştırılır. ABD, banka hisse senetlerinin üçte-birini elinde tuttuğu için, oyların %30 kadarına sahiptir, oysa 20 Latin Amerika ülkesi bir arada, oyların %8'inden çoğuna sahip değildir. Uluslararası Kalkınma Bankası ve Uluslararası Para Fonunda yürürlükte bulunan ayrıcalıklı oy, "servete göre güç" kapitalist ilkesine karşılık düşer. Bu sistemle, bankanın ABD tarafından atanmış müdürünün oyu, öbür 17 yönetici-müdürden herhangi birinin, hatta aralarından birlikte alınmış birçoğunun oyundan çok da-

ha büyük bir ağırlığa sahiptir.

Sosyalist ülkeler, bir yandan aralarındaki ticareti sonuna değin geliştirirken, öte yandan da kendilerini koruyucu engellerle dünya kapitalist pazarından yalıtmaz, ve üçüncü ülkelerle olan ilişkilerde hiçbir ayırdediciliğe gitmezler.

KREDİLER

Kredi, sosyalist ülkeler tarafından geniş ölçüde uygulanır. Öbür iktisadî işbirliği biçimleri gibi, kredi de devletler arasında kurulan ilişkilerle nitelenir.

Kredi verilmesi bir tek amacı gözetir: Sosyalizmi kuran halka, kardeşçe bir yardımda bulunmak, Sosyalist devletlerin kredileri, kapitalist ekonomide olduğu gibi, daha az gelişmiş ülkeleri bir iktisadî ve siyasal soyma aleti değildir. Kredi veren ülke, kredi alan ülkeye özel koşullar dayatmaz, kredinin nasıl kullanıldığını denetlemez. Kredi alan ülke, kendine verilen kredinin mutlak efendisidir. Dünya sosyalist topluluğunda, kredi ve ödünçler, donatım malları, hammaddeler ve yiyecek maddeleri satın almak, ulusal ekonomiyi geliştirmek ve emekçilerin yaşam düzeyini yükseltmek için verilir.

Kredi konusunda en büyük yardımı, Sovyetler Birliği gösterir. Savaş sonrası dönemde, Sovyetler Birliği, öbür sosyalist devletlere toplam 8 milyar rubleden çok kredi vermiştir. Bunlar, uzun erimli ve uygun koşullarla verilmiş kredilerdir, faiz oranı yılda %2'yi geçmez. Faiz oranı, borçlu ülkelerin olduğu gibi, alacaklıların çıkarları da gözönünde tutularak hesaplanır. Ödünç veren ülke, kendi gelişmesi için kullanabileceği kaynakları belirli bir süre için kendi ulusal ekonomisinde kullanmaz. Kredi alan ülke, üretimi artırmak için ek kaynaklar elde eder. Bu koşullar içinde, kredinin para karşılığı olması doğrudur.

Kredi, kredi alan ülkenin geleneksel dışsatım maddeleri ile ödenir.

Olağanüstü durumlarda, şu ya da bu ülke güç bir durum-

da bulunduğu zaman, sosyalist devletler, o ülkeye faizsiz ve geri ödenmemek üzere bir kredi verirler. Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, ABD tarafından yönetilen emperyalist saldırı savaşından sonra, geri ödenmemek üzere verilen böyle bir krediden yararlanmıştır. Macaristan'a da, ekonomisini iyiden iyiye sarsan 1956 karşı-devrimci ayaklanmasının bastırılmasından sonra, benzer bir yardımda bulunulmuştur. Uluslararası İktisadî İşbirliği Bankası, yalnızca sosyalist ülkeler arasındaki ödemeleri gerçekleştirmekle kalmaz, onlara krediler de verir. Bankanın kurulduğu ilk yılda, faiz oranı yılda ortalama %0,8 olmuştu.

BİLİMSEL VE TEKNİK İŞBİRLİĞİ

Sosyalist ülkelerin bilimsel ve teknik işbirliği, ulusal ekonomilerinin uyumlu duruma getirilmiş gelişme planları ile tam bir uygunluk biçiminde gerçekleşir. Bu işbirliği, bilimsel ve teknik belgelerin düzenli değişimi, bilimsel sorunların birlikte işlenmesi, kadroların yetiştirilmesinde yardımlaşma, sınaî deney ve yeni bulguların değişimi gibi çok çeşitli biçimlere bürünür. Bütün sosyalist ülkeler arasındaki bilimsel ve teknik işbirliği, iki ya da çok yanlı anlaşmalar aracıyla düzenlenir. Karşılıklı teknik yardım az masraflıdır.

Büyük işler, makine ve donatım malları, teknolojik süreçlerin örgütlenmesi ile ilgili teknik projelerin değişimi büyük bir genişlik kazanmıştır. Yalnızca 1960-1962 arasında, İktisadî Yardımlaşma Konseyi üyesi ülkeler, 38.000'den çok komple teknik belge dosyası değişiminde bulunmuşlardır. Yalnızca Sovyetler Birliği tarafından öbür sosyalist ülkelere verilen belgeler, kapitalist pazarda 4 milyar ruble dolaylarında değerlendirilebilirdi. Sosyalist topluluk içinde, devletler, teknik belgeleri, birbirlerine yalnızca kopya giderlerini alarak, parasız verirler.

Sınaî ve tarımsal işletmeler kurulması, ve komple fabrika ve atölye donatımı sağlanmasındaki işbirliği çok önem-

lidir. Sovyetler Birliği, elektrik santralları, kombine siderürji ve demirden gayrı metalürji fabrika ve işletmeleri, maden ocakları, maden kömürü ocakları, iş makineleri, otomobil, traktör, inşaat malzemesi, günlük tüketim malları fabrikaları vb. kurulmasında, sosyalist ülkelere yardımda bulunur.

1965 başlarında, öbür sosyalist ülkelerle yapılan iktisadî yardım anlaşmaları sonucu, Sovyetler Birliği, 1.217 işletme, atölye ve başka işlerin kurulmasına yardımda bulunuyordu. Bunlardan 679 tanesi, daha o tarihte tamamlanmıştı. Savaş-sonrası dönemde, SSCB'nin teknik yardım sayesinde, hizmete giren işletmelerin sayısı şöyledir: Arnavutluk'ta 45, Bulgaristan'da 79, Macaristan'da 30, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde 13, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nde 47, Çin Halk Cumhuriyeti'nde 196, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'nde 43, Küba'da 8, Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nde 49, Polonya'da 75, Romanya'da 76, Çekoslovakya'da 15, Yugoslavya'da 3 [1967 rakamları —ç.]. Buna karşılık, halk demokrasisi ülkeleri de, Sovyetler Birliği'ne şeker rafinerileri, konserve, çimento fabrikaları vb. için komple donatım verirler. Teknik yardım anlaşmaları, anlaşmayı imzalayan ülkenin egemenliğini sarsan hiçbir siyasal askerî ya da iktisadî koşul içermez.

Sosyalizmin dünya ekonomisi, içlerinden çoğu yakın zamanlara değin az gelişmiş bir durumda bulunan topluluk ülkelerinin farklı iktisadî gelişme düzeylerinden doğan güçlüklerle karşılaşır.

Dünya kapitalist ekonomisinde çeşitli ülkelerin iktisadî gerilikleri, toplumsal ilişkiler sistemi tarafından sürdürülüp götürülür. Çok gelişmiş büyük emperyalist devletler için, dünya kapitalist ekonomisi çerçevesi içinde, kendilerine büyük kârlar sağlayan hammadde üreticisi ülkeler bulunması elverişlidir.

Kimi sosyalist devletlerin kapitalizmden kalma iktisadî gerilikleri, uyumlu gelişme yasasına göre ortadan kaldırı-

lır. Bu sürece, rekabet savaşımı değil, kardeşçe yardım eşlik eder. Sosyalist devletler, iktisadî geriliklerin üstesinden geldikten sonra, topluluk içinde rakip ve düşman durumuna değil müttefik durumuna gelirler.

Sosyalizmin dünya sisteminin kapitalist sisteme göre üstünlüğü, kendini, özellikle çeşitli ülkelerin iktisadî düzeyini eşitleştirmeye yetenekli olması olgusu ile gösterir. Yardımlaşma, deneylerin, bilimsel ve teknik yeniliklerin değişimi, doğal kaynakların değerlendirilmesindeki işbirliği vb., bu ülkelerin iktisadî gelişmelerini hızlandırır.

Eskiden geri kalmış durumda bulunan ülkeler, en gelişmiş ülkelerin ileri teknik yardımlarından yararlanırlar. Ultra-modern teknik temel üzerinde, yeni işletme ve sanayi kolları kurulur. Bütün bunlar, sosyalizmin kuruluş döneminin kısalmasını sağlar.

Kolayca anlaşır ki, sosyalist ülkeler ekonomisinin gelişmesi, her şeyden önce, içlerinden herbirinin kendi öz kaynaklarından eksiksiz bir biçimde yararlanması, ve ekonominin leninist sosyalist yönetim ilkelerinin, sosyalizmin iktisadî yasalarının düzenleyici yeteneklerine göre uygulanması aracıyla sağlanmıştır. Sosyalist kuruluş, her ülke halkının yaratıcı çalışması ürünüdür. Öbür devletlerde işbirliği, sosyalizmin üstünlüklerinden en iyi bir biçimde yararlanılmasını ve halkın çalışmasının daha üretken bir duruma getirilmesini sağlar.

Sosyalist ülkelerdeki iktisadî gelişmenin hızlandırılmış düzünleri, kapitalizmle olan iktisadî yarışmada, sosyalizmin dünya sisteminin yengi koşullarından biridir.

3. İKİ DÜNYA SİSTEMİNİN İKTİSADÎ YARIŞMASI

İKİ DÜNYA SİSTEMİNİN İKTİSADÎ YARIŞMASININ ÖZÜ

Günümüzde dünyanın gelişmesi, sosyalist ve kapitalist iki dünya sistemi arasında şimdiye değin görülmemiş güçteki bir yarışma tarafından belirlenir. Toplumsal gelişmenin

nesnel yasaları gereği, sosyalist sistem gerçekte tek dünya sistemi olacaktır. Dünya çapında kapitalizmden sosyalizme geçiş, bütün bir tarihsel dönemi kaplayacaktır.

Bugün dünyada karşıt nitelikte iki toplumsal sistem var. Bu iki sistem arasındaki çelişki, çağdaş dönemin temel çelişkisidir. Bu çelişki, tarihsel olarak, ancak ya dünya savaşı, ya da sınıf savaşımının barış içinde birarada yaşaması koşulları içindeki biçimi olan iktisadî yarışma gibi iki biçim alabilecek olan bir savaşım içinde çözümlenir. İki dünya sistemi arasındaki çelişkinin çözüm aracı olarak savaşı kararlı bir biçimde yadsıyan ve sosyalizmin kapitalizm üzerindeki kesin üstünlüklerinden güvenli bulunan sosyalist ülkeler ve dünya komünist hareketi, uluslararası ilişkilerde doğru ve usa uygun tek ilke olarak, farklı toplumsal rejimlere sahip devletlerin barış içinde birarada yaşama koşulları içinde iktisadî yarışmasından yana çıkar.

Barış içinde birarada yaşama, sınıflar savaşımının bırakılması anlamına gelmez, tersine, sosyalizm ve kapitalizm arasında dünya çapında bir sınıflar savaşımı biçimini temsil eder. Bu savaşım, kendini, her şeyden önce iki dünya toplumsal sisteminin iktisadî yarışması biçimi altında gösterir; bu yarışma içinde sosyalist sistem, kapitalist sisteme olan üstünlüğünü gösterir ve geleceğin, kapitalizme değil, sosyalizme ait olduğunu inandırıcı bir biçimde tanıtlar.

İki sistem arasındaki sınıflar savaşımı biçimi olarak iktisadî yarışmayı yadsımak, proletaryanın gücüne güvenmemek, sosyalizmin kapitalizmden üstün olduğuna inanmamak, insanın insan tarafından sömürülmesinden kurtulmuş halk yığınlarının yaratıcı atılımına bel bağlamamak anlamına gelir.

Emekçi yığınları, şu ya da bu toplumsal sistemin üstünlüklerini, halka sağladığı yaşam düzeyi, ve insanların maddî ve manevî gereksinmelerini karşılama derecesine göre değerlendirirler. Sosyalist rejim, insanların gereksinmelerini

daha iyi karşılamaya yetenekli olduğuna göre, halklar, onu yeğ tutar. Sosyalizm bütün ülkeler emekçileri üzerinde çok büyük bir çekim gücü kazanır; sosyalizm onların umududur.

İKİ DÜNYA SİSTEMİ ARASINDAKİ İKTİSADÎ YARIŞMANIN GİDİŞİ VE PERSPEKTİFLERİ

Sosyalizmin kapitalizm ile yarışması, sosyalist devletin varlığının ilk gününden başladı. Ama bu henüz iki dünya sistemi arasında bir yarışma değildir. Sovyetler Birliği, otuz yıl boyunca, dünya kapitalist sistemine karşı iktisadî, siyasal, ideolojik ve askerî savaşımı yöneten tek ülke oldu.

İki sistemin iktisadî yarışması, hangi göstergelere göre oluşur? Bu göstergeler şunlardır: İktisadî gelişme düzünleri, üretimin mutlak hacmi ve kişi başına üretim, emek üretkenliğinin artış düzünleri ve düzeyi, halkın gönenci.

Gelişme düzünleri bakımından, sosyalist ülkeler, kapitalizme göre üstünlüklerini uzun zamandan beri kanıtlamış bulunuyorlar. 1950-1965 arasında sosyalist devletlerin sınaî üretimi 5,1 kat, gelişme yolunda bulunan ülkelerin sınaî üretimi 3,2 kat, ve gelişmiş kapitalist devletlerin sınaî üretimi ise 2,2 kat arttı.

Gelişme düzünlerindeki üstünlük, sosyalizmin, barışçıl iktisadî yarışma içinde kapitalizm üzerindeki yengisini güvence altına alan o kararlaştırıcı niteliğidir.

Burjuva iktisatçılar, kapitalizmin gelişme düzünleri bakımından geri kalması yüzünden büyük bir kaygı duymaktadır. Kimi burjuva iktisatçıları ve resmî organları, özellikle FİB (Federal İstatistik Bürosu), istatistik aldatmacalarına başvururlar. Başka bazı iktisatçılar, çeşitli teoriler, bu arada sosyalist ülkelerin gelişme düzünleri bakımından üstünlüklerini kabul ettikleri, ama aynı zamanda, sosyalizmin artık bütün olanaklarını tüketmiş bulunduğu halde, kapitalizmin gelişme tempolarını hızlandırmaya hâlâ yetenekli olduğunu kanıtlamaya çalıştıkları "iktisadî gelişme", "ikti-

sadî dinamik" teorileri gibi teoriler ileri sürerler. Böylece, *The Stages of Economic Growth. A non-Communist Manifesto* ("İktisadî Büyüme Aşamaları. Komünist-olmayan Bir Bildiri") kitabında, Devlet Başkanlığı Planlama Komitesi başkanı Amerikan toplumbilimcisi W. Rostow, sınaî olgunlaşmaları ölçüsünde, sosyalist ülkelerin büyüme düzünlerindeki yavaşlamanın, "sönme"nin kaçınılmazlığını kanıtlamaya çalışır.

İki dünya sisteminin iktisadî yarışma sonuçlarını daha nesnel bir biçimde değerlendirmeye yetenekli burjuva iktisatçılarının, sosyalist ekonominin yüksek gelişme düzeyine karşın, büyüme düzünlerinin, yavaşlamak şöyle dursun, kapitalist ülkelerin büyüme düzünlerinden çok yüksek olduğunu itiraf etmeleri gerekir. Sosyalizmin kapitalizmle olan yarışmadaki yengisinin kaçınılmazlığını kabul etmek istemeyen bu iktisatçılar, kapitalizmin kazanacağını kanıtlamakta yeteneksiz kalırlar. Bundan ötürü, "kim kazanacak?" sorusuna yanıt vermekten kaçınırlar, ve bugünkü gelişme evresinde, zamanın, kimin için, sosyalizm için mi, kapitalizm için mi çalıştığını önceden söylemenin olanaksız olduğunu, ve 20. yüzyılın ikinci yarısında iki sistemden hiçbirinin yengi kazanamayacağını ileri sürerler.

En sağduyulu ve nesnel burjuva iktisatçıları, yenginin sosyalizmde kalacağını kabul ederler. Böylece Batı-Almanyalı iktisatçı profesör Baade, 20. yüzyıl sonunda, sınaî potansiyel bakımından sosyalist ülkelerin kapitalist dünyayı iki kat geçeceğini düşünür. Çocuklarımız ve torunlarımızın, komünist-olmayan alanın çok küçüleceği bir dünyada yaşayacaklarından kuşku duymaz.

Eğer sosyalist sistem, kapitalist sistemden daha hızlı gelişiyorsa, bunu, beklenmedik ve geçici etkenlere değil, kesin üstünlüklerine borçludur. Sosyalist ülkelerde ne asalak sınıflar vardır, ne de asalak üretim; bütün üretim araçları, kullanılabilir kaynaklar, artı-ürün, kapitalizmde olduğu gibi

darmadağınık olacak yerde, aynı elde toplanmış bulunurlar. Bundan ötürü, maddî kaynaklar ve emek-gücü, sosyalist ülkelerde daha ussal bir biçimde kullanılır, bu ülkelerde bunalımlar ve işsizlik görülmez, emek üretkenliğindeki artış düzünleri daha hızlıdır ve ulusal gelirin daha büyük bir parçası birikime ayrılır. Hızlı gelişme düzünlerini sağlama bağlayan bu etkenler sürekli etkenlerdir, ve sosyalizmin kesin üstünlüğünü göstererek, gelecekte de etkili olmaktan geri kalmayacaklardır.

Sosyalist ekonominin daha hızlı gelişmesi sonucu, dünya sınaî üretimi içinde kapitalizmin payı gerilerken, sosyalist ülkelerin payı sürekli olarak artar. 1917'de, ilk sosyalist ülke doğduğu zaman, ekonomisi hesaba katılmayabilirdi. Bugün, sosyalist ülkeler, dünya sınaî üretiminin beşte-iki kadarını sağlamaktadırlar. Eğer sosyalist ülkelerdeki üretimin gelişmesi, sosyalizm güçlerine karşı çıkan gelişmiş kapitalist devletlerdeki üretimin gelişmesi ile karşılaştırılırsa, tablo daha da çarpıcı olur. 1965'te, sosyalist ülkelerin sınaî üretimi, bu devletlerin düzeyinin %67'si dolaylarına ulaştı. Bu, sınaî üretimin mutlak hacmi bakımından, gelişmiş sosyalist ülkelerin sınaî bakımdan kapitalist devletlere giderek yaklaştıkları anlamına gelir.

Sovyetler Birliği, kapitalist dünyanın en önemli ülkesi olan Birleşik Devletler'le olan iktisadî yarışmada, büyük başarılar sağlamaktadır. SSCB, Birleşik Devletler'i, yalnızca büyüme düzünleri bakımından değil, ama demir madeni, çelik, kömür, çimento, pamuklu ve yünlü dokumalar, kristal şeker gibi bellibaşlı ürünlerin mutlak artışı bakımından da geride bırakmaya başladığı zaman, bu yarışma, nitelik bakımından yeni bir evreye girmiştir. SSCB, başka birçok öbür maddeler bakımından ABD'ne büyük ölçüde yaklaşmış, ve çimento, dizel lokomotifi, biçer-döver, kömür, demir madeni, kok, kristal şeker, tereyağ vb. üretiminin mutlak hacmi bakımından onu geçmiştir.

Bir ülke ya da ülkeler grubunun iktisadî gücünü, üretimin mutlak hacmi nitelendirir. Ama iktisadî gelişme derecesini, o belirlemez. İktisadî gelişme düzeyi, kişi başına düşen üretimle belirlenir. Bundan ötürü, sosyalist ülkeler, kişi başına bellibaşlı maddeler üretiminde en gelişmiş kapitalist ülkelere yetişme ve onları geçmeyi kendilerine görev olarak saptarlar. Sosyalist ülkelerle, siyasal bağımsızlıklarına yakın zamanlarda kavuşmuş devletler dahil, dünyanın sosyalist olmayan bölümü karşılaştırılırsa, sosyalizmin dünya sisteminin kişi başına daha şimdiden daha çok sınaî madde ve tarımsal aşlık (zahire) ürettiği görülür.

Kişi başına üretim bakımından kapitalist sistemle yarışan sosyalist devletler, kapitalist ülkelerdeki tüketim yapısını kopya etmezler. Kapitalizmle yarışma, kapitalist ülkelere bütün ürünler bakımından yetişmek ve geçmek anlamına kesinlikle gelmez. Örneğin Birleşik Devletler'de üretilen, ama Sovyet halkının hiç gereksinme duymadığı maddeler vardır. Yarışmanın amacı, gelişmiş kapitalist ülkeleri, ulusal ekonominin gelişmesinin temelinde yatan başlıca ürünler bakımından geçmektir. Yakıtlar, elektrik, madenler, inşaat malzemesi, kimyasal ürünler, zorunlu gereksinme maddeleri gibi.

1966-1970 beş yıllık dönemi için öngörülen sınaî üretim artışı, SSCB'nde %45-50, Polonya'da %43-46, Romanya'da %64-65, Çekoslovakya'da ise %32-33'tür. Böylece, bu beş yıllık dönem, sosyalizm ile kapitalizm arasındaki iktisadî yarışma da önemli bir işaret direği (*jalon*) olacaktır.

Çağdaş dönemin temel çelişkisi, iki dünya sistemi arasındaki çelişki, sosyalist ülkeler toplumsal emek üretkenliği bakımından gelişmiş kapitalist ülkeleri geride bıraktıkları zaman kesinlikle çözülmüş olacaktır. Bundan ötürü sosyalist sistem ile kapitalist sistem arasında emek üretkenliği konusundaki yarışmanın çok büyük bir uluslararası önemi vardır. Sosyalist ülkeler halkları, emek üretkenliğini yükselterek, başta gelen uluslararası görevlerini yerine ge-

tirir, ve böylece, sosyalizmin kapitalizme karşı uluslararası çaptaki yengisine büyük ölçüde katkıda bulunurlar.

Sosyalist ülkelerde, toplumsal emek üretkenliğini artırma kaynakları sınırsızdır. Bu kaynakların başlıcaları şunlardır: Teknik gelişmenin hızlanması, emeğin örgütlenme ve karşılığının ödenme biçimlerinin yetkinleşmesi, emekçilerin kültürel ve teknik düzeylerinin yükselmesi. Emeğin yoğunlaştırılmasına gelince, kapitalist *swaeting system*, sosyalizme yabancıdır, ve sosyalist ülkeler bu alanda kapitalist dünya ile yarışamazlar.

Emek üretkenliği konusunda sosyalizmin kapitalizme karşı yengisi, sosyalist ülkeler emekçilerinin, yaşam düzeyi bakımından, gelişmiş kapitalist ülkelere yetişip onları geçmesini sağlayacaktır. Dünya sosyalist sistemi emekçileri, kapitalizmle yarışmanın son ereği olarak, kapitalizmde olduğundan daha yüksek bir yaşam düzeyine erişmeyi saptarlar.

Yaşam düzeyini nitelendiren birçok gösterge bakımından, üstünlük, daha şimdiden sosyalizm tarafındadır. Örneğin, sömürü yokluğu, sürekli tam çalıştırma, emekçilere parasız sağlık yardımı, herkes için gerçek bir öğrenme ve yükselme olanağı, geçici ya da sürekli çalışma yetersizliği durumunda geniş bir sigorta ve toplumsal güvenlik sistemi, çalışma karşılığının ödenmesinde her türlü ayrım yokluğu, ve emekçilerin yaşam düzeylerinin birçok öbür özelliği, sosyalizmin üstünlüklerini tanıtlar.

İki dünya sistemi halkının maddî durumunun karşılaştırılmasında, burjuva iktisatçılar, yaşam düzeyini ölçmeye yarayan göstergeler alanını sınırlandırmaya çalışırlar. Genellikle ölçek olarak aile başkanı ya da ailenin "ortalama" gelirini alırlar. Burjuvazi ile işçilerin, toprak sahipleri ile tarım işçilerinin, tekellerin yöneticileri ile işsizlerin gelirleri arasında varolan çok büyük fark nedeniyle, "ortalama" göstergelerin, gerçeği iyi yansıtmadıkları açıktır. İki sistem ülkelerindeki yaşam düzeyini karşılaştıran bur-

juva iktisatçılar, sosyalist ülkeler emekçilerinin toplumsal tüketim fonlarından sağladıkları gelirleri hesaba katmazlar. Karşılaştırmayı yalnızca işçilerin ücreti ile sınırlandırırlar. Ama, kapitalist ülkelerde ücret, işçilerin geliri ile hemen hemen özdeş olduğu halde, sosyalist toplumda emekçi gelirlerinin tümünün yalnızca bir bölümünü temsil eder.

Burjuva iktisatçılar, yaşam düzeyi ile ilgili bütün hesapları, yalnızca ulusal ekonomide çalışan kimselerin gelirlerine dayandırırlar. "Ortalama" ücreti göstererek, gelirleri çok düşük olan işsizleri dışta tutarlar. Kapitalizmde gelirlerin tahlilini yalnızca sınıflar bakımından değil, ama bir tek ve aynı sınıfa dahil bulunan emekçi grupları bakımından da farklılaştırmak yerinde olur. Çeşitli sermaye ülkelerindeki görece yüksek yaşam düzeyi, kapitalizmin "kerameti" sonucu değil, ama geniş ölçüde sömürge ve öbür bağımlı ülkeler halkının soyulup sömürülmesi sonucudur.

Sosyalist devletler, ekonomilerini geliştirerek, emekçilerin maddî durumlarının sürekli iyileşmesini sağlarlar. Sosyalist toplum emekçilerinin yaşam düzeyi, doğrudan doğruya üretim artışına bağlıdır; oysa, kişi başına üretim artışının emekçi başına buna karşılık düşen bir artış anlamına hiç de gelmediği kapitalizmde, durum böyle değildir. Sosyalizm ve kapitalizm arasındaki bu farklılıktan şu sonuç çıkar ki, sosyalist ülkeler, kapitalist ülkelere, kişi başına tüketim düzeyi bakımından, üretim düzeyi bakımından yetişmelerinden önce yetişeceklerdir.

Sosyalizmin dünya sisteminin maddî üretim ve emekçilerin yaşam düzeyinin yükselmesindeki başarıları, büyük bir uluslararası değer taşır. Bu başarılar, sosyalist rejimin diriliğini bütün dünyaya gösterir, ve sosyalizmin, ömrünü doldurmuş bulunan kapitalist sömürü sistemi ile yaptığı iktisadî yarışmada kazanacağı kaçınılmaz yenginin güvencesini oluştururlar.

SOL YAYINLARI. Sorumlu Yönetmen: Muzaffer Erdost. Yönetim Yeri: Kızılırmak Sokak, 23/2, Ankara.

100 lira